

Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska
Nіżyński Uniwersytet Państwowy imienia Mykoły Hohola, Ukraina

**TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE ZASADY
KSZTAŁCENIA SPECJALISTÓW W DZIEDZINIE EDUKACJI
PRZEDSZKOLNEJ UKRAINY Z INTEGRACJĄ
Z EUROPEJSKĄ PRZESTRZENIĄ EDUKACYJNĄ**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
З ІНТЕГРАЦІЄЮ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР**

**Redakcja naukowa:
Zoia Sharlovych
Olena Kononko**

Łomża - Nizyn, 2024

УДК 811.161.2:316.7(06)
ББК 81.2(Укр)я431
У 45

Redakcja naukowa: Zoia Sharlovych, Olena Kononko

Teoretyczne i metodologiczne zasady kształcenia specjalistów w dziedzinie edukacji przedszkolnej Ukrainy z integracją z europejską przestrzenią edukacyjną [wydanie elektroniczne]: monografia / Redakcja naukowa: Zoia Sharlovych, Olena Kononko. Łomża - Niżyn. Wydawnictwo : MANS w Łomży, 2024. 244 s. Format PDF ; publikacja internetowa ; depozytariusz instytucjonalny.

Rekomendowany do publikacji przez Radę Naukową Niżyńskiego Uniwersytetu Państwowego imienia Mykoły Hohola (NUP im.M. Hohola) (Protokół nr 1 z dnia 29.08.2024 r.)

Recenzenci:

prof., dr hab. Kovshar Olena - Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Krzywym Rogu
prof., dr hab. Konovalchuk Ivan – Żytomierski Uniwersytet Państwowy imienia Iwana Franki

Zespół autorów:

Olena Kononko,
Antonina Anishchuk,
Nina Pykhtina,
Svitlana Matviienko,
Oksana Lisovets,
Liliia Bobro,
Iwona Borawska,
Zoia Sharlovych

ISBN 978-83-972595-1-5

DOI: <https://doi.org/10.58246/FRMJ3884>

Monografia przygotowana przez pracowników Zakładu Pedagogiki Przedszkolnej Niżyńskiego Uniwersytetu Państwowego im. Mykoły Hohola we współautorstwie z polskimi kolegami z Międzynarodowej Akademii Nauk Stosowanych w Łomży, Wyższej Szkoły Społeczno-Ekonomicznej w Gdańsku i prezentuje materiały oparte na analizie współczesnej krajowej i zagranicznej literatury naukowej, dotyczącej problematyki kształcenia kadr zawodowych oraz badaniach własnych specjalistów w zakresie aktualnych zagadnień psychologiczno-pedagogicznych.

Monografia poświęcona jest analizie współczesnych aspektów kształcenia przyszłych specjalistów wychowania przedszkolnego, kierunków działalności placówek wychowania przedszkolnego oraz własnych doświadczeń pedagogicznych, w szczególności pracy z dziećmi w integracyjnym środowisku edukacyjnym, zapobieganiu i przezwyciężaniu negatywnych zachowań u przedszkolaków, krzewieniu patriotyzmu u dzieci w wieku 5-7 lat, wdrożenie partnerstwa pedagogicznego placówek wychowania przedszkolnego z uczestnikami procesu edukacyjnego, kształtowanie gotowości przyszłych wychowawców i innych pracowników, w szczególności specjaliści pielęgniarstwa w celu kształtowania kompetencji w zakresie ochrony zdrowia uczestników procesu edukacyjnego, do zachowania i rozwijania zdrowia osobistego dzieci w wieku przedszkolnym, do pracy z małymi dziećmi w placówkach wychowania przedszkolnego.

Zbiór powstał z gotowych materiałów dostarczonych przez autorów.

Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za materiały przekazane do publikacji.

Wydawnictwo: MANS w Łomży

UDC 811.161.2:316.7(06)

© Zespół autorów, Ukraina – Rzeczpospolita Polska, 2024 r.

© Niżyński Uniwersytet Państwowy imienia Mykoły Hohola, Ukraina, 2024 r.

© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska, 2024

УДК 811.161.2:316.7(06)
ББК 81.2(Укр)я431
У 45

За науковою редакцією: Зоя Шарлович, Олена Кононко

Теоретико-методологічні засади підготовки фахівців дошкільної освіти України з інтеграцією в європейський освітній простір [електронне видання]: монографія / Наукова редакція Зоя Шарлович, Олена Кононко. Ломжа – Ніжин. Видавництво: MANS w Łomży. 2024. – 244 с. PDF-формат ; мережеве видання ; інституційний депозитарій.

Рекомендовано Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (НДУ ім.М. Гоголя), протокол № 1 від 29. 08. 2024 р.

Рецензенти:

Ковшар Олена – доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет;

Коновальчук Іван – доктор педагогічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Колектив авторів:

Олена Кононко,
Антоніна Аніщук,
Ніна Пихтіна,
Світлана Матвієнко,
Оксана Лісовець,
Лілія Бобро,
Івона Боравска,
Зоя Шарлович

ISBN 978-83-972595-1-5

DOI: <https://doi.org/10.58246/FRMJ3884>

У підготовленій колективом кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя у співавторстві з польськими колегами з Міжнародної Академії Прикладних Наук в Ломжі монографії, представлені матеріали, що ґрунтуються на аналізі сучасної вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблеми підготовки професійних кадрів та власних досліджень фахівців з актуальних психолого-педагогічних проблем.

Монографію присвячено аналізу сучасних аспектів підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, напрямів діяльності закладів дошкільної освіти та власного досвіду викладання, зокрема, до роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища, попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників, до виховання патріотизму у дітей 5-7 років, реалізації педагогічного партнерства закладів дошкільної освіти з учасниками освітнього процесу, формування готовності майбутніх вихователів та інших працівників, зокрема, спеціалістів медсестринства до збереження та розвитку особистісного здоров'я дошкільника, формування здоров'язберігаючої компетентності учасників освітнього процесу, до праці з дітьми раннього віку у закладах дошкільної освіти.

Збірник сформований з готових матеріалів, наданих авторами.

Видавець не несе відповідальності за надані до публікації матеріали.

Wydawnictwo: MANS w Łomży

УДК 811.161.2:316.7(06)

© Колектив авторів, Україна – Республіка Польща, 2024 р.

© НДУ ім. Миколи Гоголя, Україна, 2024 р.

© MANS w Łomży, Республіка Польща, 2024 р.

SPIS TREŚCI / ЗМІСТ

Wprowadzenie / Передмова	5
Розділ 1. Кононко Олена Готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до збереження та розвитку особистісного здоров'я дошкільників	11
Розділ 2. Аніщук Антоніна Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища	36
Розділ 3. Пихтіна Ніна Особливості професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників	69
Розділ 4. Матвієнко Світлана Забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у ЗДО	102
Розділ 5. Лісовець Оксана Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років	131
Розділ 6. Бобро Лілія Підготовка майбутніх вихователів до реалізації педагогічного партнерства ЗДО з учасниками освітнього процесу	156
Розділ 7. Iwona Borawska Wypalenie zawodowe nauczycieli przedszkoli / Боравска Івона Професійне вигорання дошкільних педагогів	177
Розділ 8. Шарлович Зоя Розвиток професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства закладів дошкільної освіти	197
Висновки	215
Список використаних джерел	222
Інформація про авторів	242

ПЕРЕДМОВА

В контексті стрімких трансформаційних змін, процесів глобалізації, інформатизації, прагнення інтегрувати у європейський освітній простір, інтернаціоналізації сучасного життя, проблема підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти набуває особливої значущості. Вказані тенденції визначають нові виклики, які постали перед вищою школою стосовно питань підготовки майбутніх вихователів ЗДО до професійно-педагогічної діяльності, актуалізували необхідність пильніше придивитись до проблеми розвитку особистості студентської молоді за час її навчання в університеті.

Проблема «особистість і освіта» віддзеркалює національні й глобальні потреби сучасності. Чим далі просувається Україна по шляху розбудови громадянського суспільства і національної державності, тим більшої значущості набирає проблема розвитку соціально цінних особистісних якостей, самої особи як активного творця суспільного прогресу. Лише особистість, яка реалізує свій потенціал з властивою їй енергією і волею, здатна змінювати застарілі стереотипи, утверджувати нові форми ставлення до довкілля та самої себе, свідомо відноситись до майбутньої професійної діяльності та життя в цілому.

Освітньо-педагогічні зміни національного масштабу відбуваються в контексті загальних цивілізаційних трансформацій, зумовлених як глобалізаційними процесами, широким розповсюдженням нових освітніх технологій, сучасних засобів інформації та комунікації, так і суттєвим розширенням можливостей і потреб в індивідуальному, особистісному розвитку людини. Це зумовлює динамізм розвитку освітянського простору нашої країни, його орієнтацію на інтеграцію в європейський освітній простір.

В. Кремень привертає увагу до існування декількох важливих тенденцій сучасності, притаманних світовій освітній системі:

- орієнтацію більшості країн на перехід від елітної освіти до *високоякісної освіти для всіх*;
- поглиблення *міждержавного співробітництва* в галузі освіти;
- істотне зростання гуманітарної складової, в тому числі за рахунок введення нових, орієнтованих на *людину*, навчальних дисциплін: психології, соціології, культурології, етики, екології, ергономіки тощо;
- значне поширення нововведень при збереженні національних традицій і *національної ідентичності* країн і регіонів.

Таким чином, світовий освітній простір стає полікультурним, соціально орієнтованим на розвиток людини і цивілізації в цілому, більш відкритим для формування міжнародного освітнього середовища, наднаціональним за характером знань і формами залучення молоді

людини до світових цінностей. В умовах соціальної трансформації суспільства та реформи системи національної освіти, актуалізується підготовка у ЗВО такої особистості, яка відповідає запитам культурного, морального, громадянського, творчого і соціального розвитку; характеризується широким кругозором, соціальною мобільністю, гнучкістю, готовністю діяти у плінних й непередбачуваних умовах, ризикувати, робити власні відкриття. Модернізація національної системи освіти спрямована на створення оптимальних умов для формування особистості, її гармонійного розвитку, реалізації творчого потенціалу, здатності вдосконалюватися протягом усього професійного життя.

Входження сучасної вітчизняної системи вищої педагогічної освіти в європейський освітній простір актуалізує узгодження її підходів з європейськими стандартами, положеннями Болонської декларації та Європейської кредитно-трансферною модульною системою. Положення сучасної філософії освіти, розроблені В. Кременем, покладено в основу розробки психолого-педагогічних засад дослідження особистості майбутнього фахівця; праці Г. Балла, І. Бежа, І. Зязюна, В. Кузя, В. Медінцева, О. Сухомлинської розкривають особливості становлення особистості майбутнього педагога; теоретико-методологічний доробок таких відомих українських фахівців, як О. Дубасенюк, М. Євтух, В. Луговий, Н. Ничкало слугує основою для розробки сучасних освітніх технологій у професійній освіті.

Питання підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти у ЗВО розроблено більшістю провідних вітчизняних психологів і педагогів: Л. Артемовою, А. Богуш, (фундаментальні основи професійної підготовки педагогів дошкільної освіти); В. Бондарем, Г. Беленькою (моделювання багаторівневої педагогічної освіти майбутнього вихователя у відповідності з європейською освітньою системою); О. Богініч, Л. Лохвицькою (шляхи удосконалення процесу підготовки фахівців дошкільної освіти); І. Дичківською, Т. Поніманською (гуманізація процесу підготовки вихователів для ЗДО); О. Заблоцькою, О. Овчарук, І. Рогальською-Яблонською, О. Савченко, К. Шапаренко (компетентнісний підхід як чинник якісної підготовки майбутніх вихователів); О. Кононко, Н. Гавриш, Т. Піроженко (формування базових якостей особистості майбутнього фахівця).

У процесі підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти необхідно глибше розкрити закономірності розвитку їхньої особистості, визначити внутрішні механізми та зовнішні умови її ефективного становлення і формування, підібрати науково обґрунтовані технології навчання і виховання, які сприятимуть оптимізації освітнього процесу, підготовленості випускника ЗВО до майбутньої професійно-педагогічної діяльності. Вони мають реалізовувати найголовнішу мету – формування фізично, психічно, психологічно, особистісно здоровою особистість, розвивати її національну свідомість і самосвідомість, виховувати громадянську позицію.

Лише беручи до уваги особливості внутрішнього, психологічного світу дітей дошкільного віку, який є носієм сенсожиттєвих цінностей, їхніх найінтимніших думок і переживань, індивідуальних схильностей та суб'єктивних настановлень, майбутній педагог зможе повноцінно втілювати в освітню практику гуманістичні принципи, виконувати функцію фасилітатора – людини, що здійснює психологічну підтримку та здатна до емпатійного вчування у стані і настрої вихованців. На основі фасилітаційного підходу майбутній фахівець вдосконалюється як особистість та професіонал.

Сьогоднішнім студентам належить працювати з дітьми раннього та дошкільного віку – істотами емоційними, вразливими, сприйнятливими і креативними. Особливість роботи з дітьми перших років життя полягає у тому, що саме у цей віковий період починає розвиватися *особистість*, закладаються основи дитячого світогляду, формується самосвідомість, відбувається первинна ідентифікація, з'являються елементарні форми базових якостей особистості та система ціннісних ставлень до природи, людей, культури, власного «Я». Сформоване у дошкільному дитинстві ціннісне самоставлення слугуватиме підґрунтям для досягнення зростаючою особистістю згоди з собою та злагоди з довкіллям.

Основні положення, якими ми керувалися при підготовці матеріалів монографії, знайшли своє відображення у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній програмі «Діти України», Законі України «Про освіту», Законі «Про охорону дитинства», Законі «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти України, Закону України «Про вищу освіту», Стандарті вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти, Стандарті вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти», Професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти».

Методологія сучасної освіти України базується на особистісно орієнтованому, компетентнісному, суб'єктному, аксіологічному, акмеологічному, культурологічному, гуманістичному підходах. Визнання пріоритету особистості, дитиноцентризму, використання під час підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти здоров'язберігаючих освітніх технологій, застосування інноваційних методів роботи із студентами, варіювання групових та індивідуальних форм взаємодії - це вимога часу, соціальний запит та об'єктивна необхідність.

Дану монографію підготував колектив кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя у співавторстві з польськими колегами. Матеріали монографії ґрунтуються на аналізі сучасної вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблеми підготовки професійних кадрів та на даних власних досліджень фахівців з актуальних психолого-педагогічних проблем. Монографію присвячено аналізу сучасних аспектів підготовки

майбутніх фахівців дошкільної освіти у ЗВО, зокрема таких, які недостатньо або майже не висвітлені у науковій літературі.

Актуальність представлених в монографії аспектів підготовки фахівців дошкільної освіти зумовлена пошуком шляхів удосконалення їхньої професійної підготовки у нових політичних, соціально-педагогічних, економічних, культурологічних умовах. Така підготовка має здійснюватися з урахуванням досвіду країн Європи, інтеграції нашої держави у світовий вимір вищої освіти, що вимагає конкурентноспроможного випускника ЗВО, розвиненої особистості, готової повноцінно жити і працювати у складних умовах.

Монографія складається з семи розділів. Детальніше про кожний.

Перший розділ «**Готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до збереження та розвитку особистісного здоров'я дитини**» присвячено проблемі готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до збереження та розвитку *особистісного здоров'я дитини*. Автор розкриває суть та роль особистісно орієнтованої парадигми у підготовці фахівців дошкільної освіти; характеризує та визначає критерії оцінки готовності випускника закладу вищої освіти до роботи з особистістю дитини дошкільного віку; підкреслює важливість особистісного здоров'я дошкільника в період воєнного стану в нашій державі та визначає компоненти його особистісного здоров'я; розкриває шляхи оптимізації процесу підготовки майбутніх вихователів до збереження та розвитку особистісного здоров'я дитини.

У другому розділі «**Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища**» йдеться про професійну підготовку майбутніх вихователів до роботи з *дітьми з особливими потребами* в умовах інклюзивного освітнього середовища. Аналізуються останні дослідження і публікації, здійснюється аналіз базових понять, викладається основний матеріал дослідження; розкриваються компоненти професійної готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими потребами; висвітлюються особливості професійної підготовки фахівців до роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.

У третьому розділі «**Особливості професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників**» розкриваються особливості професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання *негативної поведінки дошкільників*. Визначено актуальність проблеми, здійснено теоретико-методичне обґрунтування змісту професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників; розкрито змістове наповнення навчальної програми освітньої компоненти «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»; схарактеризовано методика роботи з вивчення означеної навчальної дисципліни.

Четвертий розділ «Забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у ЗДО» присвячено проблемі забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з *дітьми раннього віку*. Розкрито наукові підходи до проблеми, визначено зміст базових категорій дослідження; схарактеризовано структуру готовності вихователя до роботи з дітьми раннього віку; описано вікові особливості дітей вказаного віку; обгрунтовано педагогічні умови та технології забезпечення готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми другого-третього років життя у ЗДО.

У *п'ятому розділі «Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років»* розкрито проблему підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до *виховання патріотизму* у дітей 5-7 років. Обгрунтовано актуальність проблеми, здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури, схарактеризовано особливості виховання патріотизму у дітей старшого дошкільного віку; розкрито основи, визначено методи та форми підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років; розкрито процес підготовки майбутніх фахівців до взаємодії ЗДО та сім'ї у процесі виховання патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

Шостий розділ «Підготовка майбутніх вихователів до реалізації педагогічного партнерства ЗДО з учасниками освітнього процесу» присвячено проблемі підготовки фахівців дошкільної освіти до реалізації *педагогічного партнерства ЗДО* з учасниками освітнього процесу. Розкрито суть, основні ідеї, принципи та функції педагогічного партнерства; визначено мету та завдання підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до взаємодії з учасниками освітнього процесу; схарактеризовано форми педагогічного партнерства ЗДО з учасниками освітнього процесу; визначено методи організації ефективного педагогічного партнерства між ЗДО та суб'єктами освітнього процесу, якими має оволодіти фахівець дошкільної освіти у процесі професійної підготовки.

У *сьомому розділі «Wypalenie zawodowe nauczycieli przedszkoli / Професійне вигорання дошкільних педагогів»* розкрито поняття, причини, симптоми *професійного вигорання*; приклади стресів у професії викладача, вчителя, вихователя; виокремлено фактори, що впливають на професійне вигорання у викладачів ЗВО; охарактеризовано фази та перебіг професійного вигорання; проаналізовано вплив професійного вигорання на викладачів-початківців та шляхи профілактики симптомів професійного вигорання; основні підходи до проблеми професійного вигорання серед педагогів. Проаналізовано наукову літературу і публікацій, присвячені проблемі професійного вигорання серед вихователів закладів дошкільної освіти.

У *восьмому розділі «Розвиток професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства закладів дошкільної освіти»* розглянуто питання щодо *розвитку професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства закладів дошкільної освіти*.

Проаналізовано нормативно-організаційні підходи щодо медичного обслуговування дітей у ЗДО. Визначено основні аспекти професійної освіти з урахуванням специфіки діяльності та роль медичної сестри в закладах дошкільної освіти. Акцентовано увагу на кваліфікаційній характеристиці, посадових обов'язках сестри медичної закладу дошкільної освіти, її освітній і виховній діяльності. Досліджено значення знань з основ педагогіки в професійній діяльності спеціалістів медсестринства з метою формування у них професійно-педагогічної компетентності.

Визначено основні напрями розвитку професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства закладів дошкільної освіти. Встановлено, що основними напрями розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства є поглиблення знань у сфері дитячої медицини; оновлення знань та навичок з першої допомоги; формування комунікативних навичок для роботи з дітьми; уміння здійснювати профілактичну роботу та застосовувати здоров'язберезувальні технології; використання сучасних медичних технологій та засобів діагностики; уміння інтегрувати медсестринську діяльність із освітнім процесом ЗДО. Приділена увага співпраці сестри медичної із учасниками освітнього процесу задля формування у них здоров'язберігаючої компетентності, дотримання сагітарно-гігієнічних та протиепідемічних вимог у ЗДО.

Таким чином, у монографії висвітлюється матеріали з проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти у таких складних і до сьогодні недостатньо досліджених аспектах, як робота із збереження і розвитку особистісного здоров'я дитини; робота з дітьми з особливими потребами; робота з дошкільниками з негативною поведінкою; робота з малюками другого-третього років життя; робота з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку; робота з реалізації педагогічного партнерства ЗДО з учасниками освітнього процесу.

Редакційна колегія

Розділ 1.

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

Олена Кононко

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2815-6261>

***Анотація.** Матеріали присвячено проблемі підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з особистістю дитини дошкільного віку, із збереженням та розвитком її особистісного здоров'я. Розкрито суть особистісно орієнтованого підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти, визначено вектори роботи з особистісним здоров'ям дитини, розкрито критерії оцінки готовності випускника ЗВО до роботи з дитячою особистістю, висвітлено шляхи оптимізації процесу формування зазначеної готовності у студентської молоді.*

***Ключові слова:** професійна підготовка, готовність майбутнього фахівця дошкільної освіти, робота з дитячою особистістю, особистісне здоров'я дитини, оптимізація освітнього процесу у ЗВО.*

***Annotation.** The materials are devoted to the problem of training future specialists of preschool education to work with the personality of a preschool-age child, with the preservation and development of his personal health. The essence of a person-oriented approach in the training of future specialists in preschool education is revealed, the vectors of work with the child's personal health are defined, the criteria for assessing the readiness of a graduate of secondary education to work with children's personality are revealed, and the ways of optimizing the process of forming the said readiness among student youth are highlighted.*

***Keywords:** professional training, readiness of the future preschool education specialist, work with children's personality, child's personal health, optimization of the educational process in secondary schools.*

Особистісно орієнтована парадигма та її роль у підготовці фахівців дошкільної освіти

Інтеграція української системи вищої освіти у Європейський освітній простір передбачає посилення уваги до підготовки сучасного педагога, якому випало жити у кризових умовах. До того ж століття техніки поступається місцем століттю людини, техногенна цивілізація - антропогенній цивілізації XXI століття. Це обумовлює стратегію національної педагогічної освіти, спрямованої на розвиток і саморозвиток особистості майбутнього

фахівця. Йому належить уміло орієнтуватися у плинному соціокультурному просторі, компетентно розв'язувати актуальні життєві й освітні задачі. Це актуалізує необхідність оновлення змісту, форм і методів роботи із студентською молоддю, плекання духовно розвиненої, культурної, творчої особистості з цілісним ноосферним світоглядом й власною позицією. Особистісна позиція майбутнього педагога має стати органічною частиною його професійної діяльності.

В. Кремень підкреслює: цивілізаційні тенденції ставлять нові вимоги перед освітою, яка відіграє вирішальну роль в становленні кожної особистості. На часі формування інноваційної особистості, здатної до творення змін і сприйняття змінності як такої. Лише за цих умов ми зможемо стати конкурентоспроможною нацією. Для того, щоб залишитися ефективною в багатоманітному полі впливів, молода людина повинна бути значно більш розвинутою як особистість, бути *самодостатньою особистістю*.¹

Підготовка фахівця дошкільної освіти на засадах особистісно орієнтованого підходу передбачає уточнення змісту дефініції «особистісно-професійна зрілість». А. Черкашин підкреслює, що зрілість є найбільш тривалим періодом онтогенезу, який характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людської особистості. Автор визначає, особистісно-професійну зрілість як інтегративне утворення, що має низку складників та зумовлює саморозвиток особистості у професійній та особистісній сферах власної життєдіяльності. Згідно підходу вказаного фахівця, основними принципами психолого-педагогічної діяльності щодо формування особистісно-професійної зрілості майбутнього фахівця є продуктивність, результативність, гуманістична орієнтованість змісту педагогічної дії, особистісна орієнтованість, рефлексивність.²

Важливим напрямом модернізації національної системи вищої освіти є розвиток особистості в моделі інноваційного функціонування. Як зазначає О. Остапчук, методологічною основою особистісно орієнтованої системи освіти стає інноваційність як принцип педагогіки, що забезпечує умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на творчу ініціативу та свободу саморозвитку. Тому інноваційність розуміється не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як здатність особистості до оновлення попереднього досвіду, відкритість новому. Синергія стає основою для

---

¹ Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги час. *Педагогічна і психологічна наука в Україні*. Київ : Педагогічна думка, 2007. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. С. 11–23

² Черкашин А. І. Дефініція «особистісно-професійна зрілість» у психологічних дослідженнях. *Право і безпека*. 2017. №3 (66). С. 159–164.

реалізації «життєзабезпечуючої стратегії» розвитку освітньої системи, а інновація – засобом її гуманізації.³

Як зазначає В. Лозова, слід замінити залишки авторитарної педагогіки на педагогіку толерантності, переорієнтувати освітній процес з оволодіння студентами лише професійно важливими знаннями та уміннями на плекання *самодостатньої особистості*. Вказаний педагог підкреслює, що функції вищої школи сьогодні невинно змінюються, вона перестає орієнтуватися лише на якісну підготовку фахівців, починає усе більше уваги приділяти розвитку особистості, враховувати її індивідуальний досвід, брати до уваги індивідуальну історію розвитку кожного студента. Важливо створювати сприятливі умови для формування здорового погляду молодої людини на світ та своє місце в ньому, для належного професійного становлення, закласти основу для їхньої самореалізації, фахового зростання, саморозвитку особистості.⁴

Актуальність проблеми розвитку у студентської молоді особистісної позиції обумовлена: недостатнім технологічним забезпеченням процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності; недооцінкою ролі особистісної позиції у формуванні життєвої компетентності випускника ЗВО; спрямованістю освітнього процесу переважно на повідомлення студентам готової інформації, оснащення певною сумою знань та умінь; невідповідністю структури освітнього процесу запитам сучасного суспільства; радше декларованістю, ніж реалізованістю особистісно орієнтованої моделі організації освітнього процесу у ЗВО; слабкістю міжпредметних зв'язків; відривом змісту навчального матеріалу від реалій сучасного життя, яке швидко змінюється; домінуванням часткового замість цілісного підходу до освіти майбутніх фахівців; відсутністю належної уваги до індивідуальних історій їхнього життя, особистого досвіду, права на власний вибір та точку зору; нестачею у студентів можливостей для побудови власних освітніх траєкторій.

Упровадження у процес підготовки майбутніх педагогів особистісно орієнтованого підходу передбачає зміну акцентів із зовнішніх на внутрішні проблеми, посилення уваги питанням розвитку смисложиттєвих цінностей, становленню у студентської молоді духовності. Згідно наукової позиції І. Беґа, породжувальною клітинкою духовної особистості слід вважати цінність, внутрішній сенс якої визначає її вчинки. Реалізація такого підходу, на думку автора, відбувається за допомогою осмислення концептуальної моделі Я-центрованості у вихованні та духовному розвитку особистості. У цьому зв'язку слід використати психологічні орієнтири, які

---

³ Остапчук О. Є. Розвиток особистості в моделі інноваційного функціонування освітньої системи/ Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти : матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня. 2004 року / За ред. академіка С. Д. Максименка. Київ. 2005. С. 211–215

⁴ Лозова В. І. Педагогічні цінності сучасної освіти. *Педагогічні та психологічні науки в Україні. Теорія та історія педагогіки*. Київ : Педагогічна думка, 2007. С. 68–78

апелюють до внутрішнього світу зростаючої особистості, насичуючи його смислоціннісними імперативами. Йдеться про формування рефлексії, здатності особистості до аналізу власного життєвого шляху та його здобутків.⁵

Сьогодні на часі проблема *суб'єктного розвитку особистості* педагога, розробка теоретико-методичних основ формування особистості майбутнього фахівця як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності. На жаль, до сьогодні науковцями розглядаються переважно окремі аспекти підготовки студентів до самостійної професійної діяльності; увага концентрується не стільки на особистісній, скільки на професійній складовій готовності випускника ЗВО. Не дивлячись на існування ґрунтового доробку провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців з проблеми особистості, слід констатувати брак досліджень, спрямованих на визначення феноменології особистісної позиції майбутнього педагога взагалі, фахівця дошкільної освіти зокрема.

Традиційно науковці розглядають основні процеси становлення суб'єкта - *персоналізацію та індивідуалізацію* через прагнення *бути особистістю*. У той же час уведені в психологію поняття *самоактуалізації, персоніфікації* (К. Юнг, А. Маслоу, К. Роджерс) фіксують увагу на прагненні суб'єкта життєдіяльності *бути самим собою в процесі створення продуктивної життєдіяльності*.

Визначаючи зміст поняття «самоактуалізація», Т. Алексєнко класифікує його як властивість особистості, яка виявляється в її прагненні до якнайповнішої самореалізації і самовдосконалення, самості, бажання бути тим, ким вона може бути. Людина, що прагне актуалізувати свій потенціал, адекватно сприймає реальність, приймає себе, поводить себе природно, не намагається справити на когось враження, незалежна у поведінці та діяльності, відстоює своє право на усамітнення й недоторканність внутрішнього життя, відкрита до нового, здатна до сильних переживань та глибоких взаємин. Самоактуалізація передбачає проходження певних стадій розвитку, оскільки в міру дорослішання у людини спостерігається тенденція до вибіркового самоствердження у значущих для неї галузях життєдіяльності.⁶

За даними досліджень В. Татенко, особистісна орієнтація передбачає увагу до такого її прояву, як суб'єктність. Автор зазначає: кожна людська особа прагне в чомусь ствердитися як автор-творець, виявити свою унікальність, неповторність, своєрідність, індивідуальність. Для позначення людини як носія свободи автор використовує поняття «суб'єкт». На думку фахівця, бути суб'єктом означає: ви ступати ініціатором, творчим виконавцем своїх життєвих проєктів; починати причинковий ряд із самого себе; виявляти вибірковість, надавати пріоритет за власним

---

⁵ Бех І. Д. Рефлексія у духовному «Я» особистості. *Рідна школа*. 2011. № 8-9. С. 9-14.

⁶ Алексєнко Т. Ф. Самоактуалізація. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер. 2008. С. 795

бажанням комусь-чому; перетворювати дійсність, а не лише пристосовуватися до неї; долати внутрішні та зовнішні перешкоди; протистояти тому, що може зашкодити існуванню та досягненню життєво важливих цілей; бути вірним собі, залишатися собою, змінювати себе з власної ініціативи; керуватися почуттям міри та доцільності при здійсненні впливів на себе та оточуючий світ; реалізовувати себе у конкретних вчинках, корисних для себе та інших людей. В. Татенко підкреслює: суб'єктний підхід виокремлює в людині самостійність, самодостатність, авторське начало. Вчинковий підхід робить наголос на значенні для неї стосунків з оточуючими людьми⁷

Як констатує Г. Троцько, здебільшого рівень підготовки випускників вищих педагогічних закладів не відповідає соціально-педагогічним запитам суспільства, що виявляється у протиріччях між творчим, новаторським характером педагогічної праці і репродуктивним характером освітньої діяльності студентів; між складністю професійних функцій і низьким рівнем готовності майбутніх фахівців до їх практичного виконання. Роз'єднаність, відсутність цілісної системи підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності негативно позначаються на її рівні та якості.⁸

Суттєвим недоліком залишається існування роз'єднаності у концептуальних засадах та змісті освітніх стандартів вищої школи та дошкільної освіти. Органічна єдність цих двох ланок освіти, узгодженість освітніх стандартів, а отже і вирішення проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти у вищих педагогічних закладах залишається поки що мрією, ідеальним орієнтиром, сподіванням, відкладеним на далеке повоєнне майбутнє.

В контексті зазначених вище загальних завдань, що постали перед сучасною вищою освітою України, важливе місце посідає проблема покращання підготовки фахівців для системи дошкільної освіти. Значення першої ланки освіти є надзвичайно важливим з огляду, що саме у дошкільному дитинстві закладається фундамент особистості, формуються базові якості, освоюються моральні правила, усвідомлюються соціальні межі та оцінки. Розвиток у дошкільному дитинстві *самодостатньої особистості*- вкрай важливе завдання сьогодення.

Т. Піроженко, як прибічниця упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованого підходу, розробила відповідну технологію. Особистісно орієнтована педагогічна технологія антропоцентрична, ставить у центр освітньої системи особистість дитини, забезпечення їй комфортних умов розвитку, реалізацію її природного потенціалу, гуманізацію взаємодії з дитиною. Через поняття «гуманізація» автор утверджує головне завдання виховання

---

⁷ Татенко В. *Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія*. Київ : Міленіум. 2017. 184 с. С.6

⁸ Троцько Г. В. *Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002*. Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. Ч.1. Харків: «ОВС». 2002. 640 с. С. 200-209.

дошкільника – орієнтацію на його особистість, на розвиток її індивідуальності, творчих можливостей, духовних потреб, елементарних життєвих планів, готовність їх с відомо реалізовувати.⁹

Провідні фахівці зазначають, що в контексті особистісно орієнтованого підходу на часі проблема здоров'я дитини дошкільного віку – психологічного, духовного, особистісного. Однак слід визнати, що до сьогодні залишається поза належною увагою психолого-педагогічної науки проблема підготовки фахівця дошкільної освіти до збереження та розвитку особистісного здоров'я дитини. В умовах воєнного стану в нашій державі, коли пред'являються надзвичайно високі вимоги до уміння зростаючої особистості самовизначатися, саморозвиватися, реалізовувати свій потенціал, володіти навичками самозбереження, таке положення речей видається неправомірним. Адже паростки самодостатності, набуті у перші роки життя, вкрай важливі: на них базуються усі подальші надбання та здобутки особистості.

Готовність випускника ЗВО до роботи з особистістю дошкільника: характеристика та критерії оцінки

Формування інформаційно-технологічного, орієнтованого на розвиток компетентної особистості, та упровадження гуманістичного підходу в освіті вимагають підготовки педагога нової генерації. Реалізація даного стратегічного завдання пов'язана з глибокими змінами в системі та структурі вищої освіти, необхідністю інтеграції національної системи освіти в європейський освітній простір.

Як зазначає О. Дубасенюк, у сучасних соціально-культурних умовах до педагога висуваються нові вимоги. Процес підготовки сучасного педагога має базуватися на положенні, згідно з яким він має бути не лише професійно компетентним, але й орієнтованим на розвиток особистості (своєї та вихованців), сприймати себе та дитину в якості суб'єктів життєдіяльності. Вказаний фахівець зазначає: стан справ у сфері вищої педагогічної освіти не повною мірою задовольняє потреби суспільства. Процеси глобалізації та євроінтеграції, зміна технологій, перехід до інформаційно-технічного суспільства, зумовлюють розвиток людини як головної мети і пріоритетний напрям сучасного прогресу.¹⁰

Підготовка педагога нової формації – завдання складне, яке потребує оновлення змісту та осучаснення форм і методів реалізації цього процесу. Метою і результатом підготовки фахівця має бути *готовність до професійної педагогічної діяльності*. Готовність особистості до діяльності

---

⁹ Піроженко Т. Особистість дошкільника. Перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець. 2010. 150 с.

¹⁰ Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика: монографія Т.1. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. 400 с.

– це певний стан її свідомості, адже будь-яка діяльність програмується і спрямовується свідомістю. Підготовка майбутнього фахівця дошкільної освіти до професії є формуванням готовності до неї. У формуванні готовності до професії, важливими є її мета, умови досягнення, кінцевий результат. Цей алгоритм забезпечує діалектичність готовності як якості і стану особистості; зумовлює її процесуальний характер.

Сучасні психологи трактують готовність як установку, як прояв певного рівня здібностей і свідчення їх наявності (С. Максименко, В. Моляко, Г. Троцько), як особистісне новоутворення (Ю. Гільбух). У педагогічних дослідженнях готовність розглядається як багатокомпонентна структура, як комплекс властивостей і якостей особистості, необхідних для того, щоб бути готовим до професійної діяльності (А. Дубасенюк, А. Капська, А. Мороз, В. Семиченко, С. Сисоєва).

Поняття *готовності* тлумачиться як *інтегративна якість суб'єкта майбутньої професійно-педагогічної діяльності*. Критеріями оцінки міри сформованості готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності виступають: мотивація на професію педагога; здатність до самовдосконалення особистості; важливі для педагогічної діяльності соціально-моральні якості; необхідні загальні та спеціальні знання та уміння; досвід успішної професійної діяльності.

Згідно узагальнень провідних фахівців, Г. Троцько такі компоненти готовності студента до майбутньої педагогічної діяльності:

- *мотиваційно-цільовий* (позитивне ставлення до професії, інтерес до педагогічної роботи, гуманістична спрямованість);
- *морально-орієнтаційний* (моральні якості, культура поведінки, орієнтація на соціально-моральні цінності, широта кругозору);
- *операційно-технологічний* (уміння визначати мету; відбирати зміст, форми, методи та засоби її реалізації; володіння діагностичними уміннями та варіативними технологіями);
- *творчий потенціал особистості* (креативність, творча ініціатива, здатність імпровізувати, професійна спостережливість);
- *професійна компетентність* (знання та уміння, педагогічне мислення, свідоме поведінка, базові якості особистості система цінностей);
- *емоційно-вольовий* (сформованість вольових рис характеру, емоційна сприйнятливність, стабільний емоційний стан, адекватність реагування, самоконтроль та саморегуляція поведінки);
- *аналітико-оцінний* (адекватна самооцінка, педагогічна рефлексія, свідоме ставлення до життя та професії);

- *психофізіологічний* (висока працездатність, упевненість в собі, наполегливість поведінки, доведення розпочатого до кінця, оптимальний розподіл часу).¹¹

Досліджуючи процес формування у майбутніх педагогів готовності до професійної діяльності, С. Вітвицька звертає увагу на важливість плекання у цьому процесі таких якостей та властивостей, як: відповідальність за успіх підготовки; спроможність докладати особисті зусилля для досягнення позитивних результатів; формування інформаційної культури; розвиток уміння прогнозувати результат та нести відповідальність за продуктивність своїх дій; заохочувати прагнення реалізувати свій особистісний потенціал; виховання навичок планування педагогічної діяльності; формування комунікативних умінь, ділового та особистісного спілкування суб'єктів освітнього процесу; розвиток уміння аналізувати причини відхилення результатів діяльності від запланованих; внесення корективів у проміжні результати своїх дій; підвищення мотивації до засвоєння навчальних програм та саморозвитку; створення умов для успішної самореалізації особистості та вибору індивідуальної траєкторії свого розвитку.

Базуючись на положеннях провідних фахівців, С. Вітвицька акцентує увагу на тому, що педагогічна діяльність складається з ряду взаємозалежних компонентів – *конструктивного, організаторського, комунікативного, гностичного*. Автор зазначає: кожний з компонентів вимагає від майбутнього педагога спеціальних знань, умінь і навичок. С. Вітвицька зазначає, що в основі готовності майбутнього фахівця до педагогічної діяльності взагалі, до роботи із особистістю вихованця зокрема, лежать певні закономірності:

- обґрунтованість структури педагогічної готовності потребами соціально-педагогічного, духовного розвитку суспільства і завданнями розвитку творчої особистості;
- відповідність змісту, форм і методів виховання особистості рівню розвитку педагогічної науки і практики, характеру і змісту педагогічної праці;
- залежність якості педагогічних знань, умінь і навичок від характеру, змісту, форм і методів організації освітньої та самостійної діяльності студентів;
- залежність змісту і методів формування готовності від індивідуальних здібностей і готовності студентів до самореалізації

Автор підкреслює: провідне місце в готовності майбутнього фахівця посідають знання та уміння, пов'язані з особистістю вихованців, їхньою індивідуальністю, закономірностями їхнього творчого розвитку.¹²

---

¹¹ Троцько Г. В. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002*. Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. Ч.1. Харків: «ОВС». 2002. С. 203—204.

¹² Вітвицька С. С. Теоретичні засади підготовки магістрів в умовах ступеневої педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. №19. С. 69-71.

Аналізуючи особливості професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, ми базувалися на висвітлених вище концептуальних підходах. Проблемі професійної підготовки майбутніх вихователів присвячено наукові праці А. Аніщук, Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик, С. Курінної, С. Нечай, С. Науменко, І. Онищук, О. Пехоти, Т. Танько, Н. Трафаїли та ін. Науковий доробок вказаних фахівців слугує теоретичним підґрунтям для формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дитячою особистістю взагалі, до особистісного здоров'я дошкільника зокрема.

За даними дослідження Г. Беленької, О. Богініч, З. Борисової та інших провідних фахівців, важливим аспектом підготовки майбутнього вихователя є його готовність до розвитку особистості дитини дошкільного віку. Автори зазначають: підготовка вихователя до розвитку особистості дошкільника - це багатофакторна структура, головним завданням якої є набуття студентською молоддю особистісного смислу професійної діяльності, формування фахової майстерності, зростаючого інтересу до роботи з дітьми, досягнення успіхів в педагогічній діяльності.¹³

Як зазначає С. Нечай, особистісно орієнтований підхід у підготовці студентської молоді до організації музично-педагогічної діяльності, перетворював студентів на суб'єктів пізнання, здатних свідомо визначати мету діяльності, планувати її, обирати адекватні способи розв'язання освітніх завдань, регулювати та контролювати власні дії, аналізувати й оцінювати результати активності (своїї та вихованців). Автор наголошує: особистісно орієнтований підхід, використовуваний у процесі підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, сприяв можливості студентів виявляти індивідуальність, самобутність, довіру власному досвіду, рефлексію, здатність здійснювати самостійні вибори та приймати власні рішення, виховувати у дошкільників базові якості особистості.¹⁴

Т. Танько трактує професійну підготовку майбутнього фахівця дошкільної освіти як систему організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, умінь, навичок, *професійної готовності*. Автор розуміє під нею стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання педагогічних дій, прагне їх якісно виконати.¹⁵

---

¹³ Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. В. Беленька О. Л. Богініч, З.Н. Борисова та ін. ; за заг. ред. І. І. Загарницької. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. С.47- 98.

¹⁴ Нечай С. П. Теорія і практика підготовки майбутніх вихователів до поліфункціонального застосування музики в аудіальному розвитку дошкільників: автореф. .... докт. пед. наук. К. 2015. 39с.

¹⁵ Танько Т. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. .... докт. пед. Наук. ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2004. 41 с.

Заслугове на увагу дослідження Н. Трафаїли, присвячене підготовці майбутніх вихователів до роботи з особистістю дошкільників взагалі, до їхнього емоційного розвитку зокрема. Автор підкреслює: сучасні реалії орієнтують на формування гуманістично орієнтованої особистості, здатної оперативно реагувати на динаміку соціальних процесів, розробляти та використовувати новітні освітні технології, творчо розвиватися. Сучасний вихователь має бути здатним до саморозвитку, самовдосконалення, самоделювання та самопроекування у професійній сфері. Н. Трафаїла акцентує увагу на важливості володіння майбутніми фахівцями вмінням ефективно взаємодіяти з дошкільниками, розвивати їхню емоційну сферу, сприйнятливості як базову якість особистості, здійснювати профілактику емоційного неблагополуччя, емоційної глухоти дітей.¹⁶

У професійній підготовці майбутніх вихователів І. Підлипняк звертає увагу на важливість розвитку їхньої особистості, формування здатності здійснювати педагогічну діагностику, аналізувати різні педагогічні ситуації, розвивати проєктивні, організаційні, конструктивні уміння, моделювати експериментальні ситуації. Дослідження В. Сергєєвої підкреслює важливість забезпечення майбутньому педагогу широкого наукового світогляду, високої культури, наукових основ управлінської діяльності.

Зasadничим у дослідженні слугував підхід, згідно з яким сучасна стратегія підготовки фахівців дошкільної освіти базується на положенні про перехід від культури корисності до культури гідності. Як зазначає І. Онищук, на часі зближення освіти із загальною культурою особистості, орієнтація на досягнення соціально та індивідуально детермінованої мети, яка визначає механізми забезпечення особистісного зростання майбутніх фахівців – інтеріоризацію, ідентифікацію, уособлення, рефлексію, смислоутворення, вибірковість, наслідування і незалежність. І. Онищук підкреслює, що освіта забезпечує розвиток особистості, якщо її засобами вирішуються завдання: гармонізації відносин особистості із довкіллям, формування в неї наукової картини світу, виховання гнучкого мислення, розвитку потреби у творчому самовираженні та самореалізації, формування уміння здійснювати власні вибори та приймати самостійні рішення, розвитку спроможності самовдосконалюватися упродовж життя.¹⁷

Аналіз наукових джерел з проблеми підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти засвідчив відсутність наукових праць, які стосуються роботи педагога з психологічним, душевним та особистісним здоров'ям дошкільника. Це актуалізує важливість даного наукового напрямку, уточнення змісту категорії *особистісне здоров'я* та напрямів роботи з ним.

---

¹⁶ Трафаїла Н. Д. Підготовка майбутнього вихователя до емоційного розвитку дітей дошкільного віку: автореф. дис. ....канд. пед. наук. Одеса. 2019. 22 с.

¹⁷ Онищук І. А. Теоретико-методичні засади розвитку культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у художній діяльності: автореф. дис.....докт. пед. наук. Івано-Франківськ. 2020. 40 с.

Згідно нашого визначення, готовність – стан мобілізованості студента, комплекс базових якостей особистості, яким засвідчується його спроможність діяти відповідно конкретній педагогічній ситуації, повноцінно реалізовувати свій потенціал, виявляти мобільність і креативність, досягати успіхів у професійно-педагогічній діяльності, домагатися позитивної динаміки змін у розвитку особистості дітей дошкільного віку взагалі, збереженні та розвитку їхнього особистісного здоров'я зокрема, плеканні умінь самовизначатися, самореалізовуватися, саморозвиватися та володіти навичками самозбереження (самозахисту).

Готовність майбутнього педагога до збереження та розвитку у дошкільників особистісного здоров'я передбачає, з одного боку, поінформованість студентської молоді щодо феноменології даного явища, особливостей розвитку у дошкільників здорової, зрілої поведінки, з іншого – сформованість ставлення до вказаного напрямку виховної роботи як до пріоритетного, володіння ефективним інструментарієм діагностики та розвитку здатності дітей старшого дошкільного віку зберігати та розвивати своє особистісне здоров'я.

Особистісне здоров'я дошкільника – пріоритет сьогодення.

Здоров'я – категорія цілісна, інтегрує різні взаємопов'язані між собою аспекти. Кожний з них значущий для підтримки відчуття благополуччя дошкільника. Водночас слід визнати: зазвичай увага дорослих прикута радше до фізичного (тілесного) та психічного (відсутності психічних розладів) здоров'я. Питання психологічного і особистісного здоров'я знаходяться на узбіччі педагогічних проблем, навіть за умови упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованої освітньої парадигми.

Періодично ми стикаємося з близькими за звучанням, проте відмінними за змістом поняттями. Зокрема, це стосується понять «психічне» і «психологічне здоров'я». Відмінність *психологічного здоров'я від психічного* полягає у тому, що останнє має відношення до окремих психічних процесів, пов'язана з медичними аспектами, а психологічне – відноситься до усієї особистості в цілому і з медичними аспектами не пов'язана. На думку провідних фахівців, психологічне здоров'я включає до свого складу душевне та особистісне здоров'я.

Як зазначають І. Власенко в О. Рева, психологічно здорова людина пізнає себе та оточуючи світ розумом, почуттями, інтуїцією. Вона приймає себе і визнає важливість інших людей. Така людина бере відповідальність за своє життя на себе та робить висновки з проблемних ситуацій. Її життя наповнене сенсом. Вона живе у гармонії із собою та оточуючим її світом. Вказані автори визначають психологічне здоров'я людини як комплекс емоційних, інтелектуальних, тілесних і соціальних аспектів; як здатність долати труднощі і пристосовуватися до нових умов та обставин життя. Фахівці звертають увагу на те, що для *психічного здоров'я* нормою є відсутність патології

і симптомів, які перешкоджають адаптації до певного середовища, а для *психологічного здоров'я* нормою є присутність певних особистісних характеристик, які сприяють пристосуванню до соціуму, в якому людина живе, розвивається сама та сприяє розвитку інших. Відхилення від норми у випадку *психічного здоров'я* - це хвороба, а у випадку *психологічного здоров'я* - відсутність можливості розвитку в процесі життєдіяльності, нездатність виконувати свої життєві завдання, регресивний розвиток особистості.

Вивчаючи феномен психологічного здоров'я студентської молоді, І. Власенко та О. Рева у своєму дослідженні зафіксували: знижений рівень самоповаги, саморозуміння та аутосимпатії у третини опитаних студентів; недостатній рівень очікуваного ставлення до них інших; низьку здатність керувати власними емоціями, мотивувати себе; виражені труднощі у розпізнаванні емоцій. Вказані дослідники виявили у студентської молоді прояви дезадаптивності, неприйняття себе та інших, емоційного дискомфорту, надання переваги зовнішньому контролю за низької здатності частини респондентів ставити власні цілі, отримувати задоволення від процесу життя, осмислювати його. Визначені тенденції вкрай тривожні і потребують до себе пильної уваги.¹⁸

Ми із складу психологічного здоров'я виокремили аспект особистісного здоров'я як найбільш актуальний для сьогодення. З'ясувалося, що поняття *особистісне здоров'я* залишається мало уживаним, а отже, недостатньо чітким для розуміння. До того ж розмитість уявлень про цю комплексну характеристику дошкільника є наслідком переважання в педагогічній практиці орієнтації на засвоєння дітьми знань та умінь, необхідних для підготовки до школи. Плекання особистісного здоров'я дитини дошкільного віку - задача першорядна у сьогodнішніх реаліях. Розв'язана росією в Україні війна зачепила усіх без винятку, але особливо - малюків, які по суті, позбавлені дитинства, швидко дорослішають.

Важливо потурбуватися про *життєздатність особистості* - вміння виживати, пристосовуватися до нових умов, розвиватися у змінних, подекуди несприятливих обставинах, приймати рішення в ситуації невизначеності, керувати власними ресурсами у складних умовах, виявляти оптимізм та віру в себе, домагатися успіху. Життєздатність виступає передумовою і показником особистісного здоров'я.

Згідно даних дослідження Б. Кузьмик та Л. Березовської, життєздатність визначається як важлива властивість особистості; як поєднання стійкості та адаптивності, самоідентичності та відповідності, корисності та оптимальності. У випадку соціальної чи психологічної загрози, психологічна стійкість особистості актуалізується. А її життєздатність забезпечує реалізацію людиною власних сил, передусім психічних сил, у несприятливих умовах життя. Дія різних

---

¹⁸ Власенко І., Рева О. Збереження психологічного здоров'я студентської молоді в Україні // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологія»*. 2020. Випуск 3. С. 90-99.

факторів: середовищних, індивідуально-психологічних, можуть сприяти або гальмувати розвиток життєздатних ресурсів особистості.

О. Кононко зазначає: *особистісне здоров'я – це стан особистості і одночасно комплекс якостей та життєвих умінь, які забезпечують їй відчуття благополуччя, душевної рівноваги, уможливають стійкий розвиток, успішне особистісне зростання, здатність до самоактуалізації*. Особистісне здоров'я дошкільника засвідчується *найповнішим виявом і розвитком його особистісних можливостей – самосвідомості, системи цінностей, пізнавальних інтересів, адекватності та стабільності емоцій, саморегуляції поведінки, базових якостей як основи характеру. Хороше особистісне здоров'я засвідчується балансом між різними аспектами життя дошкільника, його індивідуальними потребами й соціальною спрямованістю*.¹⁹

Особистісне здоров'я дозволяє дитині поступово стати *самодостатньою, набути власного внутрішнього погляду та усвідомлених орієнтирів*. По суті, йдеться про закладання у дошкільному дитинстві основ САМОСТІ, яка символізує *повноту потенціалу та його реалізації*. Для особистісного зростання важливо забезпечити єдність протилежних тенденцій: з одного боку, розвивати у дошкільника самодостатність, з іншого – уміння приносити користь іншим.

Самість проявляється в житті дитини в процесі *індивідуалізації*, перетворення її з об'єкту зовнішніх впливів на активного суб'єкта життєдіяльності, здатного бути самим собою, відповідним своїй природі, носієм та регулятором душевного життя та конструктивної поведінки. Свобода, на думку М. Монтесорі, виступає єдиним засобом, який призводить до найбільш повного розкриття і розвитку розуму, почуттів, характеру, надає можливість спостерігати за процесом зростання особистості, турбуватися про гігієну психіки. Автор наголошувала: завдання дорослого - бути мудрим посередником між природою та вимогами життя, допомогти зростаючій особистості жити власними силами. Стан особистісного здоров'я виконує функції *організації, регуляції, забезпечення цілісності й повноти буття* дитини, що лише розпочинає свій життєвий шлях.²⁰

Безумовно, йдеться поки що про первинні прояви самості, про закладання фундаменту особистісного здоров'я. Це має вирішальне значення для формування *особистісного стрижня* дитини, відчуття нею своєї внутрішньої сили, уміння знаходити опору не лише ззовні, а й всередині самої себе. Саме особистісний стрижень спонукає її до активності та виступає одночасно механізмом саморозвитку і самозахисту дитини 5-7 років. Кожну з життєво важливих

¹⁹ Кононко О.Л. Особистісне здоров'я дошкільника як запорука його життєвого благополуччя. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2023. №4. С.4-13.

²⁰ Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтесорі: теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2009. 304 с.

тенденцій, які реалізуються комплексом відповідних умінь дошкільника, О. Кононко²¹ розкриває таким чином:

1. Уміння самовизначатися:

- *ідентифікує себе, усвідомлює як окрему особу з особливими та типовими властивостями; вирізняє себе з-поміж інших людей, оперує займенником «Я»;*

- *усвідомлює стабільність, незмінність своєї статевої належності із зміною зачіски, одягу, вибору іграшок;*

- *сприйнятливий до інформації, правильно її інтерпретує, адекватно її оцінює та реагує на неї; доцільно використовує її в реальному житті;*

- *розрізняє реальне та уявне, об'єктивно існуючий світ та фантазію;*

- *орієнтується в реальному житті - виділяє головне-другорядне, безпечне-небезпечне, знайоме-незнайоме, доцільне-ризиковане;*

- *враховує нові обставини, вимоги, умови, бере їх до уваги, швидко адаптується до них;*

- *домірний життєвим обставинам, суголосний стану оточуючих людей;*

- *адекватно реагує на події, вчинки, життєві ситуації;*

- *змінює спосіб поведінки із зміною обставин, проявляє гнучкість;*

- *приймаючи відповідальне рішення, обирає найкращий з можливих варіант;*

- *витрачає на прийняття доцільного рішення мінімальний час;*

- *може відмовитися від непродуктивних дій, внести корективи, виправити помилку.*

- *орієнтується у своїх діях на моральні цінності і норми;*

- *має особисті плани, планує свої найближчі дії, намагається їх практично реалізувати;*

- *сформований елементарний науковий світогляд, адекватна дитяча картина світу.*

2. Здатність самореалізовуватися:

- *орієнтується у своїх основних чеснотах і вадах;*

- *приймає, цінує, поважає себе;*

- *усвідомлює свою значущість для рідних та близьких людей;*

- *охоче проявляє свої здібності, презентує можливості оточуючим;*

- *прагне досягти успіху у чесний спосіб; радіє заслуженій перемозі;*

- *усвідомлює, що для успіху необхідно докласти неабияких зусиль;*

- *прагне самоствердитися, впевнитися у своїй спроможності та отримати позитивну оцінку авторитетних людей;*

- *активно включається у роботу, повністю віддається улюбленим заняттям;*

---

²¹ Кононко О. Л. Особистісне здоров'я дошкільника як запорука його життєвого благополуччя. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2023. № 4. С. 4-13

- завжди завершує розпочате до кінця, долає перешкоди на шляху до мети;
- орієнтується на високі стандарти якості виконання завдань, готовий переробити зроблене, якщо не задоволений результатами:

- прагне самоствердитися, впевнитися у своїй спроможності та отримати позитивну оцінку авторитетних людей;

- чинить опір передчасному втручанню дорослого в його самостійну діяльність;
- виявляє творчу ініціативу у різних сферах життя та видах діяльності;
- з розумінням ставиться до критики та зауважень, які не принижують;
- у спілкуванні поводить себе совісно, виявляє чуйність, допомагає й підтримує слабших;
- здатний відповідати за власні помилки та результати невдалих рішень та дій.
- задоволений собою, своїм статусом в групі однолітків, результатами діяльності, життям в цілому.

3. Схильність до саморозвитку:

- прагне самостійності, автономності, незалежності в різних життєвих ситуаціях та видах діяльності;

- виявляє високу пізнавальну активність, допитливість;
- виявляє інтерес до нового, невідомого, вирізняється здоровою мірою ризику;
- прагне відійти від шаблону, запропонувати оригінальні ідеї, прийняти неочікувані рішення, виявити креативність;

- відмовляється від незаслуженої перемоги, позитивної оцінки, схвалення;
- не боїться помилятися. визнає свої помилки, виправляє їх (частіше сам або за допомоги дорослого);

- уміє певний час перебувати наодинці, не відчуючи дискомфорту;
- прагне створити свій особистий простір та ревно його оберігає;
- намагається покращити свої уміння, розширити коло знань, вдосконалити якості, набутти майстерності. (стати кращим, ніж є зараз);

- уміє виявити свою любов, прихильність, симпатію до дорослих та однолітків;
- має мрії, може розповісти про них довіреним особам;
- ініціює покладання на себе відповідальності за когось або щось, не перекладає відповідальність на інших;

- рефлексивний: знає свої основні чесноти і вади, аналізує власні здобутки та недоліки, адекватно їх оцінює, виявляє елементи самокритичності, може посміятися над собою, використавши гумор;

• сформовані базові якості як основа характеру: самостійність, сприйнятливість, допитливість, відповідальність, людяність, самовладання, креативність, совісність, власна гідність;

• орієнтується на гуманістичні цінності, виявляє доброзичливість та толерантність, приймає несхожих на себе людей та іншу точку зору.

4. Спроможність до самозбереження:

• у складній ситуації мобілізується, регулює свій стан та поведінку, заспокоює себе, відновлює конструктивні дії;

• чинить опір руйнівним впливам, не дозволяє себе ображати та принижувати, відстоює власну гідність,

• надає перевагу мирному розв'язанню конфлікту, не нападає першим;

• опирається незаслуженим зовнішнім оцінкам, доводить свою правоту;

• довіряє своєму досвіду, власним оцінкам, розраховує на власні сили;

• схильний до спонтанної поведінки, викликаній не зовнішніми впливами, а внутрішніми причинами, інтуїцією;

• знає, чого хоче сам, намагається відстояти право на реалізацію свого бажання;

• створює та оберігає особистий простір - недоторкану територію, де почуватися захищеним;

• швидко відновлюється після впливу фізичних, психологічних, соціальних негативних впливів;

• врівноважені уміння бути у згоді з собою (приймати себе, не заводитися з півобертів, не кіпішувати з дрібниць) та злагоді з оточуючим світом;

• впевнений у своїх можливостях, наполегливий у досягненнях мети;

• вирізняється вибірковістю пріоритетів; уміє надавати перевагу комусь-чому та коректно відмовляти у прихильності;

• вміє відстояти власну думку, довести свою правоту, знайти аргументи на свою користь;

• розв'язує конфлікти у соціально прийнятний спосіб;

• гідно виграє (надмірно не вихваляється) і програє (не дратується, не плаче, не звинувачує інших);

• довіряє своєму досвіду, спирається на адекватну самооцінку;

• не плазує перед іншими, не підлабузничує заради отримання бажаного;

• зрідка жаліється на однолітків дорослим, прагне розв'язати проблему самотужки.

Комплекс перерахованих умінь становить свого роду *авторську модель* ідеального стану особистісного благополуччя дитини. Але як і будь-яка ідея, що тяжіє до ідеалу, слугує радше орієнтиром, дороговказом, ніж настановою чи нормативною схемою. До слова: *норма – це не середньостатистичне для певного віку, а те найкраще, що можливе для конкретної дитини за відповідних умов життєдіяльності*. Норма – категорія суб'єктивна, культурологічна.

Говорячи про важливість підтримки та захисту особистісного здоров'я дошкільника, звертаємо увагу: *показники його стану* можна зафіксувати під час спостереження за діями, вчинками, виборами, рішеннями, його емоційними та мовленнєвими реакціями. Особистісне здоров'я – це інтеграл, що ґрунтується на чотирьох «китах» і визначає основні вектори особистісного зростання та організації освітнього простору у ЗДО. Особистісне здоров'я засвідчуються мірою сформованості у дошкільника таких життєво необхідних умінь, як *уміння самовизначатися, самореалізовуватися, саморозвиватися, та самозахищатися*.

Найчастіше за станом особистісного здоров'я дітей розподіляють на три рівні розвитку: креативний (вищий), адаптивний (середній) і дезадаптивний (низький). У представників *креативного рівня* збалансовані індивідуальні та соціальні потреби; яскраво виражені тенденції до повноцінної, конструктивної й чесної реалізації своїх можливостей; спрямованість на гуманістичні цінності й створювальний характер активності; задоволеність собою та життям. Діти *адаптивного рівня* зорієнтовані радше на дотримання соціальних вимог, ніж на саморозвиток; поведуться здебільшого обережно, залежні від думок і вказівок авторитетних дорослих й однолітків; свої можливості реалізують частково, ситуаційно, обережно, з урахуванням очікуваних реакцій значущих людей. Віднесені до *дезадаптаційного рівня* розвитку особистісного здоров'я дошкільники вирізняються деструктивною та демонстративною поведінкою, прагненням досягти успіху за будь-яку ціну; схильністю домінувати, невмінням доводити розпочате до кінця, регулювати власні емоції, налагоджувати гуманні взаємини. Найчисленнішу групу становлять дошкільники середнього рівня розвитку особистісного здоров'я.²²

З огляду на сказане вище, підготовка фахівця дошкільної освіти до роботи із збереження та розвитку особистісного здоров'я дитини 5-7 років, передбачає серйозну «психологізацію» цього процесу, врахування індивідуальної історії розвитку кожного студента, створення сприятливих умов для збагачення їхніх уявлень про роль самовизначення, самореалізації, саморозвитку та самозбереження у становленні особистості дошкільника.

---

²² Кононко О.Л., Аніщук А. М. Актуальні проблеми розвитку особистісного здоров'я дошкільника. Зб. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2024. №1. С.8-19.

Оптимізація процесу підготовки майбутніх вихователів до збереження і розвитку особистісного здоров'я дошкільників

Оптимізація – науково обґрунтований вибір найкращих варіантів організації процесу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти для конкретних умов закладу вищої освіти з метою отримання найкращих результатів без перевантаження дітей дошкільного віку, студентів та викладачів. Засвідчується успішним розв'язанням педагогічних завдань, раціональним витрачанням часу та відчуттям задоволеності усіх учасників освітнього процесу здобутими результатами.

Раніше поняття «освічений» і «культурний» слугували синонімами. Проте функціонально-прагматичний, вузько-інформаційний підхід до підготовки педагогічних кадрів для першої ланки освіти призвів до відриву знання від формування духовних сторін особистості майбутнього фахівця, до розриву освіти і культури, перетворило поняття «освічений» на синонім «поінформований». Такий стан речей не може вважатися нормальним, потребує забезпечення взаємозв'язку освіти і культури особистості.

Як зазначають В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, у сучасних соціокультурних умовах, висуваються нові вимоги до підготовки майбутніх педагогів. Вказані фахівці зазначають: педагог має бути не лише професійно компетентним, але й орієнтованим на розвиток особистості, на плекання суб'єкта життєдіяльності. Фахівці підкреслюють: стан справ у сфері вищої педагогічної освіти не повною мірою задовольняє потреби суспільства. Процеси глобалізації та євроінтеграції, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, зумовлюють розвиток людини як головної мети і пріоритетного напрямку сучасного прогресу.²³

На думку В. Кременя, освіту можна вважати спрямованою на розвиток особистості, якщо її засобами розв'язуються такі завдання:

- гармонізуються відносини молоді люди з довкіллям, осучаснюється її наукова картина світу;
- забезпечуються умови для виховання гнучкого наукового мислення, освоєння наукової інформаційної бази і сучасної методології осмислення дійсності;
- збалансовується фізичний, інтелектуальний, почуттєвий, вольовий, моральний розвиток особистості;

---

²³ Професійна освіта України на шляху до євроінтеграції (1992-2017) / наук. ред. Н. Г. Ничкало; упорядники: Л. В. Горбань, В. П. Тименко. Київ : ДП «Інформ. Аналітич. Агентство». 2018. 358 с.

- створюються сприятливі умови для становлення соціальної компетентності молоді, орієнтації в соціумі, з урахуванням її вимог, конструктивного на неї впливу;
- надається можливість діяти самостійно, здійснювати власний вибір, приймати особисті рішення, відповідати за їх наслідки для оточуючих;
- забезпечується накопичення власного досвіду проживання в умовах насиченого та активного інформаційного середовища, стимулюється потреба постійної праці над собою задля самовдосконалення.²⁴

Досліджуючи проблему підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, Г. Беленька визначає актуальні напрями роботи, які сприятимуть євроінтеграції. До них автор відносить: компетентнісну спрямованість, інтегративний підхід до викладання фахових дисциплін, практичну зорієнтованість, пріоритетність морально-духовного розвитку, використання в освітньому процесі інноваційних, партнерських, інтерактивних форм роботи із студентами. Автор розробив і представив стратегічні вектори підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в Україні. До них увійшли: академічна доброчесність, інтеграція змісту навчальних дисциплін, посилення етико-естетичної складової фахової підготовки, практична орієнтованість навчання, технологізація та інформатизація освітнього процесу, спрямованість методів на розвиток базових якостей особистості, готовність майбутнього фахівця до життя у постійно змінюваних умовах.²⁵

Основними принципами підвищення ефективності процесу підготовки фахівців дошкільної освіти слугує упровадження в педагогічну практику системного, суб'єктного, аксіологічного, культурологічного та компетентнісного підходів.

Як зазначає О. Власенко, у сучасних проектах модернізації національної освіти реалізація системного підходу набуває особливого значення. Поняття «система» трактується автором як сукупність елементів, що знаходяться між собою у зв'язках та утворюють певну цілісність. Застосування системного підходу у педагогічному дослідженні дозволяє вивчати об'єкт цілісно, забезпечувати стабільну послідовність його процесу. Системний підхід, з однієї сторони, аналізує педагогічне явище як цілісну педагогічну систему, а з іншої – дозволяє отримати якомога повнішу інформацію про стан кожного її компонента.²⁶

Отже, *системний підхід* є послідовністю процедур, спрямованих на досягнення ефективного результату у межах оптимізації освітньої роботи. Основною ідеєю системного

²⁴ Кремень В. Г. Поступ до нової філософії освіти в Україні. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002*. Збірник наукових праць. Ч. I. Харків, 2002. С. 21.

²⁵ Беленька Г. В. Європейські вектори нової стратегії підготовки дошкільних педагогів. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2017. №10.2 (50.2). С.1-4.

²⁶ Власенко О. М. Практичне застосування системного підходу в моделюванні науково-дослідної роботи студентів // Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 270.

підходу є взаємозв'язок об'єктів та напрямків роботи з формування особистості майбутнього фахівця. Методологічне значення системного підходу полягає в тому, що він дає можливість структурувати систему роботи з дошкільниками, враховувати складні залежності всередині неї, встановлювати систему зв'язків із зовнішнім середовищем, розробляти практичні рекомендації з оптимізації процесу формування особистості. Системний підхід дозволяє впливати на уміння майбутнього вихователя турбуватись про досягнення дитини у різних умовах життєдіяльності, уможлиблює інтеграцію методів, форм і засобів роботи з усіма учасниками освітнього процесу.

Важливу роль в оптимізації процесу підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти відіграє *суб'єктний підхід*. Він, на думку В. Татенка, виокремлює в людині самостійність, самодостатність, авторське начало, робить наголос на суб'єкт-суб'єктних стосунках з оточуючими, актуалізує перспективи упровадження в педагогічну практику *суб'єктно орієнтованих підходів*: суб'єктно-діяльнісного, суб'єктно-буттєвого, суб'єктно-середовищного, суб'єктно-ціннісного, системно-суб'єктного, суб'єктно-конструктивістського тощо.²⁷

Значення суб'єктного підходу полягає у формуванні у майбутнього вихователя ЗДО уміння свідомо ставитися до психологічного здоров'я дитини у різних видах діяльності, вправлятися в адекватних та здорових реакціях, вдосконалювати свої практичні навички. В активній діяльності майбутній фахівець навчається сприймати та аналізувати інформацію; осмислювати, запам'ятовувати та оцінювати її. В педагогічній діяльності формується його самостійна пошукова активність, самонавчання перетворюється на проблемно-розвивальне. Освітній процес у ЗВО має організовуватися з граничним ступенем самостійності майбутнього вихователя, містити різні види діяльності, які впливають на формування його особистості, на соціальні норми та професійні якості.

Оптимізація роботи майбутнього фахівця з особистістю дошкільника, з його особистісним здоров'ям передбачає упровадження у педагогічну практику *аксіологічного підходу*. Сутність аксіологічного підходу до підготовки майбутнього фахівця полягає, як зазначають Л. Бірюк та С. Пішун, полягає в орієнтації професійної освіти на формування в нього загальнолюдських, національних та професійних цінностей, які визначають його ставлення до світу, до педагогічної діяльності, до себе як особистості та професіонала. Ефективність упровадження аксіологічного підходу полягає у перетворенні цінностей на значущі, фундаментальні, життєвостислові. Педагогічна аксіологія кваліфікується вказаними авторами як фундамент *духовної культури*

---

²⁷ Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія. Київ : Міленіум. 2017. 184 с. С. 3.

майбутнього педагога.²⁸ Наше дослідження було спрямоване на перетворення для майбутнього фахівця дошкільної освіти на пріоритетну цінність такої властивості особистості дошкільника, як особистісне здоров'я.

Культурологічний підхід – це напрям педагогічної практики, в основі якого лежить принцип культуровідповідності освіти. Він забезпечує гуманізацію та гуманітаризацію освітнього процесу. М. Бастун розуміє під духовною культурою особистості інтегративну якість, яка визначає переважання в її житті духовних цінностей, включеність у процеси духовного життя спільноти, позицію відповідального суб'єкта культури. На думку автора, культура є зрощуванням душі у найвищих її людських проявах.²⁹

Ми виходимо з розуміння, що особистісне здоров'я є проявом дитиною дошкільного віку як суб'єктом духовної культури, своїх найбільш важливих життєвих потреб; спонукається сутнісними, душевними силами зростаючої особистості і проявляється назовні духовними якостями; виступає надбанням внутрішнього світу дитини, яке засвідчує її зрілість; орієнтує на визнання духовними цінностями основних життєвих тенденцій, втілених в уміннях дошкільника самовизначатися, самореалізовуватися, саморозвиватися та піклуватися про самозбереження. Лише духовно розвинений вихователь спроможний формувати у дітей дошкільного віку духовні риси і якості.

Важливим для вивчення особистісного здоров'я є *компетентнісний підхід*. О. Марущак визначає поняття компетентності у педагогічній діяльності за допомогою категорій «поінформованість», «обізнаність», «інтегрована здатність особистості успішно діяти», «особистісне утворення». Автор зазначає: компетентнісний підхід до підготовки студентської молоді передбачає зміну результатів освіти з усталених знань, умінь і навичок на набуття ними компетентності, якості досвідченості. Компетентності виступають індикаторами готовності випускника ЗВО до професійної діяльності, особистісного розвитку та продуктивного життя. Їх набуття уможлиблює готовність орієнтації студента у нових реаліях, інформаційному просторі, подальшому вдосконаленні уміння діяти у нестандартних ситуаціях.³⁰

Компетентність майбутнього фахівця дошкільної освіти сприяє компетентній поведінці дітей дошкільного віку, вправляє їх в уміннях переносити здобуті знання та уміння у нові умови, виявляти креативність, поводитися совісно, проявляти почуття власної гідності. О. Кононко

---

²⁸ Бірюк Л., Пішун С. Аксіологічний підхід до формування професійної спроможності особистості майбутнього учителя початкових класів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Глухів. Вип 56. Т.І. 2022. С. 161-166.

²⁹ Бастун М. В. Культурологічний підхід як засіб розвитку духовної культури особистості. URL: https://lib.iitta.gov.ua/3310/1/Bastun_1.pdf (дата звернення: травень 2022).

³⁰ Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. «Полісся»*. Житомир. 2016. С. 97-108.

зазначає: саме на етапі дошкільного дитинства необхідно закладати основи компетентності як інтегральної особистісної характеристики, що засвідчує достатню обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань. Говорячи про компетентність дошкільника, доречно акцентувати увагу на тому, наскільки самостійно він діє не лише у знайомих, а і у нових ситуаціях; чи здатний проявляти творчу ініціативу, чи виявляє інтерес до дослідництва та експериментування; чи готовий ризикувати.³¹

Таким чином, компетентнісний підхід ставить на перше місце не поінформованість дитини,

а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльностях, у сферах етичних, соціальних, особистих взаємовідносин.

Компетентнісний підхід зміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину розвитку у дітей старшого дошкільного віку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних життєвих ситуаціях

Оптимізація процесу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти передбачає застосування розроблених нами психолого-педагогічних умов, основними з яких у процесі підготовки до роботи з підтримкою і розвитком особистісного здоров'я дошкільників, виступають:

1. Розвиток у студентів свідомого ставлення до професії, власної особистості, адекватної Я-концепції, ціннісного самоставлення. аутопедагогічної компетентності.

2. Налагодження зв'язку змісту освіти майбутніх фахівців з реаліями сьогодення, прищеплення їм навичок практичного життя.

3. Забезпечення у процесі підготовки педагогів міжпредметних зв'язків, інтеграції предметів людинознавчої спрямованості.

4. Збагачення знань майбутніх вихователів про особистісне здоров'я дошкільників та вектори його збереження і розвитку.

5. Використання сучасних освітніх технологій розвитку у дітей дошкільного віку різних компонентів особистісного здоров'я.

Таким чином, основними напрямками вдосконалення процесу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з особистістю дітей перших шести/семи років життя виступатимуть: формування позитивного ставлення до власного «Я»; наближення змісту освіти до сучасного життя з його проблемами та динамікою змін; інтеграція дисциплін людинознавчої спрямованості, розширення психологічних, педагогічних, етичних, культурологічних знань студента; оновлення освітніх технологій з метою розвитку умінь дітей дошкільного віку

---

³¹ Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. К., 2003. С. 101.

самовизначатися, реалізовувати свій особистісний потенціал, виявляти самостійність і креативність, турбуватися про самозбереження.

Добираючи методи і форми роботи студентської молоді з дітьми дошкільного віку, ми керувалися такими ідеями:

- освіта студента має базуватись на його особистих цілях, свідомому ставленні до професійної діяльності;
- магістрант має право обирати індивідуальну освітню траєкторію, визначати зміст, задачі, темп, методи, особистісний сенс, форми контролю та оцінку результатів своїх дій;
- творче самовираження має стати основним лейтмотивом освітньої діяльності студентів у ЗВО;
- збільшення питомої ваги самостійних видів роботи (самонавчання, самовиховання, самовизначення, самореалізація, саморозвиток) сприятиме розвитку суб'єктної позиції студента;
- створення випускником власного освітнього або наукового продукту – корисного, самобутнього, оригінального;
- узгодження особистих знань і досвіду студента з фундаментальними положеннями педагогіки;
- використання ігрових та цифрових технологій в освіті.

Евристичний характер навчання у ЗВО сприятиме підвищенню мотивації студентської молоді, урізноманітнить освітній процес, стимулюватиме творчу пошукову активність студентів, дозволить їм робити власні відкриття через їхнє проникнення у сутність інноваційної діяльності, ставити перед собою запитання та самостійно шукати на них різноманітні відповіді. Евристичне навчання виступає засобом індивідуалізації освіти, що сьогодні є вкрай важливим.

До основних методів, ефективних для збереження та розвитку особистісного здоров'я дітей дошкільного віку слід віднести: спостереження майбутніх вихователів за їхньою поведінкою у звичних та незвичних умовах життя; щоденник самоспостережень з подальшим аналізом зафіксованої інформації; моделювання ситуацій морального вибору; творчі завдання, використання проєктивних методик, аналіз продуктів дитячої творчості, метод незакінчених речень; метод проєктів з теми психологічного та особистісного здоров'я; групові дискусії; тренінги та ділові ігри.

Ефективність використаного майбутніми фахівцями комплексу методів має суттєво зрости, позитивно позначитись на здатності дитини дошкільного віку *самовизначатись*, робити власний відповідальний вибір, приймати самостійні конструктивні рішення; повноцінно *реалізовувати свій особистісний потенціал*, проявляти у поведінці та діяльності свої сутнісні сили, актуалізувати внутрішні резерви; *саморозвиватися* як суб'єкт життєдіяльності, здатний

продувати ориг-інальні ідеї, виявляти творчість, постійно самовдосконалюватися; підтримувати і захищати себе, відстоювати простір свого «Я», власну гідність, поводитись справедливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бастун М. В. Культурологічний підхід як засіб розвитку духовної культури особистості. URL: [https:// lib.iitta.gov.ua/3310/1/Bastun_1.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/3310/1/Bastun_1.pdf) (дата звернення: травень 2022).
2. Алексєнко Т. Ф. Самоактуалізація. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України*; голов. Ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер. 2008. С.795
3. Бех І. Д. Рефлексія у духовному «Я» особистості. *Рідна школа*. 2011. № 8-9. С. 9-14.
4. Беленька Г. В. Європейські вектори нової стратегії підготовки дошкільних педагогів. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2017. №10.2 (50.2). С. 1-4.
5. Бірюк Л., Пішун С. Аксіологічний підхід до формування професійної спроможності особистості майбутнього учителя початкових класів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Глухів. Вип. 56. Т. I. 2022. С. 161-166.
6. Вітвицька С. С. Теоретичні засади підготовки магістрів в умовах ступеневої педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. №19. С. 69-71.
7. Власенко І., Рева О. Збереження психологічного здоров'я студентської молоді в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологія»*. 2020. Випуск 3. С. 90-99.
8. Власенко О. М. Практичне застосування системного підходу в моделюванні науково-дослідної роботи студентів. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 270.
9. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтессорі: теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2009. 304 с.
10. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика: монографія. Т. 1. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. 400с.
11. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ, 2003. С. 101.
12. Кононко О. Л. Особистісне здоров'ядошкільника як запорука його життєвого благополуччя. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2023. № 4. С. 4-13
13. Кононко О. Л., Аніщук А. М. Актуальні проблеми розвитку особистісного здоров'я дошкільника. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*: Науковий журнал. 2024. №1. С. 8-19.
14. Кремень В. Г. Поступ до нової філософії освіти в Україні // *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002*. Збірник наукових праць. Ч. I. Харків, 2002. С. 21.
15. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу / *Педагогічна і психологічна наука в Україні*. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. Київ : Педагогічна думка. 2007. С.11-23

16. Кузьмик Б. І, Березовська Л. І. Психологічні основи дослідження життєздатності особистості: *Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2018. Серія «Педагогіка та психологія»*. Випуск 1 (7). С. 252-254.
17. Лозова В. І. Педагогічні цінності сучасної освіти / Педагогічні та психологічні науки в Україні. Теорія та історія педагогіки. Київ : Педагогічна думка. 2007. С. 68-78
18. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал]* / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. «Полісся». Житомир. 2016. С. 97-108.
19. Нечай С. П. Теорія і практика підготовки майбутніх вихователів до поліфункціонального застосування музики в аудіальному розвитку дошкільників: автореф. .... докт. пед. наук. К. 2015. 39 с.
20. Онищук І. А. Теоретико-методичні засади розвитку культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у художній діяльності: автореф. дис. .... докт. пед. наук. Івано-Франківськ. 2020. 40 с.
21. Остапчук О. Є. Розвиток особистості в моделі інноваційного функціонування освітньої системи. *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: Матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня. 2004 року/* За ред. академіка С. Д. Максименка. К. 2005. С. 211-215
22. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія // Г. В. Беленька О. Л. Богиніч , З.Н. Борисова та ін. [за заг. ред. І. І. Загарницької]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. С. 47- 98.
23. Піроженко Т. Особистість дошкільника. Перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець. 2010. 150 с.
24. Професійна освіта України на шляху до євроінтеграції (1992-2017) / наук. ред. Н. Г. Ничкало ; упорядники: Л. В. Горбань, В. П. Тищенко. Київ : ДП «Інформ. Аналітич. Агентство». 2018. 358 с.
25. Танько Т. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. .... докт. пед. Наук. ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2004. 41 с.
26. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія. Київ : Міленіум. 2017. 184 с.
27. Графаїла Н. Д. Підготовка майбутнього вихователя до емоційного розвитку дітей дошкільного віку: автореф. дис. .... канд. пед. наук . Одеса. 2019. 22 с.
28. Троцько Г. В. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України*. Ч.1. Харків: «ОВС». 2002. С. 203—204.
29. Черкашин А. І. Дефініція «особистісно-професійна зрілість» у психологічних дослідженнях. *Право і безпека*. 2017. №3 (66). С. 159-164.

Розділ 2.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Антоніна Аніщук

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0292-689X>

***Анотація.** У розділі автор обґрунтовує актуальність впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх закладах дошкільної освіти; аналізує систему професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. Здійснює аналіз останніх досліджень та публікацій з даної проблематики, базових понять дослідження, виділяє та характеризує компоненти професійної готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Розкриває зміст професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.*

***Ключові слова:** професійна підготовка, професійна компетентність вихователя, професійна готовність, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивне навчання, компетентнісний підхід, освітньо-професійна програма, індивідуальна освітня траєкторія.*

***Abstract.** The chapter substantiates the relevance of implementing inclusive education in general preschool educational institutions; it analyzes the system of professional training for future educators to work with children with special educational needs in an inclusive educational environment. The author conducts a review of recent studies and publications on this issue, examines the basic concepts of the research, and identifies and characterizes the components of the professional readiness of future educators to work with children with special educational needs. The content of professional training for future educators to work with children with special educational needs in an inclusive educational environment at Nizhyn State University named after Mykola Gogol is revealed.*

***Key-words:** professional training, professional competence of the educator, professional readiness, children with special educational needs, inclusive educational environment, inclusive education, competency-based approach, educational and professional program, individual educational trajectory.*

Актуальність проблеми дослідження

На сучасному етапі система освіти в Україні опинилася в нових реаліях функціонування та розвитку. Військова агресія російської федерації проти України стала викликом самому існуванню нашої держави, її суверенітету та соборності, призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей стала освіта, яка не встигла стабілізуватися після випробування глобальною пандемією, а найбільш вразливою категорією дітей стали діти з особливими освітніми потребами (ООП).

Україна, обравши шлях євроінтеграції та ратифікувавши міжнародні нормативно-правові документи, які закріплюють державні гарантії щодо надання освітніх послуг дітям з особливими потребами та права навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу, визнала принципи інклюзивної освіти та взяла на себе зобов'язання з дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо здобуття якісної освіти особами з особливими освітніми потребами. Впровадження інклюзивної освіти на усіх рівнях є пріоритетним завданням як для забезпечення права здобувачів на освіту, так і для виконання міжнародних зобов'язань.³²

У Статті 53 Конституції України³³ зазначено, що у державі мають бути створені однакові умови для здобуття освіти і жодна дитина не повинна бути обмежена у її здобутті.

https://lb.ua/blog/dmytro_lubinetz/579376_pravo_osvitu_umovah_viyni_mizh.html

Обраний нашою державою напрям на створення гідних умов навчання для дітей з особливими освітніми потребами є кроком до впровадження європейських принципів та стандартів життя. Дуже важливо пам'ятати, що, захищаючи право дітей на якісну освіту та отримання професії, ми виконуємо основні положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Саламанської декларації.³⁴

У Статті 19. Закону «Про освіту»³⁵ (2017) «Освіта осіб з особливими освітніми потребами» зазначено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють особам з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти нарівні з іншими особами шляхом належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення універсального дизайну або розумного пристосування, що враховує індивідуальні

---

³² М.Порошенко. Інклюзивна освіта. Навчальний посібник. Київ. ТОВ «Агенство Україна». 2019. 300 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>

³³ Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

³⁴ І.М.Нечипорук. Інклюзивне навчання – як один із пріоритетних напрямів забезпечення рівного доступу дітей до освіти. URL: <http://uovmr.net.ua/inklyuzyvne-navchannya-yak-odyn-iz-priorytetnyh-napryamiv-zabezpechennya-rivnogo-dostupu-ditej-do-osvity/>

³⁵ Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). Стаття 19. Освіта осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-19.htm І (дата звернення 11.08.2024)

потреби та можливості таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку. Тому вирішальним напрямом освіти і виховання дітей з особливими потребами є створення й розвиток інклюзивного освітнього середовища, яке базується на демократичних цінностях, ідеях рівноправності, толерантності і яке б задовольняло індивідуальні освітні потреби всіх дітей, незалежно від їх матеріальних, інтелектуальних, соціальних, емоційних чи інших умов.

В умовах сьогодення, коли дошкільній освіті приділяється особлива увага, роль педагога-вихователя зростає. Вихователь виступає як ключова особа, яка приймає нову систему цінностей, творчо реалізує нові технології навчання, володіє методами психолого-педагогічної діагностики, здатна вирішувати проблему соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, знає специфіку освітніх програм, володіє методиками навчання дітей з ООП, ефективно взаємодіє з батьками дітей та фахівцями команди супроводу. У зв'язку з цим підвищуються освітні вимоги до підготовки майбутніх вихователів.

Як свідчать наукові дослідження останніх років, проблема інклюзивної освіти і, зокрема, створення інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти, висвітлена на достатньому рівні. Проте, прийняття професійних стандартів «Вихователь закладу дошкільної освіти» (2021 р.), «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» (2021 р.), зумовлює перегляд сучасних підходів до формування здатностей у майбутніх фахівців до організації та створення здорового, безпечного, розвивального інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти, а також до здійснення наукових досліджень в межах вивчення ефективних методів, форм та засобів організації освітнього процесу, відповідно до запитів та потреб здобувачів дошкільної освіти, в тому числі, з особливими освітніми потребами.

Формування професіоналізму майбутнього педагога в умовах інклюзії стає ключовим аспектом успішного впровадження інклюзивного навчання.³⁶ Сучасним закладам дошкільної освіти потрібні педагоги, які творчо реалізують нові технології навчання, досягають високих результатів у своїй професійній діяльності, забезпечують психолого-педагогічний супровід і надають якісну освіту дітям з особливими освітніми потребами.

Перед дошкільною освітою стоять завдання, пов'язані з пошуком оптимальних форм організації освітнього середовища, оскільки в умовах воєнного стану на перший план виноситься безпека дитини. З огляду на необхідність створення безпечного інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти педагогічні та інші працівники повинні бути готові до здійснення заходів щодо захисту учасників освітнього процесу, особливо вихованців, зокрема їх укриття в захисних спорудах цивільного захисту, неухильного дотримання алгоритму дій під час

---

³⁶ Шевченко В.М. Професійна підготовка фахівців дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивного навчання. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/18/part_3/31.pdf

тривожної сирени³⁷.

Тому актуальність теми дослідження зумовлена пошуками шляхів послідовного реформування освітньої системи в напрямі підготовки кваліфікованих фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Мета дослідження: здійснити аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі до роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що теоретичні та практичні аспекти особливостей професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти висвітлено у наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників: Ю.Бойчук, О. Глоби, І. Демченко, Дж. Деспелера, Р.Джексона, Л. Зданевич, Т. Зубарєвої, Н. Кирсти, А. Колупаєвої, І. Кузави, С. Литовченко, Т. Лормана, Дж. Лупарта, О. Мартинчук, І. Малишевської, Н. Пахомової, Л. Прядко, О. Самсонової, Л. Савчук, Т. Сак, О. Соколовської, Т. Соловійової, М.Сорочан, Д.Харві, В. Шевченко та ін. Проблеми створення і розвитку інклюзивного освітнього середовища у освітніх закладах й характеристики його основних ознак, присвячені дослідження Г. Задіранової, Т. Єжової, Ю.Найди, О. Пащенко, І. Калініченко, О. Кукушкіної, О. Нікольської, О. Таранченко та ін.

Наукове обґрунтування концептуальних засад навчання осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі здійснено такими науковцями: А. Колупаєвою, Г. Нікуліною, Л. Сердюк, П.Таланчук та ін. Підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища висвітлено у дисертаційних дослідженнях таких вчених, як Г. Васильєвої, О. Мартинчук, І. Малишевської, О. Дорошенко.

Проблема підготовки майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти досліджувалась сучасними науковцями з позиції різних підходів: компетентнісного (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Гавриш, І. Жадленко, І. Коновальчук, І. Рогальська-Яблонська, Л. Мороз-Рекотова, О. Половіна); діяльнісного (З.Курлянд, Н. Мирончук, В. Давидова); *інтегрованого* (О. Вознюк, О. Дубесенюк, Н. Гавриш, Т. Жаровцева, К. Крутій, М.Прокоф'єва),³⁸ *інтерактивного*

---

³⁷ Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні. Лист МОН № 1/3845-22 від 02.04.22 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/86206/>(дата звернення 11.08.2024).

³⁸ Аніщук А. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. Психолого-педагогічні науки. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. 2020. № 4. С.59-67. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1985/1/9.pdf>

(О. Пометун, Л. Пироженко, Л. Пісоцька), *особистісно-орієнтованого* (І. Бех, Н. Ничкало), *технологічного* (В. Беспалько, П.Гальперіна, Н. Тализіна, Н. Шуркова), *акмеологічного* (О. Галус, Л. Завадська, Л. Козак, Н. Кузьміна, Н. Мачинська) та ін.³⁹

Як свідчать наукові дослідження останніх років, професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти висвітлена досить широко з урахуванням різних аспектів. Однак, внесення змін до Законів «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», прийняття Стандартів вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта», професійних стандартів «Вихователь закладу дошкільної освіти» (2021 р.), «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» (2021 р.), передбачають перегляд і унормування змісту освітньо-професійних програм, як нормативних документів, що регламентують компетентнісні, кваліфікаційні, організаційні, навчальні та методичні вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти⁴⁰; перегляд сучасних підходів до формування здатностей у майбутніх фахівців до організації та створення здорового, безпечного, розвивального інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти, а також до здійснення наукових досліджень в межах вивчення ефективних методів, форм та засобів організації освітнього процесу, відповідно до запитів та потреб здобувачів дошкільної освіти, в тому числі, з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз базових понять дослідження

Проаналізувавши наукову літературу можна стверджувати, що в умовах модернізації системи вищої освіти України професійна підготовка майбутніх вихователів розглядається з позицій компетентнісного підходу. У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти фокусується увага на основний результат освітнього процесу – *компетентність*, яка є динамічною комбінацією знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність особистості успішно провадити професійну та подальшу освітню діяльність⁴¹.

Отже, освітній процес закладу вищої освіти (ЗВО) спрямований на підготовку конкурентноспроможних фахівців з дошкільної освіти шляхом розвитку їх компетентностей, що є необхідними для організації та забезпечення освітнього процесу у закладах усіх типів і форм

³⁹ Там само. С.60. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1985/1/9.pdf>

⁴⁰ Аніщук А. М. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в сучасних умовах. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки : Науковий журнал. № 3, 2022. С. 64-73. URL: http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2800/1/%D0%9D%D0%97_%E2%84%963_2022%20%282%29-64-73.pdf

⁴¹ Осадчий І. Про освітній процес у закладі загальної середньої освіти. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/1321-pro-osvitnij-protses-u-zakladi-zagalnoji-serednoji-osviti> (дата звернення 10.08.2024)

власності.

Г. Беленька зазначає, що у процесі професійної підготовки фахівців дошкільного профілю важливого значення набуває формування *професійної компетентності*, під якою розуміється здатність педагога розв'язувати задачі професійної діяльності на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно - значущих якостей, однією з провідних яких є любов до дітей, що поєднується з вимогливістю, емпатією та комунікативністю⁴².

Важливу роль науковець відводиться *компетентнісному підходу*, який передбачає цільову орієнтацію процесу підготовки майбутнього педагога на формування загальних та спеціальних компетентностей. Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти сформульований у термінах результатів навчання. Предметом наукового дослідження Г. Беленької є процес формування професійної компетентності вихователів ЗДО в умовах навчання в університеті за першим (бакалаврським) рівнем. Результатом підготовки бакалаврів в умовах ступеневої освіти науковець вважає *«сформовану професійну компетентність майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти»*. До структурних компонентів професійної компетентності майбутніх вихователів, авторка відносить: мотиви, системні знання, фахові вміння та професійно значущі якості особистості⁴³.

Професійна компетентність вихователя ЗДО – це здібність до ефективного виконання професійної діяльності, визначеній вимогами посади, що базується на фундаментальній науковій освіті і емоційно - ціннісному відношенні до педагогічної діяльності. Вона передбачає володіння професійно значимими установками і особистісними якостями, теоретичними знаннями, професійними вміннями і навиками⁴⁴.

До професійних компетентностей О. Мартинчук відносить: *дидактичну* (готовність визначати загальні і конкретні завдання розвитку, навчання і виховання дітей з особливими потребами в загальноосвітньому просторі, здатність враховувати в освітньо-виховному процесі психологічні, вікові, індивідуальні особливості вихованців, а також особливості порушення, готовність здійснювати, враховуючи спеціальні дидактичні принципи, керівництво пізнавальною діяльністю дітей, давати адекватну оцінку їх діяльності); *виховну* (здатність аналізувати і давати

---

⁴² Беленька Г. В. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* / за заг. ред. Є.І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2012. № 4. С.114-119.

⁴³ Беленька Г.В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки; автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ. 2012. 40 с.

⁴⁴ Рибка Ю. В. Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу. С.261-264. URL:

<https://kpi.kharkov.ua/archive/conferences/Переяславская%20Рада/2011/ФОРМУВАННЯ%20ПРОФЕСІЙНО%20КОМПЕТЕНТНОСТІ%20ВИХОВАТЕЛЯ%20ДОШКІЛЬНОГО%20НАВЧАЛЬНОГО%20ЗАКЛАДУ.pdf> (дата звернення 8.08.2024)

психолого-педагогічне трактування поведінки, вчинків, реакцій вихованців, готовність використовувати адекватні віковим, компенсаторним і психологічним можливостям способи, прийоми виховання, залучати їх до культури); *комунікативну* (встановлення з дитиною довірчих відносин, запобігання і вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між вихованцями, встановлення позитивного контакту з батьками); *методичну* (готовність до цілепокладання, проектування, планування, реалізації і діагностики навчального процесу і фахового коректування результатів навчання); *трансформаційну* (відбір і перетворення навчального, дидактичного і методичного матеріалу).⁴⁵

Основою дослідження Т. П'ятакової⁴⁶ стали швейцарські досягнення у галузі професійної підготовки педагогів до здійснення інклюзивного навчання. Вона зазначає, що інклюзивна компетентність вимагає сукупності взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного*. Автором було дано визначення *інклюзивна компетентність майбутнього педагога*, під якою розуміється інтегративне особистісне утворення, що зумовлює здатність здійснювати професійні функції у процесі інклюзивного навчання, виховуючи різноманітні освітні потреби дітей і забезпечуючи, по-перше, включення дітей з обмеженими можливостями в середовище загальноосвітнього закладу і, по-друге, створення умов для їх розвитку і саморозвитку.

Ключовими поняттями нашого дослідження є *«діти з особливими освітніми потребами»*, *«інклюзивне освітнє середовище»*, *«професійна підготовка»*. У міжнародних правових документах, державних законодавчо - нормативних актах соціального спрямування у багатьох країнах загальнозживаний термін *«діти з особливими потребами»* («Children with Special Needs»). Це термінологічне означення передбачає зміщення акцентів з недоліків і порушень у дітей, відхилень від норми до фіксації їхніх особливих потреб⁴⁷. І як зауважує А. Колупасєва, що коли мова йде про особливості, то відштовхуватися потрібно від людини взагалі, а не від норми, від людини з певними особливостями, притаманними лише їй. Особливість передбачає відмінність, несхожість, можливо, неповторність, індивідуальність, унікальність»⁴⁸.

А. Колупасєва зазначає, що поняття *«діти з особливими потребами»* має в цілому узагальнений характер і конкретизує всіх дітей, чії потреби виходять за межі загальноприйнятих норм:

---

⁴⁵ Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах іклюзивної освіти. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Мартинчук_О.В._Підготовка_майбутніх_педагогів_до_професійної_діяльності_в_умовах_іклюзивної_освіти (дата звернення: 20.07.2024).

⁴⁶ П'ятакова Т. Розвиток інклюзивної компетентності: Швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2012. № 1 (11). С. 93-98.

⁴⁷ Аніщук А.М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин :НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 227с.

⁴⁸ Колупасєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.

- це діти з особливостями психофізичного розвитку,
- обдаровані діти,
- діти із соціально вразливих груп (вихованців дитячих будинків)⁴⁹.

Дане поняття витіснило з широкого вжитку терміни «аномальні діти», «діти з порушеннями розвитку», «діти з відхиленнями», які конкретизують їх як інвалідів, що вказує на ненормальність та неповноцінність людини⁵⁰. Підтверджуючи відмову суспільства від ділення людей на повноцінну більшість і неповноцінну меншість, новий термін закріплює зміщення акцентів в характеристиці цих дітей з недоліків, порушень, відхилень до норми на фіксацію їх потреб в особливих умовах і засобах освіти, що вказує на відповідальність суспільства за виявлення і реалізацію цих потреб⁵¹.

Широкого вжитку термін «*діти з особливими потребами*» набув з часу публікації Саламанської декларації (1994)⁵², де й було розглянуто його основне значення. В декларації зазначається, що всі діти та молоді люди, чії потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних з навчанням, мають право на забезпечення їхніх спеціальних освітніх потреб на певних етапах освітнього процесу.

Найбільш поширене й прийнятне стандартне визначення «*особливих освітніх потреб*», зокрема в країнах Європейської Спільноти, подано в Міжнародній стандартній класифікації освіти (International Standart Classification of Education): особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів⁵³. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги у процесі навчання); матеріали (різноманітні засоби навчання, в тому числі допоміжні та корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)⁵⁴.

В Україні термін «*діти з особливими потребами*» досить вживаний, однак понятійність його поширюється лише на дітей, у яких визначаються особливості або порушення психофізичного розвитку, оскільки передусім саме вони ідентифікуються, як діти з особливими

⁴⁹ Колупасва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.

⁵⁰ Тарасюк Т.В. Етимологія поняття «діти з особливими освітніми потребами» в освітньому просторі. URL: <https://naurok.com.ua/etimologiya-ponyattya-diti-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-osvitnomu-prostori-31219.html>

⁵¹ Там само. URL: <https://naurok.com.ua/etimologiya-ponyattya-diti-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-osvitnomu-prostori-31219.html>

⁵² Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994. URL:https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_001-94#Text (дата звернення 14.08.2024)

⁵³ Грек О.Б. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою суспільства. URL: <https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-yak-model-socialnogo-ustroyu-suspilstva-271509.html>

⁵⁴ Грек О.Б. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою суспільства. URL: <https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-yak-model-socialnogo-ustroyu-suspilstva-271509.html>

потребами, що, власне, не повною мірою відповідає термінологічній понятійності⁵⁵.

У Законі України «Про освіту»⁵⁶ визначено поняття «дитина з особливими освітніми потребами», під яким розуміється «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту». Інтегративна освіта передбачає створення рівних можливостей для всіх дітей з особливими освітніми потребами і забезпечення їх успіху в освітньому процесі та подальшому житті.

В основу інтегративної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх членів суспільства незалежно від їхньої національності, статі, раси, культури, соціального стану, релігії, індивідуальних можливостей і здібностей. Навчання дітей з особливими потребами ґрунтується на принципах виваженої педагогіки від використання якої виграють усі діти⁵⁷.

Також у Законі України «Про освіту»⁵⁸ дається визначення поняттю «інтегративне навчання». Інтегративне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників». Освітній процес організовується у безпечному, здоровому та інтегративному чи спеціальному освітньому середовищі, здійснюється з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх особливих освітніх потреб⁵⁹. Отже, інтегративне навчання передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

У Законі України «Про освіту»⁶⁰ інтегративне освітнє середовище визначається як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

І. Малишевська під даним терміном розуміє кероване інтегративними принципами синергетичне освітнє середовище, здатне самовдосконалюватися й забезпечувати якісну психолого - педагогічну підтримку і задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини

---

⁵⁵ Тарасюк Т.В. Етимологія поняття «діти з особливими освітніми потребами» в освітньому просторі. URL: <https://naurok.com.ua/etimologiya-ponyattya-diti-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-osvitnomu-prostori-31219.html>

⁵⁶ Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (дата звернення 14.08.2024).

⁵⁷ Аніщук А.М. Інтегративна освіта: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин. НДУ ім.М. Гоголя, 2016. 227с.

⁵⁸ Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (дата звернення 14.08.2024).

⁵⁹ Закон України «Про дошкільну освіту» (11 липня 2001 р). Зміни від 06.09.2018 до Закону України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

⁶⁰ Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (дата звернення 14.08.2024).С.2.

з особливими освітніми потребами на засадах компетентності і професійної співпраці⁶¹. Автор зазначає, що *інклюзивне освітнє середовище* забезпечує усім суб'єктам освітнього процесу можливість для ефективного саморозвитку, вирішення проблеми освіти дітей з особливими освітніми потребами за рахунок адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, включаючи трансформаційні технології навчання, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей і забезпечували повну участь їх в освітньому процесі.

О. Ковшар⁶², Ю.Сороколіт⁶³ виділяють основні ознаки інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти:

- ціннісне ставлення закладу дошкільної освіти до забезпечення організації інклюзивного навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, їх життєдіяльності;
- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;
- сприятливий психологічний та емоційний клімат в закладі дошкільної освіти до залучення дітей з ООП в освітній процес та колективне формування інклюзивного середовища;
- організація партнерської взаємодія з батьками вихованців;
- задоволення оптимальної структури освітнього процесу та освітніх потреб дітей з ООП та врахування інтересів здорових однолітків;
- створення педагогічних умов для спільної взаємодії дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату;
- урахуванням можливостей кожної дитини при розробці індивідуальних програм;
- забезпечення психолого-педагогічного супроводу та індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими потребами.

Ю. Сороколіт стверджує, що в такому середовищі всі діти здатні досягати успіху, при цьому діти з особливими освітніми потребами мають певні переваги, оскільки демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими здоровими дітьми; підвищується соціальна

---

⁶¹ Малишевська І. А Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2018. 33 с.С.10

⁶² Ковшар О. Створення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 67. 2019. С.122-126. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27347> (дата звернення 14.10.2023). С.124.

⁶³ Сороколіт Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. С.44-48. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13_SOROKOLIT%20YuLiYa.pdf (дата звернення 18.10.2023). С.45.

компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями; академічні досягнення покращуються, а процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше; посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями, оскільки інші діти навчаються бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного⁶⁴.

Отже, інклюзивне освітнє середовище у закладі дошкільної освіти має забезпечувати всім учасникам освітнього процесу можливість ефективного розвитку. Таке середовище, відповідно до Закону «Про освіту», має враховувати принципи *універсального дизайну та розумного пристосування*. У статті 1 «Закону про освіту» в пунктах 24 та 28 даються визначення даним термінам. Під *розумним пристосуванням* розуміється «запровадження необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами; *універсальний дизайн у сфері освіти* – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну»⁶⁵

Як пишуть сучасні науковці, першим використав термін «*універсальний дизайн*» американський архітектор Рон Мейс, який зауважив, що *універсальний дизайн* вимагає такого підходу, щоб всім тим, що проектується і виробляється, могла користуватися кожна людина. Оскільки, ніщо не є повністю універсальним і завжди знайдуться люди, які з різних причин не зможуть скористатися певним предметом, як би добре він не був сконструйований. Саме тому універсальний дизайн за потреби не виключає допоміжних пристроїв та розумних пристосувань.⁶⁶

Принципами універсального дизайну є:

- рівність та доступність використання освітнього середовища, шляхом надання однакових засобів для всіх користувачів;
- гнучкість використання навчального матеріалу з урахуванням потреб користувачів;
- простота та інтуїтивність використання, незалежно від досвіду, освіти, мовного рівня та віку користувача;
- доступно викладена інформація, яка буде сприяти ефективному донесенню до

---

⁶⁴ Сороколіт Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. С.44-48. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13_SOROKOLIT%20YuLIYA.pdf (дата звернення 18.10.2023). С.46.

⁶⁵ Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII).URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (дата звернення 14.08.2024)

⁶⁶ Азін В. О., Грибальський Я. В., Байда Л. Ю., Краснокова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн: навчально-методичний посібник. К. 2013. 128 с. С.68.

користувача необхідної інформації, незалежно від його можливостей сприйняття або зовнішніх умов;

– терпимість до помилок, зведення до мінімуму небезпеки для життя; малі фізичні зусилля що розраховано на затрату незначних фізичних ресурсів користувачів, на мінімальний рівень стомлюваності;

– наявність необхідного розміру, місця простору при підході, під'їзді та різноманітних діях, незважаючи на фізичні параметри, стан і ступінь мобільності користувача; доступні навчальні місця, меблі, фурнітура та обладнання, регулювання освітлення тощо⁶⁷.

Враховання даних принципів при організації інклюзивного освітнього середовища забезпечить основу для розробки широкого спектру навчальних матеріалів, сприятиме пошуку нових наукових та практичних рішень для надання освітніх послуг всім дітям, стане підґрунтям для створення нових стандартів в освіті.

Розумне пристосування є невід'ємною частиною універсального дизайну. Як зазначає Ю.Сороколіт, розумне пристосування застосовується у випадку, коли мало універсальності, яка розрахована на те, що кожна дитина може скористатися спільними методами, наочністю і засобами⁶⁸.

Прикладами розумного пристосування в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти може бути використання підйомників, зміна місця групи, наприклад, з третього поверху на перший; використання освітніх матеріалів у альтернативних форматах та застосування допоміжних технологій; забезпечення різних форм комунікації; надання дітям додаткового часу під час виконання завдань та ін.⁶⁹

У додатку до листа МОН «Що до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти» від 25.06.2020 р. зауважується, що створення в закладі дошкільної освіти *ресурсної кімнати* – є важливим кроком на шляху формування ефективного інклюзивного освітнього середовища для дітей з ООП для забезпечення реалізації права дітей на здобуття якісної дошкільної освіти, їх фізичного, розумового і духовного розвитку⁷⁰. Зазначається, що

---

⁶⁷ Універсальний дизайн в освіті: посібник / Під заг. ред. Софій Н. З., Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с. URL: <http://center-prpp.ck.ua/wp-content/uploads/2021/07/UniversalnyDizain.pdf> (дата звернення 18.10.2023). С.8.

⁶⁸ Сороколіт Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. С.44-48. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13_SOROKOLIT%20YuliyYa.pdf (дата звернення 18.10.2023).С.47.

⁶⁹ Гострик О.О. Організація інклюзивного освітнього середовища: принцип універсального дизайну та розумного пристосування. URL: <https://naurok.com.ua/organizaciya-inklyuzivnogo-osvitnogo-seredovischa-princip-universalnogo-dizaynu-ta-rozumnogo-pristosuvannya-296074.html>

⁷⁰ Рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища, зокрема універсального дизайну та розумного пристосування будівель, приміщень та прибудинкових територій в закладах дошкільної освіти. Додаток до листа МОН «Що до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної

створюючи ресурсну кімнату слід звернути увагу на предметно-просторове планування, освітлення та вентиляцію, санітарно-гігієнічні умови, зовнішній шумовий фон. Кольори та текстура обладнання в ресурсній кімнаті мають бути нейтральними з природніми відтінками і лише деякі меблі можуть мати насичене забарвлення, будучи яскравими акцентами інтер'єру кімнати⁷¹. Використання такої кімнати дає можливість підвищити ефективність освітнього процесу та соціалізації дітей з відхиленнями в розвитку на основі сенсорної стимуляції та емоційного розвантаження.

I. Малишевською виділено структурні *компоненти* інклюзивного освітнього середовища: *предметно-просторовий* - сукупність об'єктів предметно-просторового оточення, що забезпечить фізичну доступність дітей з ООП до освітніх послуг; *науково - методичний* - сукупність практично зорієнтованих і науково обґрунтованих методик, які дадуть змогу забезпечити доступність дітей з ООП до змісту освітніх програм засобами адаптивного програмного і технічного забезпечення; *корекційно-розвитковий* – комплекс освітньо-розвиткових технологій, спрямованих на адаптацію освітнього процесу, забезпечення індивідуалізації і різнорівневості завдань для дітей з ООП, організацію і проведення спеціальних корекційних занять з урахуванням особливостей психофізичного розвитку кожної дитини; *психолого-педагогічний* – команда психолого-педагогічних працівників, які володіють необхідним фаховим потенціалом для виконання своїх обов'язків в умовах інклюзивного освітнього середовища, здатні професійно співпрацювати та надавати підтримку дитині з ООП та її родині⁷².

Постійним учасником команди супроводу є *вихователь* закладу дошкільної освіти, а на думку М. Порошенко, Л. Прохоренко, О. Таранченко, А. Колупаєвої, Н. Ярмоли, особлива роль, в організації інклюзивного навчання належить *асистенту вихователя*, який забезпечує особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу. В інклюзивних групах закладу дошкільної освіти вводиться відповідно ставка асистента вихователя. Асистент вихователя забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами: разом із вихователем виконує виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає дитину до різних видів діяльності.

освіти» від 25.06.2020. 7 с. : URL :file:///D:/Download/5ef464fba3908501437272%20(2).pdf (дата звернення 18.10.2023). С.1.

⁷¹ Рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища, зокрема універсального дизайну та розумного пристосування будівель, приміщень та прибудинкових територій в закладах дошкільної освіти. Додаток до листа МОН «Що до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти» від 25.06.2020. 7 с. : URL :file:///D:/Download/5ef464fba3908501437272%20(2).pdf (дата звернення 18.10.2023). С.2

⁷² Малишевська І. А Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2018. 33 с.С.10-11.

Потреба у додатковій підтримці дитини асистентом визначається фахівцями інклюзивно-ресурсного центру та зазначається у висновку про комплексну оцінку. При організації інклюзивного навчання у закладі освіти необхідно враховувати, що асистент вихователя не є персональним педагогом для одного чи декількох дітей, він надає допомогу вихователю в організації освітнього процесу, допомагає дітям з особливими освітніми потребами концентрувати увагу, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю у них тощо⁷³.

Таким чином, освітній процес здійснюється вихователем, а асистент вихователя є постійним учасником команди супроводу в освітньому закладі.

Успішність організації інклюзивного навчання залежить від рівня підготовки майбутніх вихователів, які б мали здатність здійснювати освітню діяльність на засадах особистісно-орієнтованого підходу в умовах інклюзивної освіти, відкривати нові перспективи для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Під *професійною підготовкою* Т. Танько розглядає систему організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що, в свою чергу, визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати⁷⁴. На думку Л. Зданевич, «*професійна підготовка майбутнього вихователя*» – це спеціально організований освітній процес, спрямований на формування в майбутніх фахівців високого рівня готовності до ефективного здійснення професійної діяльності в галузі дошкільної освіти⁷⁵.

На думку Г. Бойко зміст професійної підготовки вихователів ґрунтується на таких *компонентах*: системний підхід у професійній підготовці вихователя, соціальна мобільність фахівця, готовність до професійної діяльності, мотиваційна основа, професійна концепція, педагогічний потенціал, культурно-освітнє середовище. Формами професійної підготовки вихователів ЗДО є: лекції, практичні заняття, практикуми, семінари, індивідуальні заняття, консультації, самостійна робота, практика у ЗДО; ефективними методами професійної підготовки вихователів ЗДО визначено: метод готових знань, дослідницький та активні методи, метод

---

⁷³ Аніщук А. М. Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти: *навч. посібн.* для студентів другого (магістерського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 268 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2920/1/макет%20%281%29.pdf> (дата звернення 15.08.2024). С.192.

⁷⁴ Танько Т. П. Теорія та практика музично - педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. д. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2004. 41 с.С.34.

⁷⁵ Зданевич Л. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2014. 44 с.

проблемного навчання тощо⁷⁶.

Важливим аспектом у процесі підготовки майбутніх вихователів до роботи в інклюзивних умовах є формування в них таких професійних якостей, як: професійно-ціннісні орієнтації; визнання цінності особистості дитини незалежно від її порушення; усвідомлення своєї відповідальності як носія культури та її транслятора для дітей з особливостями психофізичного розвитку; розуміння творчої сутності педагогічної роботи з дітьми, що потребує великих духовних і енергетичних затрат тощо. Майбутні вихователі мають бути компетентними в тому, що сьогодні інклюзивний процес повинен здійснюватися диференційовано, за індивідуальними планами, посилюючи для дітей, за умов кваліфікованої спеціальної корекційної допомоги. Повинні розуміти, що головним у роботі з дітьми з особливими потребами є командний підхід⁷⁷.

У своєму науковому дослідженні М. Сорочан дає тлумачення поняття *готовності майбутніх вихователів до інклюзивного навчання* як динамічної, інтегративної психолого-педагогічної підготовки, що проявляється в їхній здатності до індивідуального і диференційованого розвитку, мобілізації спеціальних знань, умінь та навичок реалізації освіти, активній професійній позиції та сформованій потребі здійснювати професійну діяльність щодо повноцінного навчання і виховання дітей відповідно до їхніх можливостей в умовах інклюзивосвітнього середовища⁷⁸.

Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти», який був затверджений Наказом Міністерства економіки України № 755-21 від 19.10.2021 містить умови та критерії для визначення відповідності професійної кваліфікації особи вимогам до роботи на посаді вихователя закладу дошкільної освіти, а також втілює сучасний підхід до визначення переліку трудових функцій та трудових дій, опису загальних і професійних компетентностей вихователя закладу дошкільної освіти⁷⁹.

Одними з таких трудових функцій є *організація, забезпечення та реалізація освітнього процесу, участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного, освітнього середовища*, що потребує у майбутнього вихователя сформованої

---

⁷⁶ Бабакова О. Готовність педагогів до впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди /за заг. ред. І. Прокопенк. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014, С. 625–626. С.626.

⁷⁷ Ленів З. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* : збірник наукових праць. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія». 2014. № 28. С. 119-121, С. 121.

⁷⁸ Сорочан М. П. Готовність майбутніх вихователів до інклюзивного навчання як результат професійної підготовки *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* Випуск 84, том 2'2021. Серія 5. С.83-87.

⁷⁹ Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти», 19 жовтня, 2021. URL: <https://document.vobu.ua/doc/7529> (дата звернення 14.08.2024)

здатності забезпечувати здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами, організовувати та проектувати освітні осередки за принципами універсального дизайну та розумного пристосування⁸⁰.

Зміст нового Закону «Про дошкільну освіту», який був прийнятий 06.06.2024 р. під номером 3788-IX включає вимоги до *організації інклюзивного освітнього середовища в ЗДО*. У документі зазначається, що освітній процес організовується відповідно до цього Закону України «Про освіту», інших нормативно-правових актів, освітніх і парціальних програм, програми розвитку закладу дошкільної освіти, плану роботи на рік та спрямовується на розвиток особистості,

обдарувань кожної дитини, досягнення результатів, визначених державним стандартом⁸¹.

При організації освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання слід враховувати, що розвиток дитини з особливими потребами в більшій мірі, ніж розвиток здорової дитини, залежить від якості освітнього середовища, змісту й характеру співробітництва, допомоги дорослого. Як зазначає Н. Колупаєва, включення дітей з психофізичними вадами у колектив здорових однолітків без спеціального психолого-педагогічного супроводу є стихійною інтеграцією та може призвести до ізоляції дитини або ускладнення її психофізичного розвитку⁸².

Отже, ключовим аспектом успішного впровадження інклюзивного навчання, організації розвивального, безпечного, інклюзивного освітнього середовища є *формування професіоналізму майбутнього вихователя в умовах інклюзії*.

Як зазначає С. Чупахіна, важливою умовою підготовки вихователя стає комплекс спеціальних психолого-педагогічних, анатомо-фізіологічних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, стратегій і тактики поведінки, стереотипів і настанов, які дозволяють використовувати ефективні педагогічні технології навчання й виховання різних категорій дітей з особливими освітніми потребами⁸³.

Отже, однією з важливих умов реалізації корекційно-розвивальних завдань, що стоять перед сучасним дошкільням, є високий рівень кваліфікації педагогічних працівників у галузі інклюзивної освіти, їх готовність до роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх дошкільних закладах.

---

⁸⁰ Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти», 19 жовтня, 2021. URL: <https://document.vobu.ua/doc/7529> (дата звернення 14.08.2024). С.7.

⁸¹ Закон України «Про дошкільну освіту», 06.06.2024. № 3788-IX. URL: <https://bit.ly/3RZ79Vm>

⁸² Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.

⁸³ Чупахіна С. Психолого-педагогічний супровід дитини з ООП: співпраця із сім'єю. *Освітній простір України*: науковий журнал Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2015, Вип. 6. С. 100–104. С.100.

Компоненти професійної готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Система вищої освіти зорієнтована на практичну підготовку майбутніх педагогічних працівників нової генерації, здатних розв'язувати складні спеціалізовані завдання, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов із застосуванням теорії і методики дошкільної освіти⁸⁴.

Професійна готовність майбутнього вихователя включає не лише теоретичну й практичну готовність до виконання професійних функцій, але й усі суб'єктні якості особистості (активність, самостійність, відповідальність, комунікативність, емоційна гнучкість тощо), які забезпечують її ефективність. Тобто, вихователі, які працюватимуть в умовах інклюзивного освітнього середовища, повинні володіти відповідними предметними, психолого-педагогічними та методичними знаннями, уміннями та навичками з корекційної педагогіки і психології, які забезпечать можливості кваліфікованого навчання та виховання дітей із різним рівнем психофізичного розвитку⁸⁵.

На думку Н. Кирсти готовність вихователя до роботи з дітьми з ООП потрібно розглядати через *професійну і психологічну готовність*. Вчена зазначає, структура *професійної готовності* має такі складові частини:

- інформаційна готовність;
- володіння педагогічними технологіями;
- знання основ психології та спеціальної педагогіки;
- знання індивідуальних відмінностей дитини;
- готовність фахівців використовувати варіативність у процесі виховання; знання індивідуальних особливостей дітей із різними порушеннями;
- готовність до професійної взаємодії і навчання.

Серед складових *психологічної готовності* автор виділяє наступні: емоційне прийняття дітей з особливими освітніми потребами; залучення дітей з особливими освітніми потребами до діяльності; задоволеність власною педагогічною діяльністю⁸⁶.

О. Касьяненко зазначає, що *психологічна готовність* має складну динамічну структуру та

---

⁸⁴ Стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти (Наказ МОН України №572 від 29.04.2020); URL: <file:///D:/Download/66168d1d12520570671278.pdf>. С. 6.

⁸⁵ Кузава І., Ярмолюк М. Формування професійної готовності майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної освіти. Розділ ІV. *Спеціальна педагогіка та соціальна робота*. 2 (304), Т.2. 2016. С. 75-81. С. 76-77.

⁸⁶ Кирста Н. Підготовка спеціалістів дошкільного профілю до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2015. № 6. С.54–56. С.56.

інтегрує в собі низку психологічних феноменів, які перебувають у тісному взаємозв'язку. Залежно від того, яке функціональне навантаження виконують змістові характеристики цього феномена у процесі професійної діяльності, їх можна співвіднести до певних системних блоків особистісних якостей спеціаліста⁸⁷.

О. Мартинчук виділяє *професійно-особистісну* готовність педагога до роботи з дітьми з ООП в умовах інклюзивного освітнього середовища. Вона вважає, що головними умовами формування професійно-особистісної готовності педагога є: цілеспрямований розвиток ціннісно-смыслові сфери особистості педагога; актуалізація й розвиток якостей, які створюють професійно-особистісну готовність педагога до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами; орієнтація на особистісну індивідуальність кожного вихованця, забезпечення диференційного та індивідуально-творчого підходу; посилення аксіологічного аспекту в підготовці педагогів до роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, концентрація їх на морально значущих подіях, долучення до активних видів навчальної діяльності, що спонукають до моральної рефлексії⁸⁸.

Отже, *компонентами професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища* є:

- *мотиваційно-ціннісний* – це сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання і виховання, визнання кожної дитини суб'єктом навчально-вихованої діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприймання дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- *когнітивний* – система знань і уявлень про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку осіб з обмеженими можливостями здоров'я і особливості побудови освітнього процесу, в якому беруть участь діти з особливими освітніми потребами;
- *креативний* – відображає творчу активність і особистісні якості педагога, які дозволяють створювати нові матеріальні і духовні цінності, а також розвивати творчий потенціал дітей з особливостями психофізичного розвитку, враховуючи їх можливості;
- *діяльнісний* – складається із способів і прийомів реалізації професійно-педагогічних знань в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами і передбачає формування у майбутніх педагогів відповідних професійних компетенцій⁸⁹. У блоці *мотиваційно-ціннісної* готовності

⁸⁷ Касьяненко О.М. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Мукачівський держ. ун-т. Мукачево, 2018. 240 с. С.51.

⁸⁸ Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Мартинчук_О.В._Підготовка_майбутніх_педагогів_до_професійної_діяльності_в_умовах_інклюзивної_освіти (дата звернення: 12.08.2024).

⁸⁹ Tatiana Potarchuk, Valentyna Kushnir, Підготовка фахівців до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти в загально освітніх закладах України [Training of specialists to work with children in the conditions of inclusive education in general educational institutions of Ukraine]. Culture – Society – Education no. 1(23) 2023, Poznań

виділяють три напрями: мотиви-ставлення до педагогічної діяльності, мотиви оволодіння компетентностями та особистісними якостями, затребуваними в педагогічній діяльності, мотиви самореалізації в педагогічній та корекційно-розвивальній діяльності. Н. Кирста зазначає, що основу мотиваційно-ціннісної готовності складають цінності педагогічної діяльності, які слугують орієнтирами в її соціальній і професійній активності, спрямованої на вирішення педагогічних завдань⁹⁰.

Когнітивний компонент готовності тісно пов'язаний з пізнанням і розглядається як процес і як результат. З однієї сторони, це певний рівень психолого-педагогічних і спеціальних знань, ступінь їх системності і спрямованості, з іншої – набуття знань, перехід їх на вищий рівень системності, що дозволяє бачити цілісну картину розвитку дитини, окремі порушення, основні напрями виховання та корекційно-розвивальної роботи. Для педагога інклюзивного освітнього середовища важливо мати сформовану систему знань про фізіологічні й психологічні особливості дітей різних нозологій, особливості їхньої навчальної діяльності, організацію та зміст освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти, ролі суб'єктів освітнього середовища для кожної дитини, способи взаємодії дітей з особливими освітніми потребами з дітьми із загальним рівнем розвитку⁹¹. Показниками когнітивного компонента є глибина розуміння змісту й реалій інклюзивної діяльності, знання специфіки роботи, технологій та методик педагогічної діяльності в умовах інклюзії дітей з різними освітніми потребами, системність знань із методології інклюзивної педагогіки.

Креативний компонент забезпечує здатність створити таке інклюзивне освітнє середовище, у якому діти зможуть розвивати свої творчі здібності, Ознаками креативності є: здатність до створення нового; нетрадиційний підхід до організації освітнього процесу; вміння творчо вирішувати будь-які професійні проблеми; взаємодіяти з вихованцями, колегами, батьками; розвивати креативність у дітей.

Діяльнісний компонент характеризує функціональну сферу готовності вихователя до інклюзивної діяльності й позиціонується як здатність до виконання конкретних професійних завдань у освітньо-виховному процесі; здатність передбачати результати тих чи інших педагогічних дій в умовах інклюзії. Показниками діяльнісного компонента є: вміння педагога здійснювати освітньо-виховний процес в умовах інклюзії згідно з метою; система професійно-педагогічних навичок взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу; творче застосування у

2023, pp. 7–16, Adam Mickiewicz University Press. ISSN (Online) 2719--2717, ISSN (Print) 2300-0422. <https://doi.org/10.14746/kse.2023.23.1.1>

⁹⁰ Кирста Н. Підготовка спеціалістів дошкільного профілю до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2015. № 6. С.54–56.

⁹¹ Барбінова А. Структура готовності вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 1 С.58-64. С.61.

професійній діяльності методологічних підходів до організації освітньої інклюзивної діяльності⁹².

Необхідною умовою організації освітньо - виховного процесу в інклюзивній групі є вибір раціональної системи методів і прийомів активного навчання. Це спонукає педагогів до використання новітніх інформаційних технологій у поєднанні з традиційними засобами.

Командний (мультидисциплінарний) підхід, за якого задіяні всі фахівці, є головним у роботі з дітьми з особливими потребами⁹³. Також вихователі мають бути компетентними в тому, що сьогодні інклюзивний процес повинен здійснюватися диференційовано, за індивідуальними планами, посилюючи для дітей, за умов кваліфікованої спеціальної корекційної допомоги.

Освітньо-професійні програми, за якими здобувають освіту майбутні вихователі ЗДО, передбачають опис загальних та професійних компетентностей, що формуються під час навчання⁹⁴.

У Професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» інклюзивну складову не виокремлено, але вона є наскрізною трудовою функцією «Організація, забезпечення та реалізація освітнього процесу» (А) й розкривається через такі професійні компетентності як здатність дотримуватись нормативно-правових вимог щодо організації інклюзивного навчання під час професійної діяльності (А2.4.У1); виявляти наявність особливих освітніх потреб у здобувачів освіти (А2.4.У2); обирати та застосовувати ефективні форми, методи, засоби та способи організації навчання дітей з особливими освітніми потребами (А2.4.У3); організовувати соціальні відносини в дитячому колективі на засадах недискримінації та залучати дітей до спільних видів діяльності (А2.4.У4); здійснювати адаптацію і модифікацію освітнього процесу відповідно до потреб та можливостей дітей з особливими освітніми потребами (А.2.4.У5). Саме ці формулювання мають бути в пріоритеті для розробки програм⁹⁵.

О. Соколовська зазначає, що важливою проблемою вищих навчальних закладів є перебудова та організація педагогічного процесу для надання студентам можливості сформувати в собі моральні якості гуманності, толерантності, навички взаємодії з дітьми з особливими потребами в різних ситуаціях для створення інклюзивного освітнього середовища⁹⁶.

---

⁹² Там само. С.62.

⁹³ Ленів З. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* : збірник наукових праць. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія». 2014. № 28. С. 119-121, С. 121.

⁹⁴ Методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/08.12.metodychni_rekomendacziyi_profesijnyi_standart_vyhovatelya.pdf

⁹⁵ Методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». МОН №1/15511-22 від 20.12.2022. URL:<file:///D:/Download/6616955293634895050803.pdf>. С.8.

⁹⁶ Соколовська О. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* № 4 (5 9), грудень 2017. С. 482-487. С.484.

**Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми
з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища
у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя**

У Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти здійснюється на двох освітніх рівнях – першому «бакалаврському» та другому (магістерському). Здобуття вищої освіти на кожному рівні передбачає успішне виконання здобувачем освітньо-професійної програми (ОПП), що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти. Освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» розроблені на підставі Закону України «Про вищу освіту» (01.07.2014) та на основі Стандартів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» (Наказ МОН України №1456 від 21.11.2019 р.) і для другого (магістерського) рівня вищої освіти (Наказ МОН України №572 від 29.04.2020); з урахуванням Професійних стандартів «Вихователь закладу дошкільної освіти» (Наказ Міністерства економіки України № 755-21 від 19.10.2021), «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти (Наказ Міністерства економіки України № 620-21 від 28.09.2021) та враховуючи зміни до Національної рамки кваліфікацій (редакція від 29.12.2022 року) згідно зі змінами № 10 до Національного класифікатора ДК 003 : 2010 від 25.10.2021 № 810, затверджених Міністерством економіки України.

Освітньо-професійні програми спеціальності 012 «Дошкільна освіта» обох рівнів включають *компетентності і програмні результати навчання*, які забезпечують готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища. Зокрема, у ОПП першого (бакалаврського) рівня спеціальні компетентності «Вміння складати Індивідуальну програму розвитку та необхідні для навчання дітей з особливими освітніми потребами документи, бути знайомими з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням» і «Здатність до індивідуального і диференційованого розвитку дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей» передбачають як теоретичні знання, необхідні для організації освітньої діяльності в умовах інклюзивної освіти, так і практичні вміння здійснювати індивідуальний та диференційований підхід у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

З метою формування в майбутніх вихователів професійних компетентностей у сфері розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами в ОПП введено навчальну дисципліну «*Основи дефектології та інклюзивна освіта*», мета якої: ознайомити студентів з категоріями дітей з відхиленням в розвитку та їх особливостями; основними напрямками, засобами, методами і прийомами корекційно-виховного впливу на дітей з особливими потребами,

забезпечити підготовку майбутніх вихователів до включення дітей з особливими потребами в інклюзивне освітнє середовище закладу дошкільної освіти, сприяти реалізації дітей щодо рівного доступу до якісної освіти без упереджень та стереотипів.

Завданнями дисципліни є: підвищення рівня професійної компетентності майбутніх педагогів з психолого-педагогічних і методичних основ організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами; ознайомлення студентів з різними формами й моделями організації інклюзивного навчання; актуалізація знань студентів з питань спеціальної (корекційної) педагогіки та психології; формування вмій створювати індивідуальні навчальні програми для дітей з особливостями психофізичного розвитку на основі діагностики їхніх потреб; реалізовувати індивідуальний та диференційований підходи у освітньому процесі; ознайомлення з досвідом управління закладами освіти, які реалізують принципи інклюзивної освіти, відпрацювання стратегії впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітній простір.

У результаті вивчення навчальної дисципліни майбутній педагог *оволодіває знаннями та навичками*, необхідними для ефективної роботи з дітьми з особливими потребами у закладах дошкільної освіти; знайомиться з філософським, історичним, соціально-культурним, педагогічним, нормативно-правовим обґрунтуванням процесу включення дітей з особливими потребами до системи дошкільної освіти; засвоює теоретичні основи принципу інклюзивної освіти; **систему основних понять дисципліни**; міжнародні документи та національне законодавство щодо задоволення освітніх потреб дітей з особливими потребами; шляхи включення дітей з особливими потребами до системи дошкільної освіти; вплив різних видів розладів на процеси навчання і виховання дітей з особливими потребами; стратегію роботи з дітьми з особливими потребами.

Формуються *уміння* виявляти відхилення у розвитку дошкільників та під керівництвом корекційного педагога брати участь у здійсненні правильного психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку; здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до вихованців з вадами психофізичного розвитку; формувати готовність здорових дошкільників до позитивної спільної взаємодії з однолітками, що потребують корекції психофізичного розвитку; проводити роботу з батьками щодо надання їм правдивої інформації про осіб з порушенням психофізичного розвитку; визначати, оцінювати і створювати сприятливе середовище для дітей з особливими потребами в закладі дошкільної освіти; здійснювати комплексний підхід у задоволенні освітніх потреб дітей з особливими потребами⁹⁷.

---

⁹⁷ Анішук А.М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя. 2013. № 5. С.213-218. С.217. URL: file:///D:/Download/Nzsp_2013_5_39.pdf (дата звернення 15.08.2024)

Після вивчення навчальної дисципліни майбутні вихователі мають оволодіти такими *програмними результатами навчання*: «Розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності дітей з особливими освітніми потребами»; «Планувати освітній процес в закладах дошкільної освіти з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей та потреб дітей раннього і дошкільного віку, дітей з особливими освітніми потребами та складати прогнози щодо його ефективності»; «Вміти складати індивідуальні програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами та необхідні для навчання документи; бути знайомим з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням»; «Знати принципи функціонування системи раннього втручання, розуміти можливості опори на неї у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, дотримуючись професійно-етичних вимог до діяльності фахівця з раннього втручання»⁹⁸.

Одним із важливих напрямів сучасної підготовки майбутніх вихователів є формування у них знань зі спеціальної педагогіки та психології, забезпечення інструментарієм і моделями альтернативного навчання для створення власних індивідуальних корекційно - педагогічних програм для дітей з особливими освітніми потребами. Тому навчальні дисципліни «Загальна психологія» та «Дитяча та педагогічна психологія», включені до ОПП, забезпечують формування у здобувачів відповідних компетентностей.

Метою ОПП другого (магістерського) рівня спеціальності «Дошкільна освіта» є забезпечення підготовки конкурентноспроможних фахівців дошкільної освіти здатних успішно вирішувати складні завдання дошкільної освіти та здійснювати професійну діяльність в освітній галузі. Основний фокус освітньої програми спрямований на формування здатності у майбутніх фахівців дошкільної освіти організовувати освітній процес у закладах дошкільної освіти, створювати безпечне, розвивальне, інклюзивне освітнє середовище.

Спеціальні компетентності: «Здатність організовувати освітній процес у закладах дошкільної освіти з використанням сучасних засобів, методів, прийомів, технологій, забезпечувати здобуття дошкільної освіти; «Здатність до психолого-педагогічного керівництва особистісним розвитком дітей раннього і дошкільного віку, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами»; «Здатність створювати та впроваджувати в практику наукові розробки, інноваційні проекти, спрямовані на підвищення якості освітньої діяльності та освітнього середовища в системі дошкільної, зокрема, інклюзивної освіти»; «Здатність організовувати фізично та психологічно

---

⁹⁸ Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : 012 Дошкільна освіти. Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка. Кваліфікація: Бакалавр дошкільної освіти. Вихователь закладу дошкільної освіти. Ніжин. 2024. 21 с. С.11-12.

безпечне освітнє середовище»⁹⁹ формуються у здобувачів освіти при вивченні навчальної дисципліни *«Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти»*.

Метою викладання навчальної дисципліни *«Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти»* є підготовка студентів до ґрунтовного аналізу провідних проблемних питань теорії та практики дошкільної та інклюзивної освіти; ознайомлення з внутрішньо зумовленими та зовнішньо спричиненими труднощами реалізації завдань розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами; формування готовності до реалізації шляхів вирішення актуальних проблем дошкільної та інклюзивної освіти.

Другий розділ програми навчальної дисципліни *«Актуальні проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти»* передбачає вивчення міжнародного та національного законодавства у сфері інклюзивної освіти, що збагатить знання майбутніх фахівців в галузі нормативно-правової бази, організацією психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, умовами формування інклюзивного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти, його ознаками, компонентами, принципами організації.

Особлива увага приділена вивченню теми *«Організація освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти»*, в межах якої здобувачі другого (магістерського) рівня знайомляться із вимогами до створення інклюзивних груп та визначення рівнів підтримки дітям з ООП, особливостями організації кожного рівня підтримки, психолого-педагогічними та корекційно-розвитковими послугами, які надаються дітям з ООП, альтернативними методами та організаційними формами навчання дітей з особливими потребами.

Вивчення навчальної дисципліни сприяє досягненню здобувачами таких програмних результатів навчання: *«Здійснювати психолого-педагогічне керівництво індивідуальним розвитком особистості дитини, забезпечувати здобуття освіти дітьми з особливими потребами та «Володіти уміннями й навичками аналізу, прогнозування, планування, організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти з урахуванням принципів дитиноцентризму, здоров'язбереження, інклюзії, розвивального навчання, особистісно-орієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії»*¹⁰⁰.

Формування у майбутніх вихователів умінь виявляти сильні сторони особистості дитини, її внутрішні ресурси, які слугують джерелом позитивних особистісних перетворень під час здійснення психолого-педагогічного супроводу забезпечує дисципліна *«Психолого-педагогічний*

---

⁹⁹ Освітньо-професійна програма *«Дошкільна освіта»* другого (магістерського) рівня вищої освіти. Спеціальність: 012 Дошкільна освіта. Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка. Кваліфікація: Магістр з дошкільної освіти. Ніжин. 2024. 14 с.

¹⁰⁰ Освітньо-професійна програма *«Дошкільна освіта»* другого (магістерського) рівня вищої освіти. Спеціальність: 012 Дошкільна освіта. Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка. Кваліфікація: Магістр з дошкільної освіти. Ніжин. 2024. 14 с. С.8.

супровід розвитку дитини раннього та дошкільного віку».

Для забезпечення успішної інклюзивної діяльності майбутні вихователі повинні мати належний рівень знань і навичок взаємодії із членами мульти дисциплінарної команди, а також володіти достатнім рівнем умінь спілкуватися, домовлятися, співпрацювати із сім'ями, урегульовувати конфлікти, скорочувати психологічну відстань між батьками і фахівцем¹⁰¹. Відповідні уміння і навички формуються у майбутніх вихователів в межах вивчення навчальних дисциплін *«Педагогічне партнерство ЗДО з учасниками освітнього процесу», «Соціально-психологічні аспекти освітнього процесу».*

Вивчаючи дані курси у здобувачів формуються якісно нові підходи у забезпеченні інклюзивної освіти. Розкривається суть діяльності педагога у практичній роботі з дітьми із особливими потребами, закріплюються теоретичні знання.

Загальними цілями викладання вище зазначених дисциплін є:

- висвітлення науково-теоретичних основ корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з порушеннями та відхиленнями в розвитку;
- розкриття особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти, специфіки надання їм необхідної допомоги;
- формування у студентів знань, умінь та навичок організації і проведення ефективної корекційно-розвивальної роботи з дітьми в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти;
- формування здатності організовувати фізично та психологічно безпечне інклюзивне освітнє середовище у закладі дошкільної освіти.

Отримані знання і вміння надають можливості майбутнім вихователям закладів дошкільної освіти забезпечувати моніторинг психофізичного і соціального розвитку дітей, враховувати індивідуальні особливості кожної дитини при складанні індивідуальної програми розвитку, навчання і виховання з метою корекції процесів розвитку і соціалізації дитини, у якій в результаті дії різних факторів ці процеси є ушкодженими; ефективно організовувати взаємодію з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами¹⁰².

Зміст професійної підготовки передбачає формування *індивідуальної освітньої траєкторії,*

---

¹⁰¹ Бородіна О. Роль вчителя в оптимізації взаємовідносин «педагоги – батьки» в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / за заг.ред. академіка Прокопенка І. Ф. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014, С. 629. URL:http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Ped_zdor_2014.pdf (дата звернення 15.08.2024)

¹⁰² Аніщук А. М. Інклюзивна освіта : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Дошкільна освіта". Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 227 с. С.72-73.

зокрема через індивідуальний вибір здобувачами навчальних дисциплін в обсязі, передбаченому законодавством. Однією із складових такої траєкторії є *вибіркові дисципліни*. У Рекомендаціях щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми зазначено, що вибірковість не є самоціллю, а в першу чергу – інструментом підвищення якості освіти. В основі системи вибірковості лежить можливість *індивідуального* вибору кожного здобувача вищої освіти¹⁰³.

Для здобувачів обох рівнів спеціальності «Дошкільна освіта» пропонується широкий вибір вибіркових дисциплін, вибравши які вони зможуть розширити свої знання щодо забезпечення здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами. Зокрема, блок вибіркових дисциплін «*Організація інклюзивного середовища в закладі освіти*» розроблений для здобувачів освіти, які хочуть навчитися організовувати інклюзивне навчання для дітей з особливими потребами. Відповідно, основна увага приділяється основним особливостям навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища закладів освіти. Даний блок включає перелік наступних дисциплін: «*Основи спеціальної педагогіки*», «*Соціалізація особистості з особливими освітніми потребами*», «*Арт-педагогіка в інклюзивному просторі*», «*Технології організації інклюзивного середовища*».

Вивчаючи зазначені дисципліни, здобувачі засвоюють особливості структури дефекту у різних груп дітей з особливими потребами та врахування їх у освітньо-виховному процесі; основні фактори входження дитини в соціум, оскільки соціалізація – це один з важливих чинників повноцінного розвитку особистості та її ефективного функціонування в соціумі; знайомляться з сучасними арт-технологіями корекції й компенсації порушень психофізичного розвитку осіб із особливими освітніми потребами різних вікових груп; основними технологіями організації інклюзивного середовища для дітей з особливими потребами та іншими учасниками освітнього процесу.

Програми дисциплін передбачають лекційні, семінарські, лабораторні заняття, самостійну та індивідуальну роботу студентів. Студенти засвоюють матеріал не тільки теоретично, а й набувають певних умінь й навичок правильно застосовувати теорію на практиці.

Важливою ланкою в системі практичної підготовки фахівців першого та другого (бакалаврського та магістерського) рівнів є *педагогічна (виробнича) практика*. Основна мета проведення педагогічної практики - формування у студентів професійно значущих якостей особистості педагога дошкільної освіти, здатного до виконання своїх професійних функцій.

Проходження педагогічної практики в закладах дошкільної освіти, з одного боку, є

---

¹⁰³ Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми/ Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року: ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»». К. 2020. 66 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Рекомендації-щодо-застосування-критеріїв-оцінювання-якості-ОП.pdf> (дата звернення 15.08.2024)

необхідним засобом професійно-особистісного становлення майбутнього вихователя як компетентного фахівця, та з іншого, визначається показником готовності студентів до роботи в інклюзивному середовищі. Це надасть змогу студентам поглибити, вдосконалити та закріпити практичні уміння й навички, необхідні для подальшої професійної діяльності. Як зазначає О. Бородіна, для повноцінного формування інклюзивної компетентності майбутнього педагога, під час педагогічної практики є необхідним відвідування батьківських зборів. Спочатку такі відвідування носять пасивний характер, під час яких студент в ролі слухача переймає досвід старших колег. Наступним кроком є активна участь в інформаційно-просвітницькій кампанії, мета якої полягає у підвищенні рівня поінформованості батьків щодо інклюзії та різних варіантів отримання освіти для дітей з особливими потребами¹⁰⁴.

Визначення змісту практичних компетентностей, їх відповідність вимогам сучасного ринку праці повинно здійснюватися у тісній взаємодії з роботодавцями та випускниками освітньо-професійної програми. Під час професійної діяльності у майбутніх педагогів формується професійний інтерес, з'являється бажання вдосконалювати свою професійну майстерність.

Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами здійснюється поєднанням традиційних і новітніх методів та технологій, серед них: теоретичні, емпіричні методи, методи індивідуалізації навчання та інтегрованого навчання, ІТ-технології, особистісно-орієнтовані технології, технології відкритого навчання, інформаційно-комунікаційні технології, технологія співробітництва, здоров'язбережувальні технології та ін.

Висновки

Таким чином, зміст підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання визначається галузевими освітніми стандартами, професійними стандартами, освітньо-професійними програмами спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Організація освітнього процесу у закладі вищої освіти будується на компетентнісному підході, який передбачає формування загальних та спеціальних (фахових) компетентностей у майбутніх педагогів щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Результатом підготовки майбутнього вихователя до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища має бути фахівець, який не лише володіє системою теоретичних знань, а й

---

¹⁰⁴ Бородіна О. Роль вчителя в оптимізації взаємовідносин «педагоги – батьки» в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / за заг.ред. академіка Прокопенка І. Ф. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014, С. 629. URL:http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Ped_zdor_2014.pdf

сформованими навичками їх застосування у практичній діяльності; якому притаманні професійні якості та особистісні моральні цінності (любов та повага до дітей, толерантне ставлення, вміння визнавати їхню людську гідність, будувати відносини на засадах партнерства, здатність надавати психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги), який володіє активною життєвою позицією та навичками ефективної взаємодії в педагогічній спільноті й сучасному суспільстві.

Перспективами подальшого вивчення даної проблеми є виділення та характеристика внутрішніх та зовнішніх чинників впливу на динаміку змін у процесі підготовки майбутніх фахівців дошкільної сфери в умовах сучасних глобальних викликів, а також в умовах воєнного стану в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азін В. О., Грибальський Я. В., Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн: навчально-методичний посібник. К. 2013. 128 с. С.68.
2. Аніщук А. М. Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти: *навч. посібн.* для студентів другого (магістерського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 268 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2920/1/макет%20%281%29.pdf> (дата звернення 15.08.2024). С.192.
3. Аніщук А. М. Інклюзивна освіта : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Дошкільна освіта". Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 227 с. С.72-73.
4. Аніщук А. М. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в сучасних умовах. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки : Науковий журнал. № 3, 2022. С. 64-73. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2800/1/%D0%9D%D0%97%20%282%29-64-73.pdf>
5. Аніщук А. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. Психолого-педагогічні науки. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. 2020. № 4. С.59-67. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1985/1/9.pdf>
6. Аніщук А.М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя. 2013. № 5. С.213-218. С.217. URL: <file:///D:/Download/Nzsp 2013 5 39.pdf> (дата звернення 15.08.2024)

7. Бабакова О. Готовність педагогів до впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / за заг. ред. І.Прокопенк. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014, С. 625–626. С.626.
8. Барбінова А. Структура готовності вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. *Український педагогічний журнал* . 2021. № 1 С.58-64. С.61.
9. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* / за заг. ред.Є.І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2012. № 4. С.114-119.
10. Беленька Г.В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки; автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ. 2012. 40 с.
11. Бородіна О. Роль вчителя в оптимізації взаємовідносин «педагоги – батьки» в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / за заг.ред. академіка Прокопенка І. Ф. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014, С. 629. [URL:http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Ped_zdor_2014.pdf](http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Ped_zdor_2014.pdf) (дата звернення 15.08.2024)
12. Гострик О.О. Організація інклюзивного освітнього середовища: принцип універсального дизайну та розумного пристосування. URL: <https://naurok.com.ua/organizaciya-inklyuzivnogo-osvitnogo-seredovischa-princip-universalnogo-dizaynu-ta-rozumnogo-pristosuvannya-296074.html>
13. Грек О.Б. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою суспільства. URL: <https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-yak-model-socialnogo-ustroyu-suspilstva-271509.html>
14. Закон України «Про дошкільну освіту» (11 липня 2001 р). Зміни від 06.09.2018 до Закону України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
15. Закон України «Про дошкільну освіту», 06.06.2024. № 3788-IX. URL:<https://bit.ly/3RZ79Vm>
16. Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (дата звернення 14.08.2024).
17. Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). Стаття 19. Освіта осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-19.htm І(дата звернення 11.08.2024)

18. Зданевич Л. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2014. 44 с.
19. Касьяненко О.М. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Мукачівський держ. ун-т. Мукачево, 2018. 240 с. С.51.
20. Кирста Н. Підготовка спеціалістів дошкільного профілю до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2015. № 6. С.54–56. С.56.
21. Ковшар О. Створення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 67. 2019. С.122-126. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27347>_(дата звернення 14.10.2023). С.124.
22. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
23. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
24. Кузава І., Ярмолюк М. Формування професійної готовності майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної освіти. Розділ ІV. *Спеціальна педагогіка та соціальна робота*. 2 (304), Т.2. 2016. С. 75-81. С. 76-77.
25. Ленів З. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* : збірник наукових праць. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія». 2014. № 28. С. 119-121, С. 121.
26. Малишевська І. А Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2018. 33 с.С.10
27. Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Мартинчук_О.В._Підготовка_майбутніх_педагогів_до_професійної_діяльності_в_умовах_інклюзивної_освіти (дата звернення: 20.07.2024).
28. Методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/08.12.metodychni_rekomendacziyi_profesijnyj_standart_vyhovatelya.pdf

29. Методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». МОН №1/15511-22 від 20.12.2022. URL:<file:///D:/Download/6616955293634895050803.pdf>. С.8.
30. Нечипорук І.М.. Інклюзивне навчання – як один із пріоритетних напрямів забезпечення рівного доступу дітей до освіти. URL: <http://uovmr.net.ua/inklyuzyvne-navchannya-yak-odyn-iz-priorytetnyh-napryamiv-zabezpechennya-rivnogo-dostupu-ditej-do-osvity/>
31. Осадчий І. Про освітній процес у закладі загальної середньої освіти. URL:<http://education-ua.org/ua/analytics/1321-pro-osvitnij-protses-u-zakladi-zagalnoji-serednoji-osviti> (дата звернення 10.08.2024)
32. Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Спеціальність: 012 Дошкільна освіта. Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка. Кваліфікація: Магістр з дошкільної освіти. Ніжин. 2024. 14 с.
33. Порошенко М. Інклюзивна освіта. Навчальний посібник. Київ. ТОВ «Агенство Україна». 2019. 300 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inklyuzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>
34. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні. Лист МОН № 1/3845-22 від 02.04.22 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/86206/>(дата звернення 11.08.2024).
35. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти», 19 жовтня, 2021. URL: <https://document.vobu.ua/doc/7529> (дата звернення 14.08.2024)
36. Пятакова Т. Розвиток інклюзивної компетентності: Швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2012. № 1 (11). .С. 93-98.
37. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми/ Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року:ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»». К. 2020. 66 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Рекомендації-щодо-застосування-критеріїв-оцінювання-якості-ОП.pdf> (дата звернення 15.08.2024)
38. Рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища, зокрема універсального дизайну та розумного пристосування будівель, приміщень та прибудинкових територій в закладах дошкільної освіти. Додаток до листа МОН «Що до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти» від 25.06.2020. 7 с. : URL :[file:///D:/Download/5ef464fba3908501437272%20\(2\).pdf](file:///D:/Download/5ef464fba3908501437272%20(2).pdf) (дата звернення 18.10.2023). С.1.
39. Рибка Ю. В. Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу. С.261-264.URL: <https://kpi.kharkov.ua/archive/conferences/Переяславская%20Рада/2011/ФОРМУВАННЯ%20ПРОФ>

[ЕСІЙНОЇ%20КОМПЕТЕНТНОСТІ%20ВИХОВАТЕЛЯ%20ДОШКІЛЬНОГО%20НАВЧАЛЬНОГО%20ЗАКЛАДУ.pdf](#) (дата звернення 8.08.2024)

40. Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994. URL:https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_001-94#Text (дата звернення 14.08.2024)

41. Соколовська О. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. № 4 (5 9) , грудень 2017. С. 482-487. С.484.

42. Сороколит Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. С.44-48. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13_SOROKOLIT%20YuLIYa.pdf (дата звернення 18.10.2023). С.45.

43. Сорочан М. П. Готовність майбутніх вихователів до інклюзивного навчання як результат професійної підготовки *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* Випуск 84, том 2'2021. Серія 5. С.83-87.

44. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти (Наказ МОН України №572 від 29.04.2020); URL: <file:///D:/Download/66168d1d12520570671278.pdf>. С. 6.

45. Танько Т. П. Теорія та практика музично - педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. ... д. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2004. 41 с.С.34.

46. Тарасюк Т.В. Етимологія поняття «діти з особливими освітніми потребами» в освітньому просторі. URL: <https://naurok.com.ua/etimologiya-ponyattya-diti-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-osvitnomu-prostori-31219.html>

47. Універсальний дизайн в освіті: посібник / Під заг. ред.Софій Н. З., Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с. URL: <http://center-prpp.ck.ua/wp-content/uploads/2021/07/UniversalniyDizain.pdf>(дата звернення 18.10.2023). С8.

48. Чупахіна С. Психолого-педагогічний супровід дитини з ООП: співпраця із сім'єю. *Освітній простір України*: науковий журнал Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2015, Вип. 6. С. 100–104. С.100.

49. Шевченко В.М. Професійна підготовка фахівців дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивного навчання. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/18/part_3/31.pdf

50. Tatiana Potapchuk, Valentyna Kushnir, Підготовка фахівців до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти в загально освітніх закладах України [Training of specialists to work with children in the conditions of inclusive education in general educational institutions of Ukraine]. Culture – Society – Education no. 1(23) 2023, Poznań 2023, pp. 7–16, Adam Mickiewicz University Press. ISSN (Online) 2719--2717, ISSN (Print) 2300-0422. <https://doi.org/10.14746/kse.2023.23.1.1>

Розділ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Ніна Пухтіна

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6684-436X>

***Анотація.** У розділі монографії представлений досвід професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників, що реалізовується для здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя (Україна). Проаналізовані можливості нормативних та спеціальних фахових дисциплін у формуванні спеціальних фахових компетентностей здобувачів. Науково обгрунтовані зміст і методика викладання спеціальної фахової дисципліни «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей».*

***Ключові слова:** поведінка, поведінка з відхиленнями, девіантна поведінка, важковиховуваність, педагогічна занедбаність, негативна поведінка у дошкільників, профілактика, попередження та подолання негативної поведінки дітей, професійна підготовка вихователів, заклад дошкільної освіти.*

***Annotation.** This section of the monograph presents the experience of professional training of future educators to prevent and overcome negative behaviour in preschoolers, which is implemented for applicants of the first (bachelor's) level of speciality 012 Preschool Education at Mykola Gogol Nizhyn State University (Ukraine). The article analyses the possibilities of normative and special professional disciplines in the formation of special professional competences of applicants. The content and methods of teaching the special professional discipline «Prevention of negative manifestations in children's behaviour» are scientifically substantiated.*

***Key words:** behaviour, behaviour with deviations, deviant behaviour, difficult to educate, pedagogical neglect, negative behaviour in preschoolers, prevention, prevention and overcoming of negative behaviour of children, professional training of teachers, preschool education institution.*

Актуальність професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників

Соціально-економічні та політичні особливості розвитку сучасного українського суспільства і, в першу чергу його проблеми, зумовили низку соціальних замовлень і потреб на рівні різноманітних соціальних інституцій, виконання яких є неможливим без залучення

відповідних фахівців, зокрема вихователів закладів дошкільної освіти. Динаміка зростання за останнє десятиліття кількості дітей з негативною поведінкою та урізноманітнення її проявів у дітей, починаючи вже з дошкільного віку доводять, не лише складність, глибину, полімотивованість цієї проблеми, а й підтверджують недосконалість здійснюваних превентивних заходів та недостатність професійної підготовки педагогів, що працюють з дітьми на різних освітніх ланках: дошкільної, початкової, базової, повної освіти. На що ж має зорієнтовуватись така професійна підготовка майбутніх фахівців, що забезпечують освітній процес саме на першій, дошкільній ланці освіти - вихователів як суб'єктів виховання і профілактики відхилень у поведінці дітей?

Хотілося б поділитись власними міркуваннями та досвідом науково-практичного пошуку, як викладача, що працює з майбутніми фахівцями спеціальності 012 Дошкільна освіта першого (бакалаврського) рівня, оскільки професійна підготовка вихователів закладів дошкільної освіти здійснюється у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя з 2002 року на факультеті педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв.

Це власне і складає **мету написання даного розділу монографії.**

Теоретико-методичне обґрунтування змісту професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників

Професійна підготовка майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників, має базуватись на фундаментальних знаннях базових фахових дисциплін, які передбачені для вивчення освітньою програмою та навчальним планом професійної підготовки майбутніх вихователів першого (бакалаврського) рівня. Передусім, це психологія дитяча та педагогіка дошкільна, основи педагогічної техніки, сучасні педагогічні технології в дошкільній освіті, основи наукових досліджень. Не менш важливими є і фахово орієнтовані дисципліни - фахові методики дошкільної освіти.

Базовою дисципліною у низці перерахованих професійно-орієнтованих дисциплін є курс з вибірки нормативних освітніх компонентів *«Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»*, розрахований на 90 годин / 3 кредити, з екзаменаційною формою підсумкового контролю.

Окреслюючи зміст цієї дисципліни та методику роботи з її вивчення, ми виходили з аналізу та наукового обґрунтування трьох, на наш погляд, важливих *аспектів*:

1. Аналізу змісту базових категоріально-понятійних характеристик поведінкових відхилень у дошкільників: поведінка, відхилення у поведінці, девіантна поведінка, негативна поведінка;

2. Розуміння механізмів виникнення поведінкових відхилень у дітей на основі знань про чинники їх детермінації, психологічні та фізіологічні закони поведінки людини, її системну інтерпретацію;

3. Врахування результатів досліджень науковців щодо найбільш поширених форм негативної поведінки у дошкільників, відповідного історико-педагогічного, сучасного досвіду її попередження і подолання в практиці ЗДО та їх адаптація до вимог Базового компоненту і чинних програм виховання і розвитку дошкільників.

Охарактеризуємо детально означені нами аспекти.

1. Аналіз змісту базових категоріально-понятійних характеристик поведінкових відхилень у дошкільників.

У розумінні сутності негативної поведінки у дошкільників, ми спирались на результати *аналізу сутності поведінкових відхилень саме у дошкільників та наукового тлумачення базових понять*, що складають змістову основу їх попередження і подолання.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень та словниково-довідникової літератури, показав існування широкого масиву визначень і тлумачень понять, що визначають сутність поведінкових відхилень у дітей. Поняття *«поведінка з відхиленнями»* або *«девіантна поведінка»* у широкому його тлумаченні – збірний термін, яким охоплюється широке коло девіацій. Більшість авторів, що досліджували проблему поведінкових відхилень, ототожнюють ці поняття. Проте, поняття *«поведінка з відхиленнями»* охоплює поведінку і позитивного, і негативного характеру, поняття ж *«девіантна поведінка»* – дії і систему вчинків тільки негативного прояву. У сучасному тлумачному словнику *девіантна поведінка* визначається як система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам¹⁰⁵.

Термін *«девіантна поведінка»*, поширений у європейській науковій літературі та має декілька трактувань, які, загалом, відображають порушення особою правових і моральних норм. Причому, підходи науковців до його розуміння і тлумачення суттєво не відрізняються. В залежності від наукової позиції автора, у *змісті поняття «девіантна поведінка»* увага може акцентуватися на: а) наявності суспільних вимог до стандартів поведінки (Р. Дахно); б) аморальності й асоціальності вчинку (О. Безпалько); в) присутності процесу соціальної дезадаптації та дезорганізації особи (О. Філатова); г) відсутності соціальної відповідальності як психолого-педагогічної характеристики особи (В. Оржеховська).

На думку І. Парфанович, поняття *«девіантна поведінка»* об'єднує систему негативних вчинків, дій людини або групи, що не відповідають соціально прийнятим стандартам та

---

¹⁰⁵ Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с., с.15

характеризуються як порушення встановлених у суспільстві моральних і правових норм¹⁰⁶.

Відхилення у поведінці від норми (права, культури, моралі, спілкування тощо) науковці поділяють на *позитивні та негативні*. Позитивні девіації пов'язують з нестандартною особистістю, для якої характерними є оригінальні, творчі ідеї, що мають суспільну значущість, загалом, свідчать про успішний процес соціалізації та відіграють позитивну роль у прогресивному розвитку суспільства. Тож позитивні відхилення від норми можна розглядати як вияви нестандартної поведінки, про що наголошують Л. Вольнова¹⁰⁷ А. Капська¹⁰⁸].

В. Оржеховська, Т. Федорченко класифікують девіантну поведінку за двома великими категоріями: поведінку, що відхиляється від норм психічного здоров'я та зумовлену відкритою чи прихованою психопатологією, і поведінку, яка порушує соціальні, культурні і правові норми та виражається у формі проступків або злочинів. Якщо проступки незначні, їх розглядають як *правопорушення*. Девіації другої категорії, що класифікуються й караються кримінальним законодавством (*злочини*), відповідно, називають *делінквентною (протиправною)* та *кримінальною (злочинною)* поведінкою¹⁰⁹.

Науковці, досліджуючи поведінкові відхилення у дітей, поряд з поняттям негативні прояви у поведінці послуговуються, на перший погляд близькими поняттями негативізм, негативізм дитячий. З'ясуємо їх сутність, проаналізувавши відповідні тлумачення. М. Фіцула термін «*негативізм*» визначає як якість особистості, яка проявляється у навмисному протиставленні себе будь-яким зовнішнім вимогам та очікуванням. Окрім того, вказується на існування двох форм негативізму: пасивного негативізму, який проявляється у відмові виконувати висунуті вимоги; та активного негативізму, який характеризується виконанням дій, які є протилежними до висунутих вимог¹¹⁰.

На думку О. Степанова, *дитячий негативізм* є демонстративним протестом дитини проти незадовільного ставлення до неї з боку ровесників і дорослих, що проявляється у протидії втручанню в її справи, впертості, грубоощах та відмові виконувати вимоги старших. Ґрунтується на незадоволенні окремих важливих для дитини потреб (у спілкуванні, повазі, емоційному контакті з ровесниками). Блокування цих потреб викликає в неї сильні переживання, які

---

¹⁰⁶ Парфанович І. І. Теоретико-методичні засади профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл: дис. д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2014. 548 с. , с. 26

¹⁰⁷ Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота»: у 2 ч. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 2016. Ч. 2. 188 с.

¹⁰⁸ Капська А. Й., Барахтян М. М., Безпалько О. В. та ін. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської; Нац. пед. ун-т України ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 371 с.

¹⁰⁹ Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: навч.-метод. посіб. Черкаси: Вид-во Чабаненко, 2008. 376 с.

¹¹⁰ Фіцула М. М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навч.-метод. посіб. Київ : Академія, 2008.

зумовлюють виникнення негативних тенденцій у поведінці. Дитячий негативізм є способом збереження рівноваги в конфліктній ситуації та засобом самоствердження ¹¹¹. Науковець обґрунтовує чинники дитячого негативізму, наголошуючи, на найбільш дієвих, зокрема, кризах психовікового розвитку трьох та шести-семи років, неправильному вихованні дитини у сім'ї (надмірна вимогливість, зловживання заборонами й покараннями, незадоволення потреби дитини у безумовній любові, повазі та підтримці, недоцільна реакція дорослого на капризування дитини).

Науковці розглядають поняття «негативні прояви у поведінці» та «негативна поведінка» як дуже близькі і тотожні. Термін «негативна поведінка» доцільніше використовувати для означення сутності поведінки, що відхиляється від норми на початих етапах її формування. Термін «негативні прояви у поведінці» краще використовувати у ситуаціях, коли мова йде про різновиди такої негативної поведінки ¹¹².

Т. Колесіна розглядає *дітей з негативними проявами у поведінці* як таких, у яких під впливом несприятливих для їхнього розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів відбувається порушення норм поведінки. Аналізує окремі негативні прояви, які на думку науковця, є найбільш поширеними у дошкільному віці, зокрема, пустотливість, примхливість, кривляння, манірність, впертість, негативізм, дратівливість, хвалькуватість, хитрощі, лінощі, недбайливість) ¹¹³.

Таким чином, окреслені поняття *негативні прояви у поведінці дітей, негативізм, дитячий негативізм, негативна поведінка* визначають сутність поведінкового відхилення, його різновид, початковий етап у формуванні стійких девіацій. *Негативні прояви у поведінці* тлумачать як нестійкі, ситуативні поведінкові відхилення, що виникають у дітей переважно у дошкільному віці під впливом несприятливих для їхнього розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів, зокрема, кризами психовікового розвитку трьох та семи років, неправильними типами виховання в сім'ї та несприятливою адаптацією до закладу.

2. Розуміння механізмів формування поведінкових відхилень у дітей на основі знань про психологічні та фізіологічні закони поведінки людини, її системну інтерпретацію.

У розумінні механізмів формування відхилень у поведінці, ми виходили з трактування самого поняття педагогічної занедбаності як ранньої деформації особистості, що виникає у відповідь на несприятливі соціально-педагогічні впливи (В. Оржеховська, Н. Пихтіна) та

¹¹¹ Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с., с. 141.

¹¹² Категоріально-понятійна характеристика феномену дисциплінованість / недисциплінованість у дітей. «*Sworldjournal*», грудень. Випуск № 6, Болгарія, 2020.

¹¹³ Колесіна Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч.-метод. посіб. Київ, 2003. 128 с., с. 46–47

характеристики формування власної логіки поглиблення важковиховуваності у педагогічну занедбаність і складні форми девіацій (А. Макаренко, Т. Федорченко, М. Фіцула).

З метою розуміння логіки виникнення й ускладнення поведінкових відхилень, деталізуємо окреслені її етапи, починаючи з незначних, ситуативних негативних поведінкових проявів у дітей дошкільного віку та ускладненнями й урізноманітненням асоціальними, криміногенними і злочинними формами девіацій у підлітковому та юнацькому віці.

Цікавою у зв'язку з цим є наукова позиція *І. Парфанович* щодо визначення сутності й ієрархії понять, які відображають стадії деформації розвитку особистості, зокрема: *негативізми та негативні прояви поведінки, важковиховуваність, соціальна дезорганізація та дезадаптація, соціальна занедбаність, педагогічна занедбаність, соціально-педагогічна занедбаність*. На думку науковиці, на початковій стадії формування поведінкових девіацій має місце *епізодичність негативних проявів у поведінці*, на проміжних – як правило, дитина може вчиняти одночасно декілька девіацій. Остання стадія (соціально-педагогічна занедбаність) характеризується постійністю і різноманітними поведінковими девіаціями¹¹⁴. З'ясуємо їх сутність шляхом аналізу визначень ключових понять.

Попередньо у змісті розділу, ми обґрунтували ситуації виникнення негативної поведінки у дітей і наголосили, що сприятливим для неї є період 3 – 6-7 років та період початкової школи. Тому зміст професійної підготовки вихователя з означених питань стосується перш за все її природи та механізмів виникнення.

Численні наукові дослідження (О. Кононко, Н. Пихтіна) засвідчують, що більшість поведінкових відхилень у дітей дошкільного віку відображають тимчасовий, іноді випадковий стан дитини, що, як правило, є захисною реакцією на несприятливі умови життєдіяльності¹¹⁵. Науковцями і педагогами-практиками (О. Кисла, С. Кривцова) встановлено, що діти обирають поведінку (позитивну чи негативну) за певних умов. Доброзичливе, без тиску і негативних оцінок ставлення вихователя до дітей, створює сприятливу атмосферу для того, щоб дитина почувала себе захищеною, відчувала до себе любов і позитивне ставлення значущих для неї людей¹¹⁶.

Сучасні науковці (Н. Пихтіна, О. Потапова), досліджуючи особливості порушень поведінки дошкільників та молодших школярів, наголошують, що передумови виникнення девіацій виникають саме у дошкільному віці¹¹⁷.

---

¹¹⁴ Парфанович І. І. Теоретико-методичні засади профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл: дис. д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2014. 548 с.

¹¹⁵ Пихтіна Н. П. Відхилення в поведінці дітей: характеристика, чинники виникнення та стратегія усунення. *Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку*. Колективна монографія / за заг. ред. О. Кононко). Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2020. с. 198 - 255.

¹¹⁶ Кисла О. Ф. Корекційна педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2014. 320 с.

¹¹⁷ Потапова О. В., Федорченко Т. Є. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ПП «Тандем». 236 с.

О. Кононко, Н. Пихтіна розглядають *негативні прояви у поведінці дітей*, як різновид поведінкового відхилення, початковий етап у формуванні стійких девіацій; визначають їх як нестійке, ситуативне поведінкове відхилення, що виникає у дітей переважно у дошкільному та молодшому шкільному віці внаслідок дії несприятливих умов їх життєдіяльності та виховання¹¹⁸.

Т. Федорченко, характеризуючи дошкільний вік як період інтенсивної соціалізації особистості, здобуття нею життєвого досвіду, наголошує, що захисні механізми психіки дитини дошкільного віку тільки починають формуватися. Тому саме від подій цього періоду життя залежить, якими вони будуть у майбутньому – продуктивними, тобто такими, що стимулюють розвиток і саморегуляцію особистості, чи непродуктивними, що деформують картини зовнішнього світу, а також поведінку. Таку деформацію поведінки дослідниця називає негативними проявами у поведінці¹¹⁹.

Відомо, що виникнення й ускладнення поведінкових девіацій пов'язаний з дією відповідних фізіологічних та психологічних законів поведінки людини. Фізіологічні закони поведінки окреслені та обґрунтовані в науці давно І. Павловим (закони ВНД, умовні рефлекси та стереотипи поведінки); О. Ухтомським (принцип домінанти у поведінці); Л. Виготським (поняття про ненормальну поведінку та моральні порушення у дітей, конституція людини та її зв'язок з поведінкою).

Інформація про психологічні закони поведінки людини теж не є новою у психологічній науці та соціально-педагогічній практиці. В основі їх дії лежить необхідність задоволення одного з рівнів потреб людини – потреби в увазі, визнанні, забезпеченні власної значущості. Інтерпретація дії психологічних законів в умовах освітнього процесу для розуміння поведінки учнів пов'язана з іменами багатьох зарубіжних (У. Глассер, Л. Альберт) та вітчизняних дослідників (Т. Дудкевич, С. Кривцова, Н. Пихтіна). Особам, які в зв'язку з фаховою компетентністю мають здійснювати навчально-виховну чи соціально-педагогічну роботу з дітьми, вони рекомендують керуватися розумінням сутності таких *психологічних законів поведінки*:

1) зумовленість вибору поведінки відповідними обставинами. Вплив на вибір поведінки передбачає вплив на обставини цієї поведінки;

2) підпорядкованість поведінки особистості забезпеченню її потреби в особистісній

---

¹¹⁸ Пихтіна Н. П., Кононко О.Л. Від недисциплінованості до дисциплінованості дошкільника: діагностика відхилення та оптимізація виховного процесу. *Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти. Колективний навчально-методичний посібник* / За заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2020. С. 311–372

¹¹⁹ Федорченко Т. Причини негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку, які впливають на формування її культури поведінки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 234–240.

значущості та визнанні. В умовах навчально-виховного процесу така особистісна значущість трансформується в інтелектуальну, діяльнісну і комунікативну значущість. Для їх забезпечення існують відповідні стратегії і техніки. Їх використання – умова успішної взаємодії з учнями;

3) вмотивованість порушень поведінки учня низкою чинників: привернення уваги, владою, помстою, уникненням невдач. Розуміння активних і пасивних форм негативної поведінки дітей, що детермінуються вказаними чинниками та володіння відповідними стратегіями і техніками оперативного втручання і корекції такої поведінки.

Для системної інтерпретації негативної поведінки дитини *доцільним є врахування форм її вияву та чинників детермінації поведінкових відхилень.*

Заслуговує на увагу *Міжнародна класифікація поведінкових відхилень*, в основу якої покладені розлади поведінки (РП), зумовлені переважно соціально-психологічними факторами, а саме:

- розлади поведінки дошкільників, що виявляються переважно у родині та стосовно близьких людей;
- несоціалізовані розлади поведінки дошкільників (дисоціальна чи агресивна поведінка стосовно інших дітей);
- соціалізовані розлади поведінки дошкільників (дисоціальна чи агресивна поведінка у дітей, які добре інтегровані в групу однолітків);
- опозиційно-демонстративні розлади поведінки (сплески гніву, агресії, афекти)¹²⁰.

До *негативних поведінкових проявів* у дітей дошкільного віку сучасні вітчизняні науковці (О. Бовть, Н. Пихтіна, Т. Федорченко, І. Шишова та інші) відносять: *істерики, капризування, агресивність, впертість, сором'язливість, замкнутість, пустоці, нечесність, ябедництво.*

Відповідно до філософської концепції причинно-наслідкового характеру людської сутності і поведінки, фактори формування й розвитку особистості тільки в певних умовах можуть відігравати роль чинників її вчинків та поведінкових проявів. Тож відхилення у поведінці людини зумовлюються відповідними *несприятливими детермінантами поведінки (умовами й факторами)* - будь-якими змінними, що знаходяться у причинно-наслідкових зв'язках з поведінкою та визначають її спрямованість. Знання їх сутності та нівелювання дії, буде сприяти запобіганню негативних проявів у поведінці дошкільників, які є ще ситуативними і нестійкими та попереджувати їх перетворення у більш складні і стійкі поведінкові відхилення.

Сучасні науковці (В. Оржеховська, Н. Пихтіна, Т. Федорченко) окреслюють та аналізують такі *групи детермінант* поведінкових відхилень у дітей: медико-біологічні, соціально-

---

¹²⁰ Пихтіна Н. П. Відхилення в поведінці дітей: характеристика, чинники виникнення та стратегія усунення *Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку.* Колективна монографія / за заг. ред. О. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2020. с. 198–255

педагогічні, психо-фізіологічні¹²¹.

До групи медико-біологічних детермінант включають *вроджені, спадкові та набуті чинники*.

За їх оцінкою, *вроджені чинники* пов'язані з внутрішньоутробними ураженнями плоду під час вагітності матері (токсикоз, наслідки інтоксикації медичними препаратами, соматичні і хронічні інфекційні захворювання майбутньої мами, особливо у перші місяці вагітності), її недостатнє харчування і нездоровий спосіб життя (паління, зловживання алкоголем, наркотиками). Вказані чинники впливають на дозрівання нервової системи плоду, зумовлюючи порушення механізмів довільної регуляції поведінки дитини та відповідні їй індивідуальні особливості. Наслідком таких процесів може бути сповільнений психічний розвиток дитини та пов'язані з цим ускладнення у протіканні криз психовікового розвитку.

На думку науковців (О. Кисла, М. Ковальчук), *спадкові чинники* зумовлюються різноманітними ураженнями генетичного матеріалу (генні або хромосомні мутації, дефекти обміну речовин, що впливає на дозрівання структур головного мозку), внаслідок чого відбуваються порушення розумового розвитку, тілесні вади, відхилення слуху, зору, захворювання нервової системи. Чинники цієї групи активно впливають на формування основних характеристик і властивостей нервової системи людини, які складають основу темпераменту людини, її працездатність, чутливість до впливів оточуючого середовища.

В. Оржеховська, Н. Пихтіна, Т. Федорченко пов'язують *набуті чинники* (в першу чергу неповноцінність клітин головного мозку) з процесами життєдіяльності дитини та пов'язують їх з важкими захворюваннями у ранньому віці, черепно-мозковими травмами. До цієї групи чинників також відносяться соматичні і нервові захворювання, хронічні хвороби з багаторазовими рецидивами, оскільки тривалість захворювань – об'єктивне джерело неврозів, затримок у розвитку. Вони сприяють зниженню психічних можливостей дитини в оволодінні певним видом діяльності, ускладнюють стосунки з однолітками та зумовлюють патологічне формування особистісних і поведінкових характеристик (емоційної нестійкості, послаблення захисних і пристосувальних механізмів), слугуючи, водночас, чинником виникнення негативної поведінки (в першу чергу, неслухняності й агресивності)¹²².

До соціально-педагогічних детермінант девіантної поведінки дітей науковці

(В. Приходько, К. Суятінова), в першу чергу, відносять сімейне неблагополуччя та пов'язані з ним

---

¹²¹ Пихтіна Н. П., Пихтін М. П., Федорченко Т. Є. Психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти профілактики девіантної поведінки дітей та молоді / За заг. ред. В. М. Оржеховської (друге видання). Київ, ТОВ "КНТ", 2018. 376 с.

¹²² Пихтіна Н. П., Пихтін М. П., Федорченко Т. Є. Психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти профілактики девіантної поведінки дітей та молоді / За заг. ред. В. М. Оржеховської 2 вид. Київ, ТОВ "КНТ", 2018. 376 с.

неправильні типи виховання в сім'ї.

Науковці визначають *неблагополучну сім'ю* як таку, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого у ній виникли несприятливі умови для виховання дитини ¹²³.

За оцінкою *В. Приходька*, *негативні впливи сімейного оточення*, істотно спотворюють поведінку дитини. зумовлюють ранню втрату її потреби у спілкуванні з батьками, формуючи низку негативних поведінкових стереотипів та особистісних якостей (егоїзму, замкнутості, конфліктності, впертості, неадекватно завищену чи занижену самооцінку, озлобленість, невпевненості у власних силах, недисциплінованості тощо). За оцінкою науковця, у неблагополучній сім'ї спостерігається відкрита або прихована емоційна напруга дитини. Часті покарання, окрики, невдоволення з боку батьків, примушують дитину думати, що її не люблять, що вона нікому не потрібна. Це створює відповідний негативний емоційний дискомфорт у душі дитини ¹²⁴.

Неправильні типи виховання дитини у родині – соціально-педагогічна детермінанта, яка, за оцінкою науковців, може виникати, діяти і виконувати роль відповідного маркера сімейного неблагополуччя з одного боку, з іншого – низького рівня педагогічної освіченості батьків.

Науковці вважають, що уже в дошкільному віці внаслідок неправильного виховання в сім'ї виникають помилки у поведінці дитини: невміння гратися з однолітками, спілкуватися з ними, формується неправильне ставлення до старших і до самого себе. У їх основі - невдачі в грі і трудових діях, що зароджують невпевненість у собі, образливість, впертість і навіть агресивність та озлобленість. Дефіцит успіху в грі і дефіцит спілкування ведуть до викривлення психічного розвитку ¹²⁵.

Результати сучасних досліджень науковців (З. Зайцева, С. Курінна, В. Приходько) підтверджують, що *виховання дитини в неблагополучній родині*, її особистісний розвиток значно ускладнюється негативними соціально-психологічною та педагогічною ситуаціями в сім'ї. Ми узагальнили та виділили наступні особливості несприятливої соціалізації дошкільника в умовах неблагополучної сім'ї, а саме: *недостатність позитивного емоційного контакту між членами родини, неправильність виховних позицій батьків, ускладнення їх подружніх стосунків, аморальний спосіб життя батьків та їх асоціальна поведінка*.

Науковці (О. Кононко, Н. Пихтіна) розглядають *несприятливу адаптацію дитини до*

¹²³ Суютінова К. Є. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучених батьків: дис. д-ра пед. наук. Київ. 2016. 294 с.

¹²⁴ Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: наук.-метод. посіб. Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 288 с.

¹²⁵ Зайцева З. Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини. *Соціальна підтримка молоді сім'ї*. Київ: Академпрес, 1994. 84 с.

закладу дошкільної освіти як дієву соціально-педагогічну детермінанту поведінкових відхилень у дітей. Л. Стреж, Т. Жаровцева визначають *адаптацію* дошкільників до ЗДО як короткотривалий процес взаємодії дитини з новими соціальними умовами, що потребує пошуку психологічних форм пристосування, обґрунтовуючи це пластичністю нервової системи дошкільників, їх віковими особливостями, збільшенням їх можливостей до тренування здатності адаптовуватися, розширенням ресурсів активної перебудови особистості відповідно до нових умов, виробленням відповідних форм поведінки¹²⁶.

Н. Пихтіна аналізує труднощі адаптації дітей раннього віку (2 – 3-го року життя) до умов дошкільного закладу, вказує *причини дезадаптації* (або важкої форми адаптації), окреслює й охарактеризує *поведінкові відхилення* (істерики, агресивність, сором'язливість, замкнутість) у дошкільників на етапі їх адаптації до закладу дошкільної освіти¹²⁷.

У контексті *виникнення негативної поведінки у дітей*, науковий інтерес склали окремі аспекти проблеми адаптації старших дошкільників, а саме:

- дітей 6-7 років у різних умовах життєдіяльності (С. Курінна)¹²⁸. виховання у дітей емоційно позитивного ставлення до дошкільного закладу, що забезпечується використанням провідного для цього віку виду діяльності – грою (А. Колесник)¹²⁹;
- особливості соціалізації

Н. Пихтіна вказує, що на формування поведінкових відхилень значною мірою впливають і *недоліки в організації освітнього процесу освітнього закладу* та розглядає їх якості дієвих і важливих *соціально-педагогічних детермінант поведінкових відхилень*. Науковець пов'язує дію вказаних детермінант з недоліками в освітньому процесі закладів освіти, низьким рівнем розвитку педагогічної рефлексії та професійної майстерності педагогів, поведінкою значущих для дитини дорослих, яка не завжди є прикладом для наслідування. Тому недотримання загальнопедагогічних принципів, недоцільність, несистематичність, непослідовність у використанні форм, засобів та прийомів у роботі з дітьми, на його думку, призводить до того, що втрачається можливість формування гармонійно розвиненої особистості дитини, в цілому, та її моральних і психологічних якостей, відповідальності за власні вчинки, навичок управління своєю поведінкою. Вивчаючи поведінкові відхилення у молодших школярів¹³⁰.

¹²⁶ Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку. *Психолог. Шкільний світ*. 2009. № 8. 75 с.

¹²⁷ Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дитини до ДНЗ: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 384 с.

¹²⁸ Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей 6–7 років в різних умовах життєдіяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2004. 240 с.

¹²⁹ Колесник А. Г. Воспитание у детей эмоционально положительного отношения к дошкольному учреждению: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Одесский пед. ин-т им. К. Д. Ушинского. Одесса, 1994. 149 с.

¹³⁰ Пихтіна Н. П. Відхилення в поведінці дітей: характеристика, чинники виникнення та стратегія усунення *Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку*. Колективна монографія / за заг. ред. О. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. с. 198 - 255

Негативна мотивація до зміни поведінки, використання влади щодо дитини, є причиною виникнення відхилень у поведінці дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Наслідком даної тактики впливу на дитину, на її думку є: агресивність, войовничість поведінки, негативізм, спротив, бажання робити навпаки, замкнутість тощо. Науковець наголошує на активності застосування педагогами методу «покарання» з метою попередження та корекції небажаної поведінки в освітньому процесі навчального закладу. Відзначає існування тенденції до зловживання деякими педагогічними покараннями в роботі з дітьми (зауваження, вираження свого розчарування, обмеження у використанні необхідних речей). Такі виховні впливи на дитину лише погіршують й до того складну ситуацію, оскільки сприяють формуванню у дошкільника агресивного і ворожого ставлення до оточуючих.

Аналізуючи психо-фізіологічні детермінанти відхилень у поведінці, Т. Гурлева, О. Кисла, Т. Туркот, наголошують на найбільш поширених, а саме: *негативні почуття та переживання дитини, неадекватність самооцінки й неуспішність процесу самоактуалізації особистості, кризи психовікового розвитку*¹³¹.

На думку Т. Гурлевої, *негативні почуття та переживання дитини*, доволі часто є причиною виникнення негативних поведінкових проявів у дошкільнят, оскільки з накопиченням дискомфортних внутрішніх переживань дошкільнику не під силу впоратися. На її думку, у дошкільному віці емоційно-почуттєва сфера дитини, яка є суб'єктивною формою її ставлення до світу, до себе та інших людей, зазнає суттєвих змін.

Тому ігнорування дорослим потреби дитини у забезпеченні емоційного комфорту сприяє виникненню відхилень у її поведінці, оскільки емоції та почуття не лише супроводжують дошкільника, а й впливають на його поведінку¹³². Згідно з дослідженнями *вказаних науковців*, одним із джерел глибоких переживань дитини є *блокування потреби у спілкуванні, схваленні, пошані, емоційному контакті зі значущими людьми*.

Неадекватність самооцінки та неуспішність процесу самоактуалізації особистості Н. Максимова, Н. Пихтіна радять розглядати як можливі чинники поведінкових відхилень у дітей. Відомо, що переживання різних емоцій, які супроводжують процеси самопізнання, формують у людини ставлення до себе. Знання про себе, поєднане з певним ставленням до себе, становить самооцінку особистості.

За визначенням Т. Дуткевич, самооцінка є обов'язковою умовою реалізації двох важливих станів самокерованої поведінки: самоконтролю й самовдосконалення¹³³.

¹³¹ Туркот Т. Агресивна поведінка: виявити, запобігти, допомогти. *Дошкільне виховання*. 2016. № 12. С. 6–9.

¹³² Кисла О. Ф. Корекційна педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2014. 320 с.

¹³³ Дуткевич Т. В. Теорія і практика корекційно-розвивальної роботи психолога: навч. посіб. Київ: КНТ, 2017. 265 с.

На думку О. Кононко, для формування адекватної самооцінки дітей дошкільного віку, важливим є адекватне ставлення до них батьків, рідних, педагогів та однолітків, де дорослими має постійно підкреслюватись власна віра у можливості дитини, пов'язане з відповідною стратегією поведінки обов'язкове схвалення за докладені зусилля. Жорстоке та зневажливе негативне ставлення дорослого до дитини, призводить до того, що така дитина сфокусована на невдачах, боїться ризикувати, уникає участі в змаганнях, проявляє агресивність та високий рівень тривожності. Особливу роль у формуванні самооцінки дитини *науковця* надає педагогічній оцінці, яка, на думку науковця, не виконує орієнтувальну (вплив на інтелектуальну сферу) і стимулювальну (вплив на афективно-вольову сферу особистості) функції. Поєднання цих функцій сприяють формуванню знань дитини про себе та переоцінці нею власних якостей¹³⁴.

Кризи психічного розвитку 3 та 7-ми років. Відомо, що розвиток дитини відбувається за кілька періодів, які послідовно змінюють один одного. Цей процес є обов'язковим і передбачуваним. На межі вікових періодів загострюються суперечності між можливостями і домоганнями дитини, виникає вікова криза, яка має свої позитивні та негативні особливості. Проте, за певних обставин, криза може мати несприятливе протікання і розглядається науковцями як умова для загострення окремих кризових ознак, зокрема, негативізму, впертості, непокірності, знецінення дорослих.

За оцінкою Л. Виготського, головне досягнення кризи трьох років - формування нового почуття «Я». Саме з ним пов'язані усі проблеми і здобутки цього періоду. Кризу трьох років відрізняє цілий *набір симптомів поведінки*, який у психології дістав назву «*семизір'я симптомів*», а саме: *яскраво виражений негативізм*, впертість, непокірливість, свавілля, протест-бунт, *знецінюванням дитиною особистості близьких людей, деспотизм*.

Дослідження останніх років дали змогу розширити уявлення про кризу трьох років і зробити висновок про те, що це не просто складний період дитинства, який полягає лише в негативному ставленні до дорослого, а особливий віковий етап, в межах якого, за оцінкою В. Поліщук активізується виникнення важковиховуваності у дітей, що виявляється у дошкільному та молодшому шкільному віці у *непосидючості, неслухняності, боягузкості* тощо.

У вивченні ознак кризи семи років, науковці ґрунтуються на розумінні *симптомокомплексу кризи трьох років*, основу якої склало «*семизір'я симптомів*»¹³⁵. Л. Виготський вважає, що до симптомів кризи трьох років, додаються нові симптоми: *манірність та кривляння*.

¹³⁴ Кононко О. Л. Розвиток самосвідомості як запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 28 - 36

¹³⁵ Поліщук В. М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми: навч. посіб. для студ. вузів. Суми: Університетська книга, 2005. 118 с.

В. Поліщук зазначає, що ознаки криз майже однакові, адже негативні вияви не могли зникнути безслідно з часу кризи трьох років, тому завданням вихователя є трансформувати у 3-7-річному інтервалі з подальшим виокремленням типових виявів вже в період кризи семи років [78, с. 67]. З'ясовано, що з названого «семизір'я», яке в кризі трьох років є цілісним утворенням, найвищий рейтинг у частоті виявів мають *впертість та негативізм*. Однак вказані симптоми можна розглядати як нетипові, оскільки вони нечасто виявляються у процесі міжособистісної взаємодії. Науковці виокремили *типовий симптомокомплекс кризи семи років*:

1. *Позитивний симптомокомплекс*, який складають такі елементи: обов'язковість, демонстрація досягнень, вміння співпрацювати з дорослим, вміння самооцінки та самоконтролю, переживання власних успіхів (невдач), усвідомлення ролі школяра, вміння співпереживати, домагання ролі дорослого, прагнення до самостійності – *характеристики*, використовуючи які дорослий може закріпити позитивні вчинки і конструктивні моделі поведінки дитини.

2. *Негативний симптомокомплекс*, елементами якого є: впертість, непослух, негативізм, хитрощі, лінощі, хвалькуватість, недбалість, дратівливість.

Оскільки негативні зміни в спрямованості дітей є тіньовою, зворотною стороною тих позитивних перетворень, які розгортаються в структурі особистості, специфіка виховної роботи в перехідному періоді має полягати в *акцентуванні уваги не на негативних утвореннях, а на розвитку позитивних якостей*¹³⁶.

3. Врахування результатів досліджень науковців щодо найбільш поширених форм негативної поведінки у дошкільників, відповідного історико-педагогічного, сучасного досвіду її попередження і подолання в практиці ЗДО та їх адаптація до вимог Базового компоненту і чинних програм виховання і розвитку дошкільників.

Вивчення поведінкових відхилень у дітей, досвіду їх попередження і подолання здійснюється вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Їх наукові пошуки можна *представити різними напрямками психолого-педагогічних досліджень*:

1. Про особливості та ступінь соціально-педагогічної занедбаності особи, яка характеризується девіаціями у поведінці. Напрямок представлений дослідженнями Т. Колесіної (негативні прояви у поведінці дошкільників як початковий ступінь поведінкового відхилення), Л. Оліференко, (ступені соціально-педагогічної занедбаності учнів), М. Фіцули (типи важковиховуваності).

2. Стосовно механізмів виникнення поведінкових девіацій (В. Захарчук, Т. Федорченко).

¹³⁶ Поліщук В.М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми: навч. посіб. для студ. вузів. Суми: Університетська книга, 2005. 118 с., с. 67

3. Детермінант виникнення відхилень у поведінці. У дослідженнях науковців цього напрямку знаходимо вивчення відхилень в емоційно-почуттєвій сфері особи як чинника поведінкових девіацій (О. Кульчицька); дослідження детермінанти індивідуально-психологічного та мікросоціального рівнів у виникненні поведінкових відхилень (В. Оржеховська); вивчення соціально-педагогічні проблем дітей та молоді як чинника виникнення девіантної поведінки (Н. Завацька), виявлення та вивчення дітей групи ризику (М. Ковальчук).

4. Щодо проблеми виховання у дітей здатності контролювати власну поведінку, зокрема, досліджувались питання виникнення порушень у поведінці через проблеми у спілкуванні та превентивні можливості ігрової діяльності дітей (І. Козубовська); діагностичні і корекційні аспекти попередження і подолання агресивної поведінки у дітей (О. Бовть); специфіка батьківсько-дитячих стосунків та їх впливу на дитячу поведінку і здатність контролювати її (О. Косарєва, О. Захаров).

Стратегічно важливими у превентивно-виховному значенні є роботи, присвячені різноманітним аспектам виховання і розвитку дітей дошкільного віку, формування їх соціальної компетентності, умовам соціалізації та організації життєдіяльності. Так проблеми виховання дітей дошкільного віку представлені у сучасних дослідженнях Г. Беленької (через працю та ознайомлення дошкільників з професіями), А. Богуш (духовно-моральні аспекти виховання дошкільників), Н. Гавриш (формування у дошкільників основ світобачення і світорозуміння), О. Кононко (соціально-емоційного розвитку дошкільників, виховання їх соціальної компетентності), С. Курінної (на основі врахування психовікових особливостей дітей 6-7 років, умов соціального середовища та специфіки організації їх життєдіяльності), С. Печенко (концептуальні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві), Т. Поніманської (специфіка стосунків дорослих і дітей як чинники соціалізації), І. Рогальської (особливості супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві) та інших.

У контексті означеної проблеми, особливого пріоритету набувають дослідження дитячої особистості, обґрунтування психолого-педагогічних умов її повноцінного та гармонійного розвитку у сім'ї й закладах освіти, пошуку шляхів оновлення змісту освіти й виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Особливості порушень поведінки дошкільників та молодших школярів вивчали К. Лебединська, Г. Абрамова, виникнення порушень у поведінці, проблем у спілкуванні та ігровій діяльності дітей внаслідок неправильного виховання в сім'ї вивчала Є. Мурашова. Наукові пошуки О. Бовть, О. Кононко стосуються діагностичних і корекційних аспектів попередження і подолання агресивної поведінки у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Експериментальний аналіз специфіки батьківсько-дитячих стосунків та їх впливу на дитячу поведінку, представлені у дослідженнях В. Приходька. Практичні аспекти роботи з розвитку особистісно-емоційної сфери та

попередження афективних проявів поведінки у дошкільників представлені у розроблених та апробованих В. Матвійчук корекційно-розвивальних програмах.

На попередження та подолання різноманітних поведінкових відхилень націлені профілактичні заходи. У наукових дослідженнях і практичному досвіді вони представлені багатоаспектно – з позицій різних галузей знань; багаторівнево – відповідно до рівнів педагогічної профілактики; за напрямками роботи – з дітьми, їх батьками, вихователями.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, профілактика (від грецького *prophylaktikos* – «запобіжний») – це різнобічна, багатогранна діяльність, що перешкоджає поширенню негативних явищ у суспільстві шляхом надання громадянам відповідних знань¹³⁷.

За оцінкою В. Оржеховської, Т. Федорченко, *профілактика* – термін медичний, але оскільки, більшість науковців поведінкові відхилення розглядають як «своєрідні захворювання», його тлумачення є близьким до визначень понять виховання та перевиховання. Категоріальний апарат поняття «профілактика» найповніше розроблений в юридичній галузі, де означений термін визначається як конкретно складена на відповідному історичному етапі суспільного життя складна, об'єктивно зумовлена система соціально керованої діяльності, що забезпечує науково-теоретичну розробку та практичну реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів та злочинності»¹³⁸.

Найбільш розповсюдженими термінами, якими оперують науковці і практики є терміни «запобігання», «попередження», «профілактика». Більшість дослідників вважають їх різними за значенням, але тлумачний словник термін «*профілактика*» трактує як «*охороняти*», «*оберігати*», «*попереджувати*» та розглядає їх як синоніми.

Профілактика у широкому розумінні – це сукупність державних, суспільних, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення чи нейтралізацію основних причин та умов, що викликають різного роду соціальні відхилення у поведінці дитини¹³⁹.

Важливим є з'ясування співвідношення понять «*профілактика*» і «*соціальна профілактика*». І. Парфанович вважає, що у порівнянні з терміном «профілактика», поняття «соціальна профілактика», по-перше, конкретизує та розширює спектр попереджувальних заходів: економічні, правові, медичні, психолого-педагогічні тощо; по-друге, дещо деталізує фактори порушень у психологічному та соціальному розвитку особистості: інформаційні,

¹³⁷ Соціальна профілактика: Курс лекцій / за ред. І. І. Парфанович. Тернопіль: ТДПУ, 2009. 159 с.

¹³⁸ Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: навч.-метод. посіб. Черкаси: Вид-во Чабаненко, 2008. 376 с.

¹³⁹ Пихтіна Н. П., Пихтін М. П., Федорченко Т. Є. Психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти профілактики девіантної поведінки дітей та молоді / За загальною редакцією В. М. Оржеховської (друге видання). - Київ, ТОВ "КНТ", 2018. – 376 с.

педагогічні, психологічні, організаційні; по-третє, уточнює ситуації, коли застосовуються профілактичні заходи: превенція соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп; попередження ускладнення вже наявних проблем; збереження, підтримка та захист нормального рівня життя і здоров'я людей тощо¹⁴⁰.

На думку Д. Пенішкевич, Л. Тимчук соціальна профілактика реалізується через інші види профілактичної роботи: *психологічну, педагогічну, медичну та соціально-педагогічну профілактику*¹⁴¹. Оскільки у розділі мова йде про поведінкові відхилення у дошкільників, ми будемо посилались та використовувати результати досліджень переважно в галузі педагогічної профілактики.

Педагогічну профілактику визначають як процес цілеспрямованого використання сукупності заходів, розроблених педагогічною наукою для того, щоб попередити виникнення і розвиток відхилень у розвитку, навчанні, вихованні (Л. Мардахасєва); як систему колективних й індивідуальних виховних впливів, спрямованих на вироблення імунітету до негативних впливів оточуючого середовища з метою попередження розвитку асоціальної спрямованості особистості (В. Оржеховська).

Науковці вважають, що складність проблеми поведінкових відхилень у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, масштабність її поширення в освітніх закладах початкових ланок, зумовлює необхідність врахування фахівцям ЗДО і ЗНЗ психолого-педагогічних чинників, що обґрунтовують актуальність профілактичних заходів, а саме:

- дитинство як унікальний період формування фундаментальних особистісних характеристик;
- дошкільний вік – як сензитивний період до формування базису морально-етичної свідомості і поведінки;
- якості і властивості нервової системи дитини в цей період, забезпечують найбільш сприятливі умови для попередження і подолання поведінкових відхилень;
- Підвищена сегестивність дитини в цей період;
- Здатність дорослого використовуючи власний авторитет, здійснювати виховний та сугестопедичний вплив на дитину.

Аналіз досліджень в галузі превентивної педагогіки, теорії і технології соціальної педагогіки і соціальної роботи (О. Безпалько, А. Капська) дозволив визначити підходи до розуміння заходів профілактики, а саме:

---

¹⁴⁰ Парфанович І. І. Теоретико-методичні засади профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл: дис. д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2014. 548 с.

¹⁴¹ Пенішкевич Д. І., Тимчук Л. І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення курсу. навч. посіб. Чернівці: Рута, 2007. 336 с., с. 220

- профілактика як системи заходів, спрямованих на попередження, обмеження та локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі;

- профілактика як один з напрямів соціально-педагогічної роботи з попередження негативних явищ, локалізація її причин в соціальному середовищі або мінімізації наслідків і створення умов, що забезпечують виховання здорової особистості;

- профілактика як науково-обґрунтований напрям соціально-педагогічної та психологічної роботи з формування у дітей конкретного морального почуття відповідальності, попередження і подолання негативних проявів у їх поведінці, локалізацію причин поширення поведінкових відхилень у дітей та їх негативних наслідків;

- профілактика як створення превентивного виховного середовища у закладах освіти (ЗДО, ЗНЗ)¹⁴².

С. Андрійчук вважає, що процес профілактики має свою *структуру* і залежно від ступеня розвитку поведінкового відхилення у дитини, профілактична діяльність може реалізовуватись на *трьох рівнях: первинної* (інформаційно-просвітницької та діагностико-прогностичної) профілактики, *вторинної* (превентивної допомоги і соціально-педагогічного супроводу) і третинної (корекції, адаптації, реабілітації) профілактики¹⁴³.

О. Потапова визначає *первинну профілактику* як вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на здійснення освітньо-профілактичних заходів та інших соціально-педагогічних моделей впливу на особистість з метою попередження різних видів негативної поведінки на ранніх стадіях відхилень. Профілактичні заходи первинного рівня є переважно інформаційними.

Вони розраховані, перш за все, на батьків, які виховують дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку (чи осіб, що їх замінюють), на вихователів дошкільних навчальних закладів, методистів ЗДО, практичних психологів і соціальних педагогів дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, вчителів-класоводів початкової школи, тобто на осіб, які безпосередньо здійснюють навчально-виховний вплив на дитину.

Вторинну профілактику (превентивна допомога і соціально-педагогічний супровід) розглядають як вид соціально-педагогічної профілактики, що полягає у допомозі окремим суб'єктам – «групам ризику» (зменшення шкоди, спонукання до прояву самопомоги тощо). На цьому рівні є доцільними: реалізація програм превентивного виховання з дітьми «групи ризику», їх сімей щодо усунення соціально-педагогічних передумов деструктивної поведінки. Вона має на меті обмежити поширення окремих негативних явищ, які виникають у суспільстві чи в соціальній

¹⁴² Капська А. Й., Барактян М. М., Безпалько О. В. та ін. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської; Нац. пед. ун-т України ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 371 с.

¹⁴³ Андрійчук С. В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптація старших дошкільників і молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук. Чернівці, 2014. 217 с., с. 35

групі, попередження загострення таких явищ та їх наслідків, а також запобігання поглибленню соціальної дезадаптації дітей ¹⁴⁴.

За оцінкою Н. Пихтіної, *третинна профілактика* (корекція, адаптація, реабілітація) спрямована на попередження рецидивів асоціальної або небезпечної поведінки серед осіб, яким така поведінка була властива раніше; полягає у реконструкції соціокультурного оточення для різних категорій дітей і молоді, допомозі в спілкуванні, навчанні з метою відновлення втрачених соціальних зв'язків або адаптації в соціальній життєдіяльності ¹⁴⁵.

У реалізації заходів *первинної, вторинної і третинної профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників*, О. Кисла, Н. Пихтіна радять використовувати арсенал накопичених наукою і практикою *загальних педагогічних, спеціальних корекційних методів*. *Загальні педагогічні методи* включають методи виховання свідомості морально-етичних поглядів та переконань поглядів і переконань у дітей; методи формування досвіду відповідної соціально прийнятної поведінки.

Оскільки загальні педагогічні методи ефективні в першу чергу в межах розв'язання виховних ситуацій і завдань первинної і вторинної профілактики, їх застосування має значний превентивний потенціал, тобто слугує запобігання виникненню негативних проявів в поведінці дітей. Найбільш ефективними серед загальних педагогічних методів, на думку *практиків сучасних ЗДО*, є вправи, привчання, заохочення, покарання.

На рівні вторинної і третинної профілактики використовуються як *загальні педагогічні так спеціальні корекційні методи*. Останні засвідчили результативність у роботі психолога, соціального педагога.

Спеціальні корекційні методи розподіляють на три групи.

Методи зміни та введення нових видів діяльності дітей ґрунтуються на використанні мистецтва у корекційній роботі, яке за оцінкою І. Кузави, здатне гармонійно формувати усі компоненти особистості дитини, розвивати її емоції і почуття, переорієнтовувати мотиви і цінності. Вказану групу методів складають *музикотерапія, арттерапія, казкотерапія, психогімнастика* ¹⁴⁶.

До групи **методів корекції стосунків** відносять: *особистий приклад дорослого; ігнорування небажаної поведінки дитини і, перш за все, капризувань; зміна соціально-психологічного статусу в колективі; відмова дорослого від негативно-критичної оцінки поведінки*

¹⁴⁴ Потапова О. В., Федорченко Т. Є. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ПП «Тандем». 236 с., с. 35

¹⁴⁵ Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.

¹⁴⁶ Кузава І. Б. Мистецтво у корекції розвитку дошкільників із психофізичними вадами: навч. посіб. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки, 2011. 103 с.

дитини, її неуспішних дій; використання у стосунках з дошкільником схвалювально-позитивної стратегії, позитивного підкріплення ініціативи й активності дитини.

До методів зміни компонентів освітньо-виховної роботи з дітьми науковець відносить: суб'єктивно-прагматичний метод; метод природних наслідків; метод логічних наслідків; метод відшикодування; трудовий метод (лише в деяких випадках); метод «вибуху»¹⁴⁷.

На рівні первинної профілактики (аспект попередження) переважають загальні педагогічні методи, такі як: розповіді з етичних тем, пояснення, роз'яснення, етичні бесіди, настанови, вправи, вимоги, привчання, метод виховуючих ситуацій, заохочення, покарання, змагання.

На рівні вторинної і третинної профілактики (аспекти попередження і подолання) використовуються такі методи корекційно-виховної роботи: спеціальні корекційні, психологічні та соціальні. Серед спеціальних корекційних методів переважають: метод природних наслідків, метод логічних наслідків, арттерапевтичні методи. Соціальні і психологічні методи слугують відповідним методичним арсеналом у роботі практичного психолога та соціального педагога закладу дошкільної освіти.

У роботі з дошкільниками ефективними є усі загальні педагогічні методи; окремі спеціальні корекційні методи: метод природних та логічних наслідків, арттерапія.

1. *Форми і види профілактичних заходів* у роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку різноманітні. Виходячи зі стадій попереджувального впливу, С. Харченко поділяє їх на п'ять груп: нейтралізуючі; такі, що компенсують; ті, що попереджують вплив обставин, які сприяють соціальним відхиленням; ті, які ці обставини усувають; а також заходи щодо здійснення наступного контролю за проведеною профілактичною роботою та її результатами¹⁴⁸.

Профілактичні заходи, спрямовані на усунення чи пом'якшення негативної поведінки у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, умовно можна радять реалізовувати за такими напрямками:

- безпосередня взаємодія з дитиною, що проявляє ознаки негативної поведінки;
- робота з батьками, з мікросоціумом дитини;
- співпраця з педагогічним колективом¹⁴⁹.

Послугуючись висновками науковців (С. Андрійчук, О. Кисла, І. Парфанович, О. Потапова), що досліджували різноманітні аспекти попередження і подолання поведінкових

¹⁴⁷ Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.

¹⁴⁸ Харченко С. Я., Кальченко Л. В., Золотова Г. Д., Горенко С. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. 145 с.

¹⁴⁹ Андрійчук С. В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптація старших дошкільників і молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук. Чернівці, 2014. 217 с.

відхилень у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку і на роботи яких ми неодноразово посилались у розділі монографії, нами виділені відповідні *педагогічні умови*, що забезпечують превентивний характер виховання саме дітей дошкільного віку з негативними проявами у поведінці та об'єднали їх у такі групи.

I. *Умови, що забезпечують попередження та корекцію негативних проявів у поведінці дошкільників в ЗДО:*

- 1) здійснення психолого-педагогічної діагностики дошкільників та ранньої педагогічної профілактики негативних проявів у їх поведінці;
- 2) забезпечення особистісної значущості дитини в умовах освітнього процесу ЗДО;
- 3) реалізація заходів ЗДО, спрямованих на поліпшення адаптації дошкільників до освітнього закладу.

II. *Умови підвищення культурної та психолого-педагогічної освіченості батьків:*

- 1) діяльності ЗДО з забезпечення поінформованості батьків з означеної пролеми;
- 2) практичної допомога освітнього закладу батькам у вихованні дітей з негативною поведінкою.

III. *Умови, що сприяють задоволенню потреб дитини в увазі та любові в сім'ї:*

- 1) застосування батьками виховних прийомів, що демонструють любов до дитини;
- 2) адекватне реагування дорослого на негативні вияви поведінки дитини.

Змістове наповнення навчальної програми освітньої компоненти «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»

Виходячи зі здійсненого вище психолого-педагогічного аналізу результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, ми прийшли до висновку про необхідність включення до змісту курсу *«Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»* таких тем, які б значно розширили знання майбутніх фахівців про проблему поведінкових відхилень у дітей, їх попередження та подолання.

Логіка побудови змісту програми навчальної дисципліни *«Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»*, відповідає логіці виникнення поведінкових відхилень у дітей, починаючи з окремих негативних проявів ще у дошкільному віці. Зароджуючись внаслідок негативних соціальних впливів та педагогічно недоцільної поведінки дорослого внаслідок його психолого-педагогічної неосвіченості; поглиблюючись через незнання чи нерозуміння механізмів формування відхилень у поведінці та не володіння методами оперативного реагування на різні прояви негативної поведінки та її корекції. Внаслідок ускладнень негативної поведінки дошкільника через кризи психовікового розвитку трьох та семи років, поведінка дитина зі

специфічними негативними характеристиками психовікової кризи, може поступово трансформуватись у вияви важковиховуваності та педагогічні занедбаності. У залежності від рівня важковиховуваності (В. Оржеховська), інших супутніх негативних факторах та умовах констатуються різноманітні форми вияву негативної поведінки у дітей.

Зазначені ускладнення негативної поведінки дошкільників, її можливі негативні трансформації у важковиховуваність та педагогічну занедбаність, покладені в основу змісту навчальної дисципліни.

У таблиці 1. пропонуємо тематичний план робочої програми навчальної дисципліни «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»

Таблиця 1.

**Тематичний план робочої програми
навчальної дисципліни «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей».**

Розділи програми	Тематичні блоки
<i>Розділ 1. Комплексна психолого-педагогічна профілактика негативних проявів та булінгу у поведінці дошкільників</i>	<i>1.1. Концептуальні засади профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників. 1.2. Організація і технологія профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників. 1.3. Профілактика негативних проявів у поведінці дитини в історії вітчизняної педагогіки та у зарубіжному досвіді.</i>
<i>Розділ 2. Попередження та подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами їх психовікового розвитку</i>	<i>2.1. Психологічна характеристика дошкільняти. Вплив криз психовікового розвитку на формування негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку. 2.2. Системна інтерпретація поведінки дитини як психолого-педагогічний інструмент для розуміння сутності, різновидів і чинників поведінкових відхилень у дошкільників.</i>
<i>Розділ 3. Попередження та подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені дефіцитом уваги</i>	<i>3.1. Забезпечення базової потреби дитини в особистісній значущості – як основа попередження і подолання негативних проявів її поведінки. Стратегії і техніки забезпечення особистої значущості дитини.</i>

<p>Розділ 4. Попередження та подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені несприятливою адаптацією до закладу дошкільної освіти</p>	<p>3.2. <i>Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в сім'ї як напрям ранньої профілактики її важковихованості.</i></p> <p>3.3. <i>Система роботи ЗДО з сім'ями щодо попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників.</i></p> <p>4.1. <i>Особливості формування негативних проявів у поведінці дошкільників, внаслідок несприятливої адаптації до закладу дошкільної освіти.</i></p> <p>4.2. <i>Корекція негативної поведінки у дітей, що виникли внаслідок несприятливої адаптації до ЗДО.</i></p>
--	---

Проаналізуємо означені розділи і тематичні блоки через призму їх методичного забезпечення.

Фундаментальним тематичним блоком стосовно інших розділів і тем курсу, є блок 1.1. *Концептуальні засади профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників.* Оскільки саме його основні питання інтегрують інформацію, яка складає змістову основу для розуміння сутності поведінкових відхилень у дітей; характеризують стадії деформації розвитку особистості та етапи виникнення можливих поведінкових відхилень, визначаючи найбільш дієві чинники їх детермінації; стан вивчення проблеми попередження і подолання відхилень у поведінці дітей у психолого-педагогічній науці і практиці; презентують нормативні документи в галузі дошкільної освіти про необхідність попередження і подолання негативної поведінки у дітей.

Нам імпонують освітні позиції науковців і практиків (О. Бовть, О. Кислої В. Оржеховської,) і ми їх використовуємо у тематичному блоці 1.2. *Організація і технологія профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників.* Вони стосуються основних напрямків попередження і подолання поведінкових відхилень у дітей сформулювавши ці напрямки так:

- 1) оздоровлення умов виховання дитини у сім'ї;
- 2) гуманізація освітнього процесу ЗДО;
- 3) допомога дитині в особистісному зростанні.

Розгляд вказаних напрямків роботи в межах курсу доцільно здійснювати не тільки в контексті мети, завдань та відповідних форм роботи, тобто через методичне забезпечення. Рациональним тут має бути і відповідне змістовне наповнення вказаних напрямків роботи через інтеграцію раніше отриманих студентами знань із психології дитячої, вікової психології, педагогіки дошкільної, інших фахових дисциплін.

**Методика роботи з вивчення
навчальної дисципліни «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»**

Обов'язковим в методиці роботи з вивчення дисципліни *«Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»* є вкраплювання до змісту тематичних блоків усіх розділів інформації щодо вимог Базового компоненту та чинних програм виховання і розвитку дитини від народження до 6–7 років. Доцільними для розгляду у змісті тематичних блоків курсу можуть бути:

- *освітній напрямок «Особистість дитини»* та формування *особистісної компетентності дошкільника*, що передбачає: регуляцію дитиною власної поведінки і діяльності; її орієнтацію в основних своїх правах і обов'язках; розуміння нею соціальної відповідальності у стосунках з однолітками; виховання позитивної самооцінки дошкільника.

- *освітній напрямок «Дитина у соціумі»* та формування *соціально-громадянської компетентності дошкільника*, що передбачає: дотримання дитиною соціальних правил і норм поведінки; її готовність брати на себе відповідальність; її вміння порозумітись, домовитись з іншими у конфліктній ситуації.

Професійний інтерес у контексті змісту дисципліни відповідно до завдань виховання дітей раннього, молодшого, середнього, старшого дошкільного віку, складають освітні лінії *«Особистість дитини»*, *«Дитина у соціумі»*, де представлені *показники компетентності дитини* в межах її знань, умінь, базових якостей, зокрема: *довільності поведінки, емоційного досвіду, спрямованості особистості, розвитку її самостійності і самооцінки, відповідальності*.

Освітня програма розвитку дитини *«Українське дошкілля»* є цікавою відповідно до завдань виховання дітей раннього, молодшого, середнього, старшого дошкільного віку, за *освітніми лініями «Дитина у соціумі», «Гра дитини»*, де представлені *показники компетентності дитини* в межах: *формування основ правової культури дитини та її формування у грі*.

Освітня програма розвитку дитини *«Впевнений старт»* використовується в межах тем третього і четвертого розділів курсу відповідно до завдань виховання дітей старшого дошкільного віку, за *основними видами діяльності*, де представлені *особистісні досягнення дитини* (емоційно-ціннісне ставлення, знання, вміння, життєві навички) в межах *комунікативної та ігрової діяльності дошкільників, їх особистісного розвитку та психічної зрілості*.

Доцільним у змісті курсу є тематичний блок 1.3., де представлений ретроспективний аналіз поглядів видатних педагогів XVI– XIX століття (Я. Коменський, Ж. Руссо, П. Лесгафт, К. Ушинський) на проблему виникнення, попередження і подолання поведінкових відхилень у дітей. Аналіз їх праць (*«Велика дидактика», «Еміль або про виховання», «Про покарання у сім'ї та їх вплив на розвиток типу дитини» «Людина як предмет виховання»*) забезпечив основи для розуміння студентами принципів організації педагогічного процесу, складовими якого є

превентивне та корекційне виховання дітей; *ідей природного та вільного виховання*, модифікацію яких знаходимо сьогодні у відповідних методах логічних і природних наслідків, як спеціальних корекційно-виховних методів; *ролі прикладу дорослого у вихованні дитини, цінності вправ і привчання* як методів виховання корисних звичок у дітей.

Цікаві ідеї знаходимо в історико-педагогічному зрізі науково-практичного досвіду відомих постатей 20 століття та використовуємо у професійній підготовці майбутніх вихователів до превентивно-корекційної роботи з дітьми, а саме:

- П. Блонського, як розробника організаційних і теоретичних питань *корекційної педагогіки, ефективних нових методів вивчення поведінки педагогічно занедбаних дітей, тестових методі* обстеження й аналізу рівня розвитку поведінки дитини («Педологія»);

- В. Каценка - відомого вивченням проблем виховання і навчання виняткових дітей та створенням музею *«Виняткового дитинства»*, де представлений зібраний та узагальнений матеріал щодо вказаної категорії дітей («Педагогічна корекція», «Виховання-навчання важких дітей», «Нервовість і дефективність у дошкільному і шкільному віці»);

- В. Шацького - засновника *теорії і практики корекційної педагогіки*; організатора дитячої літньої трудової колонії *«Бодрая жизнь»*, де педагог випробував і довів ефективність впливу добре організованої *виробничої праці* на процес *перевиховання* важких дітей і підлітків;

- А. Макаренка, як *організатора виховних колоній для неповнолітніх злочинців, розробника теорії і практики корекційного виховання, методики превентивного і корекційного виховання.*

Тематичний блок 2.2. *Системна інтерпретація поведінки дитини як основний психолого-педагогічний інструмент у попередженні негативних проявів поведінки* є системоутворюючим у змісті навчальної дисципліни.

Основу його змістового наповнення складають науково обґрунтована інформація про фізіологічні та психологічні закони поведінки дитини, механізми формування поведінкових відхилень у дітей, специфіки окремих форм вияву негативної поведінки саме у дошкільників.

Інформація про фізичні та психічні закони поведінки може частково пояснювати негативну поведінку дитини, а об'єктивне їх існування спрямувало наш пошук у психолого-педагогічній теорії і практиці відповідних стратегій і технік взаємодії дорослого і дитини, які б забезпечували (чи гальмували) дію того чи іншого закону.

Майбутні фахівці, працюючи над реалізацією основних напрямків попередження поведінкових відхилень у дітей, мають оволодіти майстерністю системної інтерпретації такої поведінки та відбору стратегій і технік забезпечення особистісної значущості. Психолого-педагогічна теорія визначає поняття «системна інтерпретація поведінки дитини», як розвинену міру спостережливості, коли вчитель набуває вміння робити висновки про чинники та закони

поведінки дитини, ґрунтуючись на теоретичних знаннях і здібностях чуттєво-сенсорного співпереживання дитини.

Пошук у літературі досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців до такої системної інтерпретації привів нас до емпіричного досвіду «любові до дитини» Я. Корчака, методик формування морально-етичної культури дітей В. Сухомлинського, програм розвитку психотехніки і педагогічної емпатії педагогів (історико-педагогічний досвід Т. Маркар'яна).

Спираючись на знання педагогічних систем вказаних педагогів минулого, на основі вивчення історико-педагогічних блоків з курсу педагогіки дошкільної, доповнюємо цей досвід студентів знаннями і вміннями системної інтерпретації поведінки дитини в межах таких тематичних блоків: *«Системна інтерпретація поведінки дитини як основний психолого-педагогічний інструмент у попередженні негативних проявів поведінки»*, *«Організація і технологія профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників»*.

З метою поглиблення історико-педагогічних знань студентів, їх переосмислення в контексті використання доцільного превентивно-виховного досвіду видатних педагогів минулого в практиці сучасного ЗДО заслуговує на увагу передбачене робочою програмою дисципліни завдання для самостійної роботи до лабораторного заняття з теми 1.3. *Профілактика негативних проявів у поведінці дитини в історії вітчизняної педагогіки та у зарубіжному досвіді*.

Кожен студент міг обирати для вивчення досвід попередження і подолання негативних проявів у поведінці дітей (вітчизняний чи зарубіжний). Підібрати публікації в періодичних виданнях, іншу навчально-методичну літературу та підготувати реферативний огляд. *Орієнтовні розділи реферату*: вступ, основна частина, яка вміщує аналіз досвіду попередження та корекції, висновки, рекомендована література, додатки.

Представлення рефератів відбувається на лабораторному занятті. Студенти презентують власні реферати, використовуючи розроблені за його змістом мультимедійні презентації. Цікавими виявилися реферативні повідомлення щодо превентивно-виховного досвіду П. Блонського, В. Кащенко, В. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Я. Корчака, Ш. Амонашвілі.

Теоретична та практична значущість і доцільність тематичних блоків другого розділу, полягає в тому, що вони об'єктивно ставлять студентів перед необхідністю професійного переосмислення знань, отриманих у межах багатьох нормативних фахових дисциплін. Переосмислення під кутом зору розуміння сутності і механізмів виникнення негативної поведінки дитини, внаслідок психовікових кризових періодів розвитку та дії несприятливих соціальних впливів. Ми виділили такі форми вияву негативної поведінки дитини, що найчастіше зустрічаються в практиці її виховання: неслухняність, істерики, страхи, ябедництво, крадіжки, жадібність, нечесність, сором'язливість, замкнутість. Їх розгляд

здійснювався за таким алгоритмом: сутність, чинники детермінації, педагогічно доцільна поведінка дорослих у відповідь як тактика припинення негативної поведінки, ускладнення і негативні наслідки при педагогічно недоцільній поведінці дорослого, стратегія подолання негативного поведінкового прояву та особливості виховання дітей з означеними поведінковими проблемами. Інформаційне підґрунтя для цієї роботи забезпечували навчальні та навчально-методичні посібники О. Кононко, О. Бовть, О. Кислої, Н. Пихтіної, Т. Федорченко.

Педагогічну доцільність засвідчила організація виконання студентами індивідуальних творчих завдань до лабораторних занять з тем 2.1. і 2.2. другого розділу, яке стосується розробки *Програми системної інтерпретації однієї з форм негативної поведінки у дошкільників. З цією метою необхідно підібрати змістовий і діагностико-корекційний інструментарій в межах спрогнозованих заходів первинної, вторинної і третинної профілактики за такими розділами:*

- 1) *Опорні поняття*, що покладені в основу системної інтерпретації обраного негативного прояву у поведінці дитини;
- 2) *Обґрунтування актуальності* системної інтерпретації обраного негативного прояву у поведінці дошкільника;
- 3) *зовнішній прояв* негативної поведінки через вербальні, невербальні та емоційні засоби;
- 4) *Оперативне реагування* дорослого на негативний прояв поведінки (техніки припинення такої поведінки);
- 5) *Чинники*, що зумовлюють негативний поведінковий прояв, їх діагностика (до п'яти методик);
- 6) *Перспективне реагування*: спрогнозувати форми роботи на рівні первинної, вторинної і третинної профілактики за трьома напрямками – з дітьми, батьками, педагогами (спланувати на піврічний термін, детально розробити *шість форм роботи*: по одному за кожним рівнем (первинна, вторинна, третинна профілактика) з кожного напрямку (з батьками, дітьми, педагогами)).
- 7) *Зміст і методичне забезпечення програми* може бути представлене представлене двома блоками:
  - 1-й блок. Зміст програми розкрити через тематичний план;
  - 2-й блок. Форми організації і проведення роботи в межах програми. Вказати та обґрунтувати основну або домінуючі форми та допоміжні: конспекти занять; опис діагностичних, практичних і тренінгових завдань на заняттях.
- 8) джерельна база програми.

Перелік найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників: істерики; неслухняність; недисциплінованість; агресивність; нечесність; жадібність.

Розгляд тематичних блоків третього і четвертого розділів навчальної дисципліни «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей», здійснювався під кутом зору методичної адаптації їх змісту. Студенти прогнозували, планували і використовували зміст, форми і методи для практичної розробки і реалізації корекційно-виховних програм попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників, які представляли на семінарських та лабораторних заняттях.

Важливим для поглиблення знань студентів, формування їх практичної готовності до реалізації основних напрямків попередження і подолання негативної поведінки у дітей є семінарські заняття з курсу, форма проведення яких відзекалювала найбільш поширені інноваційні форми роботи з батьками та педагогічним колективом ЗДО (методичний семінар, круглий стіл, семінар-практикум, семінар-тренінг, міні лекція з елементами тренігу тощо).

Здобуття студентами окреслених у програмі навчальної дисципліни «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей» спеціальних професійних компетентностей, вимагало від них опрацювання значного обсягу інформації. Таке опрацювання здійснювалось в межах лекційних, семінарських та лабораторних занять. Зважаючи на незначну кількість лекційних годин та ґрунтуючись на нових акцентах ролей викладача (викладач – не той, хто навчає, а той, у кого навчаються) і студента (студент – не той, кого навчають, а той, хто навчається) в умовах КМС в межах лекційного модуля широко практикувались *інтерактивні форми роботи на основі текстів лекцій, що представлені у відповідному посібнику*: лекція удвох, лекція з помилками, складання опорних схем.

Технології опрацювання проблемних та дискусійних питань, технології кооперативного навчання, технології колективно-групового навчання широко практикувались в межах лабораторних занять¹⁵⁰.

Лекція в парі – читання лекції двома викладачами (доцентом і асистентом, або викладачем і добре підготовленим студентом, або двома добре підготовленими студентами). Така лекція надавала можливість:

- 1) глибоко, компетентно і різнобічно висвітлити проблему з позиції різних наук (якщо читає викладач з педагогіки та психології);
- 2) прийом «читання удвох» дозволить акцентувати увагу студентів на найбільш важливій інформації (один викладач зосереджується на концептуальних положеннях, інший - на фактах);
- 3) ефективний в межах постановки і розв'язання освітніх проблем (один ставить питання, формулює проблеми, інший – розкриває питання та проблеми).

Лекція з помилками читається на основі тексту лекції без помилок. Помилка свідомо допускалася під час усного коментування тексту лекції з метою активізації уваги студентів та

---

¹⁵⁰ Піроженко Л., Пометун О. Інтерактивні технології навчання: Методичний посібник. Київ. 2006.

більш глибокого їх засвоєння важливого у професійному відношенні матеріалу.

Складання опорних схем до питань тексту лекції використовувалось в якості індивідуального творчого домашнього завдання, яке виконувалось на основі попередньо опрацьованих та обговорених питань в межах інтерактивних форм роботи на лекції.

Технології опрацювання проблемних та дискусійних питань передбачали:

1) метод-прес – використовується при обговоренні дискусійних питань, коли потрібно зайняти і чітко аргументувати власну позицію. Вчить студентів добирати і формулювати аргументи, висловлювати думки лаконічно і виразно;

2) займи чи зміни позицію – що зарекомендував себе в обговоренні дискусійних питань, коли студент має опрацьовуючи інформацію усвідомити можливість існування інших позицій і думок на проблему.

Технології кооперативного навчання представлені:

1) роботою в малих групах у ситуаціях вирішення складних проблем, що потребують колективних зусиль;

2) технікою кола ідей, яка виправдала себе у ситуаціях вирішення гострих суперечливих питань;

3) прийомом «Пошук інформації», що є різновидом роботи в малих групах та спрямований на пошук і представлення інформації, яка суттєво доповнює текст лекції, особливо якщо він занадто затеоретизований.

Технології колективного групового навчання:

1) «мікрофон» - технологія загальногрупового обговорення, яка надає можливість оперативно з'ясувати колективну думку чи позицію з якогось питання. Може використовуватись на будь-якій лекції як прийом мобілізації уваги, активізації інтересу і навчальної діяльності студентів;

2) «мозковий штурм» - відома інтерактивна технологія, мета якої – сприяти генерації ідей щодо вирішення поставленої проблеми за обмежений період часу;

3) метод «навчаючи вчись» ефективний при вивченні широкого блоку інформації при узагальненні чи повторенні, а також в межах опрацювання різних тем з дисципліни.

Висновки.

Таким чином, ми презентували досвід професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників. Він реалізовується у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя для здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта.

У висвітленні цього досвіду, ми проаналізували можливості нормативних та спеціальних фахових дисциплін у формуванні спеціальних фахових компетентностей здобувачів. Визначили відповідні можливості фахових дисциплін, зокрема, фахових методик дошкільної освіти.

Основну увагу зосередили на аналізі навчальної дисципліни *«Профілактика негативних проявів у поведінці дітей»*, поклавши в основу визначення її змісту, форм і методів роботи з вивчення, три важливих аспекти:

1. Аналіз змісту базових категоріально-понятійних характеристик поведінкових відхилень у дошкільників: поведінка, відхилення у поведінці, девіантна поведінка, негативна поведінка;

2. Розуміння механізмів виникнення поведінкових відхилень у дітей, на основі знань про чинники їх детермінації, психологічні та фізіологічні закони поведінки людини, її системної інтерпретації;

3. Врахування результатів досліджень науковців щодо найбільш поширених форм негативної поведінки у дошкільників (О. Кононко, О. Кисла, Н. Пихтіна, Т. Туркот), відповідного історико-педагогічного, сучасного досвіду її попередження і подолання в практиці ЗДО та їх адаптація до вимог Базового компоненту і чинних програм виховання і розвитку дошкільників (*«Я у Світі»*, *«Українське дошкілля»*, *«Впевнений старт»*).

Обґрунтували ці аспекти, спираючись на сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, інноваційний практичний досвід сучасних ЗДО щодо попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук С. В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптація старших дошкільників і молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук. Чернівці, 2014. 217 с.

2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота»: у 2 ч. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 2016. Ч. 2. 188 с.

3. Дуткевич Т. В. Теорія і практика корекційно-розвивальної роботи психолога: навч. посіб. Київ: КНТ, 2017. 265 с.

4. Зайцева З. Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини. *Соціальна підтримка молодшої сім'ї*. Київ: Академпрес, 1994. 84 с.

5. Капська А. Й., Барахтян М. М., Безпалько О. В. та ін. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської; Нац. пед. ун-т України ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 371 с.
6. Категоріально-понятійна характеристика феномену дисциплінованість / недисциплінованість у дітей. *«Sworldjournal»*, грудень. Випуск № 6, Болгарія, 2020.
7. Кисла О. Ф. Корекційна педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2014. 320 с.
8. Колесіна Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч.-метод. посіб. Київ, 2003. 128 с., с. 46–47
9. Колесник А. Г. Воспитание у детей эмоционально положительного отношения к дошкольному учреждению: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Одесский пед. ин-т им. К. Д. Ушинского. Одесса, 1994. 149 с.
10. Кононко О. Л. Розвиток самосвідомості як запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 28 – 36
11. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 1998. 256 с.
12. Кузава І. Б. Мистецтво у корекції розвитку дошкільників із психофізичними вадами: навч. посіб. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки, 2011. 103 с.
13. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей 6–7 років в різних умовах життєдіяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2004. - 240 с.
14. Пихтіна Н. П. Негативна поведінка у старших дошкільників: особливості вияву, методика та результати вивчення. // *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць*. Випуск №24, Книга 1. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ. 2020.
15. Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: навч.-метод. посіб. Черкаси: Вид-во Чабаненко, 2008. 376 с.
16. Парфанович І. І. Теоретико-методичні засади профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл: дис. д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2014. 548 с.
17. Пенішкевич Д. І., Тимчук Л. І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення курсу. навч. посіб. Чернівці: Рута, 2007. 336 с., с. 220.
18. Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дитини до ДНЗ: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 384 с.
19. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.

20. Пихтіна Н. П. Відхилення в поведінці дітей: характеристика, чинники виникнення та стратегія усунення. *Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку*. Колективна монографія / за заг. ред. О. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. с. 198 - 255.
21. Пихтіна Н. П., Кононко О. Л. Від недисциплінованості до дисциплінованості дошкільника: діагностика відхилення та оптимізація виховного процесу. *Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти*. Колективний навчально-методичний посібник / За заг. ред. Кононко О. Л. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 311 -372.
22. Пихтіна Н. П. Негативна поведінка у старших дошкільників: особливості вияву, методика та результати вивчення. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць*. Вип. № 24, Книга 1. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ. 2020.
23. Пихтіна Н. П., Пихтін М. П., Федорченко Т. Є. Психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти профілактики девіантної поведінки дітей та молоді / За загальною редакцією В. М. Оржеховської (друге видання). Київ, ТОВ «КНТ», 2018. 376 с .
24. Піроженко Л., Пометун О. Інтерактивні технології навчання: Методичний посібник. Київ. 2006. 136 с.
25. Поліщук В. М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми: навч. посіб. для студ. вузів. Суми: Університетська книга, 2005. 118 с.
26. Потапова О. В., Федорченко Т. Є. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ПП «Тандем». 236 с.
27. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: наук.-метод. посіб. Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 288 с.
28. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
29. Соціальна профілактика: Курс лекцій / за ред. І. І. Парфанович. Тернопіль: ТДПУ, 2009. 159 с.
30. Стреж Л. Сходінки адаптації дітей раннього віку. *Психолог. Шкільний світ*. 2009. № 8. – 75 с.
31. Суятінова К. Є. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучених батьків: дис. д-ра пед. наук. Київ. 2016. 294 с.
32. Туркот Т. Агресивна поведінка: виявити, запобігти, допомогти. *Дошкільне виховання*. 2016. № 12. С. 6–9.

33. Федорченко Т. Причини негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку, які впливають на формування її культури поведінки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 234–240.
34. Фіцула М. М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навч.-метод. посіб. Київ : Академія, 2008. 203 с.
35. Харченко С. Я., Кальченко Л. В., Золотова Г. Д., Горенко С. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. 145 с.
36. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ РАННЬОГО ВІКУ У ЗДО

Світлана Матвієнко

ORCID ID [0000-0001-7591-1683](https://orcid.org/0000-0001-7591-1683)

Анотація. У даному Розділі розкрито актуальну на сьогодні проблему готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у закладі дошкільної освіти. Здійснено теоретичний аналіз досліджень науковців щодо стану розробленості проблеми. Обґрунтовано ключові поняття дослідження, розкрито теоретичні аспекти готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності, на основі чого уточнено поняття «готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку». Проаналізовано структуру готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності, визначену за різними науковцями. На цій основі пропонується структурний план готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку, представлений мотиваційним (ставлення до майбутньої професії, бажання працювати з дітьми раннього віку), когнітивним (сукупність знань з обраного фаху та з педагогіки раннього дитинства) і діяльнісним (набуті вміння та навички щодо роботи з дітьми раннього віку) компонентами. Виокремлено та обґрунтовано три педагогічні умови забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку: орієнтування майбутніх вихователів на особливості розвитку дитини раннього віку у процесі їхньої фахової підготовки; професійна спрямованість вузівської підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку на основі міждисциплінарного підходу; моделювання майбутньої професійної діяльності здобувачів вищої освіти щодо роботи з дітьми раннього віку у ЗДО. Запропоновано шляхи забезпечення кожної із педагогічних умов стосовно підготовки майбутніх вихователів у закладі вищої освіти.

Ключові слова: *готовність, підготовка, професійна підготовка, готовність до професійної діяльності, готовність до педагогічної діяльності», професійна готовність.*

Annotation. *In this Section, the future educators' readiness to work with young children in preschool education is disclosed. A theoretical analysis of scientists' research was carried out regarding the state of development of the problem. Key concepts are substantiated; the theoretical aspects of future educators' readiness to professional activity are researched. On the basis of the research the concept «Readiness of future teachers to work with young children» was clarified.*

The structure of readiness of future educators to professional activity is analyzed and defined by various scientists. On this basis a structural plan for the readiness of future educators to work with young children is proposed. It is represented by motivational (attitude towards future profession, desire to work with young children), cognitive (combination of knowledge from the chosen profession and early

childhood pedagogy) and activity (acquired skills and abilities in working with children at an early age) components. Three pedagogical ones are singled out and substantiated conditions for ensuring the readiness of future educators to work with children at an early age: orienting future educators to the specifics of development young children in the process of their professional training; professional orientation of university training of future educators to work with young children based on an interdisciplinary approach; modeling of the future professional activity of higher education graduates in relation to work with children of early age in primary care. Ways of ensuring each of them are proposed regarding the training of future educators in the institution of higher education.

Key words: *readiness, preparation, professional training, readiness for professional activity, readiness for pedagogical activity, professional readiness.*

Актуальність проблеми дослідження

Реформації, які відбуваються в українській освіті, стосуються усіх її ланок, потребують оновлення підходів, добору сучасних форм, методів і технології організації освітнього процесу. Такі реформації стосуються й дошкільної освіти, що, в свою чергу позначається, на перегляді основ роботи з дітьми раннього та дошкільного віку. Робота з дітьми має здійснюватися на засадах дитиноцентризму, педагогіки партнерства, гуманістичному, особистісно орієнтованому, діяльнісному та низці інших підходів.

З тим, щоб забезпечити повноцінний розвиток дитини, допомогти їй соціалізуватися, розвинути власні творчі можливості, набути особистісного досвіду, вихователь повинен усвідомлювати самоцінність періоду раннього та дошкільного дитинства у формуванні особистості. Про це зазначено у Законі України «Про дошкільну освіту», прийнятому Верховною Радою України 06 червня 2024 року¹⁵¹. У даному документі вказується на важливість надання кожній дитині, починаючи з раннього віку, якісної дошкільної освіти.

У Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні зазначено, що «нова генерація педагогів дошкільної освіти має бути готовою до побудови освітнього простору в закладі дошкільної освіти, суголосного з цінностями гуманістичної філософії, психології та педагогіки»¹⁵².

Для виконання трудових функцій майбутніми вихователями як фахівцями дошкільної освіти визначається необхідним оволодіння низкою загальних і професійних компетентностей,

¹⁵¹ Верховна Рада України прийняла Закон «Про дошкільну освіту». Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/250462.html> (дата звернення: 08.08.2024).

¹⁵² Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В. Б., 2020. С. 32.

про що зазначено у Професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» (2021)¹⁵³.

Зазначене вище вказує на необхідність формування в майбутніх педагогів не лише гуманістичних цінностей, високого рівня освіченості, широкого світогляду, а й умінь будувати взаємини з дітьми на засадах партнерства, практичних навичок створення освітньо-розвивального середовища тощо.

Однак можемо констатувати, що натепер у закладах дошкільної освіти визначається певний дефіцит педагогічних кадрів, які здатні до професійної взаємодії з дітьми саме раннього віку. Нині дошкільна науково-педагогічна думка інтенсивно шукає нові підходи до професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в контексті демократизації та реформування освіти в цілому. Ефективність роботи груп раннього віку залежить від особистості вихователя, його взаємодії з дітьми та професіоналізму.

Вчена Н. Гавриш у науковій доповіді загальним зборам Національної академії педагогічних наук України (19.11. 2021 р.) висвітлює низку гострих суперечностей, характерних для сучасного стану організації суспільного виховання та освіти дітей раннього віку та які слід ураховувати при підготовці вихователів до роботи з дітьми раннього віку з метою подолання цих чинників. Серед таких суперечностей Н. Гавриш виокремлює:

- кількісне перенаповнення груп дітей, що ускладнює якість освітньої діяльності з дітьми 2-3 років;
- залишковий принцип розподілу педагогічних кадрів у ЗДО, що зумовлює незадовільний рівень освітнього процесу у великому відсотку груп раннього віку;
- збереження заняттєвої моделі організації освітнього процесу, яка є поширеною у переважній більшості ЗДО, й не відповідає віковим особливостям дітей раннього віку;
- надмірно регламентована організація життєдіяльності дітей (життя за розкладом), що не відповідає природному темпоритму життя в ранньому дитинстві;
- відсутність партнерських взаємин педагогів і батьків, що унеможливорює конструктивну взаємодію на благо розвитку й виховання малюка¹⁵⁴.

Важливість раннього дитинства як самоцінного періоду у житті людини потребує кваліфікованого супроводу щодо особистісного розвитку. Це, у свою чергу, вимагає професійної компетентності вихователя щодо забезпечення необхідних комфортних і безпечних умов для щасливого та здорового зростання дитини, готовності фахівця до роботи з дітьми, педагогічного

---

¹⁵³ Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти»: Наказ Міністерства економіки України від 19.10.2021 р. № №755-21. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/357-nakaz_755.pdf (дата звернення: 03.08.2024).

¹⁵⁴ Гавриш Н. В. Освіта і виховання дітей раннього віку – пріоритетний напрям освітньої політики. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-1-9> (дата звернення 07.08. 2024).

супроводу їхнього розвитку.

З урахуванням зазначеного важливим і актуальним визначається здійснення наукового аналізу проблеми забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у закладі дошкільної освіти.

Мета дослідження: теоретичний аналіз проблеми забезпечення готовності майбутнього вихователя до роботи з дітьми раннього віку у закладі дошкільної освіти.

Наукові підходи до проблеми

Різні аспекти обраної нами наукової проблеми репрезентовано у наукових розвідках українських дослідників.

Загальні підходи щодо підготовки педагогів та забезпечення готовності до професійної діяльності у даному процесі визначено у працях І. Беха, А. Богуш, І. Дичківської, Г. Іванюк, Н. Кічук, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, О. Цюняк та інших вчених. Основна увага у вказаних дослідженнях спрямована на вивчення змісту професійної підготовки, формування особистості педагогів; формування в студентів педагогічних знань, умінь і навичок тощо.

Окремі підходи щодо професійної підготовки студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта, зокрема – її структуру, зміст і технологію, – розглянуто у працях Л. Артемової, А. Богуш, Г. Беленької, О. Венгловської, Н. Гавриш, Н. Голоти, А. Карнаухової, К. Крутій, М. Машовець, О. Половіної, Т. Поніманської, О. Шадюк, Н. Шкляр та інших дослідників.

Робота майбутніх вихователів у групах дітей раннього віку має свої особливості, обумовлені психофізіологічними характеристиками особистості дитини, що розглядається у працях педагогів і психологів Л. Артемової, А. Богуш, Е. Вільчковського, Н. Гавриш, О. Запорожця, Л. Калуської, О. Кононко, К. Крутій, М. Монтессорі, Т. Піроженко, Т. Поніманської, С. Русової, О. Саприкіної, М. Стельмаховича, С. Якиманської та ін.

Професійна підготовка вихователів до роботи з дітьми раннього віку цікавила Н. Гавриш, Л. Гарашенко, Т. Гурковську, О. Дурманенко, О. Кононко, К. Крутій, О. Літіченко, О. Листопада, В. Рагозіну, Н. Рогальську та інших дослідників.

Різні аспекти професійної готовності вихователів до роботи з дітьми раннього віку представлено в низці дисертаційних досліджень та монографій: Н. Грамою¹⁵⁵ проаналізовано особливості забезпечення вихователем сенсорного розвитку дітей раннього віку; З. Гуріною¹⁵⁶ розкрито роль вихователя ЗДО у формуванні самостійності в дітей раннього віку;

---

¹⁵⁵ Грама Н. Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: монографія. Одеса, 2018. 239 с.

¹⁵⁶ Гуріна З.В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2008. 202 с.

Н. Манько¹⁵⁷ висвітлено особливості діяльності вихователя з діагностики та корекції мовленнєвого розвитку дітей раннього віку; Л. Олійник¹⁵⁸ приділено увагу ролі вихователя у формуванні в дітей раннього віку уявлень про властивості та співвідношення предметів, в колективній монографії за наукової редакції Н. Гавриш проаналізовано сучасні підходи до виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів¹⁵⁹.

Грунтовний аналіз проблеми розвитку дитини раннього віку в сучасних умовах та вимоги до професійної компетентності вихователя, який працює з дітьми 2-3 років життя, здійснено О. Кононко¹⁶⁰. Вчена визначає засади оновлення змісту роботи педагога з дітьми другого-третього років життя; акцентує на функціональності розвивального середовища у зростанні дитини раннього віку та аналізує різні аспекти готовності майбутнього педагога дошкільної сфери до роботи з дітьми раннього віку.

Вченими Н. Гавриш, В. Рагозіною, С. Васильєвою у колективній монографії репрезентовано теоретико-методичні засади виховання дитини раннього віку, описано специфіку функціонування груп раннього віку у різних типах закладів дошкільної освіти, визначено низку факторів, які створюють умови для розвитку дитини у ранньому віці. Ми відзначаємо цінність для нашого дослідження здобутків вищезазначених авторів щодо обґрунтування ними умов реалізації новітніх підходів до розвитку дітей від одного до трьох років у закладі дошкільної освіти. Серед цих умов Н. Гавриш, В. Рагозіна, С. Васильєва виокремлюють, зокрема, необхідність дотримання вихователем ЗДО взаємодії з дітьми на засадах партнерства й комунікації, а також використання у професійній діяльності ефективних технологій раннього розвитку дітей¹⁶¹.

У структурі готовності майбутніх вихователів важливим компонентом визначається налагодження партнерської взаємодії з батьками. Здійснено низку досліджень, в яких розглянуто окремі аспекти професійної підготовки вихователів до взаємодії з батьками дітей раннього віку: Г. Борин¹⁶² досліджено загальні питання підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку; І. Десноюю¹⁶³ проаналізовано шляхи підвищення рівнів педагогічної

---

¹⁵⁷ Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 310 с.

¹⁵⁸ Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 209 с.

¹⁵⁹ Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / С. А. Васильєва, Н. В. Гавриш, В. В. Рагозіна. за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с.

¹⁶⁰ Кононко О. Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості в ранньому дитинстві: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 255 с.

¹⁶¹ Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / С.А. Васильєва, Н. В. Гавриш, В. В. Рагозіна. за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с.

¹⁶² Борин Г.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний ун-т імені Володимира Гнатюка. 2009. 269 с.

¹⁶³ Деснова І. С. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Кримський гуманітарний університет. 2011.

культури батьків дітей раннього віку; І. Макаренко¹⁶⁴ розглянуто специфіку супроводу батьків малюків, які мають особливі потреби; О. Ребровою¹⁶⁵ висвітлено окремі аспекти надання вихователями психологічної допомоги батькам, які виховують малюка раннього віку з вадами розвитку.

Велика увага приділяється науковцями обґрунтуванню можливостей педагогічної практики у системі підготовки майбутніх вихователів до взаємодії з дітьми раннього віку, про що зазначається у наукових працях О. Венгловської, В. Дем'яненко, А. Колесник, В. Кушнір, Л. Кідіної та інших дослідників. Так, О. Венгловська та В. Дем'яненко, аналізуючи місце практик в змісті навчального плану ЗВО з підготовки фахівців за спеціальністю 012 Дошкільна освіта та вказують на те, що стосовно роботи з дітьми раннього віку для здобувачів вищої освіти передбачено, як правило, два види практик – у групах раннього віку та виробничу. У процесі проходження професійно орієнтованих практик, вважають дослідниці, фахові компетентності майбутніх педагогів щодо роботи з дітьми раннього віку суттєво удосконалюються¹⁶⁶.

У колективній монографії «Сучасні тенденції підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до професійної діяльності: теоретичний аспект» (автори: С. Гаврилюк, О. Мельникова, В. Кушнір та ін.) запропоновано новітні ефективні шляхи організації освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти щодо формування сучасного фахівця дошкільної освіти, здатного до творчої професійної самореалізації, самовдосконалення та саморозвитку. Проте, проблема підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у даній монографії науковцями не аналізувалася¹⁶⁷.

У контексті розкриття засад професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта науковці Н. Каньоса, Т. Бабюк, І. Пукас наголошують на важливості опанування майбутніми вихователями теоретико-методичними основами психології і педагогіки раннього дитинства; формування у них професійних навичок щодо розвитку, навчання й виховання дітей раннього віку; розвитку здатності творчого застосування знань і вмінь у власній

---

28 с.

¹⁶⁴ Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами: автореф. ... дис. канд. пед.н.: спец. 13.00.05 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. 2009. 29 с.

¹⁶⁵ Реброва О. Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами: автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.08 / Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України імені Миколи Ярмаченка. Київ, 2023. 31 с.

¹⁶⁶ Венгловська О., Дем'яненко В. Формування готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку у процесі навчальної та виробничої практик. *Methods of teaching young people, development of speech functions and general knowledge of the world: collective monograph / International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. С. 73-81.*

¹⁶⁷ Сучасні тенденції підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до професійної діяльності: теоретичний аспект : кол. моногр. / С.М. Гаврилюк, О.М. Мельникова, В. М. Кушнір [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, каф. дошкільної освіти. Умань : Візаві, 2023. 230 с.

практичній педагогічній діяльності¹⁶⁸. Слід відмітити доцільність запропонованих авторами посібника низки практикоорієнтованих методичних матеріалів, щодо сприятиме більш ефективному забезпеченню готовності студентів до роботи з дітьми у групах раннього віку.

Т. Гурковською здійснено аналіз змістовного забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини раннього віку в умовах суспільного виховання; окреслено своєрідність проблеми вивчення психічного розвитку дітей третього року життя; охарактеризовано специфіку розвивальної роботи в групах дітей раннього віку, її особливості, зміст і вимоги до організації та проведення. Цінним для нашого дослідження є виокремлені Т. Гурковською особливості психологічного супроводу дитини, педагогічні умови становлення дитини раннього віку та розкриття її особистісного потенціалу в закладі дошкільної освіти¹⁶⁹.

Н. Рогальською репрезентовано основні положення педагогіки дітей раннього віку. Вченою аналізуються особливості психічного розвитку дітей другого та третього років життя; розглядаються педагогічні засади роботи з дітьми раннього віку у закладах дошкільної освіти¹⁷⁰. Дослідниці Т. Турчин, М. Коляда, здійснюючи аналіз змісту, методів та специфіки роботи майбутніх вихователів з дітьми раннього віку, більшою мірою звертають увагу на обґрунтування потенціалу особистісного та діяльнісного підходів в зазначеному процесі. З тим, зміст педагогічної роботи в групах дітей раннього віку, як визначено нами з аналізу даного дослідження, потребує подальшого уточнення¹⁷¹.

Отже, результати аналізу теоретико-методичних основ дослідження засвідчують наявність наукового підґрунтя для вирішення досліджуваної наукової проблеми. Характеризуючи стан її розробленості, можна констатувати той факт, що в останні роки зріс інтерес науковців до професійної підготовки фахівця дошкільного профілю. Проте, проблема забезпечення готовності майбутніх вихователів працювати з дітьми раннього віку потребує подальших наукових розвідок, що обумовлюється процесами реформування української освіти, забезпечення потреб суспільства й держави у кваліфікованих фахівцях.

Термінологічний аналіз базових категорій дослідження.

Розглянемо більш детально трактування базових понять досліджуваної нами проблеми, до яких ми віднесли такі як: «готовність», «підготовка», «професійна підготовка», «готовність до професійної діяльності», «готовність до педагогічної діяльності», «професійна готовність».

---

¹⁶⁸ Каньоса Н. Бабюк Т., Пукас І. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В., 2021. С. 4.

¹⁶⁹ Гурковська Т.Л. Супровід розвитку дітей раннього віку. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.

¹⁷⁰ Рогальська Н. В. Педагогіка дітей раннього віку. Навч.-метод. посіб. Умань: ФОП Жовтий О.О. 2015. 150 с.

¹⁷¹ Турчин Т.М., Коляда М.В. Зміст, методи і специфіка роботи майбутніх вихователів з дітьми раннього віку. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* Вип. 142. С. 187–190.

Згідно з Тлумачним словником української мови під поняттям «підготовка» розглядається процес підготовки; запас знань, практичних умінь та навичок, власного досвіду, набутого в освітньому процесі¹⁷². У психологічному словнику-довіднику «*готовність*» тлумачиться як потреба у праці, що конкретизується у здатності до певної професійної діяльності як результату професійного навчання і виховання та є підсумком не тільки професійного розвитку, але й соціальної зрілості особистості¹⁷³. Доцільно відзначити, що у психологічній науці поняття «готовність» означає усвідомлені готовності особистості для оцінок ситуації та поведінки, зумовлені попереднім досвідом. Характеризуючи готовність з психологічної точки зору, варто наголосити, що її сформованість до певного виду діяльності залежить від індивідуальних особливостей особистості.

Вчені розглядають два види готовності – *теоретичну* як сукупність професійних знань та мотивів особистості та *практичну* як таку, що тісно поєднана з теоретичною, але багато у чому пов'язана із професійним досвідом фахівця, набутими ним вміннями й навичками професійної діяльності. Дослідниця О. Шадюк визначає поняття «готовність» як результат підготовки, а також як настанова, спрямована на виконання якоїсь дії. Відносно виконання певної педагогічної діяльності готовність є умовою її успішного виконання¹⁷⁴.

Провідні вчені І. Зязюн, О. Савченко, В. Сластьонін, Л. Григоренко наполягають на тому, що готовність до конкретної професійної діяльності забезпечується у процесі відповідної фахової підготовки. Відповідно до Закону України «Про освіту» поняття «підготовка» розглядається як процес отримання кваліфікації відповідної спеціальності¹⁷⁵. Ряд науковців (І. Гавриш, Л. Кондрашова, О. Пехота, Г. Троцко), розкриваючи сутність готовності майбутнього педагога підкреслюють, що вона характеризується активною природою та передбачає розвиток суб'єкта педагогічної діяльності у процесі професійної підготовки. *Готовність до професійної діяльності* дослідниця Т. Іванова розглядає як особистісне утворення, що має динамічний характер і

формується поступово за схемою: потреба → знання → діяльність → результат → корекція.

Згідно наукової позиції Г. Троцко, *готовність до педагогічної діяльності* – цілісне, складне особистісне утворення, яке забезпечує високий рівень педагогічної діяльності й охоплює професійно-педагогічні погляди й переконання, професійну спрямованість психічних процесів,

---

¹⁷² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. Ред. Бусел, Т.В. 2004. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун». С. 762.

¹⁷³ Психологічний словник-довідник: навч. посіб / упор. Ю.О. Приходько, В. І. Юрченко. Київ: Каравела.2012. С. 43.

¹⁷⁴ Шадюк О. Готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 12. С. 244.

¹⁷⁵ Закон «Про освіту» від 05.09.2017. Відомості Верховної Ради, 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 06.08.2024).

професійні знання уміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці та професійно самовдосконалюватися¹⁷⁶.

За О. Ліненко, готовність до педагогічної діяльності – це цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та волюву мобілізацію в момент включення до діяльності певної спрямованості. Іншими словами, готовність не є вродженою, а формується в результаті певного досвіду людини, заснованого на її позитивному ставленні до професійної діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у ній¹⁷⁷.

На думку В. Багрія, професійна підготовка та набуття майбутнім фахівцем готовності до професійної діяльності передбачає формування та вдосконалення відповідних знань, умінь та навичок і здійснюється упродовж усього періоду навчання здобувача освіти у ЗВО, а також у всьому періоді його професійного становлення¹⁷⁸. Дослідниця Х. Шапаренко уточнює зазначене стосовно специфіки підготовки майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти як такої, що має здійснюватися на основі поглибленого вивчення природи вихованців та подальшого успішного співробітництва в освітньому процесі¹⁷⁹.

С. Курінна визначає сутність професійної підготовки майбутнього вихователя до роботи з дітьми раннього віку як оволодіння певною сукупністю знань, умінь, навичок, але і його особистісне самовдосконалення, активізацію професійної позиції, виховання таких якостей, як комунікативність, тактовність, критичність тощо. Погоджуємося з думкою С. Курінної, що для успішної діяльності в групах раннього віку вихователь дошкільного закладу педагог дошкільної освіти має оволодіти певною сукупністю соціалізаційних знань і умінь, виховувати в собі позитивні особистісні якості¹⁸⁰.

Оскільки готовність є результатом професійної підготовки, відповідно стан готовності майбутнього фахівця на пряму пов'язаний якістю зазначеного процесу. Нам імпонує визначення

поняття «*професійна підготовка*», надане Т. Танько, згідно якого під ним розуміється система організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості

---

¹⁷⁶ Троцько Г.В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. ... докт. пед. наук. 13.00.04. Київ, 1997. С. 15.

¹⁷⁷ Ліненко А.Ф. Педагогічна діяльність та готовність до неї: монографія. Одеса: ОКФА. 1995. С.128.

¹⁷⁸ Багрій В. Процес формування та удосконалення професійних умінь як основа для професійної інноваційної діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. Львів, 2009. Вип. 25. Ч. 2. С. 82–91.

¹⁷⁹ Шапаренко Х.А. Сутність професійної компетентності вихователів ДНЗ. Сутність професійної компетентності вихователів ДНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. № 37. С. 357–365. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/2313> (дата звернення 01.08.2024).

¹⁸⁰ Курінна С., Курінний Я. Деякі теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до ефективної соціалізації дітей раннього віку. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2021. №. 1 (100). С. 165.

професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що, в свою чергу, визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати¹⁸¹.

Вчений О. Курок, з урахуванням наукової позиції В. Сластьоніна, визначає поняття *«професійна готовність»* стосовно педагогічної діяльності як цілісним особистісним утворенням, яке поєднує в собі мотиваційно-ціннісну причетність до діяльності, професійно та соціально значущі якості особистості, певну сукупність професійно-педагогічних знань та вмінь, а також здатність використовувати їх у практичній діяльності. При цьому в структурі готовності мотиваційна сфера є логічним центром і визначає професійну, педагогічну та пізнавальну направленість особистості майбутнього вихователя¹⁸².

Т. Теличко обґрунтовує мету сучасної підготовки майбутніх вихователів як оволодіння ними сукупністю професійних знань, вмінь, навичок, досвіду діяльності задля забезпечення ефективної майбутньої освітньо-виховної діяльності в умовах соціокультурних викликів сучасної дошкільної освіти та розв'язання низки психолого-педагогічних проблем дитинства інформаційно-комп'ютерної епохи на основі сучасних інноваційних педагогічних технологій¹⁸³.

У цьому дослідженні щодо забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у закладі дошкільної освіти ми пропонуємо власне визначення поняття *«готовність вихователя до роботи з дітьми раннього віку»*. Під ним ми розуміємо *результат професійної підготовки у вищій школі, інтегральну й особистісну характеристику майбутнього педагога ЗДО, яка надає можливість забезпечити повноцінний, гармонійний розвиток дитини раннього віку з урахуванням соціокультурних викликів сучасної дошкільної освіти та суспільства, а також щодо розв'язання психолого-педагогічних проблем раннього дитинства на основі педагогічних здобутків минулого та сучасних інноваційних педагогічних технологій*.

Проаналізувавши ключові поняття дослідження, встановивши їхню логічну співпорядкованість, надалі перейдемо до більш детального з'ясування структури готовності вихователя до роботи з дітьми раннього віку задля визначення шляхів забезпечення означеної готовності.

---

¹⁸¹ Танько Т.В. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: дис. ... д-ра. пед. наук. 143.00.04. Харківський державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2004. 432 с.

¹⁸² Курок О.І. Готовність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до фізичного виховання дошкільників. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Зб. наук. праць / за редакцією проф. Єрмакова С.С. Вип. 3. 2007. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ). С. 70.

¹⁸³ Теличко Т. В. Формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на засадах міждисциплінарного підходу: дис. ... докт. філософії: 015 професійна освіта / Мукачівський державний університет. 2021. 294 с.

Основні підходи

щодо визначення структури готовності вихователя до роботи з дітьми раннього віку

Як було зазначено вище, різні підходи до розуміння поняття «готовність» пов'язані з напрямками педагогічної діяльності, саме тому у наукових дослідженнях визначаються різні компоненти готовності до того чи іншого напрямку педагогічної діяльності.

Зважаючи на проблематику нашого дослідження, зупинимось більш детально на розгляді структури готовності майбутніх вихователів до розвитку й виховання дітей раннього віку.

Вчений О. Курок визначає наступні узагальнені взаємопов'язані та взаємообумовлені компоненти професійної готовності: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінювальний, а зміст професійної готовності О. Курок розглядає як певний комплекс психолого-педагогічних умінь, професійної спрямованості та індивідуальних здатностей людини до педагогічної діяльності¹⁸⁴.

А. Плясун, спираючись на наукові розробки В. Сластьоніна, розглядає структуру професійної готовності до педагогічної діяльності за такими компонентами:

- психологічну готовність – сформовану спрямованість на педагогічну діяльність;
- науково-теоретичну готовність – засвоєння психолого-педагогічних і спеціальних знань, необхідних, для компетентної педагогічної діяльності;
- практичну готовність – сформованість професійних умінь і навичок;
- психофізіологічну готовність – наявність відповідних передумов, необхідних для оволодіння педагогічною діяльністю, формування професійно-значимих якостей особистості
- фізичну готовність – тобто відповідність стану здоров'я і фізичного розвитку фахівця вимогам педагогічної діяльності та професійній працездатності¹⁸⁵.

За С. Максименко структура готовності випускника ЗВО до здійснення педагогічної діяльності є наступною: «позитивне ставлення до діяльності, професії, адекватні до останніх риси характеру, темперамент, здібності, мотивація; необхідні знання, уміння, навички; стійкі професійно важливі особливості сприймання»¹⁸⁶.

В. Любива, характеризуючи поняття «готовність майбутніх вихователів до професійної діяльності», як полікомпонентну, динамічну, індивідуально-особистісну характеристику

---

¹⁸⁴ Курок О.І. Готовність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до фізичного виховання дошкільників. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Зб. наук. праць / за редакцією проф. Єрмакова С.С. Вип. 3. 2007. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ). С. 71.

¹⁸⁵ Плясун А. Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації»*. Волинський національний університет імені Лесі Українки (15 січня 2021 року). 2021. С. 237-239.

¹⁸⁶ Максименко С.Д. Фахівця потрібно моделювати (наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності). *Рідна школа*. 1994. № 3-4. С. 68-72.

особистості, пропонує наступну структуру даного наукового феномену: усталена внутрішня мотивація до прояву творчої діяльності й систематичного творчого пошуку шляхів саморозвитку в професійній діяльності, ґрунтовні знання, вміння, навички щодо педагогічної діяльності та пов'язаної з цим педагогічної творчості¹⁸⁷

О. Мкртічян пропонує наступну сукупність компонентів готовності фахівця до педагогічної діяльності: мотиваційний, організаційний, діяльнісний, контрольний, що доповнено певним рівнем знань, умінь, навичок і розвитку особистісних якостей¹⁸⁸.

Г. Беленька, обґрунтовуючи специфіку підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти, пропонує наступний компонентний склад готовності педагога ЗДО до професійної діяльності: особистісний смисл діяльності, фахова майстерність, постійно зростаючий інтерес до роботи з дітьми та їхніми батьками, розвиток успішності фахової діяльності та самовдосконалення¹⁸⁹.

М. Машовець розглядає структуру готовності вихователя до роботи з дітьми за низкою характеристик, яким має володіти цей фахівець: професійна спрямованість, педагогічний оптимізм, педагогічний такт, педагогічна рефлексія, емпатія, культура професійного спілкування, авторитетність серед учасників освітньо-виховного процесу. Важливу роль щодо успішної професійної діяльності педагога закладу дошкільної освіти, вважає М. Машовець, відіграють особистісні якості педагога: порядність, доброзичливість, терпіння, вимогливість до себе¹⁹⁰.

Дослідниця Е. Бахіча, аналізуючи структуру готовності майбутнього вихователя до роботи з дошкільниками у полікультурному середовищі, виокремлює наступні складові такої готовності:

- когнітивний компонент – проявляється в усвідомленні багатомірності реальності, різноманітності сприйняття навколишнього середовища, визнанні більшої кількості індивідуальних інтерпретацій щодо картини світу;
- емоційний компонент – позитивне ставлення до різноманітних індивідуальних проявів інших, прояв спільності з партнером у поглядах і позиціях, подолання розбіжностей і нетерпимості один до одного;
- до діяльнісного компонента належать певні вміння майбутніх фахівців щодо налагодження стосунків з іншими людьми, а саме: обстоювання власної позиції, толерантного ставлення до думок і оцінок інших людей, узгодження позицій партнерів, досягнення

---

¹⁸⁷ Любива В. В. Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до творчої самореалізації у професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2018. С. 14.

¹⁸⁸ Мкртічян О. Формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності як психолого-педагогічна проблема. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 33. Т. 2. 2020. С. 248.

¹⁸⁹ Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія. Київ: Університет, 2011. С. 101.

¹⁹⁰ Машовець М.А. Підготовка сучасного педагога дітей дошкільного віку в умовах мінливого соціуму. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. 4 (48). С. 339-347.

компромисів¹⁹¹.

Зважаючи на специфіку нашого наукового дослідження, спрямованого на розкриття специфіки готовності майбутнього педагога дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку, звертаємо увагу на пропоновану вченою О. Кононко низку важливих професійних умінь: уміння встановити комфортну атмосферу, яка дозволяє кожній дитині почуватися вільно, розкуто, виявляти довіру; уміння спілкуватися з дітьми щиро, бути самим собою¹⁹². Також, вважає О. Кононко, для вихователя дітей раннього віку важливо урахувати статеві особливості вихованців; уміти організувати функціональне розвивальне середовище саме для дітей другого та третього років життя тощо.

Здійснивши попередньо аналіз базових понять дослідження, розглянувши більш детально сутність поняття «готовність до професійної діяльності» у спрямуванні на роботу вихователя, а також з урахуванням пропонованої науковцями структури даного наукового феномену, вважаємо, що стосовно роботи з дітьми раннього віку вищезазначена готовність може мати наступну структуру: мотиваційний (ставлення до майбутньої професії, бажання працювати з дітьми раннього віку), когнітивний (сукупність знань з обраного фаху, з педагогіки раннього дитинства) і діяльнісний (набуті вміння та навички щодо роботи з дітьми раннього віку) компоненти.

Педагогічні умови забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у закладі дошкільної освіти

Підґрунтям для функціонування педагогічної системи підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку є нормативно-правові документи, зокрема: Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про дошкільну освіту» (2024 р.), Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт, 2021 р.), Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2014 р.), Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020 р.), Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, спеціальність 012 Дошкільна освіта (2019 р.). Другий (магістерський) рівень вищої освіти, спеціальність 012 Дошкільна освіта (2020 р.), концептуальні положення яких відбивають пріоритети в професійній освіті.

Слід зазначити також, що процес підготовки майбутніх педагогів для дошкільних закладів України орієнтовано на розв'язання завдань, визначених Національною рамкою кваліфікацій –

¹⁹¹ Бахіча Е.Е. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійної діяльності в полікультурному середовищі Криму : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2011. 21 с.

¹⁹² Кононко О. Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості в ранньому дитинстві: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 310.

системним і структурованим за компетентностями описом кваліфікаційних рівнів¹⁹³. Упровадження даного документу обумовлено низкою факторів: необхідністю запровадження європейських стандартів в освітню галузь на основі реалій та вимог ринку праці; сучасних вимог до компетентностей фахівця певної галузі; забезпечення ефективної та тісної єдності ринку праці та освітніх послуг; сприяння визнанню кваліфікацій, набутих в Україні на міжнародному ринку праці тощо.

Апелюючи до праць К. Крутій, Г. Корінної, С. Курінної, Я. Курінного, О. Половіної, І. Кондратець, О. Кононко, Т. Теличко, О. Шадюк, Т. Шинкар, можемо визначити кілька педагогічних умов забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у закладі дошкільної освіти, надати їх коротке обґрунтування та запропонувати шляхи реалізації.

Перша педагогічна умова. Орієнтування майбутніх вихователів на особливості розвитку дитини раннього віку у процесі їхньої фахової підготовки. Робота педагогів ЗДО з дітьми раннього віку визначає свою специфіку з урахуванням вікових особливостей вихованців.

Специфіка організації роботи з дітьми раннього віку стає зрозумілою на основі аналізу такого педагогічного феномену, як *раннє дитинство*. За темпами розвитку мозку та нервової системи, які спричиняють зміни у пізнавальних, вольових та емоційних процесах, цьому періоду немає рівних. А це означає, що саме в ранньому дитинстві багато в чому визначається майбутнє людини: її здоров'я, характер, здібності, ставлення до себе та інших людей. Але дитина не може сама вплинути на своє майбутнє, і воно цілком залежить від дорослих, що оточують її в сім'ї та дитячому садку, від їхньої професійної майстерності, компетентності, вміння користуватися сучасними досягненнями науки та сучасними технологіями розвитку та виховання особистості.

В. Рагозіна висловлює думку, що сучасна дитина раннього віку відзначається певним дисбалансом фізичного і психічного розвитку, що актуалізує розробку стратегії освітніх впливів з боку дорослих¹⁹⁴. Безперечно, вважає В. Рагозіна, такі особливості розвитку дітей зазначеного віку мають відображатися у змісті низки навчальних дисциплін циклу професійної підготовки майбутнього вихователя у ЗВО.

О. Венгловська, В. Дем'яненко зазначають, що формування здатності та готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку має розпочинатися із формування у майбутніх вихователів розуміння та усвідомлення того, що раннє дитинство – це унікальний і важливий період у розвитку дитини, який супроводжується активним фізичним

¹⁹³ Національна рамка кваліфікацій. <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy> (дата звернення 02.08. 2024).

¹⁹⁴ Рагозіна В. Дитина раннього віку: особливості розвитку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 9 (2). С. 174-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19%282%29_18

розвитком, прагненням дитини пізнавати середовище, у якому вона перебуває, бути більш самостійною. Відтак, вихователі мають знати особливості цього вікового періоду, враховувати їх під час проєктування розвивального середовища, добору змісту, форм, методів освітньої взаємодії¹⁹⁵.

Видатний педагог К. Ушинський визначав провідним завданням виховання дітей «спрямування почуттів дитини», які «розгортаються» «під прямим впливом людської особистості», особистості педагога розумного, доброзичливого, веселого, дотепного, гуманного, який своїми привітністю й манерою спілкування наближає дітей до себе. К. Ушинський порівнював вихователя з «плідним промінням сонця для молоді душі, якого нічим замінити не можна»¹⁹⁶.

Майстерність майбутнього вихователя засвідчується умілою постановкою питань, впливом на уяву, емоції та пізнавальну активність малюків, заохоченні їхню допитливість та елементарні форми експериментування.

Робота вихователя багато у чому споріднена з педагогічною діяльністю вчителя початкових класів. Проте, головними завданнями у професійній діяльності вихователя щодо гармонійного розвитку дітей визначаються формування особистості, соціалізація, розвиток дитячих видів діяльностей, передовсім – ігрової.

Слушною вважаємо визначені науковцями Л. Гаращенко, О. Літченко, Т. Шкляр пріоритети розвитку дітей раннього віку в закладі дошкільної освіти, серед яких, зокрема:

- обрання кожним ЗДО власної освітньої траєкторії та освітньої програми для дітей раннього та дошкільного віку;
- реалізація особистісно орієнтованого підходу та діяльнісного підходів, що передбачає створення засобами дошкільної освіти та інноваційної професійної діяльності педагогів різноманітних можливостей для розвитку дітей;
- зміна позиції дитини в освітньому процесі ЗДО на суб'єкта власної діяльності, що вимагає від педагогів необхідності оцінювання наявних оптимальних умов розвитку дітей та створення таких умов задля реалізації базових, потенційних можливостей кожної дитини;
- забезпечення адекватного, грамотного співвідношення різноманітних форм освітньої взаємодії, процесів життєдіяльності, самостійної (рухової, художньої та ін.) діяльності дітей

---

¹⁹⁵ Венгловська О., Дем'яненко В. Формування готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку у процесі навчальної та виробничої практик. *Methods of teaching young people, development of speech functions and general knowledge of the world: collective monograph / International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. С. 74.*

¹⁹⁶ Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. Київ : Рад. шк., 1983. 488 с.

раннього віку упродовж дня в умовах закладу дошкільної освіти тощо¹⁹⁷.

Не можна не погодитися з думкою С. Курінної, Я. Курінного про те, що дитина раннього віку потребує більше уваги, тепла і любові від вихователя, ніж старші діти. Любов до дитини раннього віку це системоутворювальний початок до спільної, партнерської взаємодії. На думку науковців «сердечна увага» як «око душі», яке не дозволяє схибити. Любов до дитини породжує віру в неї, оптимізм, чутливість, багатство переживань, в тому числі й педагогічно спрямованих. Широкий спектр емоцій та почуттів різної модальності, інтенсивності послуговує гнучкості емоційної поведінки, емоційній виразності та емоційній стійкості будь якої дитини¹⁹⁸.

Нам близька наукова позиція О. Шадюк щодо визначення авторкою низки завдань забезпечення готовності здобувачів вищої освіти до педагогічної взаємодії з дітьми раннього віку, серед яких: сформованість у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти усвідомленої професійної активності та розуміння усвідомлення ними мотиву, мети, траєкторії своєї активності, способів її використання при педагогічній взаємодії з дітьми раннього віку¹⁹⁹.

Як вважає С. Матвієнко, удосконалення вузівського процесу підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми 2-3 років може відбуватися за дотримання, зокрема, наступних умов: 1) розширення та поглиблення знань студентів про специфіку періоду раннього дитинства, у тому числі – за використання ресурсу самостійної навчальної роботи у вузі; 2) збагачення професійного репертуару налагодження стосунків педагога та малюків у різних видах діяльності (ігровій, руховій, мовленнєвій, соціально-комунікативній тощо); 3) удосконалення можливостей саморозвитку за рахунок поповнення та поглиблення знань та набуття практичних основ у застосуванні ефективних технологій та методик розвитку дитини раннього віку, визначених світовою педагогічною практикою (наприклад, технологія М. Монтесорі, методики С. Лупан, І. Масару, Г. Домана та інші); 4) конструювання змісту освітнього процесу на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного та системного підходів; 5) забезпечення готовності до розвитку індивідуальності дитини в умовах її взаємодії з однолітками; 6) набуття професійних навичок педагогічної взаємодії з батьками малюків²⁰⁰.

С. Курінна, Я. Курінний зазначають, що у процесі професійної підготовки майбутні

---

¹⁹⁷ Гаращенко Л., Літченко О., Шинкар Т. Організація освітньої взаємодії з дітьми раннього віку: актуальні проблеми практики. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. №38. С. 26.

¹⁹⁸ Курінна С., Курінний Я. Деякі теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до ефективної соціалізації дітей раннього віку. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2021. №.1 (100). С. 167.

¹⁹⁹ Шадюк О. Готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 12. С. 245.

²⁰⁰ Матвієнко С.І. Сучасні вимоги до професійної підготовки педагогів до роботи з дітьми раннього віку. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Консорціум університетів: забезпечення сталого розвитку закладів вищої освіти України та їх конкурентоспроможності»*. м. Дніпро, 22-23 квітня 2020 року. С. 180-182. <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/202/tezu.pdf> (дата звернення: 30.07.2024).

фахівці дошкільної освіти мають компетентності, які допоможуть педагогу вибудувати свою взаємодію з дітьми раннього віку на підставі емоційної саморегуляції та самоконтролю. До того ж, вихователь у групах раннього віку має усвідомлювати власну відповідальність за створення емоційно комфортного середовища, яке забезпечить гармонійну узгодженість в процесі спілкування та ефективної життєдіяльності малюків²⁰¹.

Ми погоджуємося із науковим баченням Я. Примич щодо визначення напрямів підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Головною умовою щодо цього науковиця визначає професійну спрямованість змісту нормативних навчальних дисциплін освітньої програми 012 Дошкільна освіта з урахуванням особливостей роботи з дітьми раннього віку. Нам імпонує думка Я. Примич, про те, що у сучасній професійній підготовці здобувачів освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта варто звернути увагу на необхідність посилення інтересу майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку; у процесі проходження педагогічної практики слід зацентувати на набуття ними навичок взаємодії з дітьми на засадах особистісно-орієнтованого підходу, уникнення авторитарно-формального ставлення до дітей як такого, що не відповідає їхнім фізіологічним і психологічним потребам²⁰².

С. Івах, з метою визначення ефективності вивчення студентами навчальних курсів, пов'язаних із педагогікою раннього дитинства, пропонує аналіз навчальної дисципліни «Виховання дітей раннього віку», яку передбачено навчальним планом Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івані Франка за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. У процесі вивчення цього курсу, зазначає С. Івах, здобувачі вищої освіти ознайомлюються з нормативно-правовими документами, у яких зазначено вимоги до виховання й розвитку дітей раннього віку. Також студенти отримують ґрунтовні знання про особливості психофізіологічного розвитку дітей другого та третього років життя; зміст, методи та прийоми їх виховання та навчання у закладі дошкільної освіти та сім'ї²⁰³.

О. Венгловська, В. Дем'яненко розкривають специфіку формування готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку у процесі практик²⁰⁴. Науковці констатують, що готовність майбутніх вихователів полягає у здатності виконувати трудові функції,

---

²⁰¹ Курінна С., Курінний Я. Деякі теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до ефективної соціалізації дітей раннього віку. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2021, №. 1 (100). С. 167.

²⁰² Примич Я.Ю. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Кваліф. робота другого (магістерського) рівня вищої освіти; спец. 012 Дошкільна освіта. Мукачево. 2019. С. 90.

²⁰³ Івах С. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2016. №74. Том. 2. С. 122-126.

²⁰⁴ Венгловська О., Дем'яненко В. Формування готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку у процесі навчальної та виробничої практик. *Methods of teaching young people, development of speech functions and general knowledge of the world: collective monograph / International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. С. 73-81.*

що визначені у професійному стандарті, здійснювати рефлексію сформованості професійних компетентностей, які сприяють налагодженню ефективної взаємодії з дітьми цього вікового періоду, планувати траєкторію власного особистісного та професійного розвитку.

Реалізацію першої педагогічної умови пропонуємо спрямовувати на урахування вікових особливостей дітей підчас викладання навчальних дисциплін, активізацію навчально-пізнавальної і навчально-дослідницької діяльності студентів; підтримку їхньої участі у заходах неформальної освіти (вебінарів, тренінгів, форм підвищення кваліфікації тощо), пов'язаних з актуальними питаннями розвитку й виховання дитини раннього віку.

Друга педагогічна умова. Професійна спрямованість вузівської підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку на основі міждисциплінарного підходу. У педагогічних закладах вищої освіти здійснюється фахова підготовка майбутніх вихователів, професійна діяльність яких спрямована, у тому числі, – на роботу з дітьми раннього віку.

У своєму дослідженні ми більшою мірою зосереджуємося на підготовці майбутніх вихователів як здобувачів вищої освіти, які навчаються за першим освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Забезпечення готовності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку за спеціальністю 012 Дошкільна освіта відбувається за освітньо-професійною програмою (першого рівня вищої освіти). Цей документ є базовим щодо планування та організації освітнього процесу у ЗВО, забезпечуючи готовність майбутніх вихователів через трансформацію пізнавальної і практичної діяльності у готовність професійно спрямовану.

У Стандарті вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 012 Дошкільна освіта (наказ №1456 від 21.11.2019 р.)²⁰⁵ з урахуванням засад Базового компонента дошкільної освіти в Україні²⁰⁶ в усіх визначених спеціальних (фахових) компетентностях (КС) та низці програмових результатів (ПР) навчання обумовлено готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку.

Вченою Г. Беленькою висловлено думку, що професійна підготовка майбутніх вихователів повинна мати виховний і розвивальний характер, що забезпечують викладачі, вона відбувається в освітньому середовищі закладу вищої освіти і розпочинається з першого курсу навчання

---

²⁰⁵ Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень. Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 012 Дошкільна освіта. 2019 р. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 03.08.2024).

²⁰⁶ Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/> (дата звернення: 01.08.2024).

студентів²⁰⁷.

Нам видається слушною думка, висловлена О. Шадюк стосовно того, що готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку стане вищою за умови, якщо в процесі навчання у закладі вищої освіти належна увага буде зосереджена на практиках своєрідності та специфіки педагогічної діяльності вихователя. О. Шадюк вважає, що у контексті оновлення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з педагогічних дисциплін відповідно до сучасних Стандартів та теоретико-методологічних концепцій особистісно-діяльнісного підходу слід більш широко ознайомлювати здобувачів вищої освіти з альтернативними виховними системами та педагогічними інноваціями²⁰⁸.

Дослідниці Н. Гавриш та Н. Шкляр, наголошуючи на ролі сучасної вищої школи щодо забезпечення готовності здобувачів освіти до професійної діяльності, зазначають, що важливо не тільки озброїти студентів знаннями, оскільки в зв'язку з стрімким розвитком технологій вони застарівають протягом 5-7 років, а насамперед розвивати мобільні особистості, які постійно працюють над собою само розвиваючись та самовдосконалюючись²⁰⁹.

Нам імпонує наукова позиція академіка А. Богуш, яка вважає необхідним створити нову структуру, зміст процесу навчання майбутніх вихователів, а також розробити варіативні навчальні плани й освітні програми закладів вищої, післядипломної освіти²¹⁰. Вчена вказує на необхідності більш активного запровадження принципу «освіта упродовж життя» й формування в майбутнього педагога дошкільної освіти потреби у збагаченні власних професійних знань, умінь і навичок, саморозвитку, самовдосконалення професійної діяльності.

У низці наукових досліджень (Г. Беленька, В. Гарапко, І. Коновальчук, О. Красовська, Т. Теличко) вказується на важливості забезпечення міждисциплінарного підходу до підготовки майбутніх вихователів у вищій школі, що зумовлює інтегрування та структурування змісту засобами нормативних і вибіркового навчальних дисциплін і педагогічної практики як коригуючої та узагальнюючої ланки вищезазначеної підготовки.

Грунтовний аналіз щодо використання потенціалу міждисциплінарного підходу до формування фахової компетентності майбутніх вихователів ЗДО у процесі вищівської підготовки

---

²⁰⁷ Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія. Київ: Університет. 2011. 320 с.

²⁰⁸ Шадюк О. Готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Іноватика у вихованні*. 2020. Вип. 12. С. 244.

²⁰⁹ Гавриш Н., Шкляр Н. Професійна підготовка майбутніх педагогів-вихователів до роботи з дітьми раннього віку на етапі адаптації до нових соціальних умов. *Освіта XXI століття: реалії, виклики, тенденції розвитку* : колективна монографія. The XXI century education: realities, challenges, development trends: collective monograph / за наук. ред. Ганни Цветкової. Hameln : InterGING, 2020. С. 361.

²¹⁰ Богуш А. Дошкілля в сучасному педагогічному просторі. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т розвитку дитини. Київ, 2010. Вип. 11. С. 48–53. URL : <http://surl.li/iuptcpdf> (дата звернення: 09.08.2024).

здійснено Т. Теличко. Вона характеризує *міждисциплінарний підхід* як форму організації досліджень, що передбачає співпрацю між представниками різних дисциплін у вирішенні комплексу професійних завдань. Методологічною основою міждисциплінарного підходу в формуванні фахової компетентності майбутніх вихователів ЗДО є забезпечення загального зв'язку явищ, системності, всебічності, інтегрованості і доповнення²¹¹ Науковиця звертає увагу, що забезпечення готовності здобувачів вищої освіти до роботи з дітьми раннього віку має відбуватися в інтегруванні знань навчальних дисциплін (дошкільної педагогіки, дитячої психології, фахових методик дошкільної освіти) з педагогічною практикою у групах дітей раннього віку.

Реалізація другої педагогічної умови, виокремленої нами, може відбуватися у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку у виші, зокрема, через: цільове інтегрування майбутніми вихователями ЗДО знань з нормативних навчальних дисциплін та комбінуванню нових способів діяльності; реалізацію міждисциплінарних варіативних професійно орієнтованих завдань у професійній підготовці майбутніх вихователів ЗДО; запровадження дисциплін вибіркового компонента освітньої програми, спрямованих на поглиблення знань здобувачів вищої освіти щодо сучасних підходів до розвитку та виховання дітей раннього віку тощо.

Обґрунтування *третьої педагогічної умови – моделювання майбутньої професійної діяльності здобувачів вищої освіти щодо роботи з дітьми раннього віку у ЗДО* – базується на дослідженнях учених Г. Беленької, Г. Борин, Ю. Волинець, Н. Кононенко, О. Пехоти, Т. Панченко, В. Серікова, Н. Стаднік, С. Харченка, М. Чобітька, Н. Шкляр та інших щодо формування умінь і навичок майбутньої професійної діяльності майбутніх дошкільних педагогів в умовах закладу вищої освіти.

Моделювання є новою технологією в освітньому процесі вишів, своєрідним методом навчання, заснованому на можливості під час аудиторних занять під керівництвом викладача постановки здобувачами освіти певних проблемних ситуацій, пошук шляхів їх правильного вирішення. Це розвиває логічне мислення майбутніх фахівців, активізує знання з тих чи інших аспектів професійної діяльності тощо.

Модель підготовки фахівця для роботи з дітьми раннього віку знаходить своє вираження в навчальних планах, що передбачають перелік, об'єм в годинах і послідовність вивчення навчальних дисциплін, що визначають зміст знань і вмінь майбутнього вихователя.

Моделювання майбутньої професійної діяльності – це перенесення реальних ситуацій

---

²¹¹ Теличко Т.В. Формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на засадах міждисциплінарного підходу: дис. ... докт. філософії: 015 професійна освіта / Мукачівський державний університет. 2021. С. 83.

освітнього процесу ЗВО в професійну діяльність майбутніх педагогів.

У дисертаційному дослідженні Н. Кононенко аналізується специфіка процесу моделювання здобувачами вищої освіти окремих освітніх або виховних ситуацій у своїй майбутній професійній діяльності. З тим Н. Кононенко зазначає, що на сьогодні підготовка майбутніх вихователів у виші здійснюється на базі теоретичних уявлень, створених іншими суб'єктами (авторами підручників, викладачами тощо). Ця характерна риса освітнього процесу призводить до значного розриву між образом реального педагогічного процесу та його ідеальними конструктами. У якості шляхів подолання такого розриву дослідниця Н. Кононенко пропонує, зокрема, активізацію самостійної пізнавальної діяльності майбутніх вихователів, яка спрямована на виділення, усвідомлення та осмислення змісту їхньої професійної діяльності, що пропонується їм з інформації з навчальних дисциплін²¹².

Ми приєднуємося до думки, висловленої Н. Стаднік, Т. Панченко, Ю. Волинець, М. Панченко, що у моделюванні майбутньої професійної діяльності дошкільних педагогів слід вирішувати ключові питання щодо формування професійно важливих знань і вмінь, розвитку особистісних якостей, прагнення фахівців до саморозвитку, самоосвіти, самовдосконалення з різних аспектів виховання дітей раннього віку²¹³.

О. Венгловська, В. Дем'яненко щодо цього вказують на необхідність запровадження до програми підготовки фахівців дошкільної галузі практико орієнтованих, компетентнісних завдань, моделювання та розв'язання педагогічних ситуацій²¹⁴. Безперечно, доцільно включати до такої програми й завдання, пов'язані з виховуванням та розвитком дітей раннього віку.

Дослідниця Т. Швець, обґрунтовуючи специфіку підготовки майбутнього вихователя до роботи з батьками дітей раннього віку, наголошує на необхідності формування здатності педагога до самовдосконалення. «Активне самовдосконалення особистості вихователя у процесі педагогічної діяльності, – наголошує Т. Швець, – здійснюється за допомогою самовиховання й самоосвіти. Самовиховання як складова професійної компетентності вихователя, є процесом цілеспрямованої і систематичної роботи з формування власних позитивних і усунення негативних

---

²¹² Кононенко Н. В. Формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... канд. пед наук : 13.00.08 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. 2017. С. 77.

²¹³ Стаднік Н. В., Панченко Т.Л., Волинець Ю.О., Панченко М.Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх дошкільних педагогів до роботи з батьками дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 81. С. 207.

²¹⁴ Венгловська О., Дем'яненко В. Формування готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку у процесі навчальної та виробничої практик. *Methods of teaching young people, development of speech functions and general knowledge of the world: collective monograph / International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. С. 74.*

якостей»²¹⁵.

О. Кучерявий вказує на важливість постійного професійного самовиховання майбутніх вихователів, під яким вчений розуміє саморух особистості до професійної самореалізації, усвідомлений процес здійснення майбутнім педагогом сукупності творчих дій, який базується на єдності його свідомості й самосвідомості і спрямований на оволодіння ним інтегральною готовністю до педагогічної діяльності – психологічною, практичною, готовністю до самовдосконалення після закінчення навчального закладу²¹⁶.

Американський вчений W. Littlewood аналізує потенціал такого виду моделювання освітніх ситуацій, як ігрове. Під ігровим моделюванням науковець розуміє дослідження певних педагогічних явищ, процесів або різних педагогічних систем шляхом використання ігрових ситуацій з метою використання отриманих учасниками ігрового моделювання результатів у подальшому використанні у реальній професійній діяльності²¹⁷.

Моделювання майбутньої професійної діяльності як один із шляхів підготовки фахівців дошкільної галузі до роботи з дітьми раннього віку пропонують науковці О. Добош та Л. Ковач. Вони висловлюють думку, що модель професійної підготовки студентів до роботи з дітьми раннього віку базується на засадах компетентнісного підходу й передбачає наступні цілі:

- залучення студентів до майбутньої роботи з дітьми, прояв до неї стійкого інтересу;
- систематизацію, закріплення, поглиблення і розширення теоретичних знань і практичних умінь студентів;
- усвідомлення самоцінності періоду раннього віку як фундаменту формування особистості;
- формування основних педагогічних умінь, що включають вміння здійснювати кваліфікований нагляд і догляд за дітьми;
- здатність визначати конкретні навчально-виховні завдання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей раннього віку;
- розвиток вміння методично грамотно будувати навчально-виховну роботу (використовуючи різноманітні форми, методи і засоби відповідно до поставлених конкретних завдань);
- формування вміння ставити освітні цілі, обробляти та узагальнювати результати,

---

²¹⁵ Швець Т. Особливості організації роботи закладу дошкільної освіти з розвитку педагогічної культури батьків дітей раннього віку. *Український педагогічний журнал*. 2024. №1. С. 163.

²¹⁶ Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : дис... д-ра наук: 13.00.04. / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. 2002. 532 с.

²¹⁷ Littlewood W. The Task-Based Approach: Some Issues and Suggestions. URL: <https://academic.oup.com/eltj/article-abstract/58/4/319/370032> (дата звернення: 09.08.2024)

отримані в ході роботи з дітьми раннього віку;

- розвиток вміння аналізувати і представляти теоретичні і практичні матеріали у формі повідомлень доповідей, рефератів тощо²¹⁸.

Забезпеченню третьої педагогічної умови сприяють моделювання різних освітньо-виховних форм роботи з дітьми раннього віку та їхніми батьками час аудиторних занять, навчально-педагогічні ігри (ділові та рольові), аналіз педагогічних ситуацій майбутньої професійної діяльності; залучення майбутніх фахівців до просвітницької та консультативної діяльності; контроль якості навчально-пізнавальної діяльності з подальшим корегувальним впливом; визнання за кожним права на помилку з обов'язковим аналізом її причин, визначенням шляхів її подолання; налаштування майбутніх дошкільних педагогів на саморозвиток, самореалізацію самовдосконалення²¹⁹.

Отже, окреслені нами педагогічні умови забезпечення готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку лише частково розкривають специфіку підготовки фахівців цього профілю у закладі вищої освіти. З урахуванням реального стану професійно-педагогічної освіти, вимог дошкільної освіти до фахівця інноваційного типу, який здатний реалізувати освітні стандарти та впроваджувати нові освітні технології у роботу з дітьми раннього та дошкільного віку, аналіз чинників впливу на забезпечення готовності вихователів до роботи з дітьми раннього віку у ЗДО має бути продовженим у подальших наукових розробках.

Висновки

На основі проведеного нами дослідження зроблено висновок, що проблема підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти та забезпечення їхньої готовності до роботи з дітьми раннього віку залишається однією з найбільш актуальних. У змісті підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта теоретичні та методичні аспекти щодо роботи з дітьми раннього віку частково реалізуються у контексті вивчення низки дисциплін циклу професійної підготовки, а більш поглиблено можуть бути представленими у пропонованих викладачами вибіркокових дисциплінах з педагогіки раннього дитинства. Важливу роль щодо набуття майбутніми педагогами дошкільної освіти практичних умінь роботи у групах дітей раннього віку відіграє педагогічна практика.

---

²¹⁸ Добош О.М., Ковач Л. Я. Сучасні аспекти підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: Монографія / за ред.Г.В. Єльнікової. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2010. С. 184-188.

²¹⁹ Борин Г.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний ун-т імені Володимира Гнатюка. 2009. 269 с.

За підсумками нашого дослідження готовність майбутнього вихователя до роботи з дітьми раннього віку ми розглядаємо як результат професійної підготовки у вищій школі, інтегральну й особистісну характеристику майбутнього педагога ЗДО, яка надає можливість забезпечити повноцінний, гармонійний розвиток дитини раннього віку з урахуванням соціокультурних викликів сучасної дошкільної освіти та суспільства, а також щодо розв'язання психолого-педагогічних проблем раннього дитинства на основі педагогічних здобутків минулого та сучасних інноваційних педагогічних технологій.

Пропоновані три педагогічні умови забезпечення готовності майбутнього педагога дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку окреслюють окремі з аспектів підготовки фахівця у виші та можуть бути розширені у подальшому науковому аналізі розглянутої нами проблематики.

Подальші дослідження пов'язуємо з поглибленням уваги до дослідження емоційної та рефлексивної складових фахової підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, які, на нашу думку, мають слугувати пріоритетом у роботі з дітьми раннього віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багрій В. Процес формування та удосконалення професійних умінь як основа для професійної інноваційної діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. Львів, 2009. Вип. 25. Ч. 2. С. 82–91.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата звернення: 01.08.2024).
3. Бахіча Е. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійної діяльності в полікультурному середовищі Криму : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2011. 21 с.
4. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: моногр. Київ: Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 320 с.
5. Богуш А. Дошкілля в сучасному педагогічному просторі. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т розвитку дитини. Київ. 2010. Вип. 11. С. 48–53. URL : <http://surl.li/iuptcpdf> (дата звернення: 09.08.2024).

6. Борин Г. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2009. 269 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. Ред. Бусел, Т. В. 2004. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун». С. 762.
8. Венгловська О., Дем'яненко В. Формування готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку у процесі навчальної та виробничої практик. Methods of teaching young people, development of speech functions and general knowledge of the world: collective monograph / International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. С. 73-81.
9. Верховна Рада України прийняла Закон «Про дошкільну освіту». Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/250462.html> (дата звернення: 30.07.2024).
10. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / С. А. Васильєва, Н. В. Гавриш, В. В. Рагозіна. за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с.
11. Гавриш Н. В. Освіта і виховання дітей раннього віку – пріоритетний напрям освітньої політики. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-1-9> (дата звернення 07.08. 2024).
12. Гавриш Н., Шкляр Н. Професійна підготовка майбутніх педагогів-вихователів до роботи з дітьми раннього віку на етапі адаптації до нових соціальних умов. Освіта XXI століття: реалії, виклики, тенденції розвитку : колективна монографія. The XXI century education: realities, challenges, development trends: collective monograph / за наук. ред. Ганни Цвєткової. Hameln : InterGING, 2020. С. 358-372. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38918> (дата звернення: 30.07.2024).
13. Гаращенко Л., Літченко О., Шинкар Т. Організація освітньої взаємодії з дітьми раннього віку: актуальні проблеми практики. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. №38. С. 24-30.
14. Грама Н. Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: монографія. Одеса, 2018. 239 с.
15. Гуріна З.В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2008. 202 с.
16. Гурковська Т. Л. Супровід розвитку дітей раннього віку. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.

17. Деснова І. С. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Кримський гуманітарний університет. 2011. 28 с.
18. Добош О. М., Ковач Л. Я. Сучасні аспекти підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / за ред. Г. В. Єльнікової. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2010. С. 184-188.
19. Закон «Про освіту» від 05.09.2017. Відомості Верховної Ради, 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 06.08.2024).
20. Івах С. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2016. №74. Том. 2. С. 122-126.
21. Каньоса Н. Бабюк Т., Пукас І. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В., 2021. С. 4.
22. Кононенко Н. В. Формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2017. С. 77.
23. Кононко О. Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості в ранньому дитинстві: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 255 с.
24. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с.
25. Курінна С., Курінний Я. Деякі теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до ефективної соціалізації дітей раннього віку. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2021. №1 (100). С. 165.
26. Курок О. І. Готовність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до фізичного виховання дошкільників. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Зб. наук. праць / за редакцією проф. Єрмакова С.С. Вип. 3. 2007. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ). С. 70.
27. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : дис... д-ра наук: 13.00.04. / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. 2002. 532 с.
28. Ліненко А.Ф. Педагогічна діяльність та готовність до неї: монографія. Одеса: ОКФА. 1995. С. 128.
29. Любива В. В. Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до творчої самореалізації у професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка. 2018. 23 с.

30. Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. 2009. 29 с.
31. Максименко С.Д. Фахівця потрібно моделювати (наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності). *Рідна школа*. 1994. № 3-4. С. 68–72.
32. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 310 с.
33. Матвієнко С.І. Сучасні вимоги до професійної підготовки педагогів до роботи з дітьми раннього віку. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Консорціум університетів: забезпечення сталого розвитку закладів вищої освіти України та їх конкурентоспроможності»* м. Дніпро, 22-23 квітня 2020 року. С. 180-182. URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/202/tezu.pdf> (дата звернення: 30.07.2024).
34. Машовець М.А. Підготовка сучасного педагога дітей дошкільного віку в умовах мінливого соціуму. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. 4 (48). С. 339-347.
35. Мкртчян О. Формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 33. Т. 2. 2020. С. 248.
36. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy> (дата звернення 02.08. 2024).
37. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 209 с.
38. Плясун А. Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації»*. Волинський національний університет імені Лесі Українки (15 січня 2021 року). 2021. С. 237-239.
39. Примич Я.Ю. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Кваліф. робота другого (магістерського) рівня освіти; спец. 012 Дошкільна освіта. Мукачєво. 2019. 91 с.
40. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» : Наказ Міністерства економіки України від 21.10.2021 р. № №755-21. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatelzakladu-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 03.08.2024).

41. Психологічний словник-довідник: навч. посіб / упор. Ю.О. Приходько, В. І. Юрченко. Київ: Каравела.2012. С. 43.
42. Рагозіна В. В. Дитина раннього віку: особливості розвитку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць*. Вип. 19 (2). 2015. С. 174-183. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2015_19\(2\)_18.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2015_19(2)_18.pdf)
43. Реброва О. Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.08 / Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України імені Миколи Ярмаченка. Київ, 2023. 31 с.
44. Рогальська Н. В. Педагогіка дітей раннього віку. Навч.-метод. посіб. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2015. 150 с.
45. Стаднік Н. В., Панченко Т. Л., Волинець Ю. О., Панченко М. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх дошкільних педагогів до роботи з батьками дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 81. С. 207.
46. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень. Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 012 Дошкільна освіта. 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 03.08.2024).
47. Сучасні тенденції підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до професійної діяльності: теоретичний аспект : кол. моногр. / [С.М. Гаврилук, О. М. Мельникова, В. М. Кушнір [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, каф. дошкільної освіти. Умань : Візаві, 2023. 230 с.
48. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: дис. ... д-ра пед. наук / Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 2004. 432 с.
49. Теличко Т. В. Формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на засадах міждисциплінарного підходу: дис. ... докт. філософії: 015 професійна освіта / Мукачівський державний університет. 2021. 294 с.
50. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. ... докт. пед. наук. 13.00.04. Київ. 1997. С. 15.

51. Турчин Т. М., Коляда М.В. Зміст, методи і специфіка роботи майбутніх вихователів з дітьми раннього віку. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* Вип. 142. С. 187–190.
52. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. Київ : Рад. шк., 1983. 488 с.
53. Шадюк О. Готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Інноватика у вихованні.* 2020. Вип. 12. С. 242-249.
54. Шапаренко Х.А. Сутність професійної компетентності вихователів ДНЗ. Сутність професійної компетентності вихователів ДНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки.* 2015. № 37. С. 357–365. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/2313> (дата звернення 01.08.2024).
55. Швець Т. Особливості організації роботи закладу дошкільної освіти з розвитку педагогічної культури батьків дітей раннього віку. *Український педагогічний журнал.* 2024. №1. С. 163.
56. Littlewood W. The Task-Based Approach: Some Issues and Suggestions. URL: <https://academic.oup.com/eltj/article-abstract/58/4/319/370032> (дата звернення: 09.08.2024).

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ 5-7 РОКІВ

Оксана Лісовець

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4685-3589>

***Анотація.** У розділі представлено аналіз проблеми підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років. Охарактеризовано термін «патріотизм», «патріот». Проаналізовано проблему патріотичного виховання у працях видатних вчених минулого та сучасних науковців, роботу з виховання патріотизму у дітей 5-7 років відповідно до вікових особливостей і за допомогою різних форм, методів та засобів. Розглянуто основні етапи підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей. Конкретизовано основні форми та методи підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років. Проаналізовано основні напрями взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у процесі виховання патріотизму у дітей 5-7 років.*

***Ключові слова:** патріотизм, патріот, Батьківщина, виховання патріотизму, підготовка фахівців, заклад дошкільної освіти (ЗДО), виховання патріотизму у дітей 5-7 років.*

***Annotation.** The section presents an analysis of the problem of training future specialists in preschool education to foster patriotism in children aged 5-7 years. The term «patriotism», «patriot» is characterized. The problem of patriotic education in the works of outstanding scientists of the past and modern scientists, the work on the education of patriotism in children of 5-7 years old in accordance with age characteristics and with the help of various forms, methods and means is analyzed. The main stages of training of future preschool education specialists for the education of patriotism in children are considered. The main forms and methods of training future preschool education specialists for the education of patriotism in children aged 5-7 have been specified. The main areas of interaction between the preschool education institution and the family in the process of patriotism education in 5-7 year old children are analyzed.*

***Key words:** patriotism, patriot, Motherland, education of patriotism, training of specialists, preschool education institution, education of patriotism in children 5-7 years old.*

Актуальність проблеми

Любов до Батьківщини – це турбота про інтереси та історичну долю своєї країни, готовність заради неї на самопожертву; вірність батьківщині, яка веде боротьбу з ворогами; гордість за соціальні та культурні досягнення своєї країни; повага до історичного минулого

Батьківщини та успадкованих від неї традицій; прихильність до місця проживання. Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, в першу чергу, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку²²⁰.

У сучасному світі виховання патріотизму є важливою складовою розвитку особистості, починаючи з наймолодшого віку. Патріотичне виховання в дошкільному віці закладає основи майбутньої національної самосвідомості, поваги до культурних цінностей і традицій, а також активної громадянської позиції. Тому підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до ефективного впровадження патріотичного виховання є надзвичайно важливим завданням.

Основи виховання патріотизму у дітей дошкільного віку відображено у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022 р.), Листі МОН від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» та ряді інших законодавчо-нормативних документів.

У прийнятому у 2021 р. оновленому державному стандарті дошкільної освіти в Україні, – її Базовому компоненті збільшується увага щодо виховання у дошкільників соціально-громадянської компетентності. Вона визначає здатність дитини до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі у соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві у цілому та має активно-діяльнісний характер. У закладі дошкільної освіти така робота проводиться на заняттях з ознайомлення дітей із соціумом, у різних формах народознавчої роботи тощо²²¹.

У процесі виховання патріотичних почуттів вкрай важливим є надати дітям старшого дошкільного віку початкові уявлення про свій народ, країну, її культурно-історичну спадщину. Старший дошкільний вік, через безпосередність душевних та емоційних реакцій, через ще не втрачену відкритість душі, найбільш сприятливий для виховання патріотичних почуттів. Для суспільства патріотичне виховання дошкільників – це фундамент того полікультурного простору, створення якого передбачається законодавством України.

Виховання патріотизму досліджувалося значною кількістю науковців (С. Русова, Г. Ващенко, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін.), які вказували на важливість і значущість такого виховання у дітей дошкільного віку. На думку психологів (І. Беха, М. Боришевського, Д. Ельконіна, І. Кона, О. Кононко, В. Котирло та ін.), старший дошкільний вік – це період, коли в

---

²²⁰ Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: затв. Наказом МОН України № 527 від 20.08. 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

²²¹ Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата звернення: 17.08.2024).

дітей відбувається формування свідомості і самосвідомості, зростає усвідомлювання своїх мотивів і вчинків, емоційного, переживання, а це говорить про необхідність повноцінної роботи у напрямку виховання патріотизму.

У сучасній українській педагогічній науці різні аспекти патріотичного виховання розглядали такі відомі науковці, як І. Бех, Ю. Завалевський, К. Чорна Л. Березівська, С. Гончаренко, С. Лопатюк, О. Савченко, П. Ігнатенко, Н. Скотна, Г. Корж, О. Сухомлинська та інші.

Останніми роками питання патріотичного виховання активно досліджувалося в дисертаціях Т. Гаврилової, В. Коваля, О. Коркішко, О. Красовської, П. Оніщука, І. Охріменка, С. Рашидової.

Деякі аспекти виховання патріотизму у дітей дошкільного віку висвітлювали в своїх роботах А. Богуш, Н. Бондаренко, О. Вашак, І. Газіна, В. Лаппо, О. Лісовець, Н. Манжелій, С. Матвієнко, В. Мусієнко, Н. Охріменко, А. Солонська, О. Стаєнна, С. Тесленко, Т. Філімонова, Л. Шкрєбтієнко та інші дослідники.

Проблему підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності досліджувало багато вчених у різних галузях: О. Абдуліна, А. Алексюк, Ю. Бабанський та ін. Підготовці педагогів закладу дошкільної освіти присвячені роботи Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Т. Величко, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Т. Поніманської, В. Сластьон і ін.

Як зазначає А. Курчатова, значна частина науковців аналізували у своїх працях проблему підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років. Л. Савченко розглядала підготовку майбутніх вихователів до патріотичного виховання дошкільників крізь призму поглядів В. Сухомлинського. Н. Притулик аналізувала проблему підготовки майбутніх вихователів до виховання патріотизму у дошкільників засобами етнопедагогіки²²².

З проблеми патріотичного виховання дисертаційну роботу виконували також О. Жаровська, яка досліджувала патріотичне виховання студентів в освітньому середовищі педагогічного університету; Т. Філімонова, яка розкрила проблему підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку²²³.

У сучасних умовах, коли відбуваються глибокі зміни в житті суспільства, коли Україна

---

²²² Курчатова А. В. Підготовка майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81(1). С. 174–178.

²²³ Філімонова Т. В. Етапи підготовки майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 61. С. 306–310.

визначає свою незалежність у кривавій війні, виховання патріотизму стає одним із центральних напрямків роботи з підростаючим поколінням. Зараз, в період нестабільності, виникає необхідність повернутися до кращих традицій нашого народу, до його вікового коріння, до таких вічних понять, як рід, родина, батьківщина²²⁴.

Виховання свідомого патріота та громадянина передбачає формування в дитини комплексу знань, особистісних якостей і рис характеру, які є основою для специфічного способу мислення та мотивацією в повсякденних діях, вчинках і поведінці. Тому підготовка кваліфікованих фахівців у галузі дошкільної освіти є важливим пріоритетом для держави.

Отже, перед нами стоїть важливе завдання – підготувати майбутнього вихователя дошкільного закладу таким чином, щоб він зміг виростити патріота-громадянина своєї Батьківщини, культурну та освічену особистість, яка гідно представлятиме свою країну на міжнародній арені.

Проблема виховання патріотизму у психолого-педагогічній літературі

Почуття патріотизму має багатогранний характер: це і любов до рідної землі, і гордість за свій народ, і відчуття єдності з навколишнім середовищем, і прагнення зберігати та примножувати багатства своєї країни.

У сучасній педагогічній практиці патріотичне виховання постає як цілеспрямований творчий процес спільної роботи вихователя та дитини у напрямку формування патріотизму саме як особистісної моральної якості. Тобто йдеться про виховання патріотизму – одну з найактуальніших проблем сучасного суспільства. В нинішні часи повномасштабного вторгнення росії в Україну, зрозуміло, що без виховання патріотизму у молодого покоління ми не зможемо впевнено рухатися вперед, тому що наше майбутнє повинно мати свій моральний стержень – любов до Батьківщини, вірність їй та готовність стати на захист свого народу.

У наукових дослідженнях патріотизм розглядається в різних аспектах: як особлива любов і прихильність до своєї країни, як почуття особистої ідентифікації з її долею, як турбота про добробут нації, а також як готовність жертвувати собою на благо країни.

Патріотизм можна вважати певним соціальним і моральним принципом, який спонукає людину відчувати глибоке почуття прив'язаності до своєї Батьківщини. Це почуття гордості за свою націю, культуру і країну. Патріотизм формує ставлення особистості до її історії,

---

²²⁴ Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.

сьогодення і майбутнього. Він охоплює взаємопов'язані моральні почуття та відповідні моделі поведінки.

Значення слова «патріотизм» визначається більшістю словників як «любов до Батьківщини, Вітчизни», а «патріот» - як «людина, що розділяє патріотичні почуття, ідеї».

Термін «патріотизм» (грец. *patre* – батьківщина) визначається, як суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів, що звичайно називається любов'ю до батьківщини. Любов така включає: піклування про інтереси та історичну долю країни і готовність заради них до самопожертви; вірність батьківщині, що бореться з ворогами; гордість соціальними та культурними досягненнями своєї країни; співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних пороків суспільства; повага до історичного минулого, і успадкованих від нього традицій; прив'язаність до місця проживання /до міста, села, області, країни в цілому/. Всі ці прояви патріотизму знайшли відображення в моральній свідомості людства і в змісті різних моральних вимог. Саме тому патріотизм і є одним із принципів моралі. В періоди великих історичних потрясінь патріотичні почуття різко загострюються. Виховання патріотизму у підростаючого покоління – одне із найважливіших завдань всієї системи освіти і виховання²²⁵.

Укладачі нового тлумачного словника української мови В. Яременко та О. Сліпушко поняття «патріот» розглядають, як той хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий для них на жертви й подвиги. Патріотизм – це любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви і подвиги²²⁶.

Науковці трактують термін «патріотизм» як почуття прив'язаності, любові та відданості своїй країні чи нації. Це може включати в себе ряд різних виявів, таких як готовність захищати свою країну, підтримка її цінностей та ідей, участь у громадянському житті, а також розвиток національного самосприйняття. Патріотизм розглядається як моральний і суспільний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини.

Проблема патріотичного виховання завжди займала одне з провідних місць у вітчизняній педагогічній думці. Видатні вчені та педагоги минулого О. Духнович, Г. Ващенко, С. Русова, К. Ушинський, Я. Чепіга, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші у своїх працях приділяли велику увагу вихованню любові до своєї землі, рідної мови; поваги до історичного минулого, формуванню національної самосвідомості²²⁷.

---

²²⁵ Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. Київ, 2001. 514

²²⁶ Новий тлумачний словник української мови. У 3 томах. / Укл. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Київ: Аконт, 2003. Т. 2. 926 с.

²²⁷ Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.

Значний внесок у розуміння поняття патріотичного виховання зробив К. Ушинський. На його думку, виховання почуття народності дозволяє людині стати членом суспільства, оскільки включає виховання громадянського обов'язку, почуття патріотизму²²⁸. Видатний педагог стверджував, що почуття народності в людині настільки сильне, що «якщо в людині навіть загине все святе та благородне, воно гине останнім, адже поля батьківщини, її мова, її перекази і життя ніколи не втрачають незбагненої влади над серцем людини»²²⁹. На переконання педагога, «народ без народності, що тіло без душі», а «виховання, побудоване на абстрактних або іноземних основах, буде впливати на розвиток характеру набагато слабше, ніж система, яка створена самим народом»²³⁰.

С. Русова підкреслювала значення і необхідність створення освітнього середовища для національного зростання дітей. Вона наголошувала, що «щаслива та нація, яка має змогу утворити у своїй державі національну школу, вона сміливо може дивитись у своє майбутнє. Вона зазначала, що варто вивчати з дітьми історію рідного краю, рідну літературу, мистецтво, брати участь у відзначенні національно значущих подій, свят тощо.»²³¹.

В. Сухомлинський наповнив глибоким моральним змістом поняття «громадянство» та «патріотизм», розглядаючи їх у єдності з іншими загальнолюдськими моральними цінностями, національною самосвідомістю, гідністю особистості. «Виховувати громадянина, говорив вчений, - означає виховати справжню людину. Бути справжньою людиною та громадянином – значить жити правильно, любити дітей, високо зберігати свою гідність патріота, громадянина, трудівника»²³².

О. Руденко в своєму дослідженні також звертала увагу на вплив патріотизму на особистість, на формування почуття шляхетності, совісті, мужності і самопожертвування, якщо цього потребують інтереси Батьківщини²³³.

С. Петрова зазначає, що для подолання духовної кризи суспільства потрібно повернутися до власного коріння, традицій і культури²³⁴.

Фізична любов характеризується прихильністю людини до місця її народження і життя, а

---

²²⁸ Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Т. 1 Теоретичні проблеми педагогіки. Київ: Рад. школа, 1983. 489 с.

²²⁹ Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Т. 1 Теоретичні проблеми педагогіки. Київ: Рад. школа, 1983. 489 с.

²³⁰ Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Т. 1 Теоретичні проблеми педагогіки. Київ: Рад. школа, 1983. 489 с.

²³¹ Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1999. 304 с.

²³² Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: В 5-ти томах. Київ: Радянська школа, 1975. 654 с.

²³³ Руденко О. Національно-патріотичне виховання в освітньому закладі: соціально-психологічні аспекти. *Соціальний педагог*. 2018. № 10. С. 41–45.

²³⁴ Петрова С. Патріотичне виховання в дитячому будинку. *Соціальний педагог*. 2015. № 4. С. 33–34.

моральна – заснована на симпатії до навколишніх людей і суспільства. Політична – заснована на патріотичному почутті, що вимагає міркування і усвідомлення²³⁵.

Значний внесок в розгляд проблем патріотизму і патріотичного виховання був зроблений В. Назаровим, який вважав, що патріотизм – це бажання працювати на користь своєї країни, і походить від бажання робити добро. Отже, спостерігається яскраво виражене гуманістичне трактування патріотизму, стисло висловлене В. Соловйовим, як моральний обов'язок патріота – служити народу в людстві, людству – в народі²³⁶.

На думку І. Бега та К. Чорної, патріотизм – це стійка характеристика людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, у реальній поведінці та вчинках. Отже, основою патріотичного виховання дітей є ціннісні орієнтації, які з віком і дорослішанням дитини змінюються, стають більш стійкими, умотивованими. Ціннісні орієнтації проявляються на двох основних рівнях – мікрорівні (особистісному) і макрорівні (суспільному)²³⁷.

В. Гонський у своїх дослідженнях визначає структуру патріотизму через систему таких компонентів та якостей:

- «патріотичні почуття (любов до рідного краю, гордість, захоплення, відповідальність за долю Вітчизни);
- національна гідність;
- потреба в задоволенні своїх національних інтересів, національному самовиявленні;
- патріотична свідомість на основі національної свідомості;
- національний такт і повага до національної гідності людей інших націй, інтерес до пізнання їхніх культур;
- потреба у збереженні й передачі іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей;
- потреба і готовність до діяльності патріотичного змісту»²³⁸.

Таким чином, основні аспекти сутності поняття «патріотизм» в науково-педагогічній літературі включають:

1. Національну свідомість та прив'язаність до власної країни.
2. Виховання громадянських якостей (відповідальність, солідарність, активна громадянська позиція).

---

²³⁵ Смольникова Г. Виховуємо патріотичні почуття змалку. Українська народна іграшка. *Дошкільне виховання*. 2018. № 8. С. 24–27.

²³⁶ Назаров В. Національно-патріотичне виховання в освітній системі. *Школа*. 2015. № 3. С. 22–25.

²³⁷ Чорна К. Суть патріотизму і його виховання в сучасних умовах. *Виховання в сучасному освітньому просторі: зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України*. Київ; Умань, 1997. С. 74–78.

²³⁸ Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–13.

3. Соціальну взаємодію та громадянське суспільство.

4. Освіту та виховання²³⁹.

Зважаючи на таке розуміння поняття «патріотичне виховання», його основними категоріями є: національна ідея, національна культура, рідна мова, історія народу та держави, самовизначення і самоідентифікація, а також поняття Батьківщини (мала і велика Батьківщина); герої народу, нації, держави; рідний край, місто, село; рідні мати, батько.

Результатом патріотичного виховання можна вважати людину, громадянина чи представника певної нації або національності, який:

- розуміє і поділяє сутність національної ідеї;
- є носієм національної культури;
- своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини;
- любить і відстоює рідну мову, користується нею;
- любить, захищає і відстоює рідну країну / державу / територію;
- любить, захищає і відстоює свої звичаї, традиції;
- любить, захищає і підтримує співгромадян з патріотичним способом мислення;
- постійно відчуває гордість за вищенаведене і приналежність до цих категорій²⁴⁰.

Патріотичне виховання має на меті не лише стимулювати гордість за свою націю, а й розвивати відповідальність, толерантність, громадянську активність і бажання сприяти позитивним змінам у своїй країні. У «Концепції національно-патріотичного виховання» поняття «національно-патріотичне виховання дітей та молоді» представлено як «комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань та благодійних організацій, сім'ї, закладів освіти, інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави»²⁴¹.

Елементи національно-патріотичного виховання можуть включати:

- вивчення історії та культури — ознайомлення з минулим країни, вивчення важливих

²³⁹ Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–13.

²⁴⁰ Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.

²⁴¹ Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: затв. Наказом МОН України № 527 від 20.08. 2024.

подій, видатних особистостей, традицій і звичаїв;

- підтримка мовного розвитку — акцент на вивченні та використанні рідної мови як ключового аспекту національної ідентичності;
- участь у національних святкуваннях і заходах — залучення до святкових подій, парадів та інших заходів, які сприяють розвитку почуття гордості за свою країну;
- формування громадянської свідомості — стимулювання інтересу до громадської активності, підтримка цінностей громадянського суспільства та взаємодії в ньому;
- розвиток толерантності та поваги до інших культур — акцент на важливості розуміння і поваги до інших національностей і культур.

Отже, патріотичне виховання в системі освіти України має враховувати сучасні реалії, тож основним завданням закладів освіти має бути так побудована виховна діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних дорослих, освітнє середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності.

Особливості виховання патріотизму у дітей 5-7 років у ЗДО

Заклад дошкільної освіти є одним з найважливіших соціальним інститутом виховання та розвитку дитини, здійснює свій виховний вплив у найбільш сприйнятливий період життя дітей дошкільного віку. Тому дуже важливою є якість освітньо-виховної роботи, як дошкільної установи, так і педагогів. Вихователі повинні ставити перед собою мету та вирішувати завдання виховання та освіти дітей; створювати сприятливе освітньо-виховне середовище, яке буде сприяти різнобічному індивідуальному розвитку та духовно-моральному становленню особистості дитини, а саме: атмосферу любові, уваги кожному вихованцю, порозуміння між усіма учасниками педагогічного процесу; мати пріоритет моральних цінностей як найважливішого чинника виховання, виховання особистим прикладом; забезпечувати дітей інформацією для розуму, душі та серця²⁴².

Кожний віковий етап розвитку дошкільника характеризується різним сприйняттям образу Батьківщини: спочатку це світ рідної сім'ї, потім - дитячого садка, в більш старшому віці – світ рідного краю, і, нарешті, світ рідної України. Дуже важливо, щоб цей образ Батьківщини на кожному етапі був привабливим для дитини, супроводжувався позитивними емоціями, такими як любов, радість, задоволення від спілкування з людьми, які оточують дитину у перші роки життя.

---

²⁴² Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку. Концепція Софії Русової та сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2016. № 2. С. 2–5.

Діти дошкільного віку легко та природно вбирають враження від картин рідної природи, побуту, традицій, звичаїв, обрядів людей, серед яких живе, від предметів, що їх оточують²⁴³.

Найближче оточення дитини у дошкільному віці – це сім'я, ЗДО, предметний світ вдома та в ЗДО, навколишня природа. Основне завдання патріотичного виховання у *молодшій групі* (3–4 роки) – виховання любові до рідного дому, сім'ї. Сюди входить прищеплення почуття спорідненості з сім'єю, прагнення закласти та усвідомити основи ніжних почуттів та прихильності до своєї сім'ї, сформувати поняття: «Я – член сім'ї», «Мій дім – моя сім'я». Завдання вирішуються на рівні знань, умінь та ціннісних орієнтацій, тобто стосунків. Також вирішуються завдання виховання любові до природи. Діти одержують елементарні уявлення про живу та неживу природу рідного краю, виконують посильні дії разом з дорослими по догляду за рослинами та тварин. Набувають досвіду ціннісних орієнтацій – дбайливо ставитися до тендітної природи в природному середовищі (берегти траву, квіти, дерева), переживати радість, цікавість, здивування, задоволення при зустрічі з живими об'єктами, співчуття та переживання при необережному поводженні з ними²⁴⁴.

У *середній групі* (4-5) найближче оточення дитини збільшується: крім сім'ї та ЗДО це двір, вулиця, також розширюються уявлення про рідну природу і предметний світ. Основне завдання педагога у рамках патріотичного виховання – ввести дитину в перше суспільне середовище – заклад дошкільної освіти, закласти основи щирої подяки співробітникам дитячого садка за їхні добрі серця та теплоту душі. Познайти з соціальним та природним оточенням рідного дому та ЗДО. Сформувати поняття «Я – вихованець ЗДО», «Мій другий будинок – ЗДО». Обсяг знань та уявлень про ЗДО та його працівників визначено вимогами програми²⁴⁵.

Специфіка виховання патріотизму у дітей старшого дошкільного віку обумовлюється, перш за все, *віковими можливостями дітей*. О. Кононко характеризує період старшого дошкільного дитинства як час виникнення та становлення особистості, закладання її ціннісного фундаменту, формування первинних світоглядних уявлень²⁴⁶.

У *старшій групі* (5-7 років) до відомого вже найближчого оточення дитини додаються рідне місто, рідний край, початкові уявлення про рідну країну. Основне завдання педагога – ознайомити дитину з її «малою батьківщиною» – рідним містом, краєм. Формувати поняття «Я – мешканець міста», «Мій дім – Місто». Щоб розвивати інтерес до «малої батьківщини», варто

---

²⁴³ Шкретієнко Л. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом художньої літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Південноукраїнський нац.пед.ун-т ім.Ушинського. 2019. 236 с.

²⁴⁴ Богущ А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.

²⁴⁵ Богущ А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.

²⁴⁶ Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві: навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ: Освіта, 1998. 255 с.

розповідати дітям про пам'ятки, культуру, традиції рідного краю, даємо уявлення про професії людей, які тут живуть²⁴⁷.

Як зазначає І. Бех у старшому дошкільному віці у дитини активно формується орієнтація на культурні цінності, духовно-етичні основи особистості дитини, розвиток механізмів адаптації в соціумі, процес національно-культурної самоідентифікації та усвідомлення свого місця в навколишньому світі. Крім того, цей віковий період вважається найбільш сприятливим для емоційно-психологічного впливу на дитину²⁴⁸.

С. Матвієнко, аналізуючи сутність патріотичного виховання старшого дошкільників, вказує, що вона обумовлюється здатністю дитини цього віку до усвідомлення особистісних цінностей, коли відбувається їх емоційне засвоєння, що визначається в міжособистісних взаєминах, діяльності та поведінці²⁴⁹.

Організація роботи у ЗДО з виховання патріотизму дозволяє вирішувати ряд суміжних завдань:

1) Завдання естетичного і морального виховання. Найсуттєвіше у вихованні моральних почуттів – це безпосередній прояв їх у реальних практичних вчинках. Ставлення до навколишнього світу проявляється в грі, праці, творчій і образотворчій діяльності, спілкуванні, повсякденному житті.

2) Завдання фізичного виховання. Розвиток сміливості, спритності (особливо у спортивних іграх із військово-патріотичним змістом).

3) Завдання трудового виховання. Заохочення трудової діяльності дітей, на основі якої лежить бажання зробити щось для інших. Діяльність з суспільною мотивацією слід організовувати не тільки в ЗДО, але й удома, залучаючи до цього сім'ю дитини. Причому ця робота має вестися систематично. Праця дошкільнят невелика і нескладна, але необхідна для формування їх особистості. Необхідно привчати дітей сумлінно ставитися до будь-якої роботи, досягати поставленої мети, виховувати дбайливе ставлення до суспільного добра.

4) Формування дбайливого ставлення до природи. Важливо поєднувати формування дбайливого ставлення до природи (догляд за тваринами, робота на городі, підгодовування птахів, вирощування квітів, овочів) з вихованням любові до рідного міста, з бажанням працювати разом

---

²⁴⁷ Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.

²⁴⁸ Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.

²⁴⁹ Матвієнко С.І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: колективна монографія / за заг. ред. О.Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2020. С. 188.

із дорослими над його облаштуванням (толоки, озеленення)²⁵⁰.

Врезультаті виховання патріотизму розширюються бачення дітей про природу свого краю: це і уявлення про кліматичні та природні особливості, і про ландшафтні; досвід ціннісних орієнтацій: вияв любові до рідного краю, міста, захоплення ним.

Проявляти інтерес до подій сьогодення, майбутнього, минулого; здатність дітей уважно і критично ставитися до оцінки своїх вчинків з боку дорослих; проявляти чуйність до емоційного стану старшого покоління, любов до праці, повагу до людей різних національностей, що населяють місто, край, зокрема до корінних жителів краю; милуватися красою навколишньої природи, виявляти гуманне ставлення до природи рідного краю, піклуватися про неї; проявляти усвідомлене захоплення, дбайливе ставлення до виробів народних ремесел, рукотворного світу малої батьківщини; проявляти наполегливість у пошуках відповіді на питання, які виникають, прагнення пізнавати, експериментувати, творити; встановлювати та підтримувати зв'язки з дітьми і дорослими, виконувати доручення дорослих, співпрацювати з старшими та однолітками; усвідомлювати різноманіття соціальних ролей дорослих; розуміти вплив людини на збереження та порушення екосистеми, засвоювати правила поведінки в ній; надавати посильну допомогу дорослим у догляді за рослинами та тваринами. Вміти робити висновки, здійснювати невеликі відкриття; надавати допомогу дорослим у збереженні культурної спадщини міста та регіону; складати описові розповіді про місто, цікаві місця та події рідного краю; порівнювати предмети різних видів, визначаючи та зіставляючи їхні відмінності та схожості, узагальнювати результати порівняння. У процесі патріотичного виховання здійснюється соціалізація дитини в навколишньому світі, відбувається усвідомлення ставлення до себе з позиції «Я – людина»:

- до себе – я люблю себе, я не можу нашкодити собі;
- до інших людей – я люблю людей (дітей, дорослих), я живу так, щоб не нашкодити людям, що оточують мене;
- до природи – я люблю природу, я не можу нашкодити навколишній природі (тварини, рослини);
- до навколишнього предметного світу та явищ суспільного життя – я люблю життя, я не можу нашкодити рукотворному світу, що оточує мене²⁵¹.

Формування патріотизму у дошкільників має ґрунтуватися на копіткій та ґрунтовній

---

²⁵⁰ Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2019. № 1 (44). С. 88–92.

²⁵¹ Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2019. № 1 (44). С. 88–92.

роботі з морально-етичного виховання їх. Це завдання важливе саме в контексті сьогоднішньої національної політики держави. Виховання патріотизму у дошкільників включає завдання приєднання до своєї національної культури, але передбачає виховання поваги до інших народів, тим самим доповнюється компонентами громадянського виховання.

Виховання патріотизму у дітей 5-7 років має відбуватися за допомогою різноманітних методів і засобів, таких як:

- Цільові прогулянки та екскурсії.
- Спостереження за трудовою діяльністю людей, змінами в місті, на вулиці або в дитячому садку.
- Розповіді та пояснення педагога в поєднанні з демонстраціями та спостереженнями.
- Бесіди про рідне місто, вулицю, дитячий садок.
- Використання ілюстрацій, аудіо- та відеоматеріалів.
- Застосування фольклору (розучування пісень, віршів про Батьківщину і рідний край, прислів'їв, приказок, читання казок).
- Ознайомлення з творами народної творчості (розпис, скульптура, вишивка тощо).
- Збагачення і стимулювання дитячої творчості.
- Залучення дітей до посильної суспільно корисної праці.
- Заохочення ініціативи та прагнення дітей самостійно підтримувати порядок у найближчому оточенні, дбайливо ставитися до спільного майна, відповідально виконувати доручення і правильно поводитися у громадських місцях.
- Виховання поваги до захисників, ветеранів війни та праці через розповіді про подвиги воїнів, організацію тематичних свят, запрошення ветеранів, воїнів-захисників, героїв праці.

Патріотичне виховання дошкільників у ЗДО здійснюється за допомогою таких **форм роботи**:

Пізнавальні заняття з вивчення державних символів України, отримання дітьми знань про розташування, клімат рідного міста, про його історію; заняття на тему «Наш рідний край». Знайомство дітей з культурою та традиціями рідного краю, з обрядами українського народу, проведення обрядових свят, екскурсії до краєзнавчого музею, організація тематичного дозвілля.

Виховання у дітях любові та дбайливого ставлення до рідної природи, формування у них почуття відповідальності перед природою. Необхідно прагнути до того, щоб природа ставала зрозумілішою та ближчою для дітей. Це одна з важливих складових патріотизму.

Знайомство дітей із героїчним сьогоднім Батьківщини. Донесення до вихованців думки про військові події, вторгнення росії в Україну, вони будуть пам'ятати завжди, шанувати пам'ять загиблих, оточувати людей, які захищали Батьківщину, увагою та турботою.

Взаємодія з батьками. Проведення за їх участю виставок виробів та малюнків на тему «Моя сім'я», «Моя мама – найкраща» і т. д., благоустрій ЗДО, проведення змагань, свят та ранків, спільна праця на ділянці. Контакт з батьками та сім'єю має велике значення у вирішенні завдань патріотичного виховання. Досвід закладів дошкільної освіти свідчить, що ефективний процес патріотичного виховання відбувається за комплексного використання засобів патріотичного виховання дошкільників: народного мистецтва, фольклору, дитячої літератури, музики, ігор та ін.

Отже, працюючи в даному напрямку, можна виховати патріотичні почуття та громадянські погляди у дошкільників, що посприє в подальшому формуванню свідомого громадянина-патріота своєї країни.

Основи підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років

Нинішні вимоги згідно з Законом України «Про освіту» та Законом України «Про дошкільну освіту», практична реалізація Базового компонента дошкільної освіти зобов'язують до пошуків сучасних підходів у підготовці фахівців з дошкільної освіти, які б були готові і теоретично і методично до виховання патріотизму у дітей 5-7 років.

Сучасні педагоги повинні стати ключовою силою у відродженні та побудові якісно нової національної системи освіти. Тому основний акцент слід робити на підготовці нового покоління вчителів, підвищенні їх загальної культури, професійної кваліфікації та піднятті соціального статусу педагога до рівня, що відповідає його значущій ролі в суспільстві.

В. Гриньова досліджуючи проблему підготовки майбутніх фахівців, доводить, що професійна підготовка майбутнього фахівця у закладі вищої освіти передбачає сформованість професійної культури, що виражається рівнем освоєння необхідних професійних знань, навичок й умінь, професійного досвіду, ступенем інтеграції професійних і соціальних якостей особистості; вмінням застосовувати сукупність найбільш вдалих способів, прийомів роботи в різних ситуаціях, що складаються в процесі професійної діяльності й забезпечують таким чином її високу ефективність²⁵²

На думку Л. Мацук, готовність до педагогічної діяльності є синтезом різних видів компетенцій майбутнього фахівця-педагога. А професійна компетенція це, перш за все,

---

²⁵² Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». Педагогіка та психологія. 2014. Вип. 45. С. 75–84.

сукупність як теоретичних знань з педагогіки, психології, методик так і вмінь їх практичного використання в роботі освітнього закладу²⁵³.

Підготовка майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей 5-7 років є досить вагомою складовою професійної освіти. Цей процес включає кілька основних етапів: теоретична підготовка, практична підготовка, особистісний розвиток педагога, співпраця з родинами та громадою.

Теоретична підготовка майбутнього вихователя спрямована на набуття ними професійних компетентностей, які в подальшому дають можливість отримати позитивні результати у їх професійній діяльності, зокрема у процесі виховання патріотизму у дошкільників. Якщо конкретизувати теоретичну підготовку, то студенти мають розуміти сутність патріотизму, його складові та значення у вихованні дітей, вивчати та аналізувати нормативно-правову документацію щодо реалізації патріотичного виховання в закладах дошкільної освіти. Не менш важливим аспектом у підготовці майбутніх фахівців є знання та розуміння ними психологічних особливостей дітей 5-7 років, їх здатності до сприйняття патріотичних ідей.

Патріотичне виховання в контексті дошкільної освіти включає ознайомлення майбутніх вихователів з науково-методичними підходами та принципами виховання патріотизму у старших дошкільників.

Дослідниця Т. Філімонова виділяє три основні етапи **підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку**: *аналітико-прогностичний* (вивчення фактичного стану готовності **майбутніх** вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, аналіз потенційних можливостей та прогнозування результатів роботи); *діяльнісно-творчий* (спрямований на формування готовності **майбутніх** вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку); *результативно-порівняльний* (передбачає порівняння отриманих результатів із поставленими завданнями)²⁵⁴.

Практична підготовка майбутніх вихователів передбачає:

- *підбір та розробку методичних матеріалів з патріотичного виховання дошкільників* (студенти повинні вміти розробляти заняття, сценарії і багато інших форм роботи з дошкільниками та їх батьками, які сприяють розвитку патріотичних почуттів у дітей 5-7 років);
- *організацію заходів патріотичного виховання* (формування навичок проведення різноманітних виховних заходів, таких як тематичні заняття, екскурсії, свята, що спрямовані на формування патріотичної свідомості);

²⁵³ Мацук Л. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2002. 20 с.

²⁵⁴ Філімонова Т. В. Етапи підготовки майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 61. С. 306–310.

- використання інтерактивних методів навчання (включення в освітній процес ігор, квестів, рольових ігор, які сприяють емоційному залученню дітей у процес патріотичного виховання).

А. Курчатова у своїй науковій праці зазначає, що практична підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти надає їм можливість не лише набути відповідний обсяг знань з виховання патріотизму у дошкільників, але й отримати, в процесі практичних занять, індивідуальної, самостійної роботи, практичні уміння і навички та реалізувати їх під час педагогічної практики у закладі дошкільної освіти²⁵⁵.

Здійснюючи практичну підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років, ми пропонуємо їм наступні види роботи:

- сформувати папку законодавчої бази з національно-патріотичного виховання в ЗДО;
- підібрати та оформити у «блокнот-цитатник» вислови відомих людей (філософів, вчених, педагогів тощо) про патріотизм, патріотичне виховання;
- розробити власні поради та рекомендації для батьків у вихованні у дітей патріотичних почуттів;
- розробити календар пам'ятних дат українського народу для дітей дошкільного віку;
- розробити вікторину для батьків (вихователів) з народознавства;
- підготувати реферативну доповідь з наступних тем: «Козацька педагогіка як складова національно-патріотичного виховання», «Дитячий туризм як засіб реалізації завдань національно-патріотичного виховання», «Екскурсії, музеї, бібліотеки, мистецькі гуртки у системі патріотичного виховання дошкільників», «Виховання патріотизму дошкільників у творах В. Сухомлинського» (за вибором студента);
- розробити сценарій квесту для старших дошкільників на фольклорну тематику;
- виготовити «куточок» для ЗДО на патріотичну тематику;
- укомплектувати каталог фольклорного матеріалу для роботи з дітьми дошкільного віку;
- виготовити лепбук для вихователів на патріотичну тематику.

Таким чином майбутні фахівці дошкільної освіти, в процесі практичної підготовки, формують собі певну методичну папку для подальшого використання її для виховання патріотизму у дошкільників. При цьому важливо враховувати відповідність форм і методів психологічним і віковим особливостям розвитку дошкільників, а також механізми формування

---

²⁵⁵ Курчатова А. В. Підготовка майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81(1). С. 174–178.

«Я»-концепції.

Не менш вагомим етапом підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років є особистісний розвиток. Формування патріотичної свідомості у самого педагога має відбуватися на найвищому рівні.

Головною домінантою патріотичного становлення майбутніх фахівців дошкільної освіти є формування у них ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самих себе, активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції. У сучасній педагогічній науці патріотичне виховання визначається як історично зумовлена сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності майбутніх поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Саме тому майбутній фахівець повинен бути самовідданим патріотом, що дозволить йому ефективно передавати ці цінності своїм вихованцям.

Н. Рогальська зазначає, що зміст освіти усіх фахових професійно-спрямованих дисциплін повинен сприяти особистісному зростанню майбутнього фахівця, формувати його емоційно-ціннісне ставлення до світу, забезпечувати світоглядний інтелектуальний і фізичний розвиток особистості майбутнього вихователя. Це зобов'язує викладачів фахових дисциплін приділяти особливу увагу змісту і методам патріотичного виховання студентської молоді, використовувати інноваційні методики, створювати новітнє розвивальне середовище. При розробці нових навчальних програм для формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності загалом та патріотичного виховання дітей зокрема слід виходити з того, що професія дошкільного педагога інтегрована. Тому навчальні плани з підготовки даних фахівців мають постійно оновлюються й удосконалюються²⁵⁶.

Майбутнім педагогам важливо постійно аналізувати свою діяльність і прагнути до самовдосконалення у сфері патріотичного виховання, тому рефлексія та саморозвиток мають бути невід'ємною складовою особистісного розвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти.

На етапі співпраці з родинами та громадою майбутні фахівці повинні навчитися взаємодіяти з батьками для забезпечення цілісного підходу до виховання патріотизму у їх дітей. Ще В. Сухомлинський зазначав, що любов і відданість своїй матері – перша школа громадянськості, і якщо дитина вийшла безграмотною з цієї школи, то їй не оволодіти в майбутньому вищої школи громадянськості – відданості інтересам Вітчизни. Поганий син не

---

²⁵⁶ Рогальська Н. В. Професійне та особистісне становлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в аспекті їхнього патріотичного виховання. *Вісник Черкаського університету*. 2013. 23 (276). С. 83-87.

може бути справжнім громадянином²⁵⁷. Саме сім'ї належить стати тим осередком, де відбувається становлення патріота України, громадянина, що буде готовим стати на захист країни, її відбудову, сприяти національній єдності і злагоді суспільства²⁵⁸.

Майбутні вихователі мають зосередитись на підтримці батьківської ініціативи, взаємодії у розробці та реалізації заходів патріотичного спрямування.

Також важливо навчити майбутніх педагогів залучати громаду до виховних процесів, що підсилює патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, проаналізовані вище етапи є ключовими у формуванні компетентностей майбутніх фахівців дошкільної освіти щодо виховання патріотизму у дітей 5-7 років.

Методи та форми підготовки майбутніх фахівців до виховання патріотизму у дітей 5-7 років

Зазначимо, що стратегічні напрями реформування дошкільної освіти висвітлені в «Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» актуалізують питання підготовки майбутніх вихователів до реалізації завдань патріотичного виховання в ЗДО, пошуку нового змісту, інновацій в діяльності викладачів педагогічних університетів. Формування особистості такого фахівця в галузі дошкільної освіти покликане подолати суперечності між традиційною орієнтацією на підготовку вихователя дошкільного закладу як носія і передавача соціального досвіду дитині та сучасними вимогами суспільства щодо формування дошкільного педагога як патріота рідного народу та держави – соціально активного, відповідального, здатного захопити дитину своєю громадянськістю, толерантністю, ерудованістю та емоційністю²⁵⁹.

Погоджуємося із думкою Т. Швець, що використання сукупності традиційних та інноваційних форм та методів навчання у вищому навчальному закладі сприяє найбільш ефективному навчанню студентів, а отже, і формуванню професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів як складової професійної підготовки²⁶⁰.

Підготовка майбутніх фахівців до виховання патріотизму у старших дошкільників (5-7

---

²⁵⁷ Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: В 5-ти томах. Київ: Радянська школа, 1975. 654 с.

²⁵⁸ Кузьмук Л. Плакаємо патріотів. Досвід організації роботи з педагогами та батьками. *Дошкільне виховання*. 2018. №8. С. 14–16.

²⁵⁹ Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/83209/> (дата звернення: 17.08.2024).

²⁶⁰ Швець Т. А. Особливості становлення поняття «професійна майстерність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів». *Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / ред. кол. ВВ Кузьменко та ін.* Вип. 13. С. 210–214.

років) передбачає використання різних методів і форм навчання, що забезпечують глибоке засвоєння знань та розвиток практичних навичок. Зазначимо основні методи та форми підготовки:

Аудиторні заняття: *лекції* (структуроване викладання теоретичних основ патріотичного виховання, що охоплюють історичні, культурні, психологічні аспекти); *семінарські та практичні заняття* (обговорення та аналіз, відпрацювання конкретних методик і технологій у межах навчальних програм, моделювання педагогічних ситуацій, що сприяють поглибленню знань та розвитку аналітичних навичок).

Позааудиторні форми: *екскурсії* (відвідування культурних та історичних місць, музеїв, виставок, майстер-класів для розширення культурного кругозору майбутніх педагогів дошкільної освіти); *тематичні вечори та культурно-історичні заходи* (організація заходів, присвячених національним святкам, що сприяє формуванню національної свідомості).

Проектна діяльність: *розробка навчальних проектів* (створення програм, що включають патріотичні теми, та їх апробація в закладах); *участь у конкурсах та конференціях* (презентація власних проектів, обмін досвідом з іншими студентами та фахівцями).

Педагогічна практика в дошкільних закладах: безпосередня участь у виховному процесі, де майбутні фахівці дошкільної освіти мають змогу застосовувати отримані знання на практиці.

Стажування: Робота під керівництвом досвідчених педагогів, що дозволяє майбутнім фахівцям поглибити свої практичні навички.

Серед методів підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років науковці пропонують наступні:

Інтерактивні методи: *дискусії* (обговорення актуальних питань патріотичного виховання, обмін думками, розвиток критичного мислення); *ділові ігри та тренінги* (імітація педагогічних ситуацій, які вимагають від учасників ухвалення рішень та застосування набутих знань на практиці); *метод проектів* (створення навчальних проектів, спрямованих на розробку програм та заходів з виховання патріотизму).

Практичні методи: *спостереження та аналіз педагогічної діяльності* (участь у роботі дошкільних закладів, спостереження за педагогами, аналіз застосованих методів виховання); *педагогічна практика* (реалізація власних проектів, проведення занять з патріотичного виховання під керівництвом наставника); *рефлексія* (аналіз власного досвіду, виявлення сильних та слабких сторін у проведенні патріотичного виховання).

Методи самостійної роботи: *робота з літературою* (аналіз наукових джерел, методичних посібників, статей з теми патріотичного виховання); *самоосвіта* (розробка власних програм і методик на основі самостійного вивчення передових педагогічних практик).

Таким чином, використання різноманітних методів і форм підготовки дозволяє забезпечити комплексний підхід до навчання майбутніх фахівців дошкільної освіти, що в свою чергу сприяє ефективному вихованню патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

Підготовка майбутніх фахівців до взаємодії ЗДО та сім'ї у процесі виховання патріотизму у дітей 5-7 років

Сім'я є природним осередком найглибших людських емоцій, де зароджуються і зміцнюються любов до батьків, бабусь і дідусів, роду та народу, а також повага до рідної мови, історії та культури. Кожна родина має свою унікальну історію, яка водночас тісно переплітається з історією всієї країни, адже сім'я є частиною народу. Пізнання історії своєї родини допомагає глибше зрозуміти історію свого народу. Сім'я відіграє ключову роль у формуванні патріотизму у дітей 5-7 років, будучи головним середовищем для виховання основних цінностей, патріотичних почуттів та національної ідентичності.

На думку О. Лісовець, розглядаючи сім'ю як суб'єкт патріотичного виховання дітей дошкільного віку, слід зазначити, що:

- вона є своєрідним мікроколективом, що ґрунтується на довірливих взаєминах між чоловіком та дружиною, батьками й дітьми, на емоційному переживанні різних життєвих подій. Починаючи з перших років життя дитини, родина має великі потенційні можливості соціального впливу на її свідомість та почуттєву сферу. Можливості ці криються у спільності запитів, прагнень, інтересів членів родини, у їхній взаємозалежності, відповідальності, допомозі, в найглибших почуттях подружньої та батьківської любові;

- у родинному середовищі втіленням національно-патріотичних почуттів для дитини є батьки, бабусі й дідусі. З ними у дітей пов'язуються поняття про свій будинок, рідні місця, свій край, свою Батьківщину;

- процес внутрішньо родинного спілкування між різними поколіннями є неперервним. Це спілкування є не лише звичайним обміном інформацією, а й передачею дітям та онукам духовного досвіду й героїки минулого, формуванням патріотичної свідомості, почуттів і переконань, поведінки²⁶¹.

Патріотичне виховання в сім'ї базується на повсякденних діях, обговореннях та спільних зусиллях, спрямованих на формування глибокого розуміння та поваги до власної культурної спадщини. Джерелами національно-патріотичного виховання в сім'ї можуть бути:

- **приклад батьків:** власна поведінка батьків, їхні погляди, ставлення до країни та її

---

²⁶¹ Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.

культурних цінностей є ключовими факторами в формуванні патріотичного виховання. діти вивчають та наслідують приклад батьків.

- **родинні традиції і обряди:** сімейні традиції, такі як святкування національних свят, участь у традиційних обрядах, сприяють формуванню почуття приналежності до свого народу.
- **розповіді і історії:** розповіді батьків про історію своєї країни, події та героїв, які мали визначний вплив, розширюють світогляд та викликають інтерес до вивчення власної національної історії.
- **мовна освіта:** вивчення рідної мови, розширення словникового запасу, використання мовних виразів та фраз, що вказують на національну приналежність.
- **участь у національних заходах:** активна участь в родині у національних заходах, парадах, фестивалях, які відзначають історію та досягнення країни.
- **мистецтво і література:** вивчення та обговорення національних творів мистецтва, літературних творів, які відображають національну ідентичність.
- **вивчення національної символіки:** розуміння значення національних символів, прапора, герба, гімну, які відображають гордість та ідентичність.
- **подорожі та вивчення рідного краю:** відвідання історичних місць, музеїв, а також вивчення природи та унікальних регіональних особливостей.

Спільна праця вихователів і батьків має бути спрямована на взаємодію у розробці та виконанні спільних рішень стосовно виховання патріотизму у дітей. Залучення батьків і членів родин вихованців до роботи з дітьми та педагогами може бути дуже корисним для створення сприятливого освітнього середовища

Взаємодія закладів дошкільної освіти (ЗДО) та сім'ї у процесі виховання патріотизму дошкільників є ключовим аспектом, що сприяє формуванню у дітей національної свідомості та патріотичних цінностей. Така співпраця дозволяє створити єдиний виховний простір, де дитина отримує узгоджені цінності як вдома, так і в дитячому садку.

Основними напрямками взаємодії ЗДО та сім'ї можна визначити наступні:

1. **Інформаційна підтримка батьків**, яка включає просвітницьку роботу (проведення лекцій, семінарів, круглих столів для батьків з тематики патріотичного виховання, які допомагають батькам зрозуміти важливість цієї складової у вихованні дітей і дізнатися про ефективні методики); розповсюдження інформаційних матеріалів (підготовка буклетів, брошур, рекомендацій з прикладами патріотичних ігор, занять та заходів, які батьки можуть проводити вдома).

2. **Спільна діяльність з патріотичного виховання**, яка передбачає організацію спільних заходів (проведення святкових заходів, тематичних виставок, спортивних змагань та

екскурсій, де батьки разом з дітьми беруть активну участь), проєктну діяльність (залучення батьків до участі в освітніх проєктах, присвячених національним святкам, культурі, традиціям).

3. **Індивідуальна робота з батьками** – консультації, індивідуальні бесіди з батьками щодо патріотичного виховання їхньої дитини, поради щодо методів і форм взаємодії з дитиною вдома; пропонування батькам завдань, які вони можуть виконувати з дітьми вдома, наприклад, вивчення історії родини, створення сімейного дерева, перегляд і обговорення національних фільмів або мультфільмів.

Основними **формами співпраці** ЗДО та сім'ї є такі як: зустрічі та батьківські збори (регулярні збори, присвячені питанням патріотичного виховання, обговорення результатів виховної роботи та планування спільних заходів), спільні творчі та культурні заходи (відзначення національних свят, участь у фестивалях, ярмарках, організація виставок дитячих робіт, присвячених національним темам), педагогічні ради та консультації (проведення педагогічних рад із залученням батьків, де обговорюються питання патріотичного виховання, пропонуються методи співпраці), анкетування та опитування батьків (збір думок і побажань батьків щодо патріотичного виховання, оцінка їхнього ставлення до проведених заходів, що дозволяє коригувати роботу ЗДО).

Ефективна взаємодія між ЗДО та сім'єю в процесі виховання патріотизму у дошкільників забезпечує гармонійний розвиток дитини, формує у неї національну свідомість та патріотичні почуття. Така співпраця дозволяє створити стабільне виховне середовище, де дитина отримує узгоджені цінності, як вдома, так і в освітньому закладі.

Висновки

У розділі представлено аналіз проблеми підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років

За результатами аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що значення слова «патріотизм» визначається більшістю словників як «любов до Батьківщини, Вітчизни», а «патріот» - як «людина, що розділяє патріотичні почуття, ідеї». У сучасному світі виховання патріотизму є важливою складовою розвитку особистості, починаючи з наймолодшого віку. Патріотичне виховання в дошкільному віці закладає основи майбутньої національної самосвідомості, поваги до культурних цінностей і традицій, а також активної громадянської позиції. Тому підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до ефективного впровадження патріотичного виховання є надзвичайно важливим завданням.

Сучасні педагоги повинні бути визначальною рушійною силою у відродженні та становленні якісної нової національної освітньої системи. Саме тому, основна увага повинна

спрямовуватись на підготовку нового покоління педагогічних працівників, на підвищення їх професійної культури та кваліфікації.

Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років є важливою складовою професійного навчання. Цей процес включає кілька основних етапів: теоретична підготовка, практична підготовка, особистісний розвиток педагога, співпраця з родинами та громадою. Використання різноманітних форм (аудиторних, позааудиторних, практичних, проектних) і методів (інтерактивних, практичних) підготовки дозволяє забезпечити комплексний підхід до навчання майбутніх фахівців дошкільної освіти, що в свою чергу сприяє ефективному вихованню патріотизму у дітей 5-7 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.
3. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку. Концепція Софії Русової та сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2016. № 2. С. 2–5.
4. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–13.
5. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 45. С. 75–84.
6. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/83209/> (дата звернення: 17.08.2024).
7. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата звернення: 17.08.2024).
8. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві: навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ: Освіта, 1998. 255 с.
9. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: затв. Наказом МОН України № 527 від 20.08. 2024.
10. Кузьмук Л. Плекаємо патріотів. Досвід організації роботи з педагогами та батьками. *Дошкільне виховання*. 2018. №8. С. 14–16.

11. Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2019. № 1 (44). С. 88–92.
12. Курчатова А. В. Підготовка майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки.* 2018. Вип. 81(1). С. 174–178.
13. Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.
14. Матвієнко С.І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: колективна монографія / за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2020. С. 188.
15. Мацук Л. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2002. 20 с.
16. Назаров В. Національно-патріотичне виховання в освітній системі. *Школа.* 2015. № 3. С. 22-25.
17. Новий тлумачний словник української мови. У 3 томах. / Укл. Яременко В. В., Сліпущко О. М. Київ: Аконіт, 2003. Т. 2. 926 с.
18. Петрова С. Патріотичне виховання в дитячому будинку. *Соціальний педагог.* 2015. № 4. С. 33–34.
19. Рогальська Н. В. Професійне та особистісне становлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в аспекті їхнього патріотичного виховання. *Вісник Черкаського університету.* 2013. 23 (276). С. 83-87.
20. Руденко О. Національно-патріотичне виховання в освітньому закладі: соціально-психологічні аспекти. *Соціальний педагог.* 2018. № 10. С. 41–45.
21. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1999. 304 с.
22. Смольникова Г. Виховуємо патріотичні почуття змалку. Українська народна іграшка. *Дошкільне виховання.* 2018. № 8. С. 24–27.
23. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: В 5-ти томах. Київ: Радянська школа, 1975. 654 с.
24. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Т. 1 Теоретичні проблеми педагогіки. Київ: Рад. школа, 1983. 489 с.
25. Філімонова Т. В. Етапи підготовки майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2018. Вип. 61. С. 306–310.

26. Чорна К. Суть патріотизму і його виховання в сучасних умовах. *Виховання в сучасному освітньому просторі: зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України*. Київ; Умань, 1997. С. 74–78.
27. Швець Т. А. Особливості становлення поняття «професійна майстерність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів». *Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / ред. кол. ВВ Кузьменко та ін.* Вип. 13. С. 210–214.
28. Шкробтієнко Л. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом художньої літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Південноукраїнський нац.пед.ун-т ім.Ушинського. 2019. 236 с.
29. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. Київ, 2001. 514 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ЗДО З УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Лілія Бобро

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0231-0905>

***Анотація.** У даному розділі розкривається сутність та значення педагогічного партнерства у взаємодії з дітьми дошкільного віку, їхніми батьками в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Розкрито мету та завдання підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до взаємодії закладу дошкільної освіти з учасниками освітнього процесу. Розкрито особливості педагогічного партнерства у системах «заклад дошкільної освіти-сім'я», «вихователь-дитина», «керівник-персонал закладу дошкільної освіти», «заклад дошкільної освіти-початкова школа». Проаналізовано та уточнено методи та форми організації ефективного педагогічного партнерства між закладом дошкільної освіти та суб'єктами освітнього процесу, якими має оволодіти майбутній фахівець дошкільної освіти у процесі професійної підготовки.*

***Ключові слова:** педагогічне партнерство, педагогіка партнерства, фахівець дошкільної освіти, методи педагогічного партнерства, форми педагогічного партнерства, взаємодія.*

***Annotation.** This section reveals the essence and significance of pedagogical partnership in interaction with preschool children and their parents in the educational process of a preschool education institution. The purpose and task of training future preschool education specialists for the interaction of the preschool education institution with the participants of the educational process is disclosed. Peculiarities of pedagogical partnership in the systems «preschool education institution-family», «educator-child», «head-personnel of preschool education institution», «preschool education institution-primary school» are revealed. The methods and forms of organizing an effective pedagogical partnership between the preschool education institution and the subjects of the educational process, which the future preschool education specialist should master in the process of professional training, were analyzed and clarified.*

***Key words:** pedagogical partnership, pedagogy of partnership, preschool education specialist, methods of pedagogical partnership, forms of pedagogical partnership, interaction.*

Актуальність дослідження.

Партнерство відіграє ключову роль у розвитку сучасної освіти, створюючи умови для всебічного розвитку особистості та реалізації її здібностей і творчого потенціалу. Досвід світової

спільноти доводить, що досягнути злагоди у суспільстві та підвищити ефективність розвитку будь-якої сфери діяльності можливо лише за умови співробітництва всіх секторів суспільства.

Суспільний досвід переконує, що в усі часи освітні установи були і залишаються центрами формування та розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, вони відігравали і відіграють важливу роль у взаємодії освітніх, наукових, культурних та інших пов'язаних із освітою суспільних, державних структур.

В основу Базового компоненту дошкільної освіти покладено традиційні для дошкільної освіти ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані на гуманне ставлення до дитини, теорії природовідповідності, за якою у дитини треба розвивати задатки та здібності, зберігаючи її природу, забезпечити гармонійний розвиток особистості та актуальну для сучасного етапу розвитку дошкільної освіти в Україні ідею солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, причетних до піклування, догляду та розвитку дітей раннього і дошкільного віку²⁶².

Основною метою освіти є всебічний розвиток особистості, а також, створення умов для цього, тому навчання є розвивальним, особистісно орієнтованим, з чітко визначеною системою взаємин усіх учасників освітнього процесу (дітей, педагогів, батьків), організованим на принципах добровільності й спільності інтересів, що ґрунтується на повазі й рівноправності всіх учасників, з дотриманням визначених норм (прав та обов'язків). Усе формується довкола цінностей (поваги до прав людини, визнання цінності культурного різноманіття, демократії, справедливості, рівності та верховенства права тощо), а довіра і партнерство між усіма учасниками освітнього процесу забезпечують максимальний комфорт для їхньої співпраці.

Актуальність досліджуваної проблеми підтверджується розвитком освіти в нових соціально-економічних, суспільних умовах, які потребують пошуку та реалізації нових механізмів виховання людини, підготовки конкурентоспроможного фахівця, який працюватиме у сфері дошкілля. Таким механізмом є партнерство.

Теоретичні основи педагогічного партнерства

У системі освіти педагогіка партнерства привертає значну увагу багатьох дослідників, таких як П. Байдаченко, В. Бакіров, І. Гавриленко, Г. Задорожний, О. Іонова, А. Рибіна, В. Жураковський, І. Мачуліна, З. Сазонова, О. Скідін, Л. Хижняк та інших, які досліджують різні

---

²⁶² Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: затв. наказом МОН України № 33 від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 05.08.2024).

аспекти цієї теми.

Враховуючи, що родина та заклад дошкільної освіти виконують унікальні виховні функції і не можуть повністю замінити один одного, їхня взаємодія є необхідною для повноцінного розвитку дитини. Науковці досліджували такі аспекти цієї проблеми: етикопедагогічні вимоги до взаємодії з дітьми та їхніми батьками (І. Гребенніков, Т. Кириєнко, В. Сухар); зміст і методи педагогічної освіти батьків (Л. Островська, О. Долина, Т. Кириєнко, О. Низковська); умови для ефективної роботи педагогічного колективу у формуванні моральних якостей дитини (А. Алексєєнко, Л. Божович, В. Пластовий); педагогічні умови для успішної взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї (Н. Кот, Т. Пагута).

Поняття «партнерство» у роботах І. Модель та Б. Модель трактується як баланс інтересів, досягнутий через соціальну взаємодію на основі компромісу та консенсусу. Л. Луговська, О. Олейникова та інші досліджують сутність, функції та особливості соціального партнерства. У роботах Н. Ничкало, О. Олейникової, Л. Пуховської та інших партнерство розглядається як сучасний механізм функціонування освітніх закладів і засіб підвищення якості підготовки у професійній освіті зарубіжних країн.

Поняття «партнерство» є складним соціальним феноменом з інтерсуб'єктивною природою, що проявляється як особливий тип соціальної взаємодії. Воно базується на принципах рівноправності автономних суб'єктів, їхнього взаємного визнання та відповідальності. У цьому контексті організація педагогічного партнерства стає надзвичайно важливою для забезпечення якості освіти дітей раннього та дошкільного віку, сприяючи ефективній комунікації між усіма учасниками освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Така взаємодія не лише підвищує якість освітнього процесу, але й забезпечує психологічний комфорт для всіх його учасників. Особливо важливо це для дітей, оскільки сприяє виникненню довіри до педагога, можливості співтворчості з ним та створенню «ситуацій успіху» для кожного вихованця.

Аналіз наукових праць О. Ковшар, М. Бадіци, К. Суятінової та інших показує, що педагогічне партнерство розглядається як розподіл функцій, взаємне делегування та дотримання прав і обов'язків учасників педагогічної взаємодії. Науковці зазначають, що найефективнішою формою такої взаємодії є освітня співпраця. Лише в суб'єкт-предметному діалозі взаємодія стає можливою, сприяючи позитивним змінам особистості. Партнерська взаємодія створює сприятливі умови для формування особистості²⁶³.

Педагогіка партнерства – це галузь педагогіки, яка включає методи та прийоми виховання

---

²⁶³ Kovshar O., Baditsa M., Suiatynova K. Implementation of the Technology: «Pedagogical Partnership of Pre-School and Primary Stages of Education». International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT). 2019. Vol. 9. № 1. P. 4556–4560. DOI: <http://doi: 10.35940/ijeat.A1805.109119>.

і навчання, що базуються на принципах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості.

Сутність педагогіки партнерства полягає у демократичному та гуманному ставленні до дитини, забезпеченні їй права на вибір, на власну гідність, на повагу, права бути такою, якою вона є, а не такою, якою хоче її бачити педагог. Стосунки партнерства складаються там, де діти і дорослі об'єднані спільними поглядами і прагненнями. Педагогіка партнерства бачить у дитині добровільного і зацікавленого соратника, однодумця, рівноправного учасника педагогічного процесу, турботливого і відповідального за його результати²⁶⁴.

В основі педагогіки партнерства лежить спілкування, взаємодія та співпраця між дитиною, педагогом і батьками. Діти, батьки та вихователі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Педагог має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини. Педагогіка партнерства визначає істинно демократичний спосіб співпраці педагога і дитини, який не відкидає різниці в їхньому життєвому досвіді, знаннях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість²⁶⁵.

Основу педагогіки партнерства становлять суб'єкт-суб'єктні стосунки між учасниками освітнього процесу, а їхня співпраця ґрунтується на толерантній взаємодії. Така взаємодія є ефективною для освітнього процесу, оскільки зберігає за вихователями функцію управління, водночас надаючи дітям можливість діяти самостійно і творчо.

Сучасне навчання і виховання дошкільнят потребує нової педагогічної етики, яка характеризується взаєморозумінням, взаємоповагою та творчою співпрацею між вихователем і дитиною. Ця етика підкреслює особистісне спілкування, що включає підтримку, співпереживання, утвердження людської гідності та довіру. Вона передбачає використання особистісного діалогу як основної форми навчального спілкування, стимулює обмін думками та враженнями, моделювання життєвих ситуацій. Також вона включає спеціально створені ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання. Принципово важливою є орієнтація партнерської діяльності вихователя та дитини на розвиток творчості – творчої активності, творчого мислення, здібностей до адекватної діяльності в нових умовах.

У праці В. Артемової було виокремлено основні ідеї, на яких ґрунтується педагогіка партнерства:

---

²⁶⁴ Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства: основні ідеї, принципи та сутність: підготовка керівних та педагогічних кадрів до реалізації Концепції Нової української школи: зб. ст. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Харківська академія неперервної освіти, м. Харків, Україна – с. 85–88. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/707221/>

²⁶⁵ Горбенко Н. Взаємодія закладів дошкільної освіти з батьками – співпраця заради майбутнього. Бібліографічний огляд. URL: <http://surl.li/uljxg> (дата звернення: 15.08.2024).

– навчання без примусу, що передбачає виключення всіх засобів примусу з арсеналу педагогічних засобів; припускає наявність таких особистісних якостей вихователя, як гуманність, комунікативність, ціннісне відношення до дитини. Крім того педагог повинен володіти знаннями дитячої психології, засади гуманної педагогіки, володіти прийомами мотивації, визнавати пріоритетності суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі. Цього можна досягти шляхом знайомства з теоретичними засадами гуманної педагогіки, переглядом занять педагогів-гуманістів, участю у коуч-тренінгах із суб'єкт-суб'єктною взаємодією;

– ідея важкої мети полягає у тому, що перед усіма дітьми ставиться складна мета, водночас педагог всіма засобами має налаштувати здобувачів на її досягнення, вселити в них упевненість у перемозі над труднощами. Передбачає готовність до інноваційної діяльності, що досягається шляхом включення вихователя до роботи у творчих групах, розробленням моделі інноваційної діяльності;

– ідея опори полягає у наданні вихованцям опорних знаків (символів, схем, таблиць, слів тощо) для забезпечення кращого розуміння, структурування, запам'ятовування матеріалу, а також для побудови відповіді. Передбачає уміння педагога з одного боку – систематизувати й перетворювати інформацію належним чином, з іншого – моделювати;

– вільний вибір полягає у наданні дитині свободи вибору у процесі навчання, тобто вихованець може обирати завдання, тему твору. Професійна діяльність цілеспрямована на демократичність та скерованість вихователя на розвиток дитини, вміння взаємодіяти з дітьми є провідною педагогічною умовою ідеї вільного вибору;

– ідея випередження дозволяє включати у програму більш складний матеріал, об'єднувати його в блоки, починати заздалегідь вивчати складні теми, закладати перспективу вивчення теми наступного заняття. Спирається на такі якості особистості педагога, як прогностичність, стратегічне бачення педагогічної діяльності, відповідальність, які супроводжуються здатністю до стратегічного планування;

– самоаналіз реалізує ідею колективного аналізу та оцінювання діяльності кожної дитини за умови володіння педагогом прийомами рефлексії, емпатії, а також здатності аналізувати та розуміти власні дії, здатності до самопізнання²⁶⁶.

I. Калько визначає принципи, на яких базується педагогіка партнерства:

- повноважність представників сторін;
- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- взаємна підтримка, довіра у відносинах і стосунках;

---

²⁶⁶ Артемова В. Історія педагогіки України : Підручник. К. : Либідь, 2006. 424 с.

- толерантність, рівноправ'я сторін у свободі вибору і обговоренні питань;
- добровільність сторін у прийнятті на себе зобов'язань;
- обов'язковість виконання досягнутих домовленостей;
- систематичність контролю і відповідальність за виконання зобов'язань. Це можливо

лише за умови відкритого діалогу всіх учасників освітнього процесу²⁶⁷.

Погоджуючись із думкою дослідників Н. Каньоси, Т. Бабюк, щодо доцільності створення єдиного виховного середовища як вагомого засобу досягнення цілей, що постають сьогодні перед ЗДО та сім'єю щодо виховання дитини дошкільного віку, вважаємо, що цьому сприятиме вибудова співробітництва вихователів і батьків на основі низки принципів, а саме:

- принцип узгодження дій – узгодження виховних цілей і завдань, позицій обох сторін, доцільний розподіл обов'язків і відповідальності; усвідомлення кожним суб'єктом співробітництва функцій інших суб'єктів цього процесу, змісту їхньої діяльності, чітке уявлення кожним учасником своєї ролі і свого внеску у загальну справу;

- принцип гуманізму – визнання гідності іншого, толерантність до думки іншого, уважне ставлення учасників співробітництва один до одного; уміння педагога не лише навчати батьків, а й самому вчитися у них;

- принцип відкритості – відкритість вихователя стосовно сім'ї, перетворення задекларованих цінностей на цінності, що об'єднують досвід усіх дорослих, котрі входять до єдиного педагогічного середовища; готовність педагога не лише позитивно сприймати батьківську ініціативу, а й заохочувати їх до прояву творчості;

- принцип індивідуального підходу до кожної сім'ї, що передбачає урахування загальної і педагогічної культури батьків, сімейних традицій, складу сім'ї, особливостей батьківсько-дитячих взаємин тощо;

- принцип доцільності форм і методів співробітництва сім'ї та ЗДО – добір форм і методів, по-перше, з урахуванням культурних, соціально-економічних соціально-психологічних умов, ціннісних орієнтацій батьків, можливостей дошкільного закладу, а по-друге, надання переваги тим із них, які ґрунтуються на діалоговому спілкуванні, передбачають міжособистісну взаємодію, сприяють досягненню взаєморозуміння, співпереживання²⁶⁸.

Як будь-яка система, взаємодія освітнього закладу і сім'ї має свої функції. Існують наукові підходи різних авторів до їх визначення. Зокрема до таких функцій належать:

²⁶⁷ Калько І. В. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості в контексті Нової української школи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21(1). С. 33-36. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_21%281%29_8

²⁶⁸ Каньоса Н. Г., Бабюк Т.Й., Теорія та методика співпраці ЗДО з родинами: навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільськ, 2021. 407 с. <http://surl.li/tiyej>

- прогностична, комунікативна, організаційна, контрольна, корекційна (Н. Бугаєць);
- інформативна, виховна, контролююча (Т. Завадова);
- ознайомлення батьків зі змістом та методикою навчально-виховного процесу,

забезпечення психолого-педагогічної просвіти батьків, залучення батьків до спільної з дітьми діяльності з метою розширення виховного середовища;

- коригувальна і контролююча (І. Рилєєва).

Проаналізувавши наукові дослідження, було з'ясовано, що основними функціями педагогічного партнерства є:

1. Інформаційна функція в педагогічному партнерстві полягає в ефективному обміні

2. інформацією між усіма учасниками освітнього процесу, зокрема між педагогами, дітьми та їх батьками. Вона забезпечує прозорість, взаєморозуміння та координацію дій у навчальному процесі.

3. Комунікативна функція, яка передбачає різні форми комунікації в процесі обміну інформацією між учасниками освітнього процесу. Вона охоплює передачу, отримання і обробку інформації, і забезпечує можливість взаємодії між комунікантами.

4. Прогностична функція, яка полягає у виробленні прогнозів (передбачень), гіпотез про розвиток подальших взаємин учасників освітнього процесу.

5. Організаційна функція, спрямована на структурування і координацію ресурсів, процесів та дій для досягнення педагогічних цілей і ефективного функціонування партнерської взаємодії.

6. Контрольна функція полягає в моніторингу та оцінці освітнього процесу для забезпечення досягнення визначених освітніх цілей і стандартів.

7. Корекційна функція в педагогічному партнерстві полягає в здійсненні необхідних змін і коригувальних заходів у навчальному процесі для покращення його ефективності та досягнення освітніх цілей.

Таким чином, нами було проаналізовано теоретичні аспекти педагогічного партнерства. Зокрема розглянуто різні наукові підходи до тлумачення поняття «педагогіка партнерства», уточнено його сутність. Розглянуто основні історичні аспекти виникнення педагогіки партнерства. Проаналізовано та узагальнено принципи та функції педагогічного партнерства.

Мета та завдання підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до взаємодії ЗДО з учасниками освітнього процесу.

Педагогічний професіоналізм полягає в умінні вихователя мислити та діяти професійно. Він охоплює систему фахових компетентностей, властивостей і якостей особистості педагога, які

відповідають вимогам до фахівців дошкільної освіти; володіння необхідними засобами, що забезпечують не лише педагогічний вплив на вихованця, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість із ним.

Для активної партнерської взаємодії з дітьми вихователю необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторських якостей та вміле оперування засобами формування моральних, інтелектуальних та духовних засад у дошкільників. Фахівець дошкільної освіти повинен мати широкий набір інтелектуальних, моральних і духовних засобів, які сприяють педагогічному впливу на дитину дошкільного віку. Лише правильний стиль поведінки педагога закладу дошкільної освіти сприяє довірі, свободі, відсутності страху, відкритості й доброзичливому ставленню у групі. З цієї точки зору роль вихователя полягає не лише в передачі знань, але й у тому, щоб бути носієм культури, загальнолюдських цінностей, ідей державотворення та демократичних змін. У процесі підготовки фахівців дошкільної освіти, в першу чергу, ми орієнтуємося на державні нормативні документи. Зокрема, Стандарт вищої освіти України для другого (магістерського) рівня вищої освіти, у якому зазначений перелік загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, а також програмних результатів навчання.

Після успішного завершення навчання майбутні фахівці дошкільної освіти будуть здатні до партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу у закладах дошкільної освіти та управління нею, педагогічної взаємодії з батьками, управління співробітництвом з батьками, здійснення просвітницької діяльності з метою підвищення психолого-педагогічної діяльності батьків та мати такі основні загальні та спеціальні (фахові) компетентності:

загальні компетентності:

- Здатність до роботи в команді, міжособистісної взаємодії, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня (соціальна компетентність).
- Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети (лідерська компетентність).
- Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, впевнено і критично використовувати цифрове освітнє середовище у професійній діяльності, повсякденному житті та під час комунікацій (цифрова та інформаційно-комунікаційна компетентність)

спеціальні компетентності:

- Вміння здійснювати просвітницьку діяльність з метою підвищення психолого-педагогічної обізнаності вихователів, батьків і громадськості (організаційно-методична компетентність).
- Здатність організовувати співпрацю закладу дошкільної освіти з різними

соціальними інституціями та фахівцями, а також партнерство з батьками (компетентність педагогічного партнерства).

- Вміння ефективно комунікувати, саморегулюватися, толерантно взаємодіяти, швидко реагувати на зміни під час професійної діяльності, а також ефективно врегульовувати конфлікти та запобігати професійному вигоранню (психоемоційна компетентність).

Завершення процесу професійної підготовки майбутніх вихователів до реалізації педагогічного партнерства ЗДО з учасниками освітнього процесу характеризується досягненням здобувачами таких програмних результатів:

- Впроваджувати інформаційні та комунікаційні технології і генерувати нові ідеї в організацію освітнього процесу закладів дошкільної освіти різного типу.

- Встановлювати взаємодію з різними соціальними інституціями, категоріями фахівців та батьками з метою забезпечення якості дошкільної освіти, реалізації дослідницьких та інноваційних проєктів.

- Застосовувати в професійній діяльності сучасні дидактичні та методичні засади викладання психолого-педагогічних дисциплін і обирати відповідні технології та методики.

- Керувати власними емоціями, виявляти лідерські якості та використовувати їх у професійній діяльності; виявляти причини конфліктних ситуацій та конструктивно їх вирішувати; застосовувати техніки зниження емоційної напруги, виявляти ознаки професійного вигорання та вживати адекватні способи для їх попередження.

- Уміти ефективно використовувати цифрові технології в професійній діяльності²⁶⁹.

Наступним важливим державним нормативним документом є Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти». Педагогічне партнерство належить до групи В вище зазначеного документа. Основою компетентності педагогічного партнерства є загальна компетентність ЗК02 «соціальна компетентність», яка визначає пріоритети явища партнерства: здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

Група компетентностей В «Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу» увиразнює певні критерії, за яким правомірно оцінювати якість власне освітнього процесу, процеси управління і менеджменту закладу освіти. Дану групу утворюють психо-емоційно компетентність, безпосередньо компетентність педагогічного партнерства та морально-етична компетентність.

---

²⁶⁹ Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 – «Дошкільна освіта». 29. 04. 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-012-m.pdf> (дата звернення: 12.08.2024 р.)

Психо-емоційну компетентність складають: здатність до самоконтролю, саморегуляції та толерантної взаємодії; здатність до швидкого реагування на зміни під час професійної діяльності, гнучкість, адаптивність і стресостійкість.

Компетентність «педагогічне партнерство» охоплює: вміння ефективно співпрацювати та комунікувати в професійній діяльності; здатність залучати учасників освітнього процесу на основі партнерства та взаємної відповідальності; вміння працювати в команді.

Морально-етична компетентність передбачає: здатність враховувати культурні, релігійні, соціальні та мовні особливості родини під час освітнього процесу та здійснювати його незалежно від власних поглядів, стереотипів та упереджень²⁷⁰.

Зі змісту Професійного стандарту можна констатувати, що апріорними в розумінні педагогічного партнерства є підходи: компетентнісний, діяльнісний, суб'єкт-суб'єктний, особистісно орієнтований. Компетентнісний підхід передбачає осмислений процес формування відповідних комплексних здатностей майбутнього вихователя, утілення їх у практичній професійній діяльності, визначення міри впливу їх на якість дошкільної освіти. Діяльнісний підхід у розумінні компетентності педагогічного партнерства передбачає визначення середовища реалізації компетентності: співпраця з батьками здобувача, командна робота з фахівцями, експертами тощо. Суб'єкт-суб'єктний підхід, заявлений у самому переліку змісту компетентності педагогічного партнерства, передбачає також реалізацію в освітньому процесі принципів доцільної педагогічної підтримки.

Таким чином, основною метою професійної підготовки фахівців дошкільної освіти до реалізації педагогічного партнерства з учасниками освітнього процесу є набуття здобувачами здатностей до комфортної, психологічно безпечної взаємодії, що забезпечує відчуття захищеності особистості в колективі. Педагогіка партнерства увиразнює принцип паритетності, актуальний для співпраці і командної роботи педагога із зацікавленими особами в освітньому процесі, фахівцями та дітьми. Така співпраця має на меті досягнення партнерської згоди в навчальних цілях, особистісному прогресі кожного учасника і узгодженості з ідеєю закладу дошкільної освіти.

Характеристика педагогічного партнерства у системах «заклад дошкільної освіти-сім'я», «вихователь-дитина», «керівник-персонал закладу дошкільної освіти», «заклад дошкільної освіти-початкова школа»

Сучасні заклади дошкільної освіти стають все більш відкритими для дітей, їх батьків та

---

²⁷⁰ Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» 19.10.21 URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/ps_vyh_zdo.pdf (дата звернення: 12.08.2024 р.)

громадськості. Тому майбутній фахівець дошкільної освіти повинен бути здатним до реалізації педагогічного партнерства у системах «заклад дошкільної освіти-сім'я», «вихователь-дитина», «керівник-персонал закладу дошкільної освіти», «заклад дошкільної освіти-початкова школа».

Розглянемо особливості партнерської взаємодії у системі «заклад дошкільної освіти-сім'я».

Науковці Н. Голота, А. Карнаухова зазначають, що педагогам задля комфортного перебування кожного вихованця в закладі дошкільної освіти, забезпечення якості освіти важливо встановити партнерську взаємодію з кожною родиною, створити атмосферу взаємопідтримки та спільності інтересів щодо духовного розвитку дітей, захисту їхніх прав, соціалізації. Саме партнерство на сьогодні є типом конструктивної взаємодії, що передбачає не лише досягнення визначеної мети при рівності у правах та обов'язках усіх суб'єктів освітнього процесу, але й задоволення їх потреб, координацію їх зусиль заради пріоритету інтересів дитини. При цьому на кожного учасника покладається відповідальність за результат партнерської взаємодії²⁷¹.

Науковці зауважують, що для успішної організації партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї важливим є визначення чітких виховних завдань, які найбільш повно можуть бути вирішені саме під час спільної діяльності. Серед них чільне місце посідають такі:

- забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності особистості відповідно до її власних інтересів та потреб і суспільних очікувань;
- сприяння набуттю дітьми позитивного соціального досвіду, виробленню системи смисложиттєвих цінностей;
- спонукання зростаючої особистості до формування умінь протидії аморальності, правопорушенням, бездуховності²⁷².

Важливим напрямом, якому дошкільні заклади все більше приділяють увагу освіта та виховання батьків – просвітницька робота, вважаючи це одним із принципово важливих чинників успішного розвитку і виховання дітей. Вплив дошкільних закладів на розвиток педагогічної культури батьків буде ефективним, якщо відповідатиме таким критеріям:

1. Спрямованість і адресованість. Даючи конкретні поради, рекомендації, педагоги повинні знати особливості конкретних сімей. Нерідко батьки самі звертаються до вихователів за педагогічними порадами, у тому числі з конкретними питаннями щодо власної дитини.

2. Оперативний зворотний зв'язок. Робота педагога з батьками має вибудовуватися на основі живого діалогу, в процесі якого він з'ясовує рівень сформованості педагогічних знань і

---

²⁷¹ [Голота Н.](#) Карнаухова А. Формування готовності майбутніх педагогів до організації педагогічного партнерства в закладах дошкільної та початкової освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 3. С. 27-38. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2019_3_5 (дата звернення: 14.08.2024)

²⁷² Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.

навичок батьків, вносить за необхідності відповідні корективи.

3. Індивідуалізація педагогічного впливу. Працюючи з батьками, вихователь допомагає їм використовувати педагогічні знання не як абстрактні істини, а як керівництво до практичних виховних дій, спрямованих на конкретну дитину з її особливостями, перспективами вікового та індивідуального розвитку²⁷³.

Спільна робота дитячого садка і сім'ї має будуватися на таких основних положеннях, які визначають зміст, організацію і методику цієї роботи:

1. Єдність закладу дошкільної освіти і сім'ї у процесі виховання дітей. Вона досягається в тому випадку, коли цілі і завдання всебічного виховання добре відомі і зрозумілі не тільки вихователям, а й батькам, коли батьки знайомі з основним змістом, методами і прийомами виховання дітей дошкільного віку і певною мірою оволоділи ними.

2. Взаємна довіра у взаєминах між педагогами та батьками, розуміння потреб та інтересів дитини і своїх обов'язків як вихователів, зміцнення авторитету педагога в сім'ї і батьків у закладі дошкільної освіти. Встановлення правильних відносин на основі доброзичливої критики і самокритики.

3. Взаємодопомога у спільній роботі з виховання дошкільнят. Дитячий садок повсякденно і різноманітними шляхами допомагає батькам у вихованні дітей. У свою чергу батьки і матері допомагають дошкільному закладу в різній виховній та господарчій роботі, піклуючись тим самим про виховання не тільки своєї дитини, але й інших дітей.

4. Вивчення кращого досвіду сімейного виховання, пропаганда його серед широкого кола батьків, використання в роботі дитячого садка позитивних методів сімейного виховання (в підході до окремих дітей та ін.)

5. Використання різноманітних форм роботи дошкільного закладу із сім'єю в їх взаємозв'язку: ознайомлення з життям дітей вдома, в сім'ї; педагогічні бесіди з батьками та іншими членами сім'ї, консультації; групові та загальні батьківські збори; конференції, лекторії, батьківські університети, вечори запитань і відповідей, усні журнали, наочні форми педагогічної пропаганди.

6. Систематичне за певним планом здійснення зв'язку дошкільного закладу з батьками протягом усього року з урахуванням завдань і змісту виховно-освітньої роботи з дітьми.

7. Залучення активу батьків (батьківський комітет), громадськості до діяльності закладу дошкільної освіти, роботи з сім'ями.

Проаналізувавши наукові дослідження, можна виокремити декілька шляхів налагодження взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї:

---

²⁷³ Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології, моделі : [практико орієнтований посібник] / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, Г.Г. Ковганич. Харків : Точка, 2007. 200 с.

- досягненням узгодженості виховних впливів, що здійснюються освітнім закладом і сім'єю, «не применшуючи інтереси один одного і поєднуючи зусилля для досягнення більш високих результатів»;
- налагодженням співробітництва сімей і педагогічного колективу дошкільного закладу для надання батькам допомоги у сімейному вихованні;
- забезпеченням «розумного об'єднання можливостей, зусиль в організації життєдіяльності дошкільників»;
- створенням саморозвивальної системи, за якої саме батьки ініціювали б і зміцнювали традиції освітнього закладу, відчуваючи себе повноцінними учасниками всього, що у ньому відбувається;
- вивченням та врахуванням соціального замовлення батьків як передумови «організації соціально значущої діяльності й розширення співдружності дітей і дорослих».

Отже, педагогічна взаємодія з сім'ями вихованців є необхідною умовою повноцінного становлення зростаючої особистості та є джерелом збагачення педагогічних знань батьків.

Проаналізуємо особливості партнерської взаємодії у системі *«вихователь-дитина»*.

Між вихователем та дітьми мають встановитися партнерські відносини, тонка взаємодія на засадах співпраці і співтворчості. Це передбачає стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів, вибору дошкільниками навчальних завдань і спонукання їх до самооцінки, самопізнання і самовдосконалення в різних видах діяльності. Головним завданням педагогіки партнерства, в центрі якої особистість дитини, її самобутність, самоцінність, є розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей дитини, максимальний їх вияв, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду кожної дитини; допомога батьків у самовизначенні та самореалізації, уникнення формування попередньо заданих якостей, формування в особистості культури життєдіяльності²⁷⁴.

Сучасна педагогіка партнерства передбачає перехід від педагогіки вимог до педагогіки відносин. Це означає, що дещо змінюється стиль відносин педагога та дітей: не забороняти, а спрямовувати; не управляти, а співкерувати; не примушувати, а переконувати; не командувати, а організовувати; не обмежувати, а надавати свободу вибору. При наявності таких умов дитина має право на помилку, власну точку зору, вільний вибір, відчуває зацікавленість педагога у її долі, оптимістично береться за кожну справу. Змінюється суть індивідуального підходу. Він має стати головним результатом дошкільної освіти, критерієм якості роботи вихователя, керівника закладу дошкільної освіти. Такий підхід повертає дошкільний заклад до особистості дитини, до її

²⁷⁴ Ніколенко Л. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710749/1/%D0%9D/> (дата звернення: 14.08.2024).

внутрішнього світу, де чекають свого часу ще не розвинені здібності і можливості, моральні потенції свободи і справедливості, добра і щастя. Мета закладу дошкільної освіти – розбудити, викликати до життя ці внутрішні сили і можливості, використовувати їх для більш повного і вільного розвитку особистості²⁷⁵.

Особливо актуальним для педагогіки партнерства є гуманне ставлення педагога до дитини, яке має поєднуватися з повагою до її думок і бажань. Гуманно-особистісний підхід до дитини в умовах педагогіки партнерства – це ключова ланка, комунікативна основа особистісно орієнтованих педагогічних технологій. Вона об'єднує такі ідеї як новий погляд на особистість як мету освіти, особистісну спрямованість освітнього процесу; гуманізацію й демократизацію педагогічних відносин; відмову від прямого примусу як методу, що не дає результатів у сучасних умовах; нове трактування індивідуального підходу; формування позитивної Я-концепції²⁷⁶.

На думку, вихователь закладу дошкільної освіти є фасилітатором, співтворцем індивідуальної траєкторії розвитку кожного вихованця у процесі пізнання навколишнього, створення власної картини світу.

Н. Голота, А. Карнаухова зауважують, що певна частина вихователів трактують паритетність у взаєминах з вихованцями як загравання з ними, як можливість для дітей ігнорувати справедливі вимоги вихователя, його професійний та життєвий досвід тощо. Тим важливіше для педагогів усвідомити, що філософія педагогічного партнерства ні в якому випадку не нівелює здобутків професійного розвитку, життєвого досвіду вихователя, але, натомість, ґрунтується на безумовній повазі, сприйнятті кожного суб'єкта освітньої взаємодії²⁷⁷.

Дошкільнята дуже відкриті до пізнання світу: вони радіють, відкриваючи для себе особливості та властивості об'єктів і явищ навколишнього середовища, поступово усвідомлюючи своє місце в ньому. Вихователь стає для них важливою людиною: діти прагнуть спілкуватися з ним, ділитися своїми емоціями, взаємодіяти та отримувати відгук на свої дії. Сучасна дошкільна освіта, на відміну від авторитарної педагогіки минулого, характеризується відкритістю та прагненням до встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин між усіма учасниками освітнього процесу.²⁷⁸

Майбутні фахівці у сфері дошкільної освіти мають бути готові до внутрішньої партнерської

---

²⁷⁵ Калько І. В. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості в контексті нової української школи. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/21/part_1/8.pdf (дата звернення: 14.08.2024)

²⁷⁶ Реалізація ідей педагогіки співробітництва в навчально-виховному процесі. URL: <https://studfiles.net/preview/6824551/page:8/> (дата звернення: 14.08.2024).

²⁷⁷ Голота Н., Карнаухова А. Формування готовності майбутніх педагогів до організації педагогічного партнерства в закладах дошкільної та початкової освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 3. С. 27-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2019_3_5 (дата звернення: 14.08.2024).

²⁷⁸ Голота Н., Карнаухова А. Формування готовності майбутніх педагогів до організації педагогічного партнерства в закладах дошкільної та початкової освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 3. С. 27-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2019_3_5 (дата звернення: 14.08.2024)

взаємодії у системі «керівник-персонал закладу дошкільної освіти».

Внутрішнє педагогічне партнерство між керівником та педагогічним персоналом закладу дошкільної освіти має ґрунтуватися на засадах толерантності, що означає доброзичливе та терпиме ставлення до оточуючих і навколишніх подій. Ставлення до толерантності проявляється через дії та вчинки людини, оскільки саме вчинок є структурою, що відображає цілісну самореалізацію особистості, індивіда та громадянина. Показниками толерантності є особиста відповідальність, емпатія та конструктивна взаємодія з оточуючим і природним середовищем.

Основними критеріями досягнення толерантності є:

- визнання різноманіття поглядів, життєвих принципів, цінностей інших людей;
- терпимість до оточуючих і навколишніх подій, які не порушують прав людини та не завдають шкоди природному середовищу.

Партнерські стосунки між адміністрацією, вихователями та батьками дозволяють швидко реагувати на актуальні виклики та проблеми виховання дітей раннього та дошкільного віку. Це включає відстеження змін у поведінці дитини, краще розуміння її вподобань та спільне планування траєкторії розвитку кожного вихованця.

Директор закладу дошкільної освіти та всі дорослі учасники педагогічної взаємодії мають усвідомити, що, навіть у випадку виникнення суперечностей, їх завжди можна розв'язати конструктивно, в процесі обговорення, знайшовши оптимальне вирішення проблемної ситуації, або зупинившись на компромісному рішенні, яке задовольнить усі сторони. Слід зазначити, що така модель взаємодії дорослих неодмінно стане орієнтиром для дітей: вихованці поступово усвідомлять, що повага один до одного, толерантність, врахування думки іншого, можливість чітко обґрунтувати власну точку зору мають стати вирішальними при вирішенні спірних питань²⁷⁹.

Важливим умінням майбутнього фахівця дошкільної освіти є організація партнерської взаємодії між *закладом дошкільної освіти та початковою школою*.

Можливості розвитку освіти за допомогою партнерства будуються на механізмах відкритості і співробітництві, спілкуванні і обміні ідеями; наявності розробленої філософії освіти і підходів до розвитку суспільства; на можливостях для місцевих жителів, закладів дошкільної освіти, шкіл стати активними партнерами у вирішенні проблем в освіті і суспільстві; надати батькам можливість брати участь у процесі навчання і житті їх дітей.

Партнерська взаємодія між дошкільним закладом та початковою ланкою відіграє важливу роль у забезпеченні наступності між дошкільною та початковою освітою. Цей процес відбувається

---

²⁷⁹ [Голота Н.](#) Карнаухова А.Формування готовності майбутніх педагогів до організації педагогічного партнерства в закладах дошкільної та початкової освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 3. С. 27-38. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2019_3_5 (дата звернення: 14.08.2024)

шляхом формування наскрізних умінь, що є спільними для дошкільної та початкової освіти: виявляти творчість та ініціативність, керувати емоціями, висловлювати та обґрунтовувати власну думку, критично мислити, ухвалювати рішення, розв'язувати проблеми та співпрацювати в колективі²⁸⁰.

Як зазначає О. Ковшар, педагоги двох суміжних ланок освіти – вихователі закладів дошкільної освіти та вчителі початкової школи мають усвідомлювати сутність партнерської взаємодії з дітьми, батьками, громадськістю, адекватно оцінювати нові технології в цій діяльності та бути до них готовими²⁸¹.

Таким чином, майбутні фахівці дошкільної освіти мають бути готовими до здійснення партнерської взаємодії у різних формах. Основу педагогіки партнерства складає спілкування, взаємодія та співпраця між вихователем, дошкільником, батьками та початковою ланкою освіти. Дошкільники, батьки та заклад дошкільної освіти об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, які й відповідають за результат. Концепція розвитку дошкільної освіти та Нової української школи сприяє розкриттю та розвитку здібностей і можливостей дитини на основі педагогіки, що ґрунтується на партнерстві між дитиною, педагогом та батьками. Адже саме педагогіка партнерства дозволяє успішно будувати стосунки з оточуючими, оскільки без взаємодії з іншими людьми, без розуміння своїх і їхніх почуттів не можливо досягти спільних цілей.

Методи та форми організації ефективного педагогічного партнерства між ЗДО та суб'єктами освітнього процесу, якими має оволодіти майбутній фахівець дошкільної освіти у процесі професійної підготовки.

Організації педагогічного партнерства передбачає використання різноманітних форм взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти з родинами вихованців, які розуміють як засоби організації спільної діяльності і спілкування батьків та вихователів. Найчастіше використовують індивідуальні та групові форми та методи взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти з батьками.

Охарактеризуємо кожен групу форм та методів педагогічної взаємодії.

До групи індивідуальних методів відноситься вступне анкетування, попереднє відвідування закладу дошкільної освіти батьками, відвідування педагогами вихованців вдома,

---

²⁸⁰ Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика: навч. посібн. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 183 с.

²⁸¹ Ковшар О. В. Забезпечення принципу наступності дошкільної та початкової освіти в державних стандартах БКДО та ДСПО. Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації: збірник наукових і навчально-методичних праць. 2018. Вип. 7. Кривий Ріг: КДПУ. С. 3-7.

співбесіди, консультації, телефонний зв'язок. Основна мета таких форм та методів полягає в обміні думками з того чи іншого питання щодо виховання дітей; активній участі і вихователя, і батьків.

Серед групових форм О. Рудік, І. Молодушкіна виокремили такі, як: батьківські збори, лекції, практикуми, дні відкритих дверей, групові консультації, тренінгові заняття, круглі столи, виставки результатів творчості дітей, свята, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми, засідання батьківського комітету, створення груп батьків-порадників, опитування, клуб спілкування, клуб взаємодопомоги, родинний клуб тощо.

Науковці вважають, що колективні форми взаємодії включають батьківські збори та конференції, тематичні зустрічі, дні відкритих дверей, перегляд святкових ранків та розваг, спільні свята, спортивні заходи, дні іменинників, спільні суботники, родинні свята, виставки, конкурси, години відвертої розмови, відпочинок у вихідні дні та зустрічі з адміністрацією дитячого садка.

Наочно-інформаційні форми роботи є такі: батьківські куточки, тематичні стенди, ширми, планшети, дошка оголошень, інформаційні листи, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, родинні газети, педагогічну бібліотеку, запрошення, вітання, виставки дитячих робіт; реклама книг, публікації у періодиці, в мережі Інтернет, відеофрагменти або фото організації різних видів діяльності, режимних моментів, занять. Вони ознайомлюють батьків з умовами, завданнями, змістом і методами виховання дітей, сприяють подоланню поверхневого судження про роль дитячого садка, надають практичну допомогу сім'ї²⁸².

Встановлено, що достатньо новою, але ефективною формою взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти з батьками є семінари-практикуми та тренінги для батьків. Така робота передбачає теоретичне ознайомлення з проблемою та практичне розв'язання конкретних ситуацій.

Щоб співпраця виникла, вихователь має стати другом для членів родин своїх вихованців і показати, що він не просто доглядач малят на час відсутності батьків, а високоосвічена людина, яка добре розуміється на питаннях виховання дітей.

Г. Беленька пропонує шість кроків до налагодження ефективного педагогічного партнерства:

1. Знайомство: отримання від батьків якомога повнішої інформації про дитину та особливості її життя в сім'ї.

Для ефективною реалізації даного кроку науковець пропонує застосування методів:

- індивідуальні бесіди;

---

²⁸² Рудік О. А., Молодушкіна І. В. Взаємодія ДНЗ та сім'ї. Харків: Вид. група «Основа», 2013. 222 с.

- анкетування;
- спостереження за взаєминами між дитиною і членами її родини в ранковій та вечірній годині.

Автор пропонує запитати батьків про членів їхньої родини, про те, хто з них проводить з дитиною найбільше часу. З'ясувати, чим до вподоби займатися малюкові, які його улюблені іграшки та ігри, книжки й казки; чи бере він участь у спільній з рідними діяльності: приготуванні їжі, догляді за кімнатними рослинами і домашніми улюбленцями, роботі в саду чи на городі тощо. Поцікавитися, які традиції шанують у родині, як проводять дорослі й діти вихідні. Провести спостереження за взаєминами дитини з батьками чи іншими членами родини в ранковій та вечірній годині. Це допоможе педагогу зрозуміти стиль спілкування й правила взаємодії старших із молодшими. Отримана інформація стане в нагоді під час планування та здійснення індивідуальної роботи в ході освітнього процесу.

2. Демонстрація власної фахової компетентності шляхом надання інформації про сучасні дослідження в галузі дитячої психології, новітні погляди (як вітчизняних, так і зарубіжних учених) на виховання дітей та доцільність їх застосування.

Під час реалізації даної діяльності варто застосовувати наступні методи:

- доповідь з використанням відеоматеріалів на батьківських зборах;
- коротка розповідь під час вечірньої зустрічі;
- майстер-клас з ігротехніки;
- рекомендації з арт-освіти;
- інтернет-повідомлення;
- короткі відеоповідомлення про успіхи дітей;
- відеоілюстрації моментів поведінки малят у колективі.

Перші батьківські збори на початку навчального року – надзвичайно важлива подія для всіх учасників освітнього процесу. Тож поставитись до її організації треба відповідально. Можна провести не традиційні збори, а, скажімо, педагогічне чаювання.

3. налагодження контакту: збирання інформації про можливості, професії, хобі батьків; створення батьківської групи в соцмережі чи месенджері (наприклад, Viber); визначення активних/зацікавлених та ініціативних батьків; створення батьківського комітету.

Методи, які варто застосовувати на цьому етапі:

- опитування;
- індивідуальні бесіди;
- переконання;
- навіювання.

Отриману інформацію про батьків можна використати при плануванні освітнього процесу, зокрема передбачити розширення і збагачення знань дітей про професії дорослих із залученням батьків, організацію тематичних розваг, екскурсій на виробництво, спільних освітніх проєктів.

Батьківська Viber-група допоможе активно обмінюватись інформацією, фотографіями та короткими відео.

Коли відбудеться ближче знайомство з батьками, варто запропонувати їм обрати батьківський комітет – ядро батьківської спільноти.

4. Робота з членами батьківського комітету.

Пропоновані методи:

- неформальні бесіди-знайомства у форматі «Тиха розмова»;
- «п'ятничні екскурсії» малою групою до найближчого парку.

Тісна взаємодія з батьківським комітетом допоможе урахувати запити і можливості батьків у плануванні освітнього процесу.

5. Залучення частини батьків до участі в освітньому процесі: у святкових ранках, інтелектуальних та фізкультурних розвагах, батьківсько-дитячих проєктах з подальшою широкою презентацією результатів цих проєктів усім дітям та членам їхніх родин.

Методи, які можна застосовувати під час залучення батьків до освітнього процесу:

- заохочення;
- переконання;
- ознайомлення з досвідом і результатами співпраці педагогів і батьків вихованців інших груп дитячого садка, кращих вітчизняних і зарубіжних закладів для дошкільнят;
- фотозвіти;
- моральне стимулювання.

Форми стимулювання можуть бути різними, зокрема нестандартними. Не варто відмовлятися від традиційних подяк і грамот за відповідальне ставлення до виховання дитини, творчий підхід, активність тощо. Поряд із цим можна започаткувати вручення грамот, створених за участю дітей.

6. Залучення всіх батьків до участі в освітньому процесі: святкових ранках, розвагах для дітей, колективній праці з благоустрою території дошкільного закладу, екологічно доцільній діяльності, батьківсько-дитячих проєктах²⁸³.

Важливою умовою педагогічного партнерства, якою не повинен нехтувати майбутній фахівець дошкільної освіти є інформування та запрошення до співпраці всіх батьків, проте він не

---

²⁸³ Беленька Г. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. Дошкільне виховання. 2019. № 2. С. 3–7.

повинен наполягати та висловлювати своє невдоволення відмовою.

Таким чином, заклад дошкільної освіти виступає унікальним освітнім простором, котрий є відкритою формою співробітництва, платформою педагогічного партнерства, мобільною системою, яка має перебувати в режимі розвитку, а також швидко реагувати на зміни соціального складу батьків, їх освітніх потреб і виховних запитів. Зміцнення й розвиток взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків забезпечують сприятливі умови життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості, а використання різноманітних форм взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками дозволяє удосконалювати ефективність процесу виховання дітей дошкільного віку. Ефективність реалізації педагогічного партнерства залежить від професіоналізму фахівця дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова В. Історія педагогіки України : Підручник. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: затв. наказом МОН України № 33 від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 05.08.2024).
3. Бельська Г. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. Дошкільне виховання. 2019. №2. С. 3–7.
4. [Голота Н.](#) Карнаухова А. Формування готовності майбутніх педагогів до організації педагогічного партнерства в закладах дошкільної та початкової освіти. [Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології](#). 2019. № 3. С. 27-38. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2019_3_5 (дата звернення: 14.08.2024).
5. Горбенко Н. Взаємодія закладів дошкільної освіти з батьками – співпраця заради майбутнього. Бібліографічний огляд. URL: <http://surl.li/uljxg> (дата звернення: 15.08.2024).
6. Калько І. В. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості в контексті Нової української школи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21(1). С. 33-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_21%281%29_8 (дата звернення: 07.08.2024).
7. Каньоса Н. Г., Бабюк Т. Й., Теорія та методика співпраці ЗДО з родинами: навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільськ, 2021. 407 с. <http://surl.li/tiyej> (дата звернення: 07.08.2024).
8. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.
9. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства: основні ідеї, принципи та сутність: підготовка керівних та педагогічних кадрів до реалізації Концепції Нової української школи: зб.

ст. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Харківська академія неперервної освіти, м. Харків, Україна – с. 85–88. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/707221/>

10. Ніколенко Л. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710749/1/%D0%9D/> (дата звернення: 14.08.2024).

11. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології, моделі : [практико орієнтований посібник] / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. Харків : Точка, 2007. 200 с.

12. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» 19.10.21 URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/ps_vyh_zdo.pdf (дата звернення: 12.08.2024 р.)

13. Реалізація ідей педагогіки співробітництва в навчально-виховному процесі. URL: <https://studfiles.net/preview/6824551/page:8/> (дата звернення: 14.08.2024).

14. Рудік О. А., Молодушкіна І. В. Взаємодія ДНЗ та сім'ї. Харків: Вид. група «Основа», 2013. 222 с.

15. *Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 – «Дошкільна освіта».* 29.04.2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-012-m.pdf> (дата звернення: 12.08.2024 р.)

Kovshar O., Baditsa M., Suiatynova K. Implementation of the Technology: «Pedagogical Partnership of Pre-School and Primary Stages of Education». International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT). 2019. Vol. 9. № 1. P. 4556–4560. DOI: <http://doi:10.35940/ijeat.A1805.109119>.

WYPALENIE ZAWODOWE NAUCZYCIELI PRZEDSZKOLI

Iwona Borawska

<https://orcid.org/0000-0002-8571-6301>

Streszczenie: Osoby, które wykonują zawody bazujące na bliskim kontakcie interpersonalnym są w znacznym stopniu narażone na wypalenie w zawodzie. W publikacji poruszono tematykę wypalenia zawodowego wśród nauczycieli. Tekst został podzielony na kilka części, w których przedstawiono definicje wypalenia zawodowego, omówiono przyczyny, symptomy i czynniki wypalenia zawodowego nauczycieli oraz profilaktykę i sposoby zapobiegania wypaleniu zawodowemu w zawodzie nauczyciela.

Słowa kluczowe: depersonalizacja, obniżenie zadowolenia z osiągnięć zawodowych, syndrom wypalenia zawodowego, wyczerpanie emocjonalne, zapobieganie wypaleniu zawodowemu

Wstęp. Dynamiczne przemiany cywilizacyjne wpływające na rozwój społeczny wywołują nie tylko pozytywne, ale również negatywne konsekwencje. Przyczyniają się one, między innymi, do wzrostu natężenia czynników powodujących stres, a w rezultacie prowadzą do niezadowolenia z wykonywanej pracy, chronicznego zmęczenia, w skrajnych przypadkach nawet do wyczerpania psychicznego. Negatywne skutki przemian cywilizacyjnych dotyczą, przede wszystkim osoby zajmujące się wykonywaniem tzw. zawodów społecznych, a więc związanych z kontaktami z ludźmi. Do tej grupy zawodowej należą niewątpliwie nauczyciele. Wykonywany przez nich zawód cechuje bowiem stały kontakt z uczniami, stała gotowość do rozwiązywania problemów wychowawczych oraz emocjonalne zaangażowanie osobiste w pracę pedagogiczną.

Zawód nauczyciela zdevaluował się w zakresie zaufania i poszanowania społecznego, a ma to związek z coraz większą roszczeniowością rodziców i uczniów oraz coraz węższym zakresem możliwości wpływu nauczyciela na ucznia. Od nauczycieli oczekuje się wykonywania coraz większej ilości pracy, inwestowania coraz większej ilości energii przy tych samych nakładach, zasobach i gratyfikacjach. Powoduje to, że zawód nauczyciela jest absorbujący, stresujący i wyczerpujący psychicznie. W związku z trudną sytuacją polskich nauczycieli, rozpowszechnieniem instytucji korepetytora i zatrudnianiem na kilku etatach, rośnie ryzyko wypalenia zawodowego.

Z uwagi na obserwowane od lat siedemdziesiątych XX wieku natężenie zjawiska wypalenia zawodowego celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problemu wypalenia zawodowego nauczycieli, a zwłaszcza określenie jego symptomów i wywołujących go czynników oraz wskazanie sposobów przeciwdziałania i radzenia sobie z syndromem wypalenia zawodowego przez nauczycieli.

Pojęcie wypalenia zawodowego

Problematyka wypalenia zawodowego zanim pojawiła się w piśmiennictwie naukowym i stała się przedmiotem badań empirycznych, była obecna w świadomości społecznej. Wypalenie zawodowe porównywano do wypalanej świecy lub zgasłego ogniska i uważano, że powstaje ono w wyniku wyczerpania sił i energii do wykonywania obowiązków zawodowych.

Analizując pojęcie „wypalenie” w naszych myślach pojawia się tradycyjny obraz pożaru, skutków popożarowych, zgliszczy i zniszczeń. Słowo „zawodowe” oznacza środowisko pracownicze podjętej pracy, stanowisko, na którym dana osoba się znajduje oraz zadania, jakie zostały jej powierzone.

Pojęcia wypalenie (ang. burn out – „spalony”, „wypalony”) po raz pierwszy użył w 1974 r. psycholog H. J. Freudenberger dla wyrażenia wyczerpania psychicznego wolontariuszy działających na rzecz ochrony zdrowia. Określił on zespół wypalenia jako skumulowanie kilku czynników długo utrzymującego się wyczerpania, dehumanizowanie osób, z którymi pozostaje się w relacjach zawodowych, brak satysfakcji zawodowej, obniżenia poziomu zaangażowania w wykonywaną pracę oraz przewlekłego zmęczenia fizycznego (I. Chrzanowska, 2004, s. 36). Wypalenie należy zatem rozumieć jako spadek motywacji i zaangażowania osób przytłoczonych problemami innych wskutek doświadczania stresu i angażowania się w obciążające emocjonalnie sytuacje pomagania.

W literaturze przedmiotu pojęcie wypalenia zawodowego jest różnorodnie definiowane. Pionierska definicja tego pojęcia określa stan wypalenia zawodowego jako stan wyczerpania jednostki, spowodowany nadmiernymi zadaniami stawianymi jej przez fizyczne lub społeczne środowisko pracy (Okła i Steuden, 1999). Inni autorzy utożsamiają wypalenie zawodowe z depresją (Lee i Ashforth, 1990) lub ze stresem będącym skutkiem pogoni za sukcesami (Burke i Greenglass, 1989). Definicje te mają charakter jednowymiarowy i koncentrują się na psychicznym i fizycznym wyczerpaniu.

C. Maslach i S. Jackson definiują wypalenie w aspekcie trzech składników tj. wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji i niskiej samooceny efektów pracy. M. Kocór zwraca uwagę na to, że te trzy komponenty tworzą błędny krąg i świadczą o wypaleniu pełnoobjawowym, nieważne który czynnik generuje kolejne wymiary pracy i symptomy.

Zagadnieniem wypalenia zawodowego nauczycieli zajmuje się wiele nauk: pedagogika, w tym pedeutologia, psychologia, socjologia. Dorobek różnych badaczy oparty jest na ogólnej teorii wypalenia – wielo lub jednoczynnikowej. Znaczny wkład w rozpoznanie i wyjaśnienie problemu wypalenia zawodowego na gruncie polskim należy przypisać psychologii społecznej, którą reprezentuje H. Sęk, która wprowadziła na grunt polski wielowymiarową definicję wypalenia zawodowego C. Maslach. Traktuje ona wypalenie jako efekt długotrwałego stresu i niskich kompetencji zaradczych. W rozwoju wypalenia akcentuje stresory obiektywne dotyczące cech

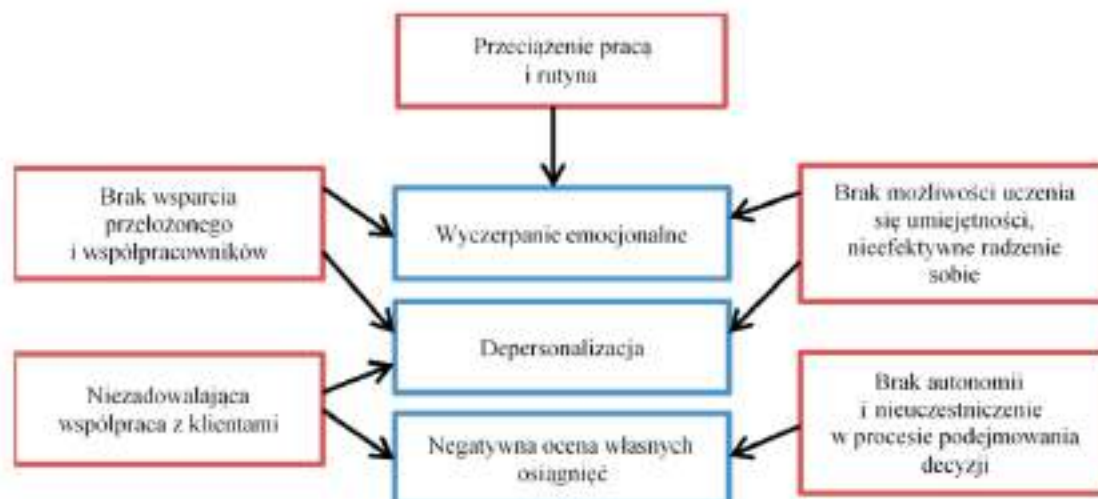
środowiska pracy i stresory subiektywne odnoszące się do cech jednostki i jej wewnętrznego świata. Zdaniem H. Sęk, wypalenie jest specyficzne dla zawodów pomocowych opartych na bezpośrednich interakcjach z innymi ludźmi, a profesjonalizm i kompetencje są instrumentem oraz warunkiem skutecznych działań zawodowych, których efekty nie są od razu widoczne, ale rozłożone w czasie. Czynniki te decydują o porażkach i sukcesach nauczyciela, stąd wymagają ciągłego wzmocnienia, rozwoju, choć towarzyszy im stres o niszczącej sile (H. Sęk, 2006, s. 23–24).

Zjawisko wypalenia zawodowego można najogólniej zdefiniować jako zespół charakterystycznych objawów psychicznych oraz somatycznych, które są następstwem stresu. W ujęciu szczegółowym wypalenie zawodowe jest stanem psychicznego, i umysłowego wyczerpania przejawiającego się chronicznym zmęczeniem, któremu towarzyszy negatywna postawa wobec pracy, ludzi i życia, a także poczucie bezradności oraz beznadziejności położenia. Wypalenie zawodowe jest zatem odpowiedzią naszego organizmu na sytuację stresową, która jest związana z wykonywaną pracą. Jest wynikiem działania długotrwałych negatywnych emocji rozwijających się w obrazie własnym człowieka oraz w pracy.

Wypalenie zawodowe jest proste do zdiagnozowania, a także bardzo łatwo o wystąpienie tego zjawiska. Jest to uwarunkowane siłą charakteru, mniej odporny na stres i dodatkowe niesprzyjające warunki nauczyciel szybciej popadnie w stan wypalenia, niż nauczyciel, który dłużej wytrwa w środowisku stresującym i warunkach nie sprzyjających efektywnej pracy dydaktyczno - wychowawczej.

Wypalenie zawodowe jest reakcją organizmu na stres, który występuje w miejscu pracy. Problem ten może wynikać z długotrwałego przeciążenia obowiązkami, realizacji zbyt odpowiedzialnych i trudnych zadań czy wyczerpującej, monotonnej i nudnej pracy. Czynniki te przyczyniają się do odczuwania przez jednostkę wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji, a także do negatywnej oceny własnych osiągnięć, a więc do zaistnienia przejawów wypalenia zawodowego (rys. 1).

Rys. 1. Istota procesu wypalenia zawodowego

Źródło: T. Konieczny, Stres w organizacji, Harmonia Universalis, Gdańsk 2014, s. 49.

Podsumowując, wypalenie zawodowe jest zespołem objawów powstających w wyniku przeciążenia emocjonalnego i fizycznego spowodowanego stresem zawodowym. Syndrom wypalenia zawodowego przejawia się w braku odczuwania satysfakcji z pełnionych obowiązków zawodowych i skutkuje spadkiem efektywności i produktywności pracy podejmowanej przez jednostkę.

Przyczyny, symptomy i czynniki wypalenia zawodowego

Podjmując niezmiernie ważny problem, jakim jest kryzys funkcjonowania nauczycieli w postaci ustawicznego stresu i wypalania się w zawodzie, warto bliżej zastanowić się nad jego przyczynami i źródłami, a także uświadomić sobie symptomy i konsekwencje.

Określenie mechanizmów powstawania zjawiska wypalenia zawodowego nie jest już tak łatwe jak sama analiza definicji. Według badaczy wypalenie dotyka sfery psychicznej, fizycznej oraz behawioralnej. Na początku wiele ludzi nawet nie zdaje sobie sprawy z doświadczania tego zjawiska. Często objawy są bagatelizowane oraz tłumaczone zwykłym niewyspaniem, zmianą ciśnienia czy też innymi najpopularniejszymi wymówkami. Według psychologa Ayali Pines, człowiek w swojej pracy musi najpierw zapłonąć, poczuć ogromny zapal i podejść do niej z największym zaangażowaniem i poświęceniem. Gdy jednak nie jest w stanie wykonać postawionych sobie celów zawodowych początkowy płomień powoli gaśnie, narasta rozczarowanie a w efekcie dochodzi do całkowitego wypalenia.

Tabela 1. Przykładowe obciążenia w zawodzie nauczyciela

Grupa czynników	Obciążenia
Interakcje nauczyciel – uczeń	Agresja werbalna ze strony uczniów, problemy z utrzymaniem dyscypliny, nauczanie uczniów, którzy nie mają motywacji do nauki, obserwowanie narastającej agresji wśród uczniów
Zarządzanie / struktura szkoły	Hierarchiczna struktura szkoły, brak udziału nauczycieli w podejmowaniu decyzji, słaba komunikacja w zespole kadry pedagogicznej, konkurencja między nauczycielami
Złe warunki pracy	Zbyt duża liczba uczniów w klasie, niekorzystny stosunek ilościowy kadry do wychowanków (brak etatów), zbyt małe sale lekcyjne
Małe możliwości awansu	Świadomość, że bycie dobrym nauczycielem nie jest uwzględniane przy awansie, obniżający się status społeczny zawodu nauczyciela, wysokość wynagrodzenia nieproporcjonalna do wkładu pracy
Niepełnoetatowość	Możliwość zwolnienia w wyniku redukcji etatów, niskie zarobki
Dwuznaczność roli nauczyciela	Wątpliwości dotyczące zakresu odpowiedzialności zawodowej, świadomość zbyt słabego przygotowania zawodowego

Zródło: opracowanie na podstawie Trevers i Cooper (1993, s. 203–219).

Wskazane w Tabeli 1 czynniki potwierdzają stresogenny charakter zawodu nauczyciela, a zatem tym samym mają istotny wpływ na stan zdrowia i zachowania nauczycieli. Wśród konsekwencji tych obciążeń coraz częściej wymienia się tzw. wypalenie zawodowe. W celu przedstawienia istoty zjawiska wypalenia zawodowego nauczycieli niezbędne jest wskazanie jego symptomów i czynników.

Wpływ na występowanie wypalenia zawodowego nauczycieli mają czynniki indywidualne, interpersonalne oraz organizacyjne. Charakterystykę poszczególnych czynników, wpływających na wypalenie zawodowe u nauczycieli przedstawia Tabela 2.

Tabela 2. Charakterystyka czynników wpływających na wypalenie zawodowe u nauczycieli akademickich

Czynniki	Charakterystyka
Indywidualne	Są to: niska samoocena, niepewność, defensywność, zależność, przekonanie o kontroli zewnętrznej, nieracjonalne przekonania o roli zawodowej, przekonanie o małej mocy sprawczej, wysoka reaktywność, silna motywacja do pracy.
Interpersonalne	Czynniki te można podzielić na: czynniki wynikające z relacji nauczyciel – uczeń, czynniki wynikające z kontaktów z przełożonymi i ze współpracownikami. Do pierwszej grupy czynników można zaliczyć wszelkiego rodzaju działania nauczyciela związane z jego emocjonalnym zaangażowaniem w sprawę ucznia. Są to w szczególności sytuacje polegające na udzielaniu porad, motywowaniu i wspieraniu uczniów w zdobywaniu wiedzy i pokonywaniu trudności życia codziennego. W drugiej grupie czynników najistotniejsze są sytuacje konfliktowe i zaburzona komunikacja między przełożonymi i współpracownikami, a nawet szeroko rozumiany mobbing.
Organizacyjne	Są to czynniki związane: z rolą zawodową, ze środowiskiem fizycznym pracy, ze sposobem wykonywania pracy, z rozwojem zawodowym, ze stylem kierowania, z nadmierną liczbą obowiązków, z niedostosowaniem czasu i środków do zleconych zadań.

Źródło: opracowanie na podstawie: Fengler J., *Pomaganie męczy*, GWP, Gdańsk 2003, s. 57.

Do czynników indywidualnych zaliczamy uwarunkowania demograficzne, takie jak wiek, etap życia (singiel, osoba w związku, osoba w związku małżeńskim, bezdzietna, posiadająca dzieci), płeć oraz czynniki osobowościowe takie jak siła charakteru, odporność na stres, czynniki psychiczne takie jak lęk, nieśmiałość, wrogość, nadwrażliwość, impulsywność oraz odporność na stany depresyjne. Wypaleniu nauczycieli często sprzyja nadmierna ambicja i pewność siebie, czyli stawianie sobie poprzeczki bardzo wysoko, nadwyrażanie swoich możliwości, stanie na granicy wytrzymałości, a w rezultacie oczekiwania stawiane sobie samemu okazują się nierealne. Następuje przeciążenie i nauczyciel nie wytrzymuje presji z jaką przyszło mu się mierzyć. Cecha charakteru jaką jest empatia również może negatywnie wpływać na stosunki w pracy. Nauczyciele, którzy chętnie i często pomagają swoim koleżankom i kolegom ze szkoły, nakładają na siebie dodatkowe obowiązki. Problem pojawia się w momencie, gdy inni zaczynają wykorzystywać ich dobroć. Proszą o coraz trudniejszą pomoc, która może wymagać więcej czasu i większego zaangażowania, w rezultacie nauczyciel zaniedbuje swoje obowiązki. Pomaganie innym wydaje się być bardzo pozytywną cechą pod warunkiem, że nie zamienia się w zgodę na wykorzystywanie czyjejś dobroci.

Aby zapobiec wypaleniu zawodowemu należy wyśrodkować dwie skrajne postawy, jakimi są powściągliwość oraz zaangażowanie.

Do czynników interpersonalnych zaliczamy między innymi wrogą lub agresywną rywalizację, która jest bardzo powszechna w pracy nauczycieli. Każdy chce być najlepszy, chce zostać zauważony przez dyrektora oraz w rezultacie chciałby otrzymać nagrodę za swój wysiłek. Przyczyny wypalenia zawodowego związane z relacjami to także konflikty z innymi, pretensje, negatywne emocje, brak wzajemnego zaufania, zakłócenia komunikacji, mobbing. Pośrednia i bezpośrednia komunikacja razem ułatwiają osiągnięcie zamierzonego celu. W momencie, gdy mamy do czynienia z osobą, która nie chce lub nie potrafi porozumieć się z drugim człowiekiem następuje zniechęcenie do danej osoby, z góry zakładamy, że z tą osobą będziemy utrzymywać znikomy kontakt, tylko wtedy, gdy jest on potrzebny. Jeżeli chodzi o kontakt na linii nauczyciel – dyrektor problemem pojawia się wówczas, gdy nauczyciel nie może się wypowiedzieć, wyrazić swojego zdania lub opinii, a dyrektor ignoruje sygnały jakie daje mu pracownik. W takich momentach często nauczyciel poddaje się, przestaje się starać, nie daje z siebie już sto procent, a nawet podejmuje decyzję o zmianie pracy.

Na czynniki organizacyjne w badaniach zwrócili uwagę Maslach i Leiter. Podzielili je na sześć grup:

1. przeciążenie pracą – zbyt duży zakres obowiązków, mało czasu na wykonanie poszczególnych zadań, niemożność sprostaniam wymaganiom, pośpiech, niemożliwość pogodzenia życia rodzinnego z pracą
2. kontrola – brak partycypacji (udziału w zarządzaniu firmą, w procesie podejmowania decyzji), duża odpowiedzialność bez uprawnień decyzyjnych
3. wynagradzanie i docenianie – brak doceniania, niskie płace, brak nagród finansowych i pozafinansowych
4. relacje społeczne – izolowanie, konflikty, podważanie kompetencji, brak wsparcia ze strony kolegów z pracy i przełożonego
5. sprawiedliwość – dyskryminowanie oraz faworyzowanie
6. wartości – konflikty wartości, rozbieżność pomiędzy celami organizacji i pracownika, wymaganie zachowań niezgodnych z wartościami danego pracownika .

Powyższe czynniki są coraz bardziej powszechne i skutkują utratą poczucia stabilności, nauczyciel przestaje czuć się dobrze w miejscu pracy a to rzutuje na jego efektywność. Wyczerpanie emocjonalne, obniżone poczucie dokonań osobistych, praca w takich warunkach staje się niemożliwa. Wszystkie powyższe czynniki prowadzą tylko w jedną stronę - do wypalenia zawodowego.

Określenie symptomów wypalenia zawodowego, podobnie jak zdefiniowanie samego pojęcia, jest niezmiernie trudne. Wynika to z tego, że zakres symptomów podawany w literaturze przedmiotu jest różny – charakterystyczny nie tylko dla zjawiska wypalenia zawodowego, ale również dla alienacji, stresu, rozgoryczenia, wyczerpania czy depresji. Uniemożliwia zatem jednoznaczne przypisanie symptomów do zjawiska wypalenia zawodowego. Niektórzy autorzy zajmujący się tą problematyką wskazują, że wypalenie zawodowe u nauczycieli przebiega w kilku następujących po sobie fazach.

Syndrom wypalenia pojawia się, gdy występuje brak reakcji ze strony dyrekcji przedszkola, współpracowników i grup wsparcia dla sfrustrowanych, przygnębionych pracą nauczycieli. Pogłębia się wówczas kryzys psychiczny i fizyczny, prowadząc do wyczerpania, z którego trudno wyjść bez uświadomienia sobie wagi problemu i chęci terapii. Wypalający się nauczyciele potrzebują pomocy psychologicznej, niekiedy i psychiatrycznej, by nie doszło do depresji, zmiany, odejścia lub porzucenia zawodu. Pomoc nauczycielowi jest tym trudniejsza, im bardziej zaawansowana jest faza wypalenia. Proces wypalenia nie przebiega u wszystkich nauczycieli jednakowo i nie wszystkie objawy są tak samo nasilone u każdego z nich. Zależy to od indywidualnych predyspozycji odpornościowych oraz cech środowiska pracy i życia.

Głównym syndromem wypalenia zawodowego nauczycieli przedszkola jest brak troski o los przedszkolaków i narastający dystans wobec ich potrzeb, problemów i bezpośrednich kontaktów. Nauczyciel zdaje sobie sprawę ze swojej trudnej sytuacji, ale traci wiarę we własne siły, dlatego sam nie jest w stanie pokonać napotykanymi trudnościami. Pojawia się chęć wycofania się zamiast prób zmiany sytuacji. Wypalenie nasila się, im dłużej nauczyciel pozostaje w destrukcyjnie działającym środowisku. Staje się bezradny wobec narastających problemów, a jeśli nie otrzymuje wsparcia z zewnątrz – to błędne koło się zamyka. Do najważniejszych symptomów wypalenia należy wobec tego zaliczyć szczególną aktywność (słynne powiedzenie: „aby się wypalić, trzeba płonąć”), po której następuje stres z powodu przeciążenia pracą i napotykanymi w niej barierami, zniechęcenie i wyczerpanie emocjonalne, poczucie niemocy, bierność i bezradność, niepokój wewnętrzny, zmienność nastroju, zaniżona samoocena, pogarszające się relacje z innymi, silne pragnienie zmiany sytuacji kryzysowej, z której trudno samemu wyjść bez wsparcia i profesjonalnej pomocy. Konieczne jest zatem rozpoznawanie i eliminowanie czynników powodujących wyczerpywanie sił psychicznych i fizycznych oraz walka z nimi. Jest ona procesem długofalowym, wieloaspektowym obejmującym jednostkę i środowisko (M. Kocór, 2019, s. 51).

Aby mówić o wypaleniu zawodowym, nie jest konieczne występowanie wszystkich wymienionych symptomów. Ich pojawienie się jest uzależnione bowiem od indywidualnych predyspozycji i nasilenia poszczególnych objawów wypalenia. Wieloletnie badania empiryczne dotyczące wypalenia zawodowego dowiodły, iż jego symptomy mają charakter sekwencyjny.

M. Kocór stoi na stanowisku, że to nie czynniki fizyczne i psychospołeczne pracy wypalają bezpośrednio nauczycieli, ale głównie nieumiejętność w radzeniu sobie z nimi i długotrwałym stresem, a więc niewystarczające zasoby osobiste, kompetencje zaradcze i wsparcie innych – członków rodziny, przyjaciół, koleżanek i kolegów, przełożonych, psychologów i innych specjalistów.

Fazy wypalenia zawodowego

Dzięki wieloletnim badaniom i analizom naukowcy określili, jak rozwija się wypalenie zawodowe – jakie są jego początkowe symptomy i kolejne fazy. Pierwsze oznaki, które powinny zaniepokoić nauczyciela to znużenie, brak energii i zmęczenie. Te objawy należy oceniać w kontekście pracy zawodowej, a nie odnosić do innych aspektów życia. Jeśli ten stan trwa i przedłuża się, to kolejnymi objawami są wyczerpanie, różnorakie problemy ze snem (bezsenna lub wręcz odwrotnie – nadmierna senność), a także apatia oraz rozdrażnienia. W konsekwencji może rozwinąć się potrzeba izolowania się od innych, obniżenie samooceny, a nawet depresja.

Jeśli na podstawie w/w objawów mielibyśmy określić, jak postępuje wypalenie zawodowe, to można przyjąć, że stan ten da się podzielić na trzy etapy:

1. wyczerpanie emocjonalne (nadmierne zmęczenie i wyeksploatowanie),
2. stadium depersonalizacji i cynizmu (dystansowanie się np. od współpracowników),
3. obniżenie zadowolenia z pracy (spadek poczucia własnej wartości w pracy).

Pierwszym symptomem wypalenia zawodowego jest wyczerpanie emocjonalne. Jest ono utożsamiane ze stanem psychicznego i fizjologicznego przeciążenia ściśle związanego z intensywnością kontaktów interpersonalnych. Stan ten przejawia się zniechęceniem do pracy, zmniejszającym się zainteresowaniem sprawami zawodowymi, obniżoną aktywnością, stałym napięciem psychofizycznym oraz drażliwością. Stan wyczerpania emocjonalnego charakteryzują takie objawy, jak lęk, napięcie oraz poczucie zmęczenia fizycznego i bezsenność. Nauczyciel będący w stanie wyczerpania emocjonalnego ma poczucie, że nic już nie może dać z siebie innym.

Drugim stopniem wypalenia zawodowego jest depersonalizacja, czyli odczłowieczenie, uprzedmiotowienie. Nauczyciel będący w tym stanie jest obojętny i zdystansowany wobec problemów uczniów i osób z najbliższego otoczenia, jest powierzchowny i cyniczny. Ponadto stara się sformalizować kontakty z otoczeniem, które obwinia za niepowodzenia w pracy zawodowej. Zachowanie takie jest świadomą bądź nieświadomą formą ochrony siebie przed dalszym eksploatowaniem znacznie zmniejszonych zasobów emocjonalnych.

Ostatnią fazą wypalenia zawodowego jest zmniejszenie zadowolenia z osiągnięć zawodowych. Nauczyciel postrzega swoją pracę negatywnie. Jest rozczarowany i ma poczucie klęski.

Obwinia siebie za brak umiejętności zawodowych, co w konsekwencji prowadzi do obniżenia samooceny.

Amerykańscy psychologowie z Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego określili, że wypalenie zawodowe jest procesem składającym się z pięciu etapów:

1. Etap pierwszy określany jest jako „miesiąc miodowy”; zauroczenia nowo podjętą pracą, ogromna chęć i zapał, satysfakcja ze zdobywanych osiągnięć, chęć coraz to większego wykazywania się i pokazywania swoich możliwości, poczucie spełnienia i zadowolenie z siebie.

2. Etap drugi został określony jako „przebudzenie”, czyli etap w którym człowiek otwiera szerzej oczy i zauważa, że wcześniejsze postrzegania są błędne, obraz pracy zmienia się na gorsze, jednakże podejmuje się starania, które zatrzymają idealistyczny obraz, zaczyna pracować ciężiej oraz oczekuje od samego siebie coraz to więcej.

3. Etap trzeci „szorstkość” oznacza pojawienie się pierwszych konfliktów ze współpracownikami i otoczeniem, sytuacja w pracy zmusza pracownika do coraz większego wysiłku, narastające konflikty, pogorszenie warunków pracy, coraz więcej trudności, wszystko to powoduje, że pracowanie staje się uciążliwe.

4. Etap czwarty nazwany został „wypaleniem pełnoobjawowym” ze względu na wystąpienie pełnego wyczerpania wykonywaną pracą czy też powierzonym zadaniem, człowiek pracuje ostatkiem sił, dominuje ciągły brak sił fizycznych jak i psychicznych, w tym etapie mogą pojawić się również stany depresyjne, pracownik odczuwa samotność oraz pustkę, niechęć do pracy narasta i zaczynają pojawiać się myśli o podjęciu kroków rezygnacji z pracy, ucieczki i wyzwolenia.

5. Ostatni piąty etap najtrudniejszy i zarazem najważniejszy to „odradzanie się”, czyli powrót do sił, odzyskanie na nowo chęci do podejmowania działań w kierunku zawodowym, stopniowe pokonanie zmęczenia fizycznego i psychicznego, można nazwać ten etap powolną rekonwalescencją po przebytych doświadczeniach.

S. M. Litzke i H. Schuh podkreślają, że mechanizm wypalenia zawodowego cechuje długotrwałość. W ich opinii składa się nań wiele etapów. Pierwszym z nich jest odczuwanie konieczności nieustannego udowadniania sobie i innym własnej wartości, co przejawia się w zamianie dążenia do wydajnej pracy w konieczność jej podejmowania bez uwzględniania przy tym własnych ograniczeń czy też możliwości. Kolejno jednostka maksymalizuje poziom swojego zaangażowania w pracę, silniej odczuwa potrzebę robienia wszystkiego samego, co ma sprzyjać udowodnieniu własnej wartości. W dalszej kolejności jednostka zaniedbuje własne potrzeby, rezygnuje z odpoczynku, właściwego spędzania wolnego czasu na czynnościach będących dla niej źródłem przyjemności. Następnie obserwowany jest istotny spadek poziomu energii na skutek zaburzonych proporcji między indywidualnymi potrzebami a wymaganiami wynikającymi z realizowanej pracy zawodowej. W dalej kolejności dochodzi do przewartościowania, a więc zmiany

priorytetów i odizolowania się jednostki od otoczenia społecznego. Następnie obserwuje się cynizm, nietolerancję i znaczny spadek efektywności, po czym następuje całkowite wycofanie się jednostki ze społeczeństwa i postrzeganie innych ludzi jako wrogów. Kolejno obserwowane są istotne zmiany w sposobie zachowania jednostki, postępuje jej izolowanie się i wycofywanie z życia, po czym dochodzi do utraty poczucia występowania jednostki w autonomicznej roli. Na dalszym etapie wypalenia zawodowego odczuwana jest wewnętrzna pustka, lęk przed ludźmi, a ponadto pojawia się depresja. Na ostatnim etapie dochodzi do wypalenia pełnoobjawowego, które przejawia się w całkowitym wyczerpaniu psychicznym, fizycznym oraz emocjonalnym jednostki (S. M. Litzke, H. Schuh, 2007, s. 169-171).

Szczegółowa analiza przebiegu i objawów wypalenia zawodowego u nauczycieli skłania do wniosku, że jest to proces rozłożony w czasie, narastający, wpływający destrukcyjnie na różne ich sfery osobowości. Z uwagi na stopień wyrządzonej szkody wyróżnia się trzy etapy:

1. Wypalenie zawodowe pierwszego stopnia jako stadium ostrzegawcze „choroby”. Niedyspozycja w postaci nawracającego zmęczenia fizycznego, bólów głowy, bezsenności jest możliwa do usunięcia poprzez krótki wypoczynek, ucieczkę w hobby, odciążenie w pracy.

2. Wypalenie drugiego stopnia mające dłuższy przebieg, gdyż dochodzą do niego wybuchy irytacji, pogardliwe odnoszenie się do innych, gorsza jakość pracy. Potrzebny jest więc dłuższy wypoczynek w postaci urlopu, zmiana zainteresowań, pomocne jest wsparcie bliskich w radzeniu sobie z niepowodzeniami, przykrymi stanami, zmęczeniem, zmianami nastroju.

3. Trzeci stopień wypalenia występuje, gdy stres, niemoc i wyczerpanie emocjonalne mają już chroniczny charakter, dotykając zdrowia fizycznego i psychicznego, zachowań nauczyciela, które zaburzają jego relacje społeczne. Poczucie osamotnienia towarzyszy jego życiu rodzinnemu i stosunkom koleżeńskim. Istotne są na tym etapie profesjonalna pomoc: psychologa, terapeuty, a w skrajnych przypadkach zmiana pracy, terapia indywidualna lub grupowa (S. Kozak, 2009, s. 160–161)

W publikacji „Sposoby na stres. Poradnik dla pracownika” Państwowa Inspekcja Pracy zaproponowała jeszcze inne ujęcie faz wypalenia zawodowego:

- stadium ostrzegawcze (przygnębienie, bóle głowy, bezsenność). Pojawia się uczucie przygnębienia, irytacji, zmęczenia, ustępujące bóle głowy, przeziębienia, bezsenność. Na tym etapie trzeba zmniejszyć obciążenie pracą, zorganizować krótki wypoczynek, zająć się hobby.

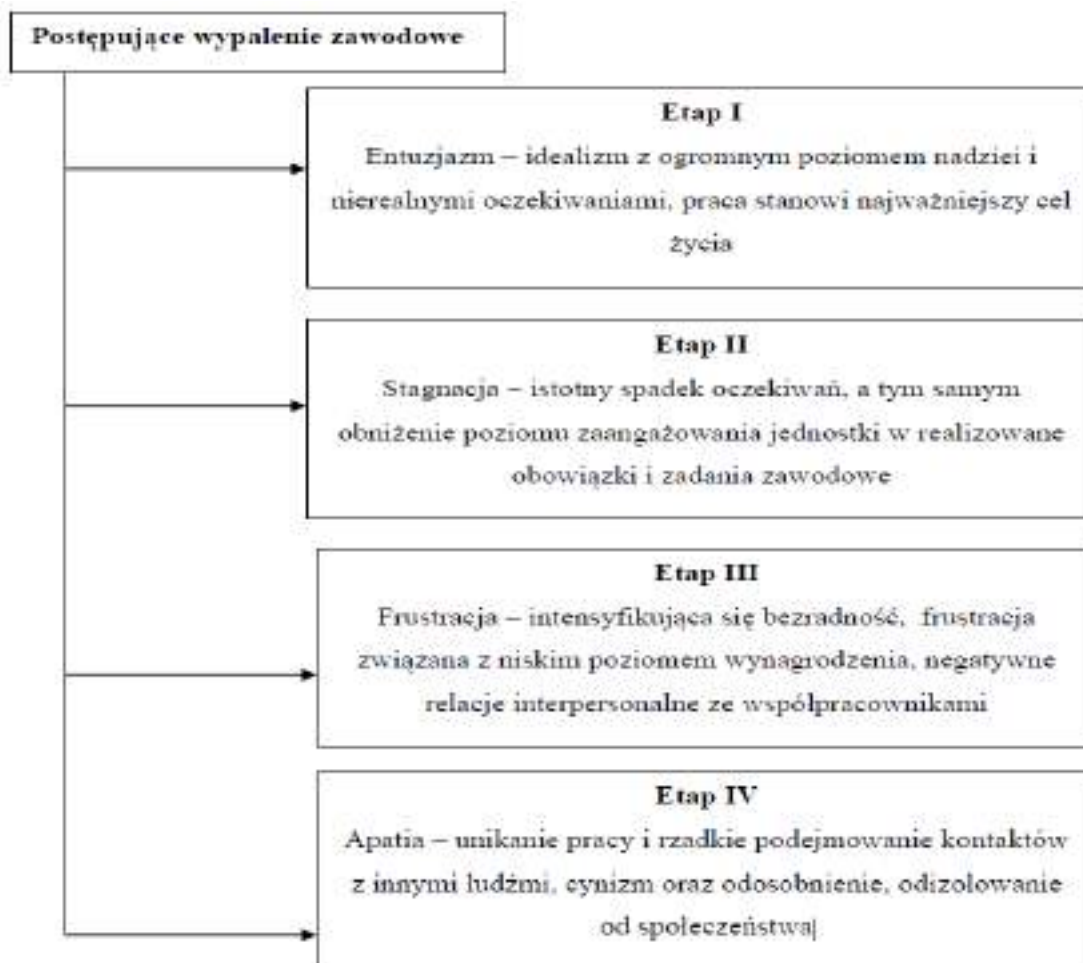
- stadium drugie (spadek efektywności, wybuchy irytacji). Towarzyszy mu pogorszenie wykonywania zadań, częste wybuchy irytacji, negatywna postawa wobec innych. Pomoże dłuższy urlop, aktywność sprawiająca przyjemność poza pracą, spędzanie czasu w gronie przyjaciół.

- stadium chroniczne (wyobcowanie, kryzysy w innych sferach życia). Charakteryzuje je zdecydowane pogorszenie jakości wykonywanych zadań, uczucie osamotnienia, wyobcowanie.

Pojawiają się kryzysy rodzinne, małżeńskie, przyjacielskie, choroby, depresja. Potrzebna jest tutaj specjalistyczna pomoc lekarska i/lub psychologiczna, ostatecznie zmiana pracy (J. Konczanin, 2015, s.16) .

Systematyzując, wypalenie zawodowe jest etapowym procesem, na który zdaniem H. Sęk składają się cztery etapy: entuzjazm, stagnacja, frustracja i apatia. Zmiany, jakie postępują w procesie wypalenia zawodowego przedstawia rysunek nr 2.

Rys. 2. Przebieg procesu wypalenia zawodowego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: H. Sęk, Wypalenie zawodowe. Przyczyny, mechanizmy, zapobieganie, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 21.

Analizując różne stanowiska i koncepcje teoretyczne, można wskazać najważniejsze, specyficzne cechy wypalenia zawodowego u nauczycieli, takie jak praca na rzecz innych ludzi oparta na bezpośrednich relacjach poprzez udzielanie im pomocy oraz wspieranie rozwoju; brak gotowej instrukcji skutecznych działań zawodowych wymagający dużej inicjatywy i samodzielności oraz wysokich kompetencji; często nadmierne, rozmyte wymagania pracy w kontekście trudnych realiów szkolnych; mało widoczne i mierzalne, często odroczone czy rozłożone w czasie rezultaty pracy; potrzeba ciągłego doksztalcania się i wysokiej profesjonalizacji działań; długotrwałe obciążenie

emocjonalne trudnymi sytuacjami oraz problemami osób, dla których i z którymi nauczyciele pracują, duża odpowiedzialność za nich, przenoszenie problemów zawodowych do życia osobistego; rozmycie granicy praca – dom typowej dla nauczycieli; wysokie aspiracje a ograniczone możliwości; idealizacja pracy (M. Kocór, 2019, s. 32).

Skutki wypalenia zawodowego nauczycieli przedszkola

Wypalenie zawodowe doprowadza do tego, że nauczyciel przestaje widzieć sens wykonywanej pracy, zaczyna brakować mu zaangażowania, motywacji i satysfakcji. Skutki wypalenia zawodowego nauczycieli to także uczucie bezradności, niska ocena skuteczności oraz własnych kompetencji. Przez wypalenie zawodowe zaobserwować można niższej jakości pracę nauczyciela przedszkola. Zaczyna on odczuwać lęk o przyszłość, czuje się winny czy pokrzywdzony. Niekiedy może sięgać po używki. Jest sfrustrowany, znerwicowany i boi się tego, że nie jest w stanie poradzić sobie z własnym problemem.

Bazując na wcześniejszych rozważaniach można przyjąć, że wypalenie zawodowe u nauczyciela przedszkola jest syndromem objawów przejawiających się w sferze fizycznej, emocjonalnej, psychicznej i społecznej, spowodowanych silnym stresem, zmęczeniem, przepracowaniem, dużym zaangażowaniem się w problemy swoich wychowanków i w życie przedszkola, w którym pracuje.

W sferze fizycznej wypalenie zawodowe nauczyciela przedszkola uwidacznia się w postaci przeciążenia pracą i ciągłego zmęczenia, a także zmniejszą odpornością na choroby. Nauczyciel, u którego występuje wypalenie zawodowe, cierpi też na przewlekłe bóle głowy i dolegliwości żołądkowe, ma kłopoty ze snem, traci apetyt lub ma wzmożone zapotrzebowanie na spożywanie bardzo dużej ilości różnych pokarmów, jest nadmiernie aktywny lub zupełnie bierny. Bywa też tak, że rozmawiając ze swoimi wychowankami i ich rodzicami czy też z innymi nauczycielami nie nawiązuje z nimi kontaktu wzrokowego i przejawia znużenie i zniechęcenie w trakcie prowadzenia rozmowy.

W sferze emocjonalnej wypalenie zawodowe nauczyciela przejawia się w niezadowoleniu i znużeniu wykonywaną pracą, co prowadzi do braku wiary we własne siły i możliwości w osiągnięciu sukcesu w pracy pedagogicznej z dziećmi. Może także występować poczucie bezradności, użalanie się nad sobą i obwinianie siebie za słabe wyniki wychowawczo-dydaktyczne i barak sukcesów w działalności na rzecz placówki oświatowo-wychowawczej, w której pracuje, i środowiska, w którym żyje i funkcjonuje.

Do typowych objawów wypalenia zawodowego w sferze psychicznej można zaliczyć słabe, niestaranne przygotowywanie się nauczyciela do zajęć i prowadzenie ich w sposób sprzeczny z

wymaganiami dydaktyki ogólnej i metodyki wychowania przedszkolnego. Prowadzi to do rozgardiaszu na zajęciach i braku zainteresowania wychowanków tym, o czym mówi i co robi nauczyciel. To sprawia, że nauczyciel staje się sfrustrowany, bezradny, popada w depresję.

Wypalenie zawodowe w sferze społecznej przejawia się w tym, że nauczyciel popada w konflikty ze swoimi wychowankami, ich rodzicami i z gronem pedagogicznym. Odbija się to negatywnie nie tylko na poczynaniach pedagogicznych nauczyciela, ale także pogarsza jego relacje z domownikami i wywołuje niechęć do innych ludzi, z którymi spotyka się sporadycznie (K. Żuchelkowska, 2014, s. 72-73).

Ks. Janusz Mastalski wymienia osiem objawów wypalenia zawodowego wraz z ich skutkami w pracy dydaktyczno-wychowawczej:

1. Działanie odtwórcze, które przejawia się nade wszystko brakiem inicjatywy w pracy wychowawczej.
2. Zmęczenie pracą i uczniem powodujące zakłócenia w relacjach między tymi podmiotami edukacyjnymi.
3. Pozorna aktywność prowadząca do wielkiego zaniżenia efektywności wychowawczej.
4. Znużenie pracą objawiające się między innymi zniecierpliwieniem w odniesieniu do wychowanka.
5. Schematyzm dydaktyczny charakteryzujący się powielaniem nieskutecznych metod wychowawczych.
6. Ucieczka w iluzję dająca namiastkę samorealizacji (marzenia w zderzeniu z rzeczywistością niosą frustrację).
7. Permanentne narzekanie udzielające się także wychowankom.
8. Postawa kontestacyjna niosąca zagrożenie jednostronnej oceny sytuacji wychowawczych (J. Mastalski, 2005, s. 15).

Sposoby zapobiegania objawom wypalenia zawodowego

Syndrom wypalenia zawodowego nie dotyczy wszystkich nauczycieli, którzy pracują w podobnych warunkach i stresie, napotykają te same trudności i sytuacje. Jedni są bowiem bardziej odporni na stres, wykorzystują kompetencje zaradcze i wsparcie społeczne, a inni stają się bezradni.

Niekiedy stres pomaga w prawidłowym funkcjonowaniu i odbieraniu bodźców. Często jednak działa niszcząco i zaburza równowagę psychiczną. Zauważając pierwsze objawy wypalenia należy niezwłocznie je niwelować. Tak zwana edukacja antywypaleniowa stanowi ważny środek zapobiegający wypaleniu zawodowemu. Ma ona na celu uświadomienie nauczycieli na temat

symptomów i czynników wpływających na powstanie syndromu wypalenia emocjonalnego. Wiedza o niebezpieczeństwie pojawienia się wspomnianego zjawiska na etapie kształcenia przyszłych pedagogów pozwoli na redukcję jego pierwszych symptomów. W celu przeciwdziałania zjawisku wypalenia zawodowego w pracy nauczyciela konieczne jest zastanowienie się nad tym, w jakich obszarach należy podejmować działania. Istotną wydaje się kwestia dotycząca tego, czy pracownik powinien modyfikować swoje przekonania bądź zachowania, czy miejsce pracy winno się zmieniać (J. Pyżalski, Kraków 2010, s. 48).

Skutkiem wykonywania zawodu nauczyciela może być deformacja osobowości, która „powinna określać wszelkie niekorzystne zmiany osobowości, nieprawidłowości rozwoju, poczucie zmęczenia, wypalenia, usztywnienia, utratę poczucia rzeczywistości i prawidłowej jej oceny oraz przekłamania w odbiorze własnych przeżyć i zachowań, które występują w przebiegu pracy zawodowej i są przez nią warunkowane” (J. Fengler, 2003, s. 31–32).

Szczególną rolę w eliminowaniu wypalenia zawodowego odgrywa system wsparcia nauczycieli. S. Kawula przedstawił słynną spiralę życzliwości ukierunkowaną na regenerację i aktywizację sił oraz harmonię między potrzebami a rodzajem udzielanego wsparcia. Przyjmuje się, że działania te miały sens i okazały się skuteczne, kiedy wspierana osoba lub grupa stanie się umotywowana, silna, aktywna. Wsparcie nauczyciela powinno służyć mobilizacji jego sił, by radził sobie z trudnościami i stresem. Fundamentem wsparcia jest więź społeczna: małżeńska, rodzicielska, braterska, sąsiedzka, koleżeńska lub inna. W zależności od tego, co stanowi treść interakcji wsparcia, można wyróżnić:

1. Wsparcie emocjonalne polegające na okazywaniu troski i pozytywnego stosunku do osoby wspieranej (tu: nauczyciela). Ma na celu stworzenie poczucia przynależności, bezpieczeństwa i wzrost samooceny. Dzięki interakcji wsparcia może on wyrazić swoje obawy i uczucia, co uwolni go od napięć. Wzrośnie poczucie nadziei ważnej dla rozwiązania problemu, sytuacji.

2. Wsparcie wartościujące polega na okazywaniu akceptacji i uznania dla nauczyciela, który ma problemy, przeżywa ciągły stres i nie może sobie z nim poradzić. Są to komunikaty typu: „Jesteś dla nas kimś ważnym, niezastąpionym”; „Masz rację i tak działaj” itp.

3. Wsparcie informacyjne polega na wymianie informacji, które pomagają lepiej zrozumieć problem i ocenić skuteczność podjętych działań. To dzielenie się własnymi doświadczeniami przez osoby, które przeżyły podobne problemy i sytuacje, np. w grupach samopomocowych.

4. Wsparcie instrumentalne to udzielanie rad i wskazówek, jak poradzić sobie z trudną sytuacją, a także modelowanie efektywnych działań zaradczych. Dla nauczyciela może to być lekcja pokazowa ze wskazaniem: fachowej literatury, możliwości odbycia skutecznych form terapii, udziału w różnych formach doksztalcenia i doskonalenia zawodowego.

5. Wsparcie rzeczowe (materialne) to pomoc obejmująca m.in.: ofiarowanie lub pożyczanie określonej kwoty pieniężnej, dóbr materialnych (udostępnienie sali, pomocy naukowych), ofiarowanie określonej rzeczy, przedmiotu, który będzie przywoływać miłe przeżycia i wspomnienia, uśmiech itp.

6. Wsparcie duchowe oznacza udzielanie pomocy nauczycielom znajdujących się w sytuacjach krytycznych, którym towarzyszy cierpienie i lęk. Może być on powodowany śmiercią bliskiej osoby lub własną ciężką chorobą czy innymi traumatycznymi zdarzeniami, takimi jak próby samobójcze. Ten rodzaj wsparcia odnosi się do sensu życia i duchowości (H. Sęk, R. Cieślak, 2004, s. 18–20).

Praca nauczyciela jest służbą drugiemu człowiekowi, udzielaniem pomocy dzieciom i młodzieży w ich edukacji oraz rozwoju, przy współpracy różnych podmiotów edukacyjnych i społecznych. Szkoła jest instytucją realizującą potrzeby edukacyjne społeczeństwa, które powinno troszczyć się o warunki pracy i rozwój nauczycieli. W związku z tym to społeczeństwo i jego podmioty powinny tworzyć sieć wsparcia dla nauczycieli. Wsparcie jest potrzebne, gdy brakuje pomysłów i sił. Sieć i źródła wsparcia nauczycieli zależą od istniejących więzi i stopnia integracji środowiska. Podmiotami wspierającymi są: inni nauczyciele, dyrektor, lider wewnątrzszkolnego systemu doskonalenia (WDN), pedagog, terapeuta, psycholog szkolny i z poradni psychologiczno-pedagogicznej, ich konsultanci, edukatorzy. Podmioty te współpracują ze sobą i tworzą sieć wsparcia dla nauczycieli. (M. Kocór, 2019, s. 205)

Źródła wsparcia nauczycieli dopełniają poradnie psychologiczno-pedagogiczne, które organizują dla nich porady, konsultacje, warsztaty i ośrodki doskonalenia zawodowego. Ustalają one priorytety i potrzeby edukacyjne uczących, organizują różne formy współpracy i wymiany doświadczeń nauczycieli-praktyków, prowadzą działania na rzecz rozwoju zawodowego i doradztwo metodyczne. Wielu doradców metodycznych zyskało miano konsultantów prowadzących seminaria na temat problemów nauczycieli. Zachęcają ich do eksperymentowania i samokształcenia, tworząc profesjonalne wsparcie z zewnątrz.

Zarówno profilaktyka oraz udzielanie nauczycielom skutecznej pomocy i wsparcia są możliwe tylko na podstawie rzetelnej diagnozy w odniesieniu do korzystnych, jak i niekorzystnych doświadczeń. Na jej podstawie należy wzmacniać stany dobre, a eliminować trudne, kryzysowe zjawiska i sytuacje. Od stanu wsparcia nauczycieli zależy, czy poradzą sobie w trudnych sytuacjach, czy też pozostaną osamotnieni w swoich dążeniach (M. Kocór, 2019, s. 212).

Kazimierz Denek mówi, że ważną rolę w ograniczaniu wypalenia zawodowego u nauczycieli odgrywa stałe doskonalenie się i kontynuowanie zdobywania potrzebnych kompetencji w miejscu pracy. Takie doskonalenie odbywa się przy warsztacie pracy nauczyciela i ma miejsce podczas szkoleniowych rad pedagogicznych, dyskusji panelowych, zajęć otwartych, ćwiczeń

warsztatowych i jest wspierane doskonaleniem instytucjonalnym oraz doradztwem pedagogicznym (K. Denek, 1999, s. 173-176).

Korzystnym pomysłem może być organizowanie warsztatów dla studentów kierunków pedagogicznych poświęconych różnorodnej tematyce. Zastanowienia wymaga możliwość przeprowadzania egzaminów wstępnych na studia nauczycielskie w celu wyodrębnienia osób podatnych na wypalenie. Nie wszyscy kandydaci posiadają predyspozycje do pracy z dziećmi i nie są w stanie udźwignąć obowiązków i wyzwań. Wysiłki zmierzające do ograniczenia czynników stresujących oraz zapobiegających wypaleniu powinny być jednym z podstawowych celów dla szkół i innych organizacji pedagogicznych (J.J. Hakanen, A.B. Bakker, W.B. Schaufeli, 2006, s. 509).

Oderwaniu się od natłoku codziennych obowiązków służy odpoczynek oraz spotkania w gronie przyjaciół. W pewnych przypadkach niezbędne może okazać się skorzystanie z pomocy specjalisty, lekarza, psychologa, gdyż wypalenie może skutkować depresją, a nawet rezygnacją z wykonywanego zawodu. Istotna jest umiejętność oderwania się od obciążających sytuacji, by spojrzeć na nie z innej perspektywy i pozyskać siły. Warto znać techniki relaksacyjne pomagające w rozładowywaniu stresu. Rozwijanie zainteresowań i pasji sprzyja rozluźnieniu napięcia. Trzeba prowadzić zdrowy tryb życia, by zapobiec wystąpieniu komplikacji związanych z osłabieniem organizmu. Nauczyciel przez cały czas swojej pracy zawodowej zobligowany jest do uczestniczenia w serii szkoleń, podnoszenia swoich kompetencji. Jednak nie może zapominać o swoim życiu prywatnym i realizowaniu własnych potrzeb. Trzeba stawiać sobie cele na miarę swoich możliwości. Nauczyciele powinni korzystać ze wsparcia ze strony bliskich osób, ponieważ nie wolno tłumić w sobie negatywnych uczuć, które tylko nawarstwiają problem. Grupę wsparcia mogą stanowić koleżanki i koledzy z pracy, z którymi można dzielić się doświadczeniami i otrzymać porady czy przykładowe rozwiązania. Wobec tego niezwykle ważny jest klimat panujący w pokoju nauczycielskim, który oparty powinien być na wzajemnym zaufaniu, zrozumieniu, życzliwości i dyskrecji. W szczególności atmosferę w szkole warunkuje dyrektor, który wyznacza model akceptowanego zachowania i wpływa na relacje międzyludzkie. To właśnie on w decydujący sposób określa poczucie bezpieczeństwa i odpowiada za klimat panujący wśród pracowników. Powinien stosować system motywujący nauczycieli do dalszej pracy i integrować nauczycieli ze sobą. W dużym stopniu wpływ na nauczyciela mają rodzice uczniów. W rozmowie z nimi musi pamiętać on o zachowaniu odpowiedniego tonu głosu, by konwersacja przebiegała bezkonfliktowo. Korzystna jest umiejętność cierpliwego wyjaśniania własnego zdania w różnych kwestiach. Poprzez aktywne słuchanie nauczyciel może poznać opinię rodziców. Efektywna współpraca z nimi niewątpliwie przyczynia się do uskutecznienia procesu wychowania i kształcenia.

W celu minimalizacji objawów stresu i powolnego „wypalania się” istotną rolę odgrywa umiejętność utrzymania równowagi między życiem zawodowym a osobistym. Zaleca się, między innymi:

- wyznaczanie realistycznych i jasno określonych celów, które pozwoliłyby na uniknięcie frustracji i poczucia klęski zawodowej;
- rozpoznanie własnych braków i zaakceptowanie ograniczeń;
- postrzeganie pojawiających się problemów zawodowych z różnych perspektyw i traktowanie ich z większym dystansem;
- wypracowanie w sobie zachowań asertywnych łącznie z umiejętnością wycofania się z sytuacji stresowej;
- dbałość o własne potrzeby fizyczne, psychiczne, emocjonalne, duchowe i społeczne poprzez odpowiednio zorganizowany aktywny wypoczynek;
- rozwijanie pozazawodowych kontaktów towarzyskich.

Nauczyciel przedszkola, w przekonaniu K. Żuchelkowskiej, może ograniczać wypalenie zawodowe opracowując kodeks postępowania w przypadku zauważenia u siebie objawów charakterystycznych dla tego zjawiska i przestrzegać zasad w nim zawartych. Oto przykład wskazań, które mogą być zawarte jej zdaniem w takim kodeksie.

1. Wyznaczam sobie cele możliwe do zrealizowania.
2. Po wyczerpującej pracy intensywnie odpoczywam, regeneruję siły, relaksuję się.
3. Pamiętam o chwilach wyciszenia w miejscu pracy.
4. Pamiętam o aktywności fizycznej i czynnym spędzaniu wolnego czasu.
5. Dbam o siebie, o swój rozwój zawodowy i doskonale, swój warsztat pracy nauczycielskiej.
6. Pozytywnie myślę o swoich wychowankach, ich rodzicach i kolegach nauczycielach.
– Staram się być kreatywny, twórczy i prowadzić zajęcia w sposób interesujący.
7. Staram się uatrakcyjnić i optymalizować proces wychowawczo-dydaktyczny w przedszkolu, w którym pracuję (K. Żuchelkowska, 2014, s. 75).

Przedstawione działania profilaktyczne, mające na celu zapobieganie wypaleniu zawodowemu, są realne i możliwe do zrealizowania. Warunkiem jest świadomość, iż takie zagrożenia istnieją i mogą dotknąć każdego nauczyciela. Ograniczanie i przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu u nauczycieli przedszkoli jest nie tylko możliwe, ale również konieczne. Najpierw jednak trzeba określić przyczyny wypalenia zawodowego, a następnie opracować plan przeciwdziałania temu zjawisku, by później przystąpić do jego realizacji.

Zakończenie. Wypalenie zawodowe nauczycieli jest niezwykle złożonym i dynamicznym zjawiskiem. Syndrom wypalenia zawodowego potrzebuje także indywidualnego podejścia i zrozumienia sytuacji nauczyciela, dostrzeżenia jego mocnych i słabych stron, możliwości i ograniczeń środowiska pracy, jak i środowiska życia, w tym czynników rodzinnych, osobistych.

Istotne jest dostrzeżenie symptomów wypalenia zawodowego i przedsięwzięcie kroków mających na celu zapobieganie ryzyku. Wykonywana praca powinna dawać satysfakcję i zadowolenie, w przeciwnym razie przeniesie się to niekorzystnie na relację z uczniami. Szkoły winny organizować szkolenia z zakresu form radzenia sobie ze stresem oraz stanowić wsparcie dla nauczycieli. Jeżeli praca nie daje nauczycielowi satysfakcji, często zaburza się proces kształcenia. Zawód nauczyciela jest narażony na stres, jednak znajomość technik zapobiegających narastaniu napięcia emocjonalnego pozwala na niwelowanie destrukcyjnych skutków wypalenia zawodowego.

Najlepszym podsumowaniem przedstawionych rozważań są słowa: „[...] jeśli jesteś oddany swojej pracy i emocjonalnie w nią zaangażowany, jeśli spodziewasz się czerpać z pracy poczucie sensu swej egzystencji – a czujesz, że poniosłeś porażkę, to prawdopodobnie jesteś kandydatem do wypalenia się” (H. Sęk, 2000, s. 36). Słowa te wskazują, że nauczyciel, podobnie jak pielęgniarka, lekarz czy adwokat, jest narażony na wypalenie zawodowe. Wynika to z tego, że syndrom ten dotyka przedstawicieli zawodów związanych z pomaganiem innym, w tym ze świadczeniem pomocy w kształceniu, wychowaniu, rozwiązywaniu problemów wychowawczych i związanych z życiem codziennym. Ponadto istotny wpływ na wystąpienie tego syndromu u nauczycieli ma to, że najczęściej występuje on u osób o wysokich kwalifikacjach, silnej motywacji, identyfikujących się ze swoją pracą i chcących czerpać z niej poczucie sensu życia. Zaprezentowana w artykule charakterystyka wypalenia zawodowego, wraz z zestawieniem symptomów i czynników wpływających na jego wystąpienie, umożliwi nauczycielowi samodzielne rozpoznanie objawów tego syndromu oraz ocenę stopnia jego nasilenia. Wskazane sposoby przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu mają uniemożliwić jego rozwój lub być pomocą, gdy ono wystąpi. Należy podkreślić, że skutki wypalenia zawodowego nauczycieli dotyczą nie tylko ich samych, ale również uczniów, współpracowników, członków rodzin, znajomych i przyjaciół.

Bibliografia:

1. Burke R.J., Greenglass E.R., Psychological burnout among men and woman in teaching: An examination of the Cherniss model. *Human Relat.*, 1989.
2. Chrzanowska I, Wypalenie zawodowe nauczycieli a ocenianie osiągnięć szkolnych uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim i uczniów o prawidłowym rozwoju na etapie szkoły podstawowej, Łódź 2004.

3. Denek K., Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 1999, s. 173-176.
4. Fengler J., Pomaganie męczy. Gdańsk, 2003.
5. Hakanen J. J., Bakker A. B., Schaufeli W. B., Burnout and work engagement among teachers, *Journal of School Psychology* nr 43, 2006, s. 509.
6. Kocór M., Wypalenie zawodowe nauczycieli. Diagnoza, Wsparcie, Profilaktyka, Kraków 2019.
7. Konczanin, J. Sposoby na stres. Poradnik dla pracownika, Warszawa 2015.
8. Kozak S., Patologie w środowisku pracy. Zapobieganie i leczenie, Warszawa 2009.
9. Lee R.T., Ashforth B.E. 1990. On the meaning of Maslach's three dimensions of burnout. *J. App. Psychol.*, 1990.
10. Litzke S.M., Schuh H., Stres, mobbing i wypalenie zawodowe, Gdańsk 2007.
11. Mastalski J., Szkolne interakcje zaburzające skuteczne wychowanie, Kraków: PAT 2005, s. 15.
12. Okła W., Steuden S. 1999. Strukturalne i dynamiczne aspekty zespołu wypalenia w zawodach wspierających. *Rocz. Psychol.*, 1999.
13. Pyżalski J., Jakie działania można podejmować, by ograniczyć stres zawodowy nauczycieli? [w:] D. Merecz, J. Pyżalski (red.), *Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomiędzy wypaleniem zawodowym a zaangażowaniem*, Wyd. Impuls, Kraków 2010, s. 48.
14. Sęk H (red.), *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, Warszawa 2006.
15. Sęk H., R. Cieślak, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, red. H. Sęk, R. Cieślak, Warszawa 2004.
16. Sęk H. (red.), *Wypalenie zawodowe – psychologiczne mechanizmy i uwarunkowania*. Warszawa 2000.
17. Sęk H., *Wypalenie zawodowe. Przyczyny, mechanizmy, zapobieganie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 21.
18. Trevers Ch.J., Cooper C.L., *Mental health, job satisfaction and occupational stress among UK teachers*. *Work&Stress* 7, 1993.
19. Żuchelkowska K, *Wypalenie zawodowe wśród nauczycieli przedszkoli*, *ROCZNIKI PEDAGOGICZNE* Tom 6(42), numer 2 – 2014, s. 63 - 81.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ МЕДСЕСТЕРИНСТВА ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Зоя Шарлович, к.п.н.,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8115-9838>

***Анотація.** Створення безпечного освітнього середовища є одним із пріоритетних завдань в організації діяльності закладів дошкільної освіти. Розділ присвячено сутності та значенню медико-педагогічного партнерства у взаємодії медичних і педагогічних працівників щодо створення відповідних умов для проведення медико-профілактичних, оздоровчих заходів, забезпечення розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку; співпраця з їх батьками, участь у організації освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Розкрито організаційні підходи щодо медичного обслуговування в закладі дошкільної освіти. Проаналізовано та уточнено методи та форми організації і планування ефективного медико-педагогічного партнерства між закладами охорони здоров'я, штатними медичними працівниками дошкільної освіти та усіма суб'єктами освітнього процесу.*

Детально описано вимоги до кваліфікаційної характеристики, якій має відповідати спеціаліст медсестринства та функціональні обов'язки і основні завдання сестри медичної старшої, які вона виконує у процесі професійної діяльності у закладі дошкільної освіти.

***Ключові слова:** медико-педагогічне партнерство; медичне обслуговування; медичні огляди дітей; санітарно-гігієнічні вимоги; методи і форми педагогічної діяльності спеціаліста медсестринства; партнерство і взаємодія медичної сестри, вихователя, дітей і їх батьків.*

***Annotation.** Creating a safe educational environment is one of the priority tasks in organizing the activities of preschool education institutions. The section is devoted to the essence and importance of medical and pedagogical partnership in the interaction of medical and pedagogical workers to create appropriate conditions for medical and preventive, health improvement measures, ensuring the development, upbringing and education of preschool children, cooperation with their parents in the educational process of preschool education. The organizational approaches to medical care in preschool education institutions are revealed. The methods and forms of organizing and planning an effective medical and pedagogical partnership between health care institutions, staff medical workers of preschool education and subjects of the educational process are analyzed and clarified.*

The article describes in detail the requirements for the qualification characteristics that a nursing specialist should have, as well as the functional duties and main tasks of a nurse supervisor that she performs in the course of professional activity in a preschool education institution.

Key words: medical-pedagogical partnership, medical care, medical examinations of children, sanitary and hygienic requirements, methods and forms of pedagogical activity of a nurse specialist, partnership and interaction of a nurse, educator, children and their parents.

Актуальність дослідження.

Професійна освіта є важливою складовою системи освіти, яка спрямована на підготовку кваліфікованих фахівців для різних галузей і сфер діяльності. Сучасний розвиток професійної майстерності фахівців, які працюють в освітній і медичній галузях, є ключовим аспектом у підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних відповідати на виклики швидко змінюваного ринку праці з надання освітніх і медичних послуг. В умовах глобалізації та технологічного прогресу, професійна майстерність працівників стає вирішальним фактором конкурентоспроможності та продуктивно впливає на освіту, науку, практику і економіку країн. Вона охоплює фахову передвищу і вищу освіту України з усіма їх видами і формами (формальна, неформальна, інформальна) та освіту дорослих. До важливих складників освіти дорослих, відповідно до ст.18. Закону України Про освіту (2017) належать «післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою»²⁸⁴. Всі ці пропозиції на ринку освітніх послуг з підготовки фахівців сприяють розвитку їх професійної майстерності.

В рамках нашого дослідження, важливим є комплексне розуміння спільної діяльності працівників в організації дошкільної освіти, якість якої прямопропорційна взаємодії учасників освітнього процесу із допоміжними службами, які створюють комфортні умови для забезпечення навчання і виховання, обладнують і оснащуються приміщення всім необхідним, забезпечують безпечне освітнє середовище, дбають про здоров'я дітей і персоналу.

Серед непедагогічних працівників закладу дошкільної освіти є і сестри медичні, які дбають про дотримання санітарно-гігієнічних і протиепідемічних вимог та норм в закладах дошкільної освіти задля збереження життя і здоров'я педагогічного, непедагогічного персоналу, дітей і їх батьків.

Рівень надання медичної допомоги, здійснення профілактичних заходів, участь у навчально-виховному процесі спеціалістами медсестринства у закладі дошкільної освіти тісно пов'язані з

---

²⁸⁴ Закон України Про освіту (2017). Стаття 18 Освіта дорослих. Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція від 16.08.2024, підстава - 3642-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-18
Детальніше: https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-18

рівнем їх освіти, кваліфікацією, наявністю відповідних знань, сформованих практичних умінь і навичок, загальних і спеціальних компетенцій, рівня розвитку їх професійної майстерності. Безперервна професійна освіта впродовж життя забезпечить оновлення знань відповідно до сучасних стандартів, що впливатиме на підвищення рівня фаховості та надання якісних медсестринських послуг у системі дошкільної освіти.

Нормативно-організаційні підходи щодо медичного обслуговування дітей у закладі дошкільної освіти

Найвищою соціальною цінністю в Україні визнається, згідно ст. 3. Конституції України (2019), «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека»²⁸⁵.

Сучасний заклад дошкільної освіти покликаний не тільки виконувати роль і сприяти багатогранному розвитку дитини, її навчанню і вихованню, але і гарантує безпечні умови для перебування дітей у дошкільних закладах. Термін «безпечне освітнє середовище» являє собою «сукупність умов», зокрема робить неможливим заподіяння фізичної шкоди учасникам освітнього процесу через недотримання санітарно-протиепідеміологічних, протипожежних, будівельних вимог, норм і правил; «недотримання законодавства щодо безпеки харчових продуктів чи неякісних послуг з харчування»; запобігають «вживанню на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів і психотропних речовин»²⁸⁶. Всі ці чинники ризику негативного впливу на здоров'я людини стають неможливими завдяки спільній профілактичній діяльності медичних і педагогічних працівників, адже в усіх нормативних документах, які регулюють діяльність закладів дошкільної освіти приділена увага збереженню та покращенню здоров'я людини в системі дошкільної освіти.

В Законі України «Про дошкільну освіту» (2024) приділено значну увагу в організації медичної допомоги та проведення різноманітних обов'язкових заходів щодо охорони здоров'я в закладах дошкільної освіти. Так, в п.1. ст. 19. «Права, охорона здоров'я та харчування вихованців» регламентовано, що «кожному вихованцю у закладі дошкільної освіти гарантуються безпека, психолого-педагогічний супровід, а також, у разі потреби, домедична допомога, що надається відповідно до порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах,

²⁸⁵ Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава - 27-ІХ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁸⁶ Безпечне освітнє середовище. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%94_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5

затверджених центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я»²⁸⁷. В кожному закладі дошкільної освіти обов'язково мають бути створені умови для формування здорового освітнього середовища та систематично здійснюватися заходи з охорони здоров'я вихованців.

Всі ці заходи «з охорони здоров'я вихованців закладів дошкільної освіти затверджується Кабінетом Міністрів України»²⁸⁸.

Заклад дошкільної освіти може і повинен організовувати медичне обслуговування задля збереження здоров'я вихованців, профілактики захворювань, пропагування здорового способу життя майбутнього покоління країни. Для проведення здоров'язберігаючої діяльності необхідно залучати як медичних, так і педагогічних працівників²⁸⁹.

Так, відповідно до обов'язків педагогічних працівників ЗДО (ст. 21., Закон України «Про дошкільну освіту», 2024), окрім провадження освітньої діяльності, вони повинні «дбати про фізичне і психічне здоров'я вихованців, у межах своїх посадових обов'язків брати участь у створенні в закладі дошкільної освіти безпечного, здорового та інклюзивного чи спеціального освітнього середовища», а також «систематично (не менше одного разу на п'ять років) підвищувати кваліфікацію з надання психологічної допомоги та підтримки дітей, домедичної допомоги, забезпечення безпеки дітей, ... тощо»²⁹⁰

П. 7 ст. 30. цього ж Закону акцентує увагу на тому, що діяльність з організації дошкільної освіти має базуватися не тільки на реалізації освітнього процесу, але і на забезпеченні успішного здійснення інших процесів, які хоч і є допоміжними, супутніми, але мають таку ж саму вагу і значущість. Серед таких процесів вирізняється медичне обслуговування та здорове харчування. З цією метою для надання названих послуг, включаючи послуги охорони здоров'я, спорту, ЗДО можуть надавати у використанні майно, обладнання і оснащення (п.4. ст 52).

Для дітей, які тимчасово знаходяться на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, відповідно до ст.77-1 вищезазначеного закону, створюються умови для «отримання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти», а для реалізації цим займається спеціально уповноважена державна установа.

Співпраця педагогічних і медичних працівників має позитивний вплив як на освітній, так і на медичний / медсестринський процеси. Значну роль у цьому процесі відіграє той факт, що

---

²⁸⁷ Закон України «Про дошкільну освіту» Документ 3788-IX, чинний, поточна редакція — Прийняття від 06.06.2024; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

²⁸⁸ Закон України «Про дошкільну освіту» Документ 3788-IX, чинний, поточна редакція — Прийняття від 06.06.2024; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

²⁸⁹ Школа І-ІІІ ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 23) /URL: <http://school132.edukit.kiev.ua/Files/downloads/23%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BEi%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8.pdf>

²⁹⁰ Закон України «Про дошкільну освіту» Документ 3788-IX, чинний, поточна редакція — Прийняття від 06.06.2024; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

медичні працівники залучаються до освітньої діяльності і входять до педагогічних рад (ст. 39. Педагогічна рада).

В розд. XII. «Прикінцеві та перехідні положення», Кабінет Міністрів України затвердив «перелік обов'язкових заходів з охорони здоров'я вихованців закладів дошкільної освіти, що має враховувати особливості різних типів організації освітньої діяльності, визначених цим Законом, та включати вимоги до медичних кабінетів (або медичних осередків) та/або ізоляторів з орієнтовним переліком оснащення, лікарських засобів та виробів медичного призначення для надання домедичної та/або невідкладної медичної допомоги; затвердив зміни до ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики у суб'єктів освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти з урахуванням положень цього Закону та вимог законодавства у сфері охорони здоров'я»²⁹¹.

Основи педагогіки в професійній діяльності спеціалістів медсестринства.

Реорганізація системи медичної / медсестринської освіти вносить корективи в освітній процес, підходи щодо його організації та методичного і дидактичного наповнення. Реформа охорони здоров'я потребує зміни ролі медичної сестри, розширення кола її повноважень на всіх ділянках діяльності відповідно до кваліфікаційних характеристик за ступенем, рівнем освіти, посад і функціональних обов'язків²⁹².

То чи може спеціаліст медсестринства – медична сестра / медичний брат – (далі, медична сестра) ЗДО здійснювати педагогічну діяльність? Це питання потрібно розглядати за двома напрямками: маємо віддиференціювати профілактичні бесіди з населенням практикуючими медичними сестрами закладів охорони здоров'я від викладання медичними сестрами дисциплін в закладах різних рівнів освіти та здійснення навчання і інформування в ЗДО.

Охарактеризуємо діяльність медичної сестри, яка здійснює практичну діяльність в закладах дошкільної освіти усіх типів. За своїми функціональними обов'язками така медична сестра постійно використовує елементи педагогічної практики, оскільки навчає дітей, членів їх родин, навчає колег, з якими працює в закладі охорони здоров'я. Тематика навчання може включати в себе:

---

²⁹¹ Закон України «Про дошкільну освіту» Документ 3788-IX, чинний, поточна редакція — Прийняття від 06.06.2024; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

²⁹² Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти: виклики сьогодення та перспективи їх вирішення : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. в онлайн-режимі за допомогою системи microsoft teams (Тернопіль, 20–21 трав. 2021 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського МОЗ України. – Тернопіль : ТНМУ, 2021. – 592 с. / [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://ir.libraryntmu.com/bitstream/123456789/2340/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

- принципи раціонального харчування; дотримання дієтичного харчування; режим праці і відпочинку;
- правила рухової активності; чинники ризику захворювань;
- профілактику хронічних неінфекційних захворювань;
- принципи здорового способу життя; правила здорової поведінки;
- підготовку пацієнта до лабораторних, інструментальних, рентгенологічних, ендоскопічних методів дослідження;
- правила прийому ліків; правил вимірювання артеріального тиску, цукру крові;
- специфічну профілактику керованих інфекцій згідно календаря та рекомендованих щеплень;
- загартовування природними чинниками; правила надання долікарської допомоги в непередбачувальних життєвих ситуаціях, випадках, станах ²⁹³.

Для того, щоб працювати в закладах дошкільної і шкільної освіти на посаді медичної сестри достатньо отримати медсестринську освіту та пройти курси підвищення кваліфікації відповідно до наказу МОЗ України²⁹⁴, ²⁹⁵.

Кваліфікаційна характеристика та посадові обов'язки сестри медичної закладу дошкільної освіти.

Особливості медсестринського процесу щодо дітей і підлітків передбачають ознайомлення з календарем профілактичних щеплень, протипоказання до щеплень у дорослих і дітей, ускладнення щеплень, основи дієтотерапії та дитячої дієтології, специфікою медсестринської діяльності щодо профілактики хронічних захворювань.

Передбачається, що дипломовані медичні сестри повинні вміти реалізувати медсестринський процес щодо дітей і дорослих в родині (спостерігати, обстежувати, спланувати огляд при конкретному захворюванні, організувати планові щеплення, надавати невідкладну допомогу при різних невідкладних станах, проводити загальнолікарське обстеження хворих, включаючи огляд, пальпацію, перкусію, аускультацию, вимірювати

²⁹³ Наказ МОЗ України від 29 березня 2002 р. № 117 ДОВІДНИК кваліфікаційних характеристик професій працівників, ВІПУСК 78 Охорона здоров'я / Документ va117282-02, поточна редакція від 28.11.2022, підстава - v2154282-22 . / [Електронне джерело]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>

²⁹⁴ Наказ МОЗ України від 7.09.1993р. №198 «Про підвищення кваліфікації молодших спеціалістів з медичною та фармацевтичною освітою» / [Електронне джерело]. – Режим доступу : <https://законодавство.com/moz-ukrajini/nakaz-198-vid-70993-pro-pidvischennya351549.html>

²⁹⁵ Наказ МОЗ України від 10.11.2022, № 2016 Про подальше удосконалення системи післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку фахівців з фаховою передвищою, початковим рівнем (короткий цикл) та першим (бакалаврським) рівнем вищої медичної і фармацевтичної освіти та магістрів з медсестринства Документ z0039-23, чинний, поточна редакція — Прийняття від 10.11.2022. Набрання чинності, відбулась 25.01.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0039-23#Text>

артеріальний тиск на руках і ногах; дати клінічну оцінку загальному аналізу крові, біохімічним показникам крові, загальному аналізу сечі, підготувати хворих до лабораторних, інструментальних і апаратних методів дослідження, організувати домашній стаціонар, застосувати найпростіші фізіотерапевтичні методи в домашніх умовах; реєструвати ЕКГ, проводити профілактику захворювань, тощо)^{296, 297}.

Медичні сестри закладів дошкільної освіти повинні знати поняття медсестринської педагогіки; роль навчання вихователів, персоналу ЗДО, дітей та їх батьків у формуванні ставлення до життя в умовах хвороби; зміст, методи й технологічні прийоми навчання, виховання та інформування; визначення понять «індивідум», «особистість», «дитина», «здорова дитина», «хвора дитина», «сім'я», «родина», «суспільна група», «медична сестра закладу дошкільної освіти»; поняття здоров'я, хвороба, реабілітація, профілактика; функції медсестринської педагогіки; основні медсестринські завдання при формуванні ставлення людини до свого здоров'я; принципи реалізації етапів медсестринського процесу в організації інформування і навчання елементам само- та взаємодогляду, здорового способу життя, профілактики захворювань; таксономію медсестринського діагнозу; основи організації охорони здоров'я, медичної психології, етики і деонтології медичного працівника; способи збору, накопичення, обробки й оцінки інформації про стан здоров'я вихованців ЗДО; основи медичної інформатики як засобу навчання дитини та її сім'ї; первинні засади соціальної гігієни, гігієни хворого, особистої гігієни медичної сестри; основні принципи профілактики в сімейній медицині; форми і методи санітарно-просвітницької роботи; методи лікувальної фізкультури; загальні питання організації інформування та навчання в умовах ЗДО; основи техніки безпеки та охорони праці; принципи і методи загартування, фізичного виховання дітей; основні положення щодо раціонального харчування дітей залежно від їх віку і стану здоров'я; загальні принципи дієтотерапії; санітарно-гігієнічні вимоги, що ставляться до дитячих закладів і місць перебування дітей; основи здорового способу життя, методи та засоби його пропагування; принципи проведення санітарно-освітньої роботи з дітьми та батьками; основи законодавства України з охорони здоров'я, нормативні документи, які визначають діяльність органів і закладів охорони здоров'я та закладів дошкільної освіти²⁹⁸.

---

²⁹⁶ Програма дисципліни «Медсестринство в сімейній медицині» для студентів ВМНЗ I-III рівня акредитації напрямку 1201 «Медицина» спеціальності 6.120101 «Сестринська справа» кваліфікації «Медична сестра», «Медична сестра-бакалавр». – МОЗ України, 2009.

²⁹⁷ Програма дисципліни «Сімейна медицина» для студентів напрямку 1101 спеціальності 8.110102 «Сестринська справа» кваліфікації 2230.1 «Науковий співробітник (сестринська справа, акушерство)». – МОЗ України, 2008.

²⁹⁸ Антонова О.С., Шарлович З.П. Професійно-педагогічна компетентність медичних сестер сімейної медицини: сутність, структура, технологія формування: монографія. – Житомир: Вид-во Полісся, 2016. – 258
<http://eprints.zu.edu.ua/22325/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%A8%D0%90%D0%A0%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A7%2C%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20.pdf>

Освітня і виховна діяльність сестри медичної в закладах дошкільної освіти

Професійна діяльність медичної сестри базується на принципі індивідуального підходу із врахуванням індивідуально-психологічних вікових особливостей особистості (ранній дитячий, дошкільний, молодший шкільний вік), а також рівня розвитку пізнавальних процесів (пам'яті, мислення, уваги, відчуття, сприймання), психічних властивостей, психічних станів, емоційно-вольової системи дитини²⁹⁹.

Навчання дітей дошкільного віку і їх батьків чи / та опікунів основам здорового способу життя, участь у пропагуванні медичних, здоров'язберігаючих та санітарно-гігієнічних знань, принципів раціонального харчування медична сестра повинна розробляти, планувати і пропонувати педагогічній раді всіх цих питань для включення в програму дошкільної освіти.

Медична сестра також повинна бути ознайомена із санітарно-гігієнічними вимогами, що ставляться до дитячих закладів і місць перебування дітей ЗДО та принципів проведення санітарно-освітньої роботи з дітьми та батьками³⁰⁰.

Медична сестра, яка здійснює професійну діяльність в закладі дошкільної освіти, тісно співпрацює із адміністрацією, психологом, вихователями, їх помічниками, батьками дітей щодо виховання здорової дитини, збереження фізичного та психічного здоров'я дітей різного віку. Також поширює профілактичну санітарно-освітню інформацію за допомогою індивідуальних чи групових бесід, щоденно навчаючи дітей дошкільного віку правилам особистої гігієни, профілактики захворювань, профілактики травматичних ушкоджень, принципів здорового способу життя, тобто, в повній мірі використовує елементи педагогічної практики.

В закладах дошкільної освіти медична сестра допомагає вихователям облаштовувати ігровий куточок медичної допомоги, де діти вчать мити руки; обробляти їх антисептиками; «розмовляти з пацієнтами», якими можуть бути діти з групи чи ляльки; вислуховувати скарги; прослуховувати дихання за допомогою фонендоскопа (справжнього чи іграшкового), підраховувати пульс; як мають діяти діти у непередбачуваних ситуаціях із погіршенням стану здоров'я, щоб не розгубитися; як покликати дорослих на допомогу; як надавати долікарську допомогу. Всі ці питання мають бути включені в ігрову діяльність освітнього процесу вихованців ЗДО, де медична сестра буде виступати у ролі консультанта та наставника.

²⁹⁹ Антонова О.Є., Шарлович З.П. Професійно-педагогічна компетентність медичних сестер сімейної медицини: сутність, структура, технологія формування: монографія. – Житомир: Вид-во Полісся, 2016. – 258
<http://eprints.zu.edu.ua/22325/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%A8%D0%90%D0%A0%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A7%2C%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20.pdf>

³⁰⁰ Те саме джерело.

Діяльність медичної сестри в загальноосвітній школі дещо подібна на діяльність в дошкільному навчальному закладі. Проаналізуємо посадову інструкцію медсестри на прикладі школи I-III ступенів №132 м. Києва, яка є доступною в інтернет джерелах ³⁰¹.

Так, медична сестра, яка має фахову освіту призначається, працює під керівництвом, підпорядковується і звільняється директором школи. Для того, щоб розпочати працювати на посаді медичної сестри не висуваються вимоги щодо стажу роботи³⁰².

Виконуючи посадові обов'язки, шкільна медсестра повинна керуватися законами, постановами, нормативними документами, наказами МОНУ, МОЗУ, Державної санітарної служби, Національної служби здоров'я, які діють на території України та Статуту і нормативних актів школи, Правил внутрішнього трудового розпорядку, включаючи посадову інструкцію.

Медсестра повинна дотримуватися сама і контролювати дотримання працівниками школи санітарних правил і норм облаштування, утримання ЗОШ. Вона бере участь в організації освітнього процесу, доримується сама і акцентує увагу працівників та учнів на дотриманні правил і норм техніки безпеки, охорони праці, протипожежного захисту ³⁰³.

Значна увага в інструкції приділена вимогам до завдань та обов'язків шкільної медичної сестри, які включають в себе:

- контроль проведення обов'язкових медичних профілактичних оглядів учнів у закладах охорони здоров'я;
- фіксує довідки про результати проведеного обов'язкового медичного профілактичного огляду та аналізує і узагальнює їх результати;
- здійснює прості діагностичні, лікувальні і фізіотерапевтичні процедури;
- готує і застосовує дезінфекційні розчини та вчить користуватися ними інших;
- володіє прийомами реанімації;
- уміє надавати домедичну та первинну медичну допомогу при травматичному пошкодженні, кровотечі, колапсі, отруєнні, механічній асфіксії, анафілактичному шоці, опіках, відмороженні, алергічних станах; здійснює медико-педагогічний контроль на уроках фізичного виховання³⁰⁴.

Всі ці питання та обов'язки лягають в основу діяльності медичної сестри і ЗДО.

---

³⁰¹ Школа I-III ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 1-29) / [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://school132.edukit.kiev.ua/organizaciya_navchaljno-vihovnogo_procesu/oficijni_dokumenti/

³⁰² Школа I-III ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 23) /URL: <http://school132.edukit.kiev.ua/Files/downloads/23%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BEi%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8.pdf>

³⁰³ те ж саме джерело.

³⁰⁴ те ж саме джерело.

Сестра медична також:

- організовує і контролює проведення поточної дезінфекції;
- здійснює профілактичні та оздоровчі заходи під час освітнього процесу, профілактику травматизму, здійснює облік та аналіз випадків травмування;
- організовує госпіталізацію учнів за наявності показань та інформує про це батьків або осіб, які їх замінюють; здійснює контроль кухні з приготування їжі і контролює організацію та якість харчування в школі; веде облік медичного обладнання;
- відповідно до правил і термінів зберігає і використовує лікарські засоби та вироби медичного призначення, імунобіологічні препарати та поповнює їх запаси;
- веде обліково-звітну та медичну документацію; дотримується принципів медичної етики та деонтології;
- перевіряє наявність медичного огляду всіх працівників школи перед початком навчального року³⁰⁵.

Поміж тим, в обов'язках шкільної медсестри передбачено проведення просвітницької роботи серед педагогічного колективу, батьків і учнів школи щодо здорового способу життя, збереження фізичного та психічного здоров'я, виховання здорової дитини³⁰⁶.

Однак, в закладах середньої освіти перед медсестрою відкривається можливість не тільки проводити бесіди з вчителями, учнями, батьками, а й брати участь в освітньому процесі з викладання предметів, наприклад, «Захист Вітчизни», «Охорона здоров'я», «Охорона здоров'я та соціальна допомога». Закон «Про повну загальну середню освіту» регламентує, що вчитель повинен мати вищу освіту, однак не вказано, що це має бути тільки педагогічна освіта. Більше того, в ст. 22 цього ж Закону підкреслюється, що прийняти на посаду педагогічного працівника можна особу, яка має педагогічну освіту, вищу освіту та / або професійну кваліфікацію^{307, 308}.

Якраз професійна освіта і є підставою до виконання шкільною медсестрою окрім основної роботи, поміж тим і роботи з викладання в школі предметів, теми яких збігаються з її основною діяльністю. Підтвердженням цього є ч. 5 ст. 58 Закону від 05.09.17 р. № 2145-VIII «Про освіту», яка регламентує, що «особа, яка здобула вищу, фахову передвищу чи

---

³⁰⁵ Школа І-ІІІ ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 23) /URL: <http://school132.edukit.kiev.ua/Files/downloads/23%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BEi%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8.pdf>.

³⁰⁶ Те ж саме джерело.

³⁰⁷ Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.20 р. № 463-IX / Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

³⁰⁸ Чи може медична сестра ЗЗСО викладати навчальні предмети / [Електронне джерело. – Режим доступу: <https://balance.ua/news/post/mozhet-li-medicinskaya-sestra-zoso-prepodavat-uchebnie-predmeti>

професійну (професійно-технічну) освіту за іншою спеціальністю та якій не було присвоєно професійну кваліфікацію педагогічного працівника, може бути призначена на посаду педагогічного працівника строком на один рік з подальшим підтвердженням кваліфікації педагогічного працівника»³⁰⁹,³¹⁰.

Так, теми розділу «Основи медичних знань» предмету «Захист України 10-11 класи» може викладати і медична сестра, яка працює в школі, адже в інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 н. р. щодо предмету «Захист України 10-11 класи» вказано: «до проведення занять з тем, розділів, що додано в оновлену навчальну програму, рекомендуємо залучати досвідчених фахівців відповідних профілів та, за можливістю, організувати дуальні уроки»³¹¹.

Для порівняння з діяльністю медичної сестри в ЗДО, в 2020 р. нами на базі відділення післядипломної освіти Житомирського медичного інституту було проведено опитування 112 медичних сестер, які працюють в ЗДО та ЗОШ щодо педагогічної складової їх професійної медсестринської діяльності. Респонденти підтвердили, що однією із складових діяльності є:

- просвітницька (99%),
- санітарно-освітня (100%),
- робота з батьками (98%),
- робота з учнями (100%),
- педагогічна (16%).

Як виявилось, лише 16% медичних сестер залучені до освітнього процесу з викладання предметів. На питання, чи подобається їм поширювати знання серед вчителів, батьків та дітей, 96% відповіли ствердно, 4% вказали на невпевненність (страх бути незрозумілими (3%), страх не відповісти на поставлені зустрічні питання через брак знань (1%).

Однак, як вияснилося, не всі і готові навчати дітей в школі в якості вчителів, а лише 78%. Із причин, чому не готові виконувати обов'язки вчителів, в питанні з багатократним вибором респонденти зазначили, що бракує знань з педагогіки (8%); не вистачає часу, щоб підготуватися до занять (11%); невпевненність, що справляться (7%); не бачуть себе

---

³⁰⁹ Те саме джерело.

³¹⁰ Закон України від 05.09.17 р. № 2145-VIII «Про освіту» / [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³¹¹ Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Захист України 10 – 11 класи. / [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.13.zakhyst.Ukrayiny.20.08.2022.pdf>

вчителями (9%), важко поєднувати два види діяльності (5%)³¹².

Зрозуміло, що педагогічна діяльність в ролі вчителя окремих предметів для медичної сестри не є обов'язковою, скоріше вона лише може скористатися такою можливістю, але, як виявилось, не всі готові і не всі прагнуть поєднувати цих два види діяльності.

Важливою складовою нашого дослідження є також педагогічна діяльність медичної сестри в закладах фахової передвищої та вищої медсестринської освіти.

У всьому світі схиляються до думки, що найкраще навчити медичну сестру може тільки медична сестра, яка досконало володіє організацією медсестринського процесу, маніпуляційною практикою. Для цього медична сестра повинна здобути другий ступінь освіти за спеціальністю «Сестринська справа» рівня магістра медсестринства.

Переконливим є той факт, що навчальна програма для спеціальності «Сестринська справа» не передбачає дисциплін «Хірургія», «Педіатрія», «Акушерство» тощо, які можуть і повинні викладати лікарі цього фаху, а включає в себе «Медсестринство в хірургії», «Медсестринство в педіатрії», «Медсестринство в акушерстві» та інші, які повинні викладати медичні сестри.

Як бачимо, діяльність медичної сестри включає в себе і педагогічну складову. Ось чому в навчальних програмах при підготовці спеціалістів медсестринства всіх ступенів і рівнів повинні бути включені педагогічні дисципліни. Рівень педагогічної компетентності медсестри-викладача у здійсненні навчальної, методичної та організаційної діяльності, як педагогічного працівника, стане відображенням розвитку її професійної майстерності. Все це можливо за умови поєднання практичної діяльності в закладі охорони здоров'я, викладацької діяльності та безперервної наполегливої праці щодо особистісного і професійного зростання.

Основні аспекти професійної освіти з урахуванням специфіки діяльності та роль медичної сестри в закладах дошкільної освіти.

Реформи в професійній освіті часто спрямовані на адаптацію навчальних програм до потреб ринку праці, впровадження дуальної системи навчання, підвищення якості освіти через акредитацію закладів освіти та освітньо-професійних програм, а також на впровадження нових технологій та методів навчання.

---

³¹² Шарлович З. П. Педагогічна складова в професійній діяльності спеціаліста медсестринства *Teoria i metodyka doskonalenia zawodowego kadry akademickie jako elementu kształcenia ustawicznego w systemie szkolnictwa wyższego, nauki i praktyki pielęgniarskiej*. Tom 1: Zbiór prac naukowych / redakcja naukowa: Piotr Ponichtera, Zoia Sharlovych – Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2023. – S. 72-76 (86 s.).
https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFzS9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwII0gIaTAIABCRvRQMEOjBBaHICPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/zbior_prac_pielęgniarstwo_tom_1_2023.pdf

Основна мета полягає в підготовці фахівців, які здатні ефективно виконувати свої професійні обов'язки та адаптуватися до змін у своїй професійній діяльності. Мета також спрямована на розвиток компетенцій, необхідних для успішної професійної діяльності.

Один із сучасних підходів до професійної освіти, який передбачає поєднання теоретичного навчання в закладах освіти з практичним навчанням на робочих місцях. Це дозволяє студентам отримати практичний досвід і збільшити свої шанси на працевлаштування після завершення навчання.

Важко уявити заклад дошкільної освіти без медичної сестри, яка постійно контролює стан здоров'я працівників і дошкільнят; дає рекомендації щодо розпорядку дня та перевіряє його дотримання; спільно з вихователями розробляє руховий режим та освітнє навантаження дітей відповідно до віку, бере не тільки участь у реалізації та здійснює функцію контролю, але і дає слушні поради з огляду на збереження та покращення здоров'я; планує оздоровлення дітей з використанням природних факторів, наприклад, загартовування, і контролює виконання; стежить, дає рекомендації, розробляє меню дитячого харчування, контролює приготування та роздачу їжі дітям.

Окрім того, медична сестра спотерігає та контролює дотримання санітарно-гігієнічного стану приміщень закладу дошкільної освіти, ігрових дитячих майданчиків; планує разом із вихователями та проводить спільно з ними санітарно-просвітницьку роботу з дітьми та їхніми батьками, а також серед працівників закладу дошкільної освіти.

Основні напрями розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства

Професійна освіта є важливою складовою системи освіти, яка спрямована на підготовку кваліфікованих фахівців для різних галузей економіки. Вона охоплює середню професійну, професійно-технічну і вищу професійну освіту.

Сучасний розвиток професійної майстерності майбутніх працівників є ключовим аспектом у підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних відповідати на виклики швидко змінюваного ринку праці. В умовах глобалізації та технологічного прогресу, професійна майстерність працівників стає вирішальним фактором конкурентоспроможності підприємств, сфер послуг та економік країн.

Розвиток професійної майстерності медичних сестер для роботи в освітніх закладах є багатогранним процесом, що включає як оновлення медичних знань, так і розвиток соціальних, комунікативних та технологічних навичок. Така підготовка сприяє ефективному виконанню їх професійної ролі в освітньому процесі та забезпеченні здоров'я дітей, що є критично важливим для загального успіху навчальних закладів з дошкільного виховання.

Розвиток професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства, які працюють у закладах дошкільної, початкової та загальної середньої освіти, є важливим аспектом, оскільки вони відіграють ключову роль у створенні безпечного освітнього середовища, забезпеченні здоров'я дітей, профілактиці захворювань і формуванні здорового способу життя.

Медичні сестри, що працюють у закладах дошкільної освіти, повинні знати анатомо-фізіологічні особливості дітей різних вікових груп, мати глибокі знання з медсестринства в педіатрії та інших клінічних дисциплін, що включає розуміння особливостей розвитку дітей, типових захворювань та методів їх лікування і профілактики. Окрім медичного спрямування, спеціалісти медсестринства потребують розуміння і застосування на практиці основних понять вікової психології, дошкільної педагогіки, включаючи теоретико-методологічні і дидактичні підходи в дошкільній освіті.

Оскільки діти можуть потрапляють у ситуації, що потребують надання першої домедичної/медичної допомоги через травмування, нещасні випадки, невідкладні стани, медичні сестри мають регулярно оновлювати свої знання та практичні навички в цій сфері, включаючи підготовку до дій у надзвичайних ситуаціях.

Спеціалісти медсестринства повинні мати добре розвинені комунікативні навички для роботи з дітьми, педагогами та батьками. Під час спілкування важливо, щоб спілкування велося зрозумілою, доступною мовою, не було переобтяжене медичною термінологією. Медична сестра повинна вміти заспокоїти, пояснити важливі медичні питання, переконати в необхідності співпраці, всилити віру в одужання, проявляючи при цьому емпатію та емоційну підтримку педагогічних працівників, вихованців та їх батьків у стресових ситуаціях.

Одним із ключових аспектів діяльності медичних сестер у дитячих садках і школах є профілактика захворювань і формування здорових звичок у дітей. Це передбачає проведення лекцій, практичних і ігрових занять, майстер-класів, консультацій, та інших заходів, спрямованих на просвіту дітей та їх батьків щодо здорового способу життя.

Розвиток професійно-педагогічної майстерності дошкільних медичних сестер передбачає наявність компетенцій з використання сучасних технологій для діагностики та моніторингу здоров'я дітей, включаючи обробку електронних медичних карт, використання сучасних діагностичних пристроїв і програмного забезпечення для моніторингу здоров'я.

Медичні сестри повинні вміти співпрацювати з педагогічним персоналом, інтегруючи свої медсестринські знання, уміння, навички, компетенції в освітній процес для підтримки освітніх програм, які спрямовані на формування здорового способу життя серед дітей, а також участь у міждисциплінарних командах для підтримки дітей з особливими потребами.

Ось лише деякі із основних напрямів розвитку професійно-педагогічної майстерності майбутніх медичних сестер, включаючи перспективу їх практичної діяльності в ЗДО.

Інтеграція новітніх технологій. Одним із головних напрямів є інтеграція сучасних технологій у навчальний процес: використання симуляторів, віртуальної реальності, цифрових платформ, що дозволяє студентам отримувати практичні навички в умовах, наближених до реальних робочих середовищ. Це сприяє розвитку технічних і технологічних компетенцій, необхідних для роботи в сучасних умовах.

Розвиток м'яких навичок (soft skills). Крім технічних навичок, дедалі більше уваги приділяється розвитку так званих "м'яких" навичок, таких як комунікація, лідерство, критичне мислення, креативність та адаптивність. Ці навички є важливими для успішної інтеграції працівників у колективи та виконання управлінських завдань.

Дуальна система, яка передбачає поєднання теоретичного навчання з практичним досвідом на підприємствах, установах, закладах освіти усіх її рівнів і є ефективним інструментом підвищення професійно-педагогічної майстерності. Такий підхід дозволяє студентам не лише здобувати теоретичні знання, але й безпосередньо застосовувати їх на практиці, що значно підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Підготовка до роботи у глобальних умовах вимагає від майбутніх працівників знань з іноземних мов, міжкультурної комунікації, а також розуміння глобальних бізнес-процесів. Це вимагає інтеграції міжнародних стандартів і практик у процес професійної підготовки.

В умовах швидкого розвитку технологій та змін у економіці, неперервна освіта та можливість перекваліфікації стають необхідністю. Сучасні програми професійної підготовки повинні включати механізми для оновлення знань, умінь, навичок, компетенцій працівників на шляху розвитку їх кар'єри безперервно впродовж життя.

Важливим аспектом професійно-педагогічної майстерності є *формування у працівників високих етичних стандартів і розуміння принципів соціальної відповідальності.* Це сприяє розвитку відповідальних та етично орієнтованих професіоналів, здатних приймати рішення з урахуванням суспільних інтересів. Медичні працівники в освітніх закладах мають бути добре обізнані з етичними та правовими нормами своєї діяльності, включаючи дотримання конфіденційності, правильного ведення документації, а також розуміння прав дітей та їхніх батьків, збереження професійної (лікарської) таємниці та деонтологічних принципів.

Висновок. Сучасний розвиток професійної майстерності майбутніх працівників передбачає комплексний підхід, який включає як технічні, так і м'які навички, інтеграцію сучасних технологій, неперервну освіту, а також етичні та соціальні аспекти професійної діяльності. Це дозволяє готувати спеціалістів, здатних успішно працювати в умовах сучасного ринку праці та робити вагомий внесок у розвиток суспільства.

Розвиток професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства, які працюють у закладах дошкільної, початкової та загальної середньої освіти, є важливим аспектом, оскільки вони відіграють ключову роль у забезпеченні здоров'я дітей, профілактиці захворювань і формуванні здорового способу життя.

Розвиток професійно-педагогічної майстерності медичних сестер для роботи в освітніх закладах усіх рівнів є багатограним процесом, що включає, як оновлення медичних знань, формування умінь і навичок при виконання медичної маніпуляційної техніки, а також розвиток соціальних, комунікативних та технологічних компетенцій. Все це сприяє ефективному виконанню функціональних обов'язків відповідно до кваліфікаційної характеристики спеціалістів медсестринства; забезпечує можливість дотримання санітарно-гігієнічних та протиепідеміологічних вимог; впровадження в освітній процес основних напрямків та змісту формування здоров'язберігаючої компетентності у працівників і вихованців закладів дошкільної освіти, також членів їх родин.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про освіту (2017). Стаття 18 Освіта дорослих. Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція від 16.08.2024, підстава - 3642-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-18
Детальніше: https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-18
2. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава - [27-IX](#) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Безпечне освітнє середовище. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%94_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5
4. Закон України «Про дошкільну освіту» Документ 3788-IX, чинний, поточна редакція — Прийняття від 06.06.2024; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
5. Школа І-ІІІ ступенів №132 міста киева. Посадові інструкції (№№ 23) / URL: <http://school132.edukit.kiev.ua/Files/downloads/23%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20i%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86i%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BEi%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8.pdf>

6. Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти: виклики сьогодення та перспективи їх вирішення : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. в онлайн-режимі за допомогою системи microsoft teams (Тернопіль, 20–21 трав. 2021 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського МОЗ України. – Тернопіль : ТНМУ, 2021. – 592 с. / URL: <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/2340/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

7. Наказ МОЗ України від 29 березня 2002 р. № 117 ДОВІДНИК кваліфікаційних характеристик професій працівників, ВИПУСК 78 Охорона здоров'я / Документ va117282-02, поточна редакція від 28.11.2022, підстава - v2154282-22 . / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>

8. Наказ МОЗ України від 7.09.1993р. №198 «Про підвищення кваліфікації молодших спеціалістів з медичною та фармацевтичною освітою» / URL: <https://законодавство.com/moz-ukrajini/nakaz-198-vid-70993-pro-pidvischennya351549.html>

9. Наказ МОЗ України від 10.11.2022, № 2016 Про подальше удосконалення системи післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку фахівців з фаховою передвищою, початковим рівнем (короткий цикл) та першим (бакалаврським) рівнем вищої медичної і фармацевтичної освіти та магістрів з медсестринства Документ z0039-23, чинний, поточна редакція — Прийняття від 10.11.2022. Набрання чинності, відбулась 25.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0039-23#Text>

10. Програма дисципліни «Медсестринство в сімейній медицині» для студентів ВМНЗ І-ІІІ рівня акредитації напряму 1201 «Медицина» спеціальності 6.120101 «Сестринська справа» кваліфікації «Медична сестра», «Медична сестра-бакалавр». – МОЗ України, 2009.

11. Програма дисципліни «Сімейна медицина» для студентів напряму 1101 спеціальності 8.110102 «Сестринська справа» кваліфікації 2230.1«Науковий співробітник (сестринська справа, акушерство)». – МОЗ України, 2008.

12. Антонова О.Є., Шарлович З.П. Професійно-педагогічна компетентність медичних сестер сімейної медицини: сутність, структура, технологія формування: монографія. – Житомир: Вид-во Полісся, 2016. – 258 URL: <http://eprints.zu.edu.ua/22325/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%A8%D0%90%D0%A0%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A7%2C%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20.pdf>

13. Школа І-ІІІ ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 1-29) URL: http://school132.edukit.kiev.ua/organizaciya_navchaljno-vihovnogo_procesu/oficijni_dokumenti/

14. Школа I-III ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 23) / URL:
<http://school132.edukit.kiev.ua/Files/downloads/23%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8.pdf>
15. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.20 р. № 463-IX / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
16. Чи може медична сестра ЗЗСО викладати навчальні предмети / URL: <https://balance.ua/news/post/mozhet-li-medicinskaya-sestra-zoso-prepodavat-uchebnie-predmeti>
17. Закон України від 05.09.17 р. № 2145-VIII «Про освіту» / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
18. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Захист України 10 – 11 класи. / URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.13.zakhyst.Ukrayiny.20.08.2022.pdf>
19. Шарлович З. П. Педагогічна складова в професійній діяльності спеціаліста медсестринства *Teoria i metodyka doskonalenia zawodowego kadry akademickie jako elementu kształcenia ustawicznego w systemie szkolnictwa wyższego, nauki i praktyki pielęgniarstwie*. Tom 1: Zbiór prac naukowych / redakcja naukowa: Piotr Ponichtera, Zoia Sharlovyh – Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2023. – S. 72-76 (86 s.). URL: https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFzs9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwIIOgIaTAIABCRvRQMEojBBaHICPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/zbior_prac_pielęgniarstwo_tom_1_2023.pdf

ВИСНОВКИ

Завершено виклад матеріалів до монографії, підготовленої українськими фахівцями кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя у співдружності з польською колегою. Актуалізовано питання підготовки фахівців дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні, сконцентровано увагу на оригінальних та недостатньо досліджених аспектах даної проблеми, розкрито методологічні, теоретичні та методичні підходи до розв'язання поставлених у монографії завдань.

По-перше, підкреслено важливість формування інноваційної, конкурентоспроможної, самодостатньої особистості, здатної залишитися ефективною у багатоманітному полі впливів. Уточнено зміст дефініції «особистісно-професійна зрілість», підкреслено, що зрілість характеризується тенденцією досягати найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей; виступає інтегративним утворенням, яке визначає саморозвиток і самодетермінацію педагога у професійній та особистісній сферах життєдіяльності.

Підкреслено, що підготовка майбутнього фахівця дошкільної освіти до професії є формуванням готовності до неї. Зафіксована різноманітність підходів різних авторів до тлумачення готовності: установка, прояв здібностей, комплекс властивостей і якостей, особистісне новоутворення. Схарактеризовано критерії оцінки міри сформованості готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, до яких віднесено: мотивація на професію педагога; здатність до самовдосконалення особистості; важливі для педагогічної діяльності соціально-моральні якості; необхідні загальні та спеціальні знання та уміння; досвід успішної професійної діяльності.

Розкрито зростання ролі життєздатності - вміння особистості адаптуватися до нових умов, розвиватися у несприятливих обставинах, приймати рішення в ситуації невизначеності, керувати власними ресурсами у складних умовах, довіряти власному досвіду, домагатися успіху. Життєздатність виступає передумовою і показником особистісного здоров'я, під яким розуміється стан особистості і одночасно комплекс якостей та життєвих умінь, які забезпечують їй відчуття благополуччя, душевної рівноваги, уможливають стійкий розвиток, успішне особистісне зростання, здатність до самоактуалізації. Особистісне здоров'я проявляється найповнішим розвитком особистісних можливостей – самосвідомості, системи цінностей, пізнавальних інтересів, адекватності та стабільності емоцій, саморегуляції поведінки, базових якостей як основи характеру. Хороше особистісне здоров'я засвідчується балансом індивідуальних потреб і соціальної спрямованості, сформованістю особистісного стрижня, який дає дитині відчуття внутрішньої сили, уміння знаходити опору не лише ззовні, а й всередині самої

себе, фіксує розвиток таких основних умінь, як *самовизначення, самореалізація, саморозвиток та самозбереження*.

Розкрито напрями оптимізації процесу підготовки фахівців дошкільної освіти до роботи з особистісних здоров'ям дошкільників: компетентнісну спрямованість, інтегративний підхід до викладання фахових дисциплін, практичну зорієнтованість, пріоритетність морально-духовного розвитку, використання в освітньому процесі інноваційних, партнерських, інтерактивних форм роботи із студентами. Евристичний характер освітнього процесу сприятиме підвищенню мотивації студентів, стимулюватиме творчу пошукову активність, дозволить майбутнім вихователям робити власні відкриття через їхнє проникнення у сутність інноваційної діяльності, ставити перед собою запитання та самостійно шукати на них різноманітні відповіді. Евристичне навчання виступає засобом індивідуалізації освіти, що сьогодні є вкрай важливим.

По-друге, обґрунтовано актуальність впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх закладах дошкільної освіти; проаналізовано систему професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. Констатовано, що в умовах модернізації системи вищої освіти України професійна підготовка майбутніх вихователів розглядається з позицій компетентнісного підходу. Компетентність характеризується як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, умінь, навичок, особистих якостей, що визначають здатність студента успішно провадити професійну та подальшу освітню діяльність

Розкрито зміст базових понять дослідження, до яких віднесено: «професійну підготовку», «професійну компетентність вихователя», «професійну готовність майбутнього фахівця», «дітей з особливими освітніми потребами», «інклюзивне освітнє середовище», «інклюзивне навчання», «компетентнісний підхід», «освітньо-професійна програма», «індивідуальна освітня траєкторія». Схарактеризовано особливості використання базових понять в освітньому процесі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя та у процесі підготовки майбутніх вихователів ЗДО.

Виділено професійні компетентності майбутнього вихователя: дидактичну, виховну, методичну, трансформаційну; схарактеризовано компоненти професійної готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами; визначено інклюзивну компетентність майбутнього педагога, під якою розуміється інтегративне особистісне утворення, що зумовлює здатність здійснювати професійні функції у процесі інклюзивного навчання. Основними функціями виступають: виховання різноманітних освітніх потреб дошкільників, включення дітей з обмеженими можливостями в середовище загальноосвітнього закладу, створення умов для їх розвитку і саморозвитку.

Схарактеризовано професійну підготовку майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. Констатовано, що процес професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти регулюється низкою законопроектів та нормативно-правових актів, освітніх і парціальних програм, програмою розвитку закладу дошкільної освіти, планом роботи на рік та спрямовується на розвиток особистості, обдарувань кожної дитини. Розкрито компоненти готовності майбутнього вихователя до роботи з дітьми з особливими потребами; обґрунтовано педагогічні умови оптимізації даного напрямку освітньої роботи.

По - третє, розкрито актуальність професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників; проаналізовано особливості професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі дошкільної освіти шляхом презентації відповідного досвіду, що реалізовується у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.

Обґрунтовано зміст професійної підготовки майбутніх вихователів до попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників; охарактеризовані можливості нормативних фахових дисциплін, передбачених для вивчення освітньою програмою та навчальним планом професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта, а саме: психологія дитяча та педагогіка дошкільна, фахові методики дошкільної освіти, основи педагогічної техніки, сучасні педагогічні технології в дошкільній освіті. Визначена їх роль у формуванні спеціальних компетентностей магістрантів щодо попередження і подолання найбільш поширених різновидів негативної поведінки у дітей: істерик, неслухняності, недисциплінованості, агресивності, нечесності, жадібності.

Окреслено та схарактеризовано зміст навчальної дисципліни «Профілактика негативних проявів у поведінці дітей». Розкрито зміст навчальної програми дисципліни, розділи і тематичні блоки якої інтегрують інформацію, яка складає змістову основу для розуміння сутності поведінкових відхилень у дітей та їх різновидів, чинників детермінації; стану вивчення проблеми попередження і подолання відхилень у поведінці дітей у психолого-педагогічній науці і практиці; вимог Базового компоненту і чинних програм виховання і розвитку дошкільників в галузі дошкільної освіти, необхідність попередження і подолання негативної поведінки у дітей.

Проаналізована методика роботи з вивчення означеної навчальної дисципліни, обґрунтована доцільність застосування відповідних форм і методів роботи в межах опрацювання її змісту: педагогічний анонс, методичний семінар, круглий стіл, семінар-практикум, семінар-тренінг, міні лекція з елементами тренігу, розробка та презентація програм системної інтерпретації однієї з форм негативної поведінки у дошкільників, банк діагностичних методик для вивчення дитини з негативною поведінкою, реферування історико-педагогічного та сучасного

досвіду її попередження і подолання негативної поведінки, інтерактивних форм роботи (лекція удвох, лекція з помилками, складання опорних схем до текстів лекції, технологій кооперативного та групового навчання).

По-четверте, схарактеризовано стан розробки вітчизняними і зарубіжними психологами і педагогами різних аспектів підготовки майбутніх вихователів дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку. Підкреслено важливість процесу гуманізації змісту та оновлення методів і форм роботи майбутнього вихователя з дітьми другого-третього років життя; актуалізовано значущість створення розвивального середовища, сприятливого для різнобічного та гармонійного розвитку особистості. Зазначено зростання ролі партнерської взаємодії педагогів з сім'ями вихованців, прищеплення педагогічної культури батькам дітей другого-третього років життя. Констатовано, що процес підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку вимагає подальших наукових розвідок та осучаснення технологій.

Проаналізовано та визначено зміст понять «готовність», «підготовка», «професійна підготовка», «готовність до професійної діяльності». Констатовано, що готовність є результатом процесу професійної підготовки, наслідком організаційних та педагогічних засобів формування в особистості професійної спрямованості, знань, умінь, цінностей, базових якостей. Готовність є інтегральною характеристикою особистості майбутнього вихователя, яка забезпечує гармонійний та різнобічний розвиток дитини другого-третього років життя. Визначено структуру готовності вихователя до роботи з дітьми раннього віку, до якої віднесено мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти.

Обґрунтовано педагогічні умови оптимізації процесу підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Перша умова пов'язана з необхідністю враховувати вікові особливості малюків, новоутворення їхньої свідомості та особистості; друга - спрямована на упровадження в освітній процес міждисциплінарного підходу, інтеграції дисциплін людинознавчої спрямованості; третя умова орієнтує на моделювання майбутньої педагогічної діяльності, використання реальних ситуацій у професійній діяльності. Наголошено на доцільності у подальших розробках приділити увагу дослідженню емоційної та рефлексивної складових фахової підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми другого-третього років життя.

По-п'яте, визначено зміст поняття «патріотизм», яке кваліфікується як любов до Батьківщини, Вітчизни, а «патріот» - як людина, що розділяє патріотичні почуття, ідеї. Охарактеризовано термін «патріотизм» як суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни і виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів. Встановлено, що кожний віковий етап дошкільного дитинства характеризується різним сприйняттям образу Батьківщини. Робота з виховання патріотизму у дітей 5-7 років має здійснюватися відповідно до вікових особливостей і за допомогою різних форм, методів та

засобів. Ефективними є: пізнавальні заняття, прогулянки, екскурсії, спостереження за трудовим життям людей, розповідь та пояснення педагога, бесіди про рідне місто, використання ілюстрацій, фольклору та форми взаємодії з батьками (виставки спільних малюнків на патріотичну тематику, спільні свята, прогулянки тощо).

Процес підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років включає кілька основних етапів: теоретична підготовка, практична підготовка, особистісний розвиток педагога, співпраця з родинами та громадою. У роботі з майбутніми вихователями важливе створення інноваційного розвивального середовища, використання викладачами фахових дисциплін сучасних методик, розробка педагогічних умов оптимізації даного процесу. Комплекс означених заходів підвищить ефективність підготовки студентської молоді до виховання патріотизму.

Конкретизовано основні форми та методи підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховання патріотизму у дітей 5-7 років, а саме: аудиторні заняття (лекції, семінарські та практичні заняття); позааудиторні форми (екскурсії, тематичні вечори та культурно-історичні заходи); проектна діяльність (розробка навчальних проектів, участь у конкурсах та конференціях); педагогічна практика в дошкільних закладах, стажування. Серед методів: інтерактивні методи (дискусії, ділові ігри, тренінги); метод проектів; практичні методи (спостереження та аналіз педагогічної діяльності, педагогічна практика, рефлексія тощо); методи самостійної роботи (робота з літературою, самоосвіта тощо). Зазначено, що використання різноманітних методів і форм підготовки дозволяє забезпечити комплексний підхід до навчання майбутніх фахівців дошкільної освіти, що в свою чергу сприяє вихованню патріотизму у дітей 5-7 років.

Проаналізовано основні напрями взаємодії ЗДО та сім'ї у процесі виховання патріотизму у дітей 5-7 років (інформаційна підтримка батьків, спільна діяльність з патріотичного виховання, індивідуальна робота з батьками), форми співпраці ЗДО та сім'ї (зустрічі, батьківські збори, спільні творчі та культурні заходи, педагогічні ради, консультації тощо) та джерела патріотичного виховання в сім'ї (приклад батьків, родинні традиції і обряди, розповіді та історії, мовна освіта, участь у національних заходах тощо).

По-шосте, розкрито теоретичні основи педагогічного партнерства, сутність та його значення у взаємодії ЗДО з учасниками освітнього процесу. Визначено, що педагогічне партнерство є невід'ємною частиною професійної діяльності майбутнього фахівця дошкільної освіти та розуміється як доступний розподіл функцій, взаємне делегування та дотримання прав та обов'язків сторін педагогічної взаємодії. Основою педагогічного партнерства є суб'єкт-суб'єктні стосунки між учасниками освітнього процесу, така співпраця ґрунтується на толерантній взаємодії. Проаналізовано основні ідеї, принципи, на яких ґрунтується педагогіка партнерства. Серед основних принципів визначено: принцип узгодження дій, принцип гуманізму, принцип

відкритості, принцип індивідуального підходу, принцип доцільності форм і методів співробітництва. Уточнено основні функції педагогічного партнерства: інформаційна, комунікативна, прогностична, організаційна, контрольна, корекційна.

Визначено мету та основні завдання підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до взаємодії закладу дошкільної освіти з учасниками освітнього процесу. Відповідно до Стандарту вищої освіти та Професійного стандарту мета полягає у формуванні здатності до організації партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу у закладах дошкільної освіти. Йдеться про управління нею, педагогічну взаємодію з батьками, управління співробітництвом з ними, здійснення просвітницької діяльності для підвищення психолого-педагогічних знань представників сімей, набуття загальних та спеціальних компетентностей. Розкрито особливості педагогічного партнерства у системах «заклад дошкільної освіти-сім'я», «вихователь-дитина», «керівник-персонал закладу дошкільної освіти», «заклад дошкільної освіти-початкова школа».

Проаналізовано й уточнено методи та форми організації ефективного педагогічного партнерства між закладом дошкільної освіти та суб'єктами освітнього процесу, якими має оволодіти майбутній фахівець дошкільної освіти у процесі професійної підготовки. Виділено три групи форм взаємодії: індивідуальні, групові та наочно-інформаційні. До індивідуальних відносять вступне анкетування, попереднє відвідування ЗДО батьками, співбесіди, консультації, відвідування педагогами вихованців удома, телефонний зв'язок. Групові форми включають: батьківські збори, лекції, практикуми, дні відкритих дверей, групові консультації, тренінгові заняття, круглі столи, виставки результатів творчості дітей, свята, клуби взаємодопомоги, школу молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей. Наочно-інформаційні включають: батьківські куточки, тематичні стенди, дошку оголошень, інформаційні листи, тематичні виставки, скриньку пропозицій, родинні газети, педагогічну бібліотеку, запрошення, вітання, виставки дитячих робіт; рекламу книг, публікації у періодиці, в мережі Інтернет, відеофрагменти або фото організації різних видів діяльності, режимних моментів, занять.

По-сьоме, розглянуто причини, симптоми та чинники професійного вигорання серед педагогів, а також профілактику та шляхи запобігання професійному вигоранню в педагогічній професії. Працівники, які здійснюють свою професійну діяльність, що базується на тісному міжособистісному контакті, піддаються емоційному впливу, пропускають через себе особливості взаємин, що сприяє ризику виникнення професійного вигорання.

Проблема професійного вигорання була присутня в суспільній свідомості ще до того, як з'явилася в науковій літературі та стала предметом емпіричних досліджень. Професійне вигорання порівнювали з догорілою свічкою або згаслим багаттям і вважали, що воно виникає через виснаження сил та енергії для виконання своїх професійних обов'язків.

В сучасній науковій літературі є багато публікацій, присвячених проблемі професійного вигорання серед вчителів. У цьому розділі монографії розкрито поняття, причини, симптоми професійного вигорання; приклади стресів у професії викладача; виокремлено фактори, що впливають на професійне вигорання у викладачів ЗВО; охарактеризовано фази та перебіг професійного вигорання; проаналізовано вплив професійного вигорання на викладачів-початківців та шляхи профілактики симптомів професійного вигорання.

По-восьме, розглянуто питання щодо розвитку професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства закладів дошкільної освіти. Проаналізовано нормативно-організаційні підходи щодо медичного обслуговування дітей у ЗДО. Визначено основні аспекти професійної освіти з урахуванням специфіки діяльності та роль медичної сестри в закладах дошкільної освіти. Акцентовано увагу на кваліфікаційній характеристиці, посадових обов'язках сестри медичної закладу дошкільної освіти, її освітній і виховній діяльності. Досліджено роль основ педагогіки в професійній діяльності спеціаліста медсестринства.

Розвиток професійної майстерності спеціалістів медсестринства, які працюють у закладах дошкільної освіти, є важливим аспектом багатовекторної діяльності, оскільки вони відіграють ключову роль у забезпеченні здоров'я дітей, профілактиці захворювань, формуванні здорового способу життя і здоров'язберігаючої компетентності учасників освітнього процесу.

Визначено основні напрями розвитку професійно-педагогічної майстерності спеціалістів медсестринства закладів дошкільної освіти. Встановлено, що основними напрямами розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства є поглиблення знань у сфері дитячої медицини; оновлення знань та навичок з першої допомоги; формування комунікативних навичок для роботи з дітьми; уміння здійснювати профілактичну роботу та застосовувати здоров'язбережувальні технології; використання сучасних медичних технологій та засобів діагностики; уміння інтегрувати медсестринську діяльність із освітнім процесом ЗДО.

Таким чином, до перспективних напрямів подальших україно-польських досліджень віднесено: поглиблене вивчення особливостей формування у майбутніх фахівців дошкільної освіти аутопедагогічної компетентності, сучасного наукового світогляду, свідомого ставлення до педагогічної діяльності; створення прогностичної моделі осучаснення роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного середовища; упровадження у процес підготовки майбутніх педагогів диференційованого підходу до роботи з дітьми з різними відхиленнями поведінки; розробка інноваційних стратегій і технологій роботи з дітьми раннього віку та їх упровадження в процес підготовки майбутніх вихователів; застосування сучасних освітніх методів і форм у процес підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з патріотичного виховання дітей; осучаснення технологій педагогічного партнерства ЗДО з учасниками освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азін В. О., Грибальський Я. В., Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн: навчально-методичний посібник. К. 2013. 128 с. С.68.
2. Алексєєнко Т. Ф. Самоактуалізація. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; голов. Ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер. 2008. С. 795
3. Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти: виклики сьогодення та перспективи їх вирішення : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. в онлайн-режимі за допомогою системи microsoft teams (Тернопіль, 20–21 трав. 2021 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського МОЗ України. – Тернопіль : ТНМУ, 2021. – 592 с. / URL: <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/2340/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>
4. Андрійчук С. В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптація старших дошкільників і молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук. Чернівці, 2014. 217 с.
5. Аніщук А. М. Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти: *навч. посібн.* для студентів другого (магістерського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 268 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2920/1/макет%20%281%29.pdf> (дата звернення 15.08.2024). С.192.
6. Аніщук А. М. Інклюзивна освіта : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 227 с. С.72-73.
7. Аніщук А.М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя. 2013. № 5. С.213-218. С.217. URL: file:///D:/Download/Nzssp_2013_5_39.pdf (дата звернення 15.08.2024)
8. Антонова О.Є., Шарлович З.П. Професійно-педагогічна компетентність медичних сестер сімейної медицини: сутність, структура, технологія формування: монографія. – Житомир: Вид-во Полісся, 2016. – 258с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/22325/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%A8%D0%90%D0%A0%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A7%2C%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20.pdf>
9. Артемова В. Історія педагогіки України : Підручник. Київ : Либідь, 2006. 424 с.

10. Бабакова О. Готовність педагогів до впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Педагогіка здоров'я*: збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди / за заг. ред. І. Прокопенк. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014, С. 625–626. С.626.
11. Багрій В. Процес формування та удосконалення професійних умінь як основа для професійної інноваційної діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. Львів, 2009. Вип. 25. Ч. 2. С. 82–91.
12. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата звернення: 01.08.2024).
13. Барбінова А. Структура готовності вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 1 С.58-64. С.61.
14. Бастун М. В. Культурологічний підхід як засіб розвитку духовної культури особистості. URL: https://lib.iitta.gov.ua/3310/1/Bastun_1.pdf (дата звернення: травень 2022).
15. Бахіча Е. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійної діяльності в полікультурному середовищі Криму : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2011. 21 с.
16. Безпечне освітнє середовище. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%94_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5
17. Бех І. Д. Рефлексія у духовному «Я» особистості. *Рідна школа*. 2011. № 8-9. С. 9-14.
18. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* / за заг. ред. Є.І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2012. № 4. С.114-119.
19. Беленька Г. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. *Дошкільне виховання*. 2019. №2. С. 3–7.
20. Беленька Г. В. Європейські вектори нової стратегії підготовки дошкільних педагогів. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2017. №10.2 (50.2). С. 1-4.
21. Беленька Г. В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки; автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ. 2012. 40 с.

22. Бірюк Л., Пішун С. Аксіологічний підхід до формування професійної спроможності особистості майбутнього учителя початкових класів// *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Глухів. Вип. 56. Т. I. 2022. С. 161-166.
23. Богуш А. Дошкілля в сучасному педагогічному просторі. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т розвитку дитини. Київ. 2010. Вип. 11. С. 48–53. URL : <http://surl.li/iuptcpdf> (дата звернення: 09.08.2024).
24. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.
25. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку. Концепція Софії Русової та сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2016. № 2. С. 2–5.
26. Борин Г. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2009. 269 с.
27. Бородіна О. Роль вчителя в оптимізації взаємовідносин «педагоги – батьки» в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди / за заг.ред. академіка Прокопенка І. Ф. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014, 629 с.. URL:http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Ped_zdor_2014.pdf (дата звернення 15.08.2024)
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. Ред. Бусел, Т. В. 2004. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун». С. 762.
29. Венгловська О., Дем'яненко В. Формування готовності майбутніх вихователів до організації освітньої взаємодії з дітьми раннього віку у процесі навчальної та виробничої практик. *Methods of teaching young people, development of speech functions and general knowledge of the world: collective monograph / International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. С. 73-81.*
30. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / С. А. Васильєва, Н. В. Гавриш, В. В. Рагозіна. за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с.
31. Вітвицька С. С. Теоретичні засади підготовки магістрів в умовах ступеневої педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. №19. С. 69-71.

32. Власенко І., Рева О. Збереження психологічного здоров'я студентської молоді в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологія»*. 2020. Випуск 3. С. 90-99.
33. Власенко О. М. Практичне застосування системного підходу в моделюванні науково-дослідної роботи студентів. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія/ за ред. О. А. Дубасенюк*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 270.
34. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота»: у 2 ч. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 2016. Ч. 2. 188 с.
35. Гавриш Н., Шкляр Н. Професійна підготовка майбутніх педагогів-вихователів до роботи з дітьми раннього віку на етапі адаптації до нових соціальних умов. *Освіта XXI століття: реалії, виклики, тенденції розвитку : колективна монографія. The XXI century education: realities, challenges, development trends: collective monograph / за наук. ред. Ганни Цветкової. Hameln : InterGING, 2020. С. 358-372. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38918> (дата звернення: 30.07.2024).*
36. Гавриш Н. В. Освіта і виховання дітей раннього віку – пріоритетний напрям освітньої політики. *Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-1-9> (дата звернення 07.08. 2024).*
37. Гаращенко Л., Літченко О., Шинкар Т. Організація освітньої взаємодії з дітьми раннього віку: актуальні проблеми практики. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. №38. С. 24-30.
38. Голота Н. Карнаухова А. Формування готовності майбутніх педагогів до організації педагогічного партнерства в закладах дошкільної та початкової освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 3. С. 27-38. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2019_3_5 (дата звернення: 14.08.2024).
39. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–13.
40. Горбенко Н. Взаємодія закладів дошкільної освіти з батьками – співпраця заради майбутнього. *Бібліографічний огляд*. URL: <http://surl.li/uljxg> (дата звернення: 15.08.2024).
41. Грама Н. Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: монографія. Одеса, 2018. 239 с.
42. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 45. С. 75–84.

43. Гуріна З.В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2008. 202 с.
44. Гурковська Т. Л. Супровід розвитку дітей раннього віку. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.
45. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/83209/> (дата звернення: 17.08.2024).
46. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата звернення: 17.08.2024).
47. Деснова І. С. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Кримський гуманітарний університет. 2011. 28 с.
48. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтессорі: теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2009. 304 с.
49. Добош О. М., Ковач Л. Я. Сучасні аспекти підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / за ред. Г. В. Єльнікової. Київ-Чернівці : Книги-XXI, 2010. С. 184-188.
50. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика: монографія. Т. 1. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. 400с.
51. Дуткевич Т. В. Теорія і практика корекційно-розвивальної роботи психолога: навч. посіб. Київ: КНТ, 2017. 265 с.
52. Зайцева З. Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини. *Соціальна підтримка молодій сім'ї*. Київ: Академпрес, 1994. – 84 с.
53. Закон «Про освіту» від 05.09.2017. Відомості Верховної Ради, 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 06.08.2024).
54. Закон України «Про дошкільну освіту» (11 липня 2001 р). Зміни від 06.09.2018 до Закону України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
55. Закон України «Про дошкільну освіту», 06.06.2024. № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
56. Закон України від 05.09.17 р. № 2145-VIII «Про освіту» / [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 14.08.2024).

57. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.20 р. № 463-IX / Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
58. Зданевич Л. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2014. 44 с.
59. Івах С. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми раннього віку. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2016. №74. Том. 2. С. 122-126.
60. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Захист України 10 – 11 класи. / [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.13.zakhyst.Ukrayiny.20.08.2022.pdf>
61. Калько І. В. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості в контексті Нової української школи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21(1). С. 33-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_21%20281%29_8 (дата звернення: 07.08.2024).
62. Каньоса Н. Бабюк Т., Пукас І. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В., 2021. С. 4.
63. Каньоса Н. Г., Бабюк Т. Й., Теорія та методика співпраці ЗДО з родинами: навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільськ, 2021. 407 с. <http://surl.li/tiyej> (дата звернення: 07.08.2024).
64. Капська А. Й., Барахтян М. М., Безпалько О. В. та ін. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської; Нац. пед. ун-т України ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 371 с.
65. Касьяненко О. М. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Мукачівський держ. ун-т. Мукачево, 2018. 240 с. С.51.
66. Категоріально-понятійна характеристика феномену дисциплінованість / недисциплінованість у дітей // *Научный журнал «Sworldjournal»*, грудень. Випуск № 6, Болгарія, 2020.
67. Кирста Н. Підготовка спеціалістів дошкільного профілю до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2015. № 6. С.54–56. С.56.
68. Кисла О. Ф. Корекційна педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2014. 320 с.
69. Ковшар О. Створення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені*

- М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 67. 2019. С.122-126.
URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27347> (дата звернення 14.10.2023). С.124.
70. Колесіна Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч.-метод. посіб. Київ, 2003. 128 с., с. 46–47
71. Колесник А. Г. Воспитание у детей эмоционально положительного отношения к дошкольному учреждению: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Одесский пед. ин-т им. К. Д. Ушинского. Одесса, 1994. 149 с.
72. Колупасва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
73. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ, 2003. С. 101.
74. Кононенко Н. В. Формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... канд. пед наук : 13.00.08 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2017. С. 77.
75. Кононко О. Л. Розвиток самосвідомості як запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 28 – 36
76. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві: навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ: Освіта, 1998. 255 с.
77. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 1998. 256 с.
78. Кононко О. Л. Особистісне здоров'я дошкільника як запорука його життєвого благополуччя // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2023. № 4. С. 4-13
79. Кононко О. Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості в ранньому дитинстві: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 255 с.
80. Кононко О. Л., Аніщук А. М. Актуальні проблеми розвитку особистісного здоров'я дошкільника. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*: Науковий журнал. 2024. №1. С.8-19.
81. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
82. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава - [27-IX https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text)
83. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: затв. Наказом МОН України № 527 від 20.08. 2024.

84. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с.
85. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.
86. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства: основні ідеї, принципи та сутність: підготовка керівних та педагогічних кадрів до реалізації Концепції Нової української школи: зб. ст. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Харківська академія неперервної освіти, м. Харків, Україна – с. 85–88. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/707221/>
87. Кремень В. Г. Поступ до нової філософії освіти в Україні // *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002*. Збірник наукових праць. Ч. I. Харків, 2002. С. 21.
88. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу / Педагогічна і психологічна наука в Україні. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. Київ : Педагогічна думка. 2007. С.11-23
89. Кузава І. Б. Мистецтво у корекції розвитку дошкільників із психофізичними вадами: навч. посіб. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки, 2011. 103 с.
90. Кузава І., Ярмолюк М. Формування професійної готовності майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної освіти. Розділ ІV. *Спеціальна педагогіка та соціальна робота*. 2 (304), Т. 2. 2016. С.75-81. С. 76-77.
91. Кузьмик Б. І, Березовська Л. І. Психологічні основи дослідження життєздатності особистості: *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 2018. Серія «Педагогіка та психологія». Вип. 1 (7). С. 252-254.
92. Кузьмук Л. Плекаємо патріотів. Досвід організації роботи з педагогами та батьками. *Дошкільне виховання*. 2018. № 8. С. 14–16.
93. Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. № 1 (44). С. 88–92.
94. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей 6–7 років в різних умовах життєдіяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2004. - 240 с.
95. Курінна С., Курінний Я. Деякі теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до ефективної соціалізації дітей раннього віку. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2021. №1 (100). С. 165.
96. Курок О. І. Готовність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до фізичного виховання дошкільників. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Зб. наук. праць / за редакцією проф. Єрмакова С.С. Вип. 3. 2007. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ). С. 70.

97. Курчатова А. В. Підготовка майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81(1). С. 174–178.
98. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : дис... д-ра наук: 13.00.04. / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. 2002. 532 с.
99. Ленів З. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* : збірник наукових праць. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія». 2014. № 28. С. 119-121, С. 121.
100. Ліненко А.Ф. Педагогічна діяльність та готовність до неї: монографія. Одеса: ОКФА. 1995. С. 128.
101. Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.
102. Лозова В. І. Педагогічні цінності сучасної освіти. *Педагогічні та психологічні науки в Україні. Теорія та історія педагогіки*. Київ : Педагогічна думка. 2007. С. 68-78
103. Любива В. В. Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до творчої самореалізації у професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка. 2018. 23 с.
104. Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. 2009. 29 с.
105. Максименко С.Д. Фахівця потрібно моделювати (наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності). *Рідна школа*. 1994. № 3-4. С. 68–72.
106. Малишевська І. А Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2018. 33 с.С.10
107. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 310 с.
108. Мартинчук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://www.psych.kiev.ua/> Мартинчук_О. В. _Підготовка_майбутніх_педагогів_до_професійної_діяльності_в_умовах_інклюзивної_освіти (дата звернення: 20.07.2024).

109. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності/ О. М. Марущак // *Креативна педагогіка*: [наук.-метод. журнал] /Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. «Полісся». Житомир. 2016. С. 97-108.
110. Матвієнко С.І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: колективна монографія / за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2020. С. 188.
111. Матвієнко С.І. Сучасні вимоги до професійної підготовки педагогів до роботи з дітьми раннього віку. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Консорціум університетів: забезпечення сталого розвитку закладів вищої освіти України та їх конкурентоспроможності»* м. Дніпро, 22-23 квітня 2020 року. С. 180-182. URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/202/tezu.pdf> (дата звернення: 30.07.2024).
112. Мацук Л. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2002. 20 с.
113. Машовець М.А. Підготовка сучасного педагога дітей дошкільного віку в умовах мінливого соціуму. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. 4 (48). С. 339-347.
114. Методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». МОН №1/15511-22 від 20.12.2022. URL: <file:///D:/Download/6616955293634895050803.pdf>. С.8.
115. Мкртчян О. Формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 33. Т. 2. 2020. С. 248.
116. Назаров В. Національно-патріотичне виховання в освітній системі. *Школа*. 2015. № 3. С. 22-25.
117. Наказ МОЗ України від 29 березня 2002 р. № 117 ДОВІДНИК кваліфікаційних характеристик професій працівників, ВІПУСК 78 Охорона здоров'я / Документ va117282-02, поточна редакція від 28.11.2022, підстава - v2154282-22 . / [Електронне джерело]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>
118. Наказ МОЗ України від 7.09.1993р. №198 «Про підвищення кваліфікації молодших спеціалістів з медичною та фармацевтичною освітою» / [Електронне джерело]. – Режим доступу : <https://законодавство.com/moz-ukrajini/nakaz-198-vid-70993-pro-pidvischennya351549.html>
119. Наказ МОЗ України від 10.11.2022, № 2016 Про подальше удосконалення системи післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку фахівців з фаховою передвищою, початковим рівнем (короткий цикл) та першим (бакалаврським) рівнем вищої

медичної і фармацевтичної освіти та магістрів з медсестринства Документ z0039-23, чинний, поточна редакція — Прийняття від 10.11.2022. Набрання чинності, відбулась 25.01.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0039-23#Text>

120. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy> (дата звернення 02.08. 2024).

121. Нечай С. П. Теорія і практика підготовки майбутніх вихователів до поліфункціонального застосування музики в аудіальному розвитку дошкільників: автореф.....докт. пед. наук. К. 2015. 39с.

122. Ніколенко Л. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710749/1/%D0%9D/> (дата звернення: 14.08.2024).

123. Новий тлумачний словник української мови. У 3 томах. / Укл. Яременко В. В., Сліпущко О. М. Київ: Аконіт, 2003. Т. 2. 926 с.

124. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 209 с.

125. Онищук І. А. Теоретико-методичні засади розвитку культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у художній діяльності: автореф. дис.....докт. пед. наук. Івано-Франківськ. 2020. 40с.

126. Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: навч.-метод. посіб. Черкаси: Вид-во Чабаненко, 2008. 376 с.

127. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології, моделі : [практико орієнтований посібник] / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. Харків : Точка, 2007. 200 с.

128. Осадчий І. Про освітній процес у закладі загальної середньої освіти. URL <http://education-ua.org/ua/analytics/1321-pro-osvitnij-protses-u-zakladi-zagalnoji-serednoji-osviti> (дата звернення 10.08.2024)

129. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. / Під заг.ред. С. Шкарлета. Київ 2022. 358 с. URL: [media/zagalna%20serednya/serpneva konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/ Inform-analityc.zbirnOsvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf](https://media.zagalna%20serednya/serpneva_konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirnOsvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf) (дата звернення 11.08.2024).

130. Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Спеціальність: 012 Дошкільна освіта. Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка. Кваліфікація: Магістр з дошкільної освіти. Ніжин. 2024. 14 с.

131. Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : 012 Дошкільна освіти. Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка. Кваліфікація: Бакалавр дошкільної освіти. Вихователь закладу дошкільної освіти. Ніжин. 2024. 21 с. С.11-12.
132. Остапчук О. Є. Розвиток особистості в моделі інноваційного функціонування освітньої системи / Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: Матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня. 2004 року/ За ред. академіка С. Д. Максименка. К. 2005. С.211-215
133. Парфанович І. І. Теоретико-методичні засади профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл: дис. д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2014. 548 с.
134. Пенішкевич Д. І., Тимчук Л. І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення курсу. навч. посіб. Чернівці: Рута, 2007. 336 с., с. 220.
135. Петрова С. Патріотичне виховання в дитячому будинку. *Соціальний педагог*. 2015. № 4. С. 33–34.
136. Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дитини до ДНЗ: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 384 с.
137. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
138. Пихтіна Н. П. Відхилення в поведінці дітей: характеристика, чинники виникнення та стратегія усунення / Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку. Колективна монографія (за загальною редакцією О. Кононко). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. с. 198 - 255.
139. Пихтіна Н. П. Негативна поведінка у старших дошкільників: особливості вияву, методика та результати вивчення. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Збірник наукових праць. Випуск №24, Книга 1. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ. 2020.
140. Пихтіна Н. П. Негативна поведінка у старших дошкільників: особливості вияву, методика та результати вивчення. // *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Збірник наукових праць. Випуск №24, Книга 1. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ. 2020.
141. Пихтіна Н. П., Кононко О. Л. Від недисциплінованості до дисциплінованості дошкільника: діагностика відхилення та оптимізація виховного процесу. *Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти*. Колективний навчально-методичний посібник (За загальною редакцією Кононко О. Л.). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 311 -372.

142. Пихтіна Н. П., Пихтін М.П., Федорченко Т. Є. Психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти профілактики девіантної поведінки дітей та молоді / За загальною редакцією В. М. Оржеховської (друге видання). - Київ, ТОВ «КНТ», 2018. – 376 с .
143. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія// Г. В. Беленька О. Л. Богініч , З.Н. Борисова та ін. [за заг. ред. І. І. Загарницької]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. С.47- 98.
144. Піроженко Л., Пометун О. Інтерактивні технології навчання: Методичний посібник. К. 2006.
145. Піроженко Т. Особистість дошкільника. Перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець. 2010. 150 с.
146. Плясун А. Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації»*. Волинський національний університет імені Лесі Українки (15 січня 2021 року). 2021. С. 237-239.
147. Поліщук В. М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми: навч. посіб. для студ. вузів. Суми: Університетська книга, 2005. 118 с.
148. Потапова О. В., Федорченко Т. Є. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ПП «Тандем». 236 с.
149. Примич Я.Ю. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. Кваліф. робота другого (магістерського) рівня освіти; спец. 012 Дошкільна освіта. Мукачево. 2019. 91 с.
150. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: наук.-метод. посіб. Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 288 с.
151. Програма дисципліни «Медсестринство в сімейній медицині» для студентів ВМНЗ I-III рівня акредитації напряму 1201 «Медицина» спеціальності 6.120101 «Сестринська справа» кваліфікації «Медична сестра», «Медична сестра-бакалавр». – МОЗ України, 2009.
152. Програма дисципліни «Сімейна медицина» для студентів напряму 1101 спеціальності 8.110102 «Сестринська справа» кваліфікації 2230.1 «Науковий співробітник (сестринська справа, акушерство)». – МОЗ України, 2008.
153. Професійна освіта України на шляху до євроінтеграції (1992-2017)/ наук. ред. Н. Г. Ничкало; упорядники: Л. В. Горбань, В. П. Тименко. Київ : ДП «Інформ. Аналітич. Агентство». 2018. 358 с.
154. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» : Наказ Міністерства економіки України від 21.10.2021 р. № №755-21. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro->

[zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatelzakladu-doshkilnoyi-osviti](#) (дата звернення: 03.08.2024).

155. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» 19.10.21 URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/ps_vyh_zdo.pdf (дата звернення: 12.08.2024 р.)

156. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

157. Психологічний словник-довідник: навч. посіб / упор. Ю.О. Приходько, В. І. Юрченко. Київ: Каравела.2012. С. 43.

158. П'ятакова Т. Розвиток інклюзивної компетентності: Швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2012. № 1 (11). С. 93-98.

159. Рагозіна В. В. Дитина раннього віку: особливості розвитку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць*. Вип. 19 (2). 2015. С. 174-183. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DO WNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2015_19\(2\)_18.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DO WNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2015_19(2)_18.pdf)

160. Реалізація ідей педагогіки співробітництва в навчально-виховному процесі. URL: <https://studfiles.net/preview/6824551/page:8/> (дата звернення: 14.08.2024).

161. Реброва О. Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.08 / Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України імені Миколи Ярмаченка. Київ, 2023. 31 с.

162. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми. Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року: ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»». К. 2020. 66 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Рекомендації-щодо-застосування-критеріїв-оцінювання-якості-ОП.pdf> (дата звернення 15.08.2024)

163. Рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища, зокрема універсального дизайну та розумного пристосування будівель, приміщень та прибудинкових територій в закладах дошкільної освіти. Додаток до листа МОН «Що до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти» від 25.06.2020. 7 с. : URL : [file:///D:/Download/5ef464fba3908501437272%20\(2\).pdf](file:///D:/Download/5ef464fba3908501437272%20(2).pdf) (дата звернення 18.10.2023). С.1.

164. Рибка Ю. В. Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу. С.261-264. URL: <https://kpi.kharkov.ua/archive/conferences/Переяславская%20Рада/2011/ФОРМУВАННЯ%20ПРОФЕСІЙНОЇ%20КОМПЕТЕНТНОСТІ%20ВИХОВАТЕЛЯ%20ДОШКІЛЬНОГО%20НАВЧАЛЬНОГО%20ЗАКЛАДУ.pdf> (дата звернення 8.08.2024)

165. Рогальська Н. В. Педагогіка дітей раннього віку. Навч.-метод. посіб. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2015. 150 с.
166. Рогальська Н. В. Професійне та особистісне становлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в аспекті їхнього патріотичного виховання. *Вісник Черкаського університету*. 2013. 23 (276). С. 83-87.
167. Руденко О. Національно-патріотичне виховання в освітньому закладі: соціально-психологічні аспекти. *Соціальний педагог*. 2018. № 10. С. 41–45.
168. Рудік О. А., Молодушкіна І. В. Взаємодія ДНЗ та сім'ї. Харків: Вид. група «Основа», 2013. 222 с.
169. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1999. 304 с.
170. Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994. URL:https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_001-94#Text (дата звернення 14.08.2024)
171. Смольникова Г. Виховуємо патріотичні почуття змалку. Українська народна іграшка. *Дошкільне виховання*. 2018. № 8. С. 24–27.
172. Соколовська О. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 4 (59), грудень 2017. С. 482-487. С.484.
173. Сороколів Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. С.44-48. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13_SOROKOLIT%20YuLIYa.pdf (дата звернення 18.10.2023). С.45.
174. Сорочан М. П. Готовність майбутніх вихователів до інклюзивного навчання як результат професійної підготовки *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* Випуск 84, том 2'2021. Серія 5. С.83-87.
175. Соціальна профілактика: Курс лекцій / за ред. І. І. Парфанович. Тернопіль: ТДПУ, 2009. 159 с.
176. Стаднік Н. В., Панченко Т. Л., Волинець Ю.О., Панченко М.Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх дошкільних педагогів до роботи з батьками дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 81. С. 207.
177. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти (Наказ МОН України №572 від 29.04.2020); URL: <file:///D:/Download/66168d1d12520570671278.pdf>. С.6.

178. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень. Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 012 Дошкільна освіта. 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 03.08.2024).
179. *Стандарт вищої освіти України*: другий (магістерський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 – «Дошкільна освіта». 29. 04. 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-012-m.pdf> (дата звернення: 12.08.2024 р.)
180. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку. *Психолог. Шкільний світ*. 2009. № 8. – 75 с.
181. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: В 5-ти томах. Київ: Радянська школа, 1975. 654 с.
182. Сучасні тенденції підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до професійної діяльності: теоретичний аспект : кол. моногр. / С.М. Гаврилюк, О. М. Мельникова, В. М. Кушнір та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, каф. дошкільної освіти. Умань : Візаві, 2023. 230 с.
183. Суятінова К. Є. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучених батьків: дис. д-ра пед. наук. Київ. 2016. 294 с.
184. Танько Т. П. Теорія та практика музично - педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. ... д. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2004. 41 с.С.34.
185. Танько Т. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис....докт. пед. Наук. ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2004. 41 с.
186. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія. Київ : Міленіум. 2017. 184 с.
187. Теличко Т. В. Формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на засадах міждисциплінарного підходу: дис. ... докт. філософії: 015 професійна освіта / Мукачівський державний університет. 2021. 294 с.
188. Трафаїла Н. Д. Підготовка майбутнього вихователя до емоційного розвитку дітей дошкільного віку: автореф. дис. ....канд. пед. наук . Одеса. 2019. 22 с.
189. Троцько Г. В. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України*. Ч.1.Харків: «ОВС». 2002. С. 203—204.

190. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. ... докт. пед. наук. 13.00.04. Київ. 1997. С. 15.
191. Туркот Т. Агресивна поведінка: виявити, запобігти, допомогти. *Дошкільне виховання*. 2016. № 12. С. 6–9.
192. Турчин Т. М., Коляда М. В. Зміст, методи і специфіка роботи майбутніх вихователів з дітьми раннього віку. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. Вип. 142. С. 187–190.
193. Універсальний дизайн в освіті: посібник / Під заг. ред. Софій Н. З., Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с. URL: <http://center-prpp.ck.ua/wp-content/uploads/2021/07/UniversalniyDizain.pdf>(дата звернення 18.10.2023). С8..
194. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. Київ : Рад. шк., 1983. 488 с.
195. Федорченко Т. Причини негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку, які впливають на формування її культури поведінки. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2015. Вип. 52. С. 234–240.
196. Філімонова Т. В. Етапи підготовки майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 61. С. 306–310.
197. Фіцула М. М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навч.-метод. посіб. Київ : Академія, 2008.
198. Харченко С. Я., Кальченко Л. В., Золотова Г. Д., Горенко С. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. 145 с.
199. Черкашин А. І. Дефініція «особистісно-професійна зрілість» у психологічних дослідженнях// *Право і безпека*. 2017. №3 (66). С. 159-164. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
200. Чи може медична сестра ЗСО викладати навчальні предмети / [Електронне джерело. – Режим доступу: <https://balance.ua/news/post/mozhet-li-medicinskaya-sestra-zoso-prepodavat-uchebnie-predmeti>
201. Чорна К. Суть патріотизму і його виховання в сучасних умовах. *Виховання в сучасному освітньому просторі: зб. наук. пр.* / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ; Умань, 1997. С. 74–78.

202. Чупахіна С. Психолого-педагогічний супровід дитини з ООП: співпраця із сім'єю. *Освітній простір України: науковий журнал Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. Івано-Франківськ, 2015, Вип. 6. С. 100–104. С.100.
203. Шадюк О. Готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 12. С. 242-249.
204. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
205. Шапаренко Х.А. Сутність професійної компетентності вихователів ДНЗ. Сутність професійної компетентності вихователів ДНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. № 37. С. 357–365. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/2313> (дата звернення 01.08.2024).
206. Шарлович З. П. Педагогічна складова в професійній діяльності спеціаліста медсестринства *Teoria i metodyka doskonalenia zawodowego kadry akademickie jako elementu kształcenia ustawicznego w systemie szkolnictwa wyższego, nauki i praktyki pielęgniarstwie*. Tom 1: Zbiór prac naukowych / redakcja naukowa: Piotr Ponichtera, Zoia Sharlovych – Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2023. – S. 72-76 (86 s.).
https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFz9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwIIOgIaTAIABCRvRQMEOjBBaHICPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/zbior_prac_pielęgniarstwo_tom_1_2023.pdf
207. Швець Т. А. Особливості становлення поняття «професійна майстерність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів». *Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / ред. кол. ВВ Кузьменко та ін.* Вип. 13. С. 210–214.
208. Швець Т. Особливості організації роботи закладу дошкільної освіти з розвитку педагогічної культури батьків дітей раннього віку. *Український педагогічний журнал*. 2024. №1. С. 163.
209. Школа I-III ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 1-29) / [Електронне джерело]. – Режим доступу:
http://school132.edukit.kiev.ua/organizaciya_navchaljno-vihovnogo_procesu/oficijni_dokumenty/
210. Школа I-III ступенів №132 міста Києва. Посадові інструкції (№№ 23) /URL:
<http://school132.edukit.kiev.ua/Files/downloads/23%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20i%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86i%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BEi%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8.pdf>

211. Шкрєбтїєнко Л. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом художньої літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Південноукраїнський нац.пед.ун-т ім.Ушинського. 2019. 236 с.
212. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. Київ, 2001. 514 с.
213. Kovshar O., Baditsa M., Suiatynova K. Implementation of the Technology: «Pedagogical Partnership of Pre-School and Primary Stages of Education». International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT). 2019. Vol. 9. № 1. P. 4556–4560. DOI: <http://doi:10.35940/ijeat.A1805.109119>.
214. Littlewood W. The Task-Based Approach: Some Issues and Suggestions. URL: <https://academic.oup.com/eltj/article-abstract/58/4/319/370032> (дата звернення: 09.08.2024).
215. Burke R.J., Greenglass E.R., Psychological burnout among men and woman in teaching: An examination of the Cherniss model. Human Relat., 1989.
216. Chrzanowska I, Wypalenie zawodowe nauczycieli a ocenianie osiągnięć szkolnych uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim i uczniów o prawidłowym rozwoju na etapie szkoły podstawowej, Łódź 2004.
217. Denek K., Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej, Torun': Wydawnictwo Adam Marszałek 1999, s. 173-176.
218. Fengler J., Pomaganie mężczy. Gdańsk, 2003.
219. Hakanen J. J., Bakker A. B., Schaufeli W. B., Burnout and work engagement among teachers, Journal of School Psychology nr 43, 2006, s. 509.
220. Kocór M., Wypalenie zawodowe nauczycieli. Diagnoza, Wsparcie, Profilaktyka, Kraków 2019.
221. Konczanin,, J. Sposoby na stres. Poradnik dla pracownika, Warszawa 2015.
222. Kozak S., Patologie w środowisku pracy. Zapobieganie i leczenie, Warszawa 2009.
223. Lee R.T., Ashforth B.E. 1990. On the meaning of Maslach's three dimensions of burnout. J. App. Psychol., 1990.
224. Litzke S.M., Schuh H., Stres, mobbing i wypalenie zawodowe, Gdańsk 2007.
225. Mastalski J., Szkolne interakcje zaburzające skuteczne wychowanie, Kraków: PAT 2005, s. 15.
226. Okła W., Steuden S. 1999. Strukturalne i dynamiczne aspekty zespołu wypalenia w zawodach wspierających. Rocz. Psychol., 1999.
227. Pyżalski J., Jakie działania można podejmować, by ograniczyć stres zawodowy nauczycieli? [w:] D. Merecz, J. Pyżalski (red.), Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomędzy wypaleniem zawodowym a zaangażowaniem, Wyd. Impuls, Kraków 2010, s. 48.
228. Sęk H (red.), Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie, Warszawa 2006.

229. Sęk H., R. Cieślak, Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne, [w:] Wsparcie społeczne, stres i zdrowie, red. H. Sęk, R. Cieślak, Warszawa 2004.
230. Sęk H. (red.), Wypalenie zawodowe – psychologiczne mechanizmy i uwarunkowania. Warszawa 2000.
231. Sęk H., Wypalenie zawodowe. Przyczyny, mechanizmy, zapobieganie, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 21.
232. Trevers Ch.J., Cooper C.L., Mental health, job satisfaction and occupational stress among UK teachers. *Work&Stress* 7, 1993.
233. Żuchelkowska K, Wypalenie zawodowe wśród nauczycieli przedszkoli, *ROCZNIKI PEDAGOGICZNE* Tom 6(42), numer 2 – 2014, s. 63 - 81.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. **Кононко Олена Леонтіївна** – докторка психологічних наук, професорка, завідувачка кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

e-mail: kononko11@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2815-6261>

2. **Пихтіна Ніна Порфиріївна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, виконуюча обов'язки завідувачки кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

e-mail: nykhtina@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-6684-436>

3. **Аніщук Антоніна Миколаївна** - кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, гарант освітньої програми «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня

e-mail: anishchuk1965@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0292-689X>

4. **Матвієнко Світлана Іванівна** - кандидатка педагогічних наук, доцентка, кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

e-mail: masvet9@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-7591-1683>

5. **Бобро Лілія Вікторівна** - кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, гарант освітньої програми «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня

e-mail: liliya250492@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-0231-0905>

6. **Лісовець Оксана Вікторівна** – докторка філософії в галузі педагогіки, доцентка кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, гарант освітньої програми «Дошкільна освіта; Практична психологія» першого (бакалаврського) рівня

e-mail: ksuvik2@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4685-3589>

7. **Івона Боровска / Iwona Borawska** – докторка з наук суспільних, директорка мовно-мистецького закладу дошкільної освіти «Академія дошкільняти», м. Ломжа; ад'юнкт, Вища Суспільно-Економічна Школа в Гданську, Республіка Польща.

e-mail: iwonalomza@poczta.onet.pl

<https://orcid.org/0000-0002-8571-6301>

8. **Шарлович Зоя Павлівна** – кандидатка педагогічних наук, ад'юнктка, спеціалістка відділу профорієнтації та міжнародної співпраці Міжнародної Академії Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща.

e-mail: zoia.sharlovysh@mans.edu.pl

<http://orcid.org/0000-0001-8115-9838>

ISBN 978-83-972595-1-5
DOI: <https://doi.org/10.58246/FRMJ3884>

